

Viața românească

Revista a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România

REPUBLICA

1966

IANUARIE

1

Anul XIX

Cuprins

VIATA ROMÂNEASCĂ: Dimensiunea viitorului	3
Aniversarea Unirii Principatelor române	
V. R.: 24 ianuarie 1859	6
DAN ZAMFIRBSCU: Aspecte ale unității editurii românești în fața ideii de Unire	8
HORIA BRATU: Cristalizarea ideii naționale: reflecții și disociem	12
FLORENȚA ALBU: (Letopiseț {versuri})	18
SBRBAN CIOCULBSOU: Vasile Alecsandri și Unirea	19
PAUL QBORGESCU: Măști (Kogăniceanu și Unirea	21
VASILE NIETIEA: (Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor	24
PAVEL RUXANDIQU: Un portret folcloric al lui Guza	31
N. TERTULIAN: Piese contemporane dedicate unui eveniment distonic	35
*	
TUDOR ARGHEZI: Note de viață	38
•	
MIMAI BBNIUC: Autorii; În infinit	40
V. JBM. GALAN: Zodia înstrăinării {roman, I}	42
VIRGIL GBEORGHIU: Umbra; Sonet; Strofe adolescente; Mărturia; Poem	85
ION POGAN: Passio beata; Pasiș amâna; A fost odată; De vorbă tu cel mai imic; Furtună în pădure	88
MIHAI UNGUREANU: Stadiu în patru mișcări	91
Scriitori și curente	
<i>(30 de ani de la moartea lui Matei I. Caragiale)</i>	
ION BĂLU: Necunoscutul lui Matei Caragiale	93
MIHAIL PETROVEANU: „Craii de Curtea-Vache” sau motivul eșecului	98
RADU ALBALA: „Ultimul capitol” din „Sub pecetea tainei”	103
ION MEGOÎTESGU: Duhul Zarnfirescu poet	110

Critică și actualitate

ION ICARAION: Momente și moduri lirice	126
N. CIOBANIU: Condiția estetică a epicii scurte	140

Cronica literară

EUGEN LUCA: Tineri romancieri	152
•	
JEAN DE 'BEER: O expoziție neobișnuită; Spectacole pariziene	164

Carnet plastic

SASA (PANĂ: Retrospectiva iM. H. Maxy	171
---------------------------------------	-----

Miscellanea

ȘBRBAN CIOCULBSCU : în jurul lui Matei Caragiale	176
--	-----

Revista revistelor

— din țară —	
„Contemporanul” nr. 48/1965 ; „Gazeta literară” nr. 68M1965 1965 (P.G.)	186
— de peste hotare —	
„Voprosi literatori” nr. 10/1065 (I. Peeh.); „Encounter” (J.M.); „Ants” nr. 606/11965 (I.B.); „La table ronde” nr. 214/1965 (E.P.G.)	188

Directors DEMOSTENE BOTEZ

sgiiul redacțional: Acad. TUDOR ARGHEZI, ALEXANDRU BALACI,
ambru corespondent al Academiei R. S. România) AUREL BA-
sTGA (redactor-șef adjunct), Acad. MIHAI BENIUC, Acad. GEO
3ZA,, ȘERBAN CIOOULESOU (membru corespondent al Acade-
d R. S. România, redactor-șef), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEOR-
3CU, (redaotor^șef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHA-
STASE JOJA, Acad. AL. PIILIPPIDE, Acad. ZAHARIA STAINCU,
D. I. SUGHIANU

Bd. Ana Ipătesou nr. 15, telesEon 11.88.85—Raion „30 Decembrie”—București

Dimensiunea viitorului

ff/JBkH-^ — — — ^ C^9-^i -l IX-lea și al proclamării Romă-
tjLMJ niei Socialiste — va intra în istorie și ca anul unor măsuri
|KJj|| decisive menite să asigure științei românești dezvoltarea și
prestigiul pe care le merită această coordonată fundamentală
a civilizației socialiste.

Neuitate vor rămîne cuvintele rostite de secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Congresul al IX-lea: „Știința, care stă la baza construcției socialismului, trebuie să-și aducă contribuția tot mai activă la întărirea continuă a forței economice a patriei, la dezvoltarea întregii societăți”. Prețuirea deosebită arătată științei de către Partidul și guvernul nostru vine să răscumpere vechi și dureroase ofense. Să nu uităm, nu sînt nici treizeci de ani de cînd, în România trusturilor și a atîtor bancrute morale, știința era socotită o îndeletnicire parazită și inutilă, privită de o oficialitate obtuză și ignară cu un zimbet de superior dispreț. Nu sînt nici trei decenii de cînd un om de știință român — și ne gîndim la atîtea exemplare strălucite ale geniului românesc, la Coandă, Constantinescu sau Vaschide — trebuia să ia drumul exilului ca să se poată realiza. În însemnările celor rămași în patrie, în pofida atîtor vicisitudini, în însemnările lui Babeș, Reiner sau Țițeica, sînt consemnate fapte și întîmplări astăzi incredibile. Și totuși, în contra atîtor opreliști, în contra unei politici de o miopie dezolantă, savanții români — și cine și-ar putea îngădui să alcătuiască o listă fără omisiuni ? — și-au adus contribuția lor valoroasă la îmbogățirea, patrimoniului civilizației contemporane.

Stimularea științei, misiune de onoare a societății noastre, a căpătat în lumina lucrărilor și hotărîrilor Congresului al IX-lea o sferă de aplicații imediate și concrete privind orientarea activității de cercetare, stabilindu-se în acelaș timp măsurile necesare pentru întărirea bazei materiale a științei din țara noastră. În sprijinul acestui fapt e suficient să amintim că, în cincinalul care și-a început sub ochii noștri activitatea, se vor aloca peste șapte miliarde lei pentru finanțarea cercetărilor, din care un miliard și jumătate sînt destinați ridicării de noi laboratoare dotate

cu-tehnica și aparatura cea mai modernă. De la cămăruțele întunecate și igrasioase în care își făceau Babeș și Ionescu-Mihăiești cercetările, de la condițiile de pionierat în care și-a desfășurat munca Parhon, de la ingratitudea cu care au fost tratați la vremea lor Hulubei sau Carafoi, Marinescu sau Barbilian, și pînă la ziua noastră de astăzi e un drum nu de trei decenii și nici de secole poate, este drumul pe care stau jaloanele triumfătoare ale victoriei socialismului în țara noastră, ale revoluției culturale românești.

În ultimele zile ale anului 1965 poporul român a urmărit cu un sentiment de legitimă mîndrie patriotică lucrările și votul unanim dat de Marea Adunare Națională legii care privește înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Național al Cercetării Științifice, organism de importanță fundamentală menit să stimuleze și să sprijine pe toate căile activitatea de cercetare științifică. Expunerea făcută de secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în fața Marii Adunări Naționale constituie o amplă analiză a succeselor repurtate de știința noastră, dar și a marilor sarcini ce stau în fața cercetătorilor într-un stadiu de dezvoltare cînd viața și societatea în mersul ei înainte ridică pretenții tot mai urgente.

Progresul tehnic și științific are în societatea contemporană un rol din ce în ce mai important. Acest rol este cu atît mai precumpănitor în societatea socialistă. Sînt de mult revolute vremurile cînd tehnica se dezvoltă — empiric și rudimentar — independent de științele naturii. Dezvoltarea producției nu mai poate fi concepută astăzi în afara sferei de cercetare științifică. Legătura dialectică inextricabilă dintre cercetare și producție a fertilizat ambele sfere, laboratorul și cercetarea fundamentală beneficiînd de pe urma dezvoltării producției așa cum producția merge mină în mină cu toate cuceririle științei. Este meritul marxismului creator de a fi acordat din totdeauna o însemnătate primordială științei, ca factor hotărîtor în procesul de dezvoltare a societății omenești. În stadiul actual de dezvoltare a societății noastre, de desăvîrșire a construcției socialiste, știința devine una dintre cele mai eficiente forțe de producție, factor fundamental al puterii economice și politice a statului. Într-un moment cînd toate forțele țării sînt angajate în direcția dezvoltării economice, aportul științei se înscrie pe ordinea de zi a eforturilor unanime, la capitolul „urgente.” „A subaprecia în aceste condiții rolul științei” — a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu la ultima sesiune a Marii Adunări Naționale — „a nu depune eforturi susținute pentru stăpînirea marilor ei cuceriri, a nu te strădui să mergi în ritm cu progresul științei secolului nostru, înseamnă a te condamna cu bună știință la stagnare și înapoiere, cu repercusiuni serioase asupra dezvoltării societății pentru o lungă perioadă de timp. Aceasta aduce daune intereselor poporului, dezvoltării națiunii, asigurării independenței și suveranității naționale, înfloririi patriei.”

Chemarea tovarășului secretar general al Partidului, Nicolae Ceaușescu, este străbătută de o înflăcărată conștiință patriotică. Într-adevăr, a trecut de mult timpul cînd ne aflam la cheremul brevetelor și licen-

țelor cumpărate din străinătate contra grlu și petrol, sau la cheremul importului diferitelor utilaje speciale, plătite în același fel. Dezvoltarea cu maximă forță a cercetării științifice originale cere manifestarea plenară a inițiativei creatoare care să îmbine armonios cercetarea fundamentală cu cea aplicativă, punînd accentul pe stimularea lucrărilor în acele domenii ce sînt nemijlocit legate de producție, de necesitățile imediate economice, de imperativele tehnice cuprinse în planul vast al construcției noastre socialiste. Asemenea sarcini cer în mod firesc un plan de perspectivă a cercetării științifice, o strategie și o planificare a cercetării, o armonică și consecventă dezvoltare a tuturor domeniilor de activitate științifică. Sînt sarcinile noului organism creiat prin grija Partidului și a guvernului, organism gîndit să funcționeze ca un „creier electronic” al unei munci în care savanții și cercetătorii noștri cei mai înzestrați s-au angajat cu tot entuziasmul și cu întreaga lor capacitate de creație.

În prima lună a noului cincinal le urăm din inimă succese cit mai depline în munca lor nobilă, înconjurată astăzi de o întreagă țară cu nesfîrșită dragoste, prețuire și respect.

VIAȚA ROMANEASCA

ANIVERSAREA UNIRII PRINCIPATELOR ROMÂNE

24 Ianuarie 1859

ia de 24 ianuarie 1859 constituie unul din marile evenimente ale istoriei noastre moderne. Unirea Principatelor, punând bazele statului național român, vestește totodată strângerea laolaltă a românilor, realizată ou șase decenii mai (târziu, ipe /teritoriul străvechi ial.patriei noastre. Ea este rezultatul unor sfortări comune ale eroiceii generații de la '48, exponentă a marilor aspirații populare, de o parte și de alta a Garpaților. Întreaga noastră cultură umanistă, de la Olahus piuă la școala latinistă, s-a sprijinit pe principiul comunității de origine a neamului nostru, din Tiara Românească, Moldova și Transilvania, pe conștiința unității lui spirituale, indiferent de vremelnicele delimitări teritoriale. într-adevăr, latinitatea noastră surprinsă cu mai bine de cinci sute de ani în urmă de numeroși cărturari străini, de la Enea Silviu Piccolomini, mai tîrziu papa Piu al II-lea, precum și omogenitatea poporului nostru, prin limbă, pont și tradiții, au fost stimulul cel mai puternic pentru învingerea vicisitudinilor istorice, de la acest capăt al lumii. Nedivizați în dialecte, ea alte popoare, noi am fost uniți prin graiul comun, același dincoace și dincolo de Milcov, dincoace și dincolo de Carpați. Aceleași cărți populare sau învățate au circulat printre românii de pretutindeni, aceleași jocuri și cîntece i-au înfrățit în vremuri bune și rele, aceleași greutăți le-au suferit pînă în pragul Unirii de la 1859, în care poporul și-a pus îndreptățite nădejdi de mai bine. În decursul unor îndelungate veacuri, oamenii de baștină din cele trei principate treceau pășurile munților, în procesul periodic al transhumantei, pășeau dintr-o țară în alta fără conștiința vreunei opreliști, cu piciorul, călărie sau cu carul, bucurîndu-se de orizonturile nesfârșite ale cîmpiei dunărene, de undulările line ale colinelor sau de privesliștile mărețe ale munților cu păduri ospitaliere în vremuri de răzmerițe. Meritul mare al generației de la '48 a fost ,acela de a fi simțit, în ciuda apartenenței sale sociale la clasele posedante și exploatoare, năzuințele mulțimilor, infometate de dreptate și de pîine. Este destul să amintim că în urma tratatului de la Paris, în sinul Comisiunii Europene pentru reorganizarea Moldovei și Munteniei, comisarul Austriei a scos un țipăt de alarmă, relevînd prezența în Muntenia, a unor „indivizi” care luaseră „o parte foarte activă la revoluția valahă din 1848” (ședința de la 9/21 octombrie 1857). Eraiu, într-adevăr, exilații munteni din 1848, îngăduiți de puterea suzerană de a se întoarce în patrie, după 9 ani de pribegie. Pe de altă parte, se mai menționează faptul juridic al acordării de drepturi politice, în Moldova, bucovineanului C. iHurmuzaki, fără respectarea clauzei de împlinire a unui stagiu de zece ani de domiciliu după prezentarea cererii! Comisarul Turciei, în ședința de la 21 noiembrie 1857, denunță „o minoritate compusă din bār-

bați anarhici și îndrăzneți, care au fascinat momentan pe locuitorii ambelor Principate, și-a impus doctrinele și a fost puternic secundată și sprijinită de către administrațiile locale, în împlinirea sarcinii ei".

Așadar, cu mai bine de un an înainte de efectuarea Unirii, un însuflețit consens general întrunea laolaltă pe administrați ou administratorii lor, mulțimile de la țară și de la orașe cu intelectualitatea progresistă. Când administrația caimacumului Moldovei, N. Vogoride, a falsificat alegerile, opinia noastră publică a putut impune casarea lor și efectuarea unei noi consultații populare, care a dat partidului unionist din Moldova, cvasi-unanimitatea. Rolul presei a fost foarte important în formarea valului nestăvilat al opiniei, oare a smuls la 5 ianuarie votul Adunării de la Iași. Aci, lupta logomaehică s-a dat între tată și fiu, între prea-abuzivul fost domnitor Mihail Gr. Sturdza și fiul său de al doilea, beizadeaua Grigore Sturdza, zbirul represivului de la '48. Voturile unanimității au fost acordate în ultimă instanță colonelului Alexandru Ion Cuza, fost prefect de Galați, care, demisionind din cauza directivelor samavolnice ale ministerului de interne, își câștigase un mare prestigiu. În prealabil, se eliminaseră circa 38 de candidați, proveniți din foste familii domnitoare și din protipendadă. Marele cîntăreț al unirii, poetul Vasile Alecsandri, solicitat să-și prezinte candidatura, refuzase. Ca și el procedase Costache Negri, altă curată figură a boerimii mijlocii, cucerită de idealurile politice înaintate. Alesul națiunii era un om nou, chemat de vremurile noi, să-i înfăptuiască năzuințele. Acest lucru a fost spontan înțeles la București, unde partida conservatoare, împărțită între doi foști domnitori, și-a dat pînă la urmă voturile alesului de la Iași, dăruindu-i o a doua neașteptată unanimitate de voturi și consfințind astfel unirea pentru totdeauna a celor două Principate. Din urne, așadar, ca niciodată pînă atunci nemăsluite, alegerea celor două principate românești a nimerit pe cel mai bun dintre necandidați, ivit din ajun ca o soluție unică pentru înlăturarea strigoilor vieții publice și însănătoșirea atmosferei morale a țării, în sfîrșit unificată. Instinctul maselor a fost acela care și-a rostit cuvîntul prin votul exponenților săi luminați din toate categoriile, dintre care nu lipseau nici reprezentanții orașelor, mei aceia ai satelor, alături de «ei (ai boierimii /mici și mijlocii. O circumstanță favorabilă ratificării acestui act, — în aparență numai contrar Convenției de la Paris, care nu prevedea Unirea în persoana uneia și aceleiași persoane, — a fost faptul majorității permanente a celor patru mari puteri: Franța, Rusia, Prusia și Sardinia, în fața frontului advers, constituit de Austria, Tiurcia și Anglia, aceasta interesată să nu slăbească prea mult imperiul otoman. Cum însă Unirea oferea evidența unui act politic spontan și ineluctabil, pregătit de întreaga istorie a celor două principate, una cite una, cele trei mari puteri ostile au cedat cu încetul.

Actul Unirii a fost astfel expresia ultimă a unui vechi proces istoric, iar ștergerea granițelor artificiale dintre cele două țări surori a luat caracterul unei reparații necesare.

Înfăptuită legal de reprezentanți ai burgheziei progresiste, Unirea Principatelor n-ar fi fost posibilă înainte de formarea statelor noi de tip capitalist, eliberate în ajun de constrîngerile anacronice ale feudalismului, persistent în relațiile de muncă agrară și în privilegiile de castă. Numai Unirea, de fapt, a putut perfectă la noi stingerea unora din aceste supraviețuiri, ca rangurile sociale boeresti, neimpozabilitatea boerilor, suportarea tuturor sarcinilor fiscale de către clasele producătoare și muncitoare.

Alegerea lui Alexandru Ioan I, domnul iPrinoipaitelor Unite a ifost fericită. Domnitorul face trecerea țării noastre de la o epocă socială la alta, iei își leagă numele de marile reforme democratice: secularizarea averilor mănăstirești își îm-

proprietățile țărănilor, el introduce alfabetul latin și tot el înființează primele noastre universități de tip modern. Fără să iscuture icu totul jugul iobăgiei, țăranul clăcaș învață să ridice capul și să infrunte arbitrarul administrativ și al iobărescui. Când, la 11 februarie 1866, monstruoasa coaliție liberalo-conservatoare va izbuti să înlăture pe domnitorul dreptății sociale, poporul de la sate și de la orașe se va simți iarăși orfan. într-adevăr, națiunea noastră își (câștigase la 24 ianuarie, pe întiiul ei Pater Patriae.

Amintirea lui o sărbătorim astăzi în toate (semnificațiile ei.

V. K.

Aspecte ale unității culturii românești înainte de Unire

de Dan Zamfirescu

Ipoteză istorie comparată a modului în care au luat naștere statele naționale «SjIjaZe popoarelor europene va înregistra, ea o trăsătură caracteristică WJ^ij pentru formarea unităților naționale tirzii, rolul deosebit de important jucat de elementul **culturali**.

Dacă unitatea franceză, spaniolă, engleză, rusă au fost realizate încă la sfârșitul evului mediu și în pragul epocii moderne, mai mult ca o chestiune de combinații dinastice, de „conchiste” și „reconchiste” ce răspundeau, în ultima instanță, unor necesități de ordin economic sau politic (apărarea împotriva unor agresiuni), un grup numeros de popoare europene a fost obligat de împrejurările istorice să aștepte secolul al XIX-lea, — unele chiar începutul secolului XX, — spre a-și putea realiza unitatea în cadrul unor state naționale proprii. Condițiile istorice fiind altele, lupta pentru această unitate și pentru făurirea statelor naționale va dobîndi alte aspecte, implicînd idei, aspirații și modalități de acțiune deosebite de cele din sec XIV—XVI, dar asemănătoare între ele la diferite popoare.

Aceste popoare — german, italian, român, grec, sîrb, croat, bulgar, maghiar, ceh, slovac, polon etc. — au dobîndit toate trăsăturile esențiale ale națiunii aflîndu-se însă, politicește, din cauza unor condiții istorice speciale, fie împărțite într-o multitudine de formații medievale (germanii și parțial italienii și românii) fie încorporate, parțial sau total, la diferite date, în cuprinsul unor formațiuni de stat străine. Această particularitate a dezvoltării politice a Europei a transformat secolul al XIX-lea în „secolul naționalităților”, punînd pe primul plan al politicii europene ceea ce, cu o terminologie a zilelor noastre, am putea numi „problema destrămării imperiilor multinaționale medievale” care țineau în exploatare și asupra națională, ca niște adevărate „temnițe ale popoarelor”, naționalitățile devenite conștiente de individualitatea, aspirațiile și țelurile lor. într-adevăr, dezvoltarea economică și socială atinsese acum pretutindeni stadiul în care popoarele, devenite națiuni, nu mai pot suporta nici fărîmîțarea politică moștenită din epoca feudală — stavilă în calea dezvoltării pieții interne unice dorită de burghezie și cerută de noul mod de producție, capitalist — și nici absența

unei individualități politice olar definite și libere, exprimată prin statul național independent. Era inevitabil ca aspirațiile legitime ale acestor popoare, transformându-se în acțiuni spre realizarea lor, să impună spre rezolvare politici internaționale problema modalității înecare și ele isă dobîndească o situație în care altele ajunseseră ou mult înainte. S-a ivăzut însă destul de repede că în ipractică, acest deziderat care nu mai putea suferi amînare, lua tot mai clar înfățișarea unui proces de „maieutică” politică, [Chestiunea fiind de a le scoate, parțial sau integral, din „pîntecele a trei mari imperii multinaționale prin care evul mediu se prelungise peste măsură în epoca modernă: imperiul otoman, habsburgic și țarist.

începînd cu prima răscoală a sîrbilor în 1804, continuînd cu răscoala românilor și grecilor în 1821, cu seria de răscoale poloneze, cu anul revoluționar 1848, cu marea răscoală bulgară din 1876 care 'declanșează războiul ruso-româno-turc, și pînă la punerea în aplicare a principiului autodeterminării de către o serie de popoare la sfîrșitul primului război mondial, toată istoria politică a Europei centrale, răsăritene și sud-estice se desfășoară sub semnul tensiunii dintre propensiunea naționalităților către o viață politică independentă în cadrul unor state naționale proprii și .represiunea de variate nuanțe și „stiluri” exercitată de uriașele conglomerate politice cuprinse de convulsile popoarelor înghițite. în acest proces cu multiple aspecte, dar cu o [rațiune unică sînt angrenate și marile puteri occidentale, Franța și Anglia în primul rînd, ale căror interese cereau ca „moșirea” celui mai slab dintre imperii, „omul bolnav” al Europei să nu se facă în folosul imperiilor rivale. Căci, în fond, toate străduințele politicii habsburgice și țariste sînt de a circumscrie „chestiunea orientală” exclusiv la problema destrămării imperiului otoman, evitînd soarta lui și pîndind prilejul de a trage maximum de foloase. Cu patru decenii înainte de propria-i pieire, Austria se mai bucura să zmulgă Bosnia și Herțegovina, deși statul național sîrb luase fîntă!

în aceste condiții, cînd imperativul .constituirii statului național și dobîndirii independenței se ciocnea de stavile deosebit de puternice, aparent de netrecut, lupta națională a îmbrăcat în mod necesar haina culturii. Crearea unei culturi naționale, expresie conștientă a individualității istorice, lingvistice și spirituale a poporului respectiv, oglîndă a tradițiilor, obiceiurilor, geniului său propriu, purtătoare de cuvînt și martoră în fața lumii civilizate a drepturilor sale la existență, este privită ca o etapă absolut necesară și ca o armă din cele mai eficace în lupta pentru eliberarea, unitatea și independența națională. „Glasul popoarelor în cîntece” precede glasul popoarelor pe baricade. Patria culturală unică pe aceea politică, „Dacia literară”, România de la 1859 și 1918. Desvoltarea culturilor fnoder.ne ale popoarelor german, italian, grec, polon, român și ale tuturor celorlalte popoare angajate în același proces istoric urmează în esență aceleași căi, de unde canalele de legătură dintre ele, prin care o idee formulată într-un loc de un exponent al uneia din aceste culturi face înconjurul tuturor celorlalte. Colaborării dintre Leopold Ranke și Vuk Karadzic primit de Goethe și sărbătorit de filologii și folcloriștii germani ca un reprezentant al geniului poporului sîrbesc îi vor urma numeroase alte forme de relații și colaborări între exponenții diferitelor popoare și culturi, ceea ce explică multiplele fenomene de interferență și schimburi reciproce dintre ele.

Iată de ce rolul jucat de oamenii de cultură este atît de mare pe teren politic la aceste națiuni, fie că taven de a tace cu tipul [Cărturarului – om politic în sensul striat al euvîntului (un Bălcescu, un Kogălniceanu sînt la noi cei mai caracteristici), fie cu ar.tistul-cetățean, de-l cheamă .Rhigas, Mickiewicz, Petoffi, Botev, Chopin, Alecsandri și atîția alții. Cultura română modernă se constituie

sub semnul acestei largi deschideri și al unei informări „la zi” asupra întregii mișcări culturale europene, ea este la curent în cele mai intime vibrații cu vibrația uriașă a tuturor acestor popoare, cunoaște, traduce, citește tot ce contribuie la realizarea idealului pentru care militează. Și la fel se întâmplă, în grade diferite, la ceilalți. Dar în același timp, ea își caută temeliele, și le descoperă, ca și ceilalți de altfel, în propria istorie și tradiție culturală. Dacă în cursul a numai două generații, a lui Asachi și Heliade și a luptătorilor de la 1848 – realizatorii Unirii de la 1859 – poporul român își făurește o cultură națională în cel mai strict înțeles al conceptului, pentru ca în generația imediat următoare să ridice această cultură la înălțimea valorilor universale, faptul se datorește adâncimii, trăinicieii acestor temelii. Unitatea culturii românești a putut fi înfăptuită în două generații în formele și spiritul culturii **moderne** pentru că **ea** era o realitate, în alte forme, de mai bine de două secole; pentru că **latamci** ea fusese dorită și realizată, de generațiile lui Simian Ștefan, Miron Costin și Cantemir.

Există un fapt care ș-oapă de obicei atenției noastre, dar asupra căruia aniversarea unirii din 1859 trebuie să ne facă a medita : aspirația spre unitatea culturală și lucrarea oștietă în direcția realizării ei este permanentă în cultura română, cel puțin din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nu cu mult după ce se încheiase procesul de unificare al marilor monarhii europene. Me vremii, din apus și răsărit. Dar încă înainte ca să putem vorbi de această aspirație, unitatea dezvoltării culturii românești pe întregul teritoriu locuit de poporul român este o realitate care contrastează vădit cu existența unor formațiuni de stat deosebite. Unitatea culturii în cadrul diversității formațiilor de stat nu este deci o caracteristică numai pentru cultura germană sau italiană, ci și pentru cultura română. La o cercetare mai aprofundată, dincolo de aspectele locale ale dezvoltării culturii românești din Moldova, Transilvania sau Țara Românească, apare imediat procesul evolutiv unitar care face din cultura fiecăreia din cele trei țări românești o parte dintr-un organism unitar ce nu poate fi înțeles deplin și nu poate fi prezentat cu fidelitate decât urmărind ca atare. Acest organism este cultura română, una, peste granițele de stat, loc de întâlnire al eforturilor creatoare de pretutindeni și expresia cea mai clară a faptului că poporul român s-a simțit totdeauna unu așa cum o rostea răspicat, în Scrierile sale, Miron Costin. Ceea ce trebuie urmărit în special pentru a înțelege resorturile acestei unități este fenomenul de **însurare** a rezultatelor și de **succesiune** a rolurilor. Asistăm necontenit la valorificarea realizărilor obținute de cărturarii dintr-o țară, de către ceilalți, fiecare dintre provinciile istorice deținând în momente diferite inițiativa, pentru a deveni apoi beneficiara celorlalte în așteptarea de a redeveni din nou deschizătoare de drumuri. În vreme ce cultura altor state tinde să se concentreze în jurul unui centru unic, absorbind energiile din toate părțile —• cazul cel mai tipic al Franței — cultura română, ca și cea germană sau italiană manifestă acest policentrism ce nu împietăză cu nimic asupra unității și nu dă niciun moment efortului cultural direcții divergente. Un curent de cultură, o idee, o scriere apare într-un loc dar imediat o găsim circulând, integrându-se în activitatea culturală din celelalte părți. În secolul al XVII-lea aceste fenomene capătă aspectul unei acțiuni conștiente, actele de cultură adresându-se deja deliberat tuturor românilor. Tipărind Cartea românească de învățătură (titlul însuși este un program ca și cel de „Dacia literară”), Vasile Lupu o adresa, în 1643 la „toată seminția românească, pretutindere ce se află pravoslavnică într-aciastă limbă” și o numea „dar limbii românești”. Coresi îl anticipase, descoperind unitatea națională de Ungă presa lui tipografică și în vreme ce-și căuta cititorii de aceeași limbă: „dacă

văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumînii n-avem" scria el în 1570 în epilogul Psaltirei românești de la Brașov. Exact cu aceleași cuvinte (cartea s-a găsit în minăstirea unde fusese 'stareț), începe predoslovia lui Teofil mitropolitul Țării Românești la iPinavilla de la Govora din 1640. Devenind tntîia oară un puternic curent de cultură în Transilvania și Maramureș, mișcarea pentru carte în limba română trecea munții prefă-
 •cînd aspectul cultural de aici, mai întii în Muntenia, apoi, prin emulație, în Moldova. Tipăritura lui Varlaam de la 1643 era inclusă un an mai tîrziu în cuprinsul „Evangheliei învățătoare” de la minăstirea Dealul din Țara Românească și amîndouă treceau munții spre Transilvania, unde, la 1648, apare Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia), cu celebra declarație a lui Simion Ștefan și cu izbucnirea lui de năduf împotriva celor care „au răsfirat rumînii printr-alte țări”. Toată această operă de traduceri de cărți bisericești avea însă un scap mai larg: era o replică la încercarea de a rupe comunitatea de cultură a românilor din Transilvania cu cei de peste munți. Unitatea culturii era apărută ca expresie a unității naționale. Era un act de voință a unității, nu numai de instinct, indiferent de forma sub care se manifesta. Căci atunci cînd parțial se va reuși să se rupă prin uniație o iparte din populația Transilvaniei, locul comunității de credință va fi luat de conștiința militantă a originii comune și nobile. Miron Costin avea să teoretizeze principalele puncte ale crezului național pentru două secole și mai bine: unitatea de neam, de limbă, de origine și mîndria descendenței române, toate acestea spre a îmbărbăta în momente de restriște. Ideea va trece în Țara Românească unde Stolnicul Cantacuzino, ca și autorul Istoriei domnilor Țării Românești, este la curent cu operele istoriografiei moldovenești. După cum și traducătorii Bibliei lui Șerban Cantacuzino folosesc traduceri din Transilvania și Moldova (Vechiul Testament al lui Milescu). Secolul al XVIII-lea a fost numit de Iorga al „marilor compilații de cronici” pentru că acum tot ceea ce se crease în secolul anterior ,se compilează la un loc și face înconjurul pămîntului {romănesc. Sava Popovici din Rășinari predica ideile lui Miron Costin de la altar și copia învățăturile lui Neagoe. Copiști moldoveni scriu cărți pentru cititorii din Bihor. Cărțile traduse în nordul Moldovei sînt citite la Rîmnic și Tismana și invers. Opera lui Ureche, Miron Costin, Stolnicul Cantacuzino, Dimitrie Cantemir nu este numai citită ci și continuată la un nivel superior — de cărturarii Școlii Ardelene. Inițiativa se reîntoarce în Transilvania, conștiința națională se călește în focul luptelor pentru drepturile unei populații supuse de veacuri unui dublu jug și, purtînd într-însa puterea nouă primită acolo, va veni să zguduie pe cei de dincoace, după un veac de fanarotism, prin glasul lui Gheorghe Lazăr. Cînd pe cîmpia Libertății de la Blaj \se vor întîlni refugiații [din Moldova {șt Muntenia în pîrbegie spre apus, toate drumurile erau cunoscute și de veacuri bătute. Heliade și cu Asachi se luaseră și ei la întrecere în același fel în care cu două veacuri înainte o făcuseră traducătorii și tipografului lui Matei Basarab și Vasile Lupu. De mult citeau cei din Moldova pe cei din Țara Românească și „Dacia Literară” continua o veche tradiție.

Am reamîntit aici cîteva aspecte, fără a urmări sistematic toate fenomenele și fără a insista asupra perioadei anterioare culturii în limba română (cercetările din ultimii ani au demonstrat categoric unitatea culturii românilor din Transilvania cu aceea din Țara Românească și Moldova) spre a sugera necesitatea unei revizuirii a felului în care se prezintă de obicei istoria culturii românești în secolele ce premerg constituirii statului național la 1859. Istoricii literaturii italiene sau germane, literaturi dezvoltate, ca și literatura română, în alte granițe decît

ale unui stat național unitar, își privesc obiectul în primul rând în unitatea lui structurală, și dacă se vorbește despre Florența, Roma, Weimar, Jena sau Berlin ca de centre ale culturii germane sau italiene, nimeni nu se gîndește să dividă cultura italiană ori germană în tot atîtea părți cîte state germane sau italiene s-au putut număra pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. A vorbi despre o cultură muntenească, moldovenească sau ardelenescă, a crea capitole regionale prelungind în istoria literară io diviziune de mult lichidată pe plan politic este o ciudățenie. Cultura românească a fost și s-a voit una cu mult înainte de Unire. Este timpul ca și istoria literară să tragă toate consecințele din faptul că de atunci au trecut 107 ani.

Cristalizarea ideii naționale: reflecții și disocieri

de Horia Bratu

 ntr-un excelent studiu intitulat „Unificarea politică a Țărilor Române”, istoricul P. P. Panaitescu stabilește unul din faptele cele mai importante pentru istoria noastră, pînă acum rămas nelămurit: cînd și cine a manifestat la Români pentru întia oară ideea unirii politice a Românilor sub forma națională? Trecînd în revistă stadiul actual al cunoștințelor istorice, P. P. Panaitescu ajunge la concluzia că cel dinții care a manifestat ideea solidarității politice între Români, bazată pe experiența, unui popor român, a fost Tudor Vladimirescu în 1821: „Mai cu deadins trebuința — scrie conducătorul 'oltean -mitropolitului și marelui vistier, Al. Filipescu Vulpe la București — urmează să aveți corespondențe cu dumnealor boierii moldoveni, ca unii ce sîmțem de un neam, de o lege și sub aceeași stăpînire și ocrotiți de aceeași putere... Fîind la un gînd și într-un glas Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor prințipaturi, ajutorîndu-ne unii pe alții)”. De aceeași părere fusese înainte și Nicolae Iorga care însă nu făcea o separație atît de netă între conștiința unității naționale a poporului român și ideea națională a unirii politice. Intre concepția umanistă a unității de origină a poporului român și ideea unității politice a Românilor sub forma unui stat unitar național există o diferență de etape apreciable, dar nu o diferență fundamentală calitativă de conținut.

Conștiința unității naționale a românilor, ideea solidarității etnice și politice, sentimentul unității istorice și geografice și a originii comune le regăsim încă de la începuturile culturii noastre, în plină epocă feudală. În fond, Unirea de la 24 ianuarie este, în împrejurările concrete ale momentului, primul pas pentru întruparea deplină a unor vechi năzuințe și necesități istorice exprimate însă, de la începutul ei, de tipăritura românească, cea religioasă, cînd pe adresa „cătrec toată seminția românească”, „cătrec toți care grăiesfr ^românește” (Coresi 1564, Pallea de la Orăștie 1582 etc.). Ideea unității de neam și de limbă apare lapidar în celebrul pasaj al Letopisețului Țării Moldovei: „Românii oiți se află

1. Emil Vărtosu, Tudor Vladimirescu, Glose, Fapte și Documente noi, Buc. 1927, p. 103, vezi și N. Iorga Dezvoltarea ideii unității politice a românilor, P. P. Paoaitaou, Studii privind Unirea Principatelor, p. 88—#9 — În continuare, 'trimiterile se fac în coErpull afltiოდlului.

locuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sîntu cu moldovenii și cu toții de la Mm se trag" (Gr. Ureche, Letopisețul Țării Moldavii, Espla, Buc. 1955, <p. 124). în predoslovia sa la scrierea .De neamul Molrioiveniioir, Miron Costin făcea o adevărată profesie de credință, cină, în toată simplitatea, într-o pagina de mare respirație stilistică, își punea problema de a scrie despre „începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sînt și de ce seminție, de cînd și cum au descălecat aceste părți de pămînt..." „Biruit-au gîndul — scrie Miron Costin — să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcuiorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și o dată descălecați sînt..." (Opere, Espla, p. 241). Chiar dacă ideea statului unitar politic este exprimată limpede abia în secolul al XIX-lea, ideea unității etnogenetice și lingvistice capătă o coloratură politică (și nu numai erudită), un accent de actualitate și nu numai de subliniere a unei origini comune, în scrierile lui Constantin Cantacuzino și apoi în „Hranicul (vechimii Româno^MolldovJaihilor" al lui Dimitrie Cantemir, închinat în întregime demonstrării tezei continuității și unității geografico-istorice a teritoriului locuit de Români. Chiar subtitlul lucrării cuprinde această idee: „Hronicon a toată Țara Românească, care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenească și Ardealul" (D. Cantemir, rlrorii-cull... romanicmalido-iviliaihilKxr). Pentru Cantemir, Românii contemporani nu erau altceva decît Romanii care de 'atunci' într-însa (în Țara Românească = România) așezîndu-se, într-aceeași și pînă acum neconținut locuiesc" (idem pag. 57). Ziceam că această carte care, după opinia profesorului Stănescu „apare ca o istorie de mii de ani de 1000 de ani a sud-estului european" (Istoria gîndirii sociale și filozofice în România, pag. 57) are o puternică coloratură politică fiindcă autorul pare să răspundă și să polemizeze cu dușmani ai poporului român oare, prin negarea tezei continuității, voiau să nege dreptul său la independență și egalitate politică. Prevăzînd parcă importanța pe care adversarii continuității o vor acorda mai tîrziu așa-zisei părăsiri a Daciei de către Romani, Dimitrie Cantemir sugera ideea că Dunărea nu era o barieră de netrecut, că trecerile în ambele direcții erau continui, că populația băstinașe a trăit continuu pe tot întinsul pămîntului ei și consideră, pe drept cuvînt că retragerea Românilor în munți nu a putut fi decît temporară și că emigrațiile nu puteau lăsa țările pustii: „...jgrașește săracul Naoulai Costin, Dumnezeu să, l ientie, căci în istorioara sa de Dachia... scrie precum țara iDaobii să să fi pustiit pe vreraille Attilii și să fi stătut pustie toată țara aceasta unde trăim noi, mai bine de 600 de ani". După cum apreciază prof. Eugen Stănescu, pentru Dimitrie Cantemir, dovedirea nobleței de origină, autohtoniei și continuității, a caracterului unitar al poporului român erau menite a fi puternice arme în lupta pentru redobîndirea independenței. Aceasta, ar explica concepția sa puristă despre originea poporului român, care va fi preluată în forme și mai extremiste de școala latinistă din Transilvania. în orice caz însă, Cantemir merge mai departe decît cronicarii pentru faptul că după el, Românii nu sînt numai un singur popor ci constituie o imitate politică. Ar fi greșit de aceea după părerea noastră de a vorbi de „cristalizarea ideii naționale la Români" numai începînd de la Tudor Vladimirescu, considerîndu-se concepțiile anterioare despre unitatea etnogenetică doar expresia unor concepții umaniste și erudite. P. P. Panaitescu însă are perfectă dreptate cînd stabilește momentul priorității necondiționate a ideii de unire: „în istoria României, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, chiar în timpul revoluției de la 1848, lupta revoluționară și ideologică a pus accentul pe independență și pe

democrația burgheză și numai în al doilea rînd pe unire... După Tudor Vladimirescu, ideea unirii Românilor într-un stat cîștigă teren" (Studii privind Unirea Principatelor, Ed. Ac. p. 88—89). De fapt, după punerea în aplicare a Regulamentului Organic, Românii patrioți au proclamat fățiș dorința politică pentru unire, încurajați de existența principiului Unirii în textul legii fundamentale. În orice caz, punerea pe primul plan a ideii unirii politice a Românilor care apare în ultima parte a perioadei feudale și se exprimă cu deosebită putere în epoca capitalismului ascendent, nu a fost în nici un caz o idee de import, rezultatul exclusiv al unei conjuncturi internaționale, ci era rodul unei gândiri critice care de-a lungul secolelor s-a consolidat puternic în cultura noastră. Acestea fiind zise, nu se poate însă nega că ideea unității politice a Românilor 'se maturizează într-un context ideologic internațional, în care problema unității statale și naționale este exprimată cu deosebită putere și într-o serie de state din Occidentul Europei (Italia, Germania). Ea apare pe primul plan al preocupărilor istoriografiei romantice franceze (Michelet, Thierry, Saint-Marc Girardin, Mignet), chiar în preocupările filozofiei idealiste germane de la începutul secolului al XIX-lea (Hegel, Schelling, Fichte). Ideea luptei pentru unitatea națională s-a născut pe teren propriu, însă dezbaterea acestei probleme preocupă întreaga generație de intelectuali care se ridică în Europa după 1815, existînd în această privință, o pildă impresionantă de sincronism ideologic și cultural, care oferă un material prețios de prim ordin pentru istoria comparată a ideilor. Nu este exagerat a spune că dezbaterea internațională asupra problemelor națiunii și unității politice naționale este consubstanțială romantismului din secolul al XIX-lea, fiind o formă fundamentală a curentelor de idei specific romantice, din diferite țări europene, atît occidentale cît și orientale. Istorismul și specificul național, categorii fundamentale ale spiritului romantic izvorăsc din necesități economicopolitice (în Principate, în Transilvania, Ungaria, Polonia, Italia, Grecia, Germania etc.), și chiar în puținele țări în care unitatea politică de stat exista demult și nu era nevoie de nici o luptă pentru înfăptuirea ei, specificul național și istorismul reprezintă deopotrivă o formă de redescoperire și de reafirmare a propriei conștiințe naționale cît și o expresie a unei generozități internaționaliste, a unei solidarități politice și culturale cu popoarele oprimate oare luptau pentru independență și unitate națională (în romantismul englez — Byron, Shelley, Keats, Carlyle; în romantismul francez — Chateaubriand, Lamennais, Lemartine, Victor Hugo; în romantismul rus — Pușkin, Lermontov, Turgheniev).

•

Una din butadele care l-au făcut pe Hegel cunoscut în Franța a fost rostită de filozoful german într-o conversație cu Victor Cousin: „Vous avez de la chance, **vous** autres Francais, vous etes une nation" (voi francezii aveți noroc; sinteți o națiune). Hegel voia să spună prin aceasta, mai mult decît ar lăsa să. transpară interpretarea literală a textului; el nu se îndoia nicidecum că și germanii constituie o națiune, dar ceea ce vroia el să sublinieze era ideea că francezii au obținut de mult expresia pleneră politică, economică și culturală a unei realități constituită istoricește. în tinerețea sa, Hegel își pusese speranțe în Napoleon, considerînd că intervenția sa în diferite părți ale Europei se va solda cu: eliberarea popoarelor de sub jugul feudal și cu recîștigarea drepturilor naționale. La începutul veacului al XIX-lea, numeroși intelectuali europeni nutreau încă iluzia de a vedea în campaniile napoleoniene posibilitatea unei emancipări naționale. Dacă, după expresia cam șuie a lui Carlyle, soldații lui Napoleon au adus pe tălpile lor ideile **revoluției** franceze", aceasta s-a petrecut fără voia împăratu-

lui. Când Hegel văzându-l pe Napoleon la intrarea acestuia în Iena a exclamat: „Iată istoria călare!” el a exprimat nu numai o iluzie larg răspândită a intelectualității europene, ci vădea în fond o profundă intuiție istorică; fiindcă în măsura în care Napoleon își extinde cuceririle, dezamăgind pe cei care-l așteptau ca eliberator, el zdruncina puternic și alcătuirile Europei feudale. Campaniile napoleoniene acționau ca un catalizator, coagulau forțele naționale, consacrand fără voie și prin ricoșeu valabilitatea noilor principii naționale în măsura în care obligau popoarele oprimate la rezistență, la mobilitate, la o redescoperire a ființei lor naționale. Și în această direcție se poate spune, oricât ar părea de paradoxal, că soldații lui Napoleon purtau cu ei nu numai ranița cu eventualul baston de mareșal, ci mai ales ideile revoluției franceze, ale acelei revoluții care făcuse pe soldații lui Kellerman să meargă la asalt, în 1792, la Valmy în strigătele de „Vive la Nation”. Pretutindeni unde pătrund principiile revoluției franceze, națiunea apare ca o entitate superioară vechilor aristocrații și state feudale, superioare chiar monarhiilor puternic centralizate ale secolului XVII și XVIII care au consolidat considerabil ideea de națiune (de pildă monarhia lui Ludovic al XIV-lea în Franța sau domniile lui Petru cel Mare sau Ivan cel Groaznic în Rusia). Prin revoluția burgheză democrată, toate popoarele își dezvoltă nu numai conștiința socială, dar și tendința de a se constitui în state naționale independente și unitare. Napoleon însuși, în exilul de la Sfânta Elena s-ar fi dorit purtătorul acestei tendințe naționale: y a — spune el în celebrul „Memorial” — 30 millions de Franoais, 16 milions d'Espagnolls, 15 millionls d'Itallienis, 30 millions d'Allamands: J'eusse voullu faire de dhaiiaun de ces peupples un seul et mame corps de nation” (Memorial de Sainte-Hélène, ed. Garnier, p. 47). S-au găsit în Franța, ca și în alte părți din Europa oameni care au văzut în „reconstrucția Europei pe baza naționalităților”, marea operă a secolului și misiunea națională. i„Niciodată — scria Henry Martin în 1847 — naționalitățile nu au avut o conștiință de sine atât de pleneră și atât de vie ca în acest moment; niciodată ele nu au presat atât de puternic asupra politicii generale, — de data acealsta însă — pentru a o reinnoi” (apud Henry Berr: Nation, Nationalite, Nationalisme, in Revue de Synthase historique 1938). Italianul Mancini considera că problema națională este cogito-ul secolului: „Cest, — spunea Mancini — le Je pense, done je suis des rMlasopibas applique à la nationalite” (Henry Berr, ibid.). Chiar în Anglia, sentimentul național se întărește, dar din păcate uneori acompaniat de un dispreț orgolios pentru toate țările de pe continent. Gladstone povestea că un muncitor îi spunea în 1831: „La dracu cu toate țările străine! Ce treabă are vechea Anglie cu țările străine!” (Morley John, The life of Wiliam EWart Gladstone apud l'Europe idu XIX-eme Siedle et l'Idée de Nationalite, de Georges Weill, Ed. Albin Michel, p. 135). Englezii, cunoscând destul de rău țările europene, nutreau iot felul de prejudecăți 'față de vechili de pe continent, chiar față de francezi, iar guvernele britanice practicau permanent o antipatică politică a „Statu-quo-ului”, a echilibrului european, nesprijinind decît în extremis mișcările de independență care puteau contribui la consolidarea sferei britanice de influență (Grecia). în schimb însă intelectualii britanici, chiar cei cu vederi sooial-politice reacționare, precum Carlyle — duceau o viguroasă campanie în favoarea mișcărilor naționale europene. Un Byron, un Shelley au făcut o adevărată operă, militantă, cu largi ecouri imediate în rîndul cititorilor; nu s-ar putea în nici un caz spune că poemele epice de largă respirație consacrate Orientului și luptelor pentru emancipare sînt opere ocazionale, sau reprezintă „partea perisabilă” a romantismului englez. Mai puțin cunoscută este însă contribuția lui Walter Scott în ventilarea ideii naționale printr-o analiză monografică a etapelor unificării naționale britanice (Normanzi-Saxoni, Englezi-Sco-

fundamental al operei lui Walter Scott și anume: propovăduirea necesității unității politice și spirituale a englezilor și scoțienilor. Printr-un procedeu ingenios de critică comparativă, Farquhar arată cum conștiința unității naționale a poporului britanic se reflectă în formele cele mai subtile (simboluri, parabole, legende) în opera marelui scriitor, adeseori prezentându-se ca o adevărată obsesie, alimentându-i nu numai imaginația ci și pasiunea filologică; tipologic, Walter Scott descoperise în sfârșit în reprezentanții Angliei și Scoției feudale, prototipurile nației, așa cum se vor cristaliza mai târziu.

În Franța, concepția asupra națiunii își are originile în ideile revoluției franceze, chiar în epoca iluminismului. Nu e vorba numai de sugestiile pe care o eventuală istorie a conceptului de națiune îl descoperă în opera lui Valtaire (Histoire de Chanceliers **XII**, Le siècle de Louis XIe și mai ales Nouvelles Considerations sur l'Histoire). Dar în operele iluministilor și mai ales în lucrările lui Rousseau și Montesquieu sînt puse bazele unei adevărate concepții istorice și deterministe despre națiune și statul național, bazat pe teoria drepturilor omului, și chiar pe o anumită teorie contractuală (așa cum observă Henry Berr în articolul citat). Națiunea este constituită pe baza unei solidarități, socialmente determinată, întemeiată pe sentimentul marilor sacrificii făcute în comun și a celor care se vor mai face, pe cîsimțămîntul, pe dorința împede exprimată de a continua comunitatea de viață, clădită pe o cultură și pe un trecut comun. Avem de a face, desigur, cu o concepție a națiunii naționaliste a unității naționale, care nu numai că a jucat însă un mare rol în revoluția franceză dar a găsit ecou în istoriografia romantică și chiar în argumentarea cu care, de la Kogălniceanu și pînă la Alecu Russo, unioniștii români justificau „dorințele partidei **naționale**”. Rolul pe care teoria contractuală a statului unitar l-a avut în conceperea planului și etapelor unificării principatelor române nu a fost încă discutat în istoria ideilor din țara noastră. Totuși este împede că tratativele și acțiunile patrioților unioniști în recunoașterea dublei alegeri a domnitorului, formularea etapelor și justificarea în demersurile diplomatice a „faptului împlinit”, precum și a desăvîrșirii unirii, își găsesc argumentele în concepția contractuală a dreptului la autodeterminare, concepție desigur idealistă, voluntaristă, dar care a jucat un rol însemnat în ideologia unionistă, în definirea obiectivelor concrete, imediate ale unificării, precum și în primele măsuri de organizare administrativă.

Concepția iluministă germană asupra națiunii, dezvoltată în secolul al XIX-lea în teoria unității naționale de către un Fichte, un Shelling sau un Hegel își găsește exprimarea plinară în special în opera lui Herder. Noțiunea de „spirit popular”, de „spirit al culturii” (Volksgeist, Volkstum, Kulturgeist) este centrală în opera lui Herder (ea nu lipsește de altfel nici în opera lui Vico, Montesquieu sau Locke). Această concepție a fost mai târziu denaturată, în secolul XIX și mai ales în secolul XX, Volkstum și Volksgeist desemnînd entități rasiale, purist-etnice, naționaliste, devenind în cele din urmă categorii geopolitice, în timp ce iluminismul concepea națiunea ca o categorie istorică, ca o noțiune dinamică, pluralistă, susceptibilă evoluției, ideologii pangermanismului concepeau specificul național în chip exalativ, biogenetic și expansionist în consecințele sale. Oricît de spiritualistă ne apare concepția contractuală franceză sau teoria lui Herder care considera sufletul național (Volksseele) ca „mama întregii culturi pe pămînt”, aceste categorii rămîn totuși expresia umanismului, reflectă legătura cu spiritul popular, cu folclorul, cu ideile de libertate și fraternitate. În timp

_____ ^ guaeșce o expresie maximă în teoriile lui Bismark, în parte la Nietzsche și mai ales la Gobineau și Chamberlain pun bazele — în teorie —• geopoliticii și — în practică — fascismului.

Dacă toate concepțiile burgheze — în oricare din variante — consideră conștiința unității naționale în chip spiritualist, confundând națiunea cu rasa, cu rudenia de sînge, cu familia, cu vechile comunități tribale sau simplele comunități de limbă, alte ori limitîndu-le exclusiv la unitatea culturală, teritorială sau de organizație politică, marxismul a demonstrat, pe temeuri științifice incontestabile, că conștiința națională este o categorie istoricește constituită, consolidată în perioada capitalismului ascendent, deși o parte din elementele constitutive ale națiunii (limbă, comunitatea culturii, unitatea facturii psihice, etc.) au existat înainte, s-au format în perioada feudală. Marxismul consideră națiunea ca o comunitate stabilă de oameni care a luat fîntă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii naționale dar și pe comunitatea de viață economică. Toate elementele conștiinței naționale apar în conștiința socială numai în anumite faze de dezvoltare a societății și corespund unor interese economice fundamentale. într-un excelent articol intitulat „Aspecte sociale ale unirii”, Mihail Ralea întrebîndu-se ce a determinat ca în scurta perioadă de 30 de ani, între 1830 și 1859 să explodeze cu atîta putere dorința și efortul pentru realizarea unirii, dă următorul răspuns: ideea unirii principatelor într-un singur stat apare odată cu dezvoltarea capitalismului, care avea nevoie de un stat bine organizat cu o piață internă mai mare. în același timp burghezia românească în dezvoltare se vedea amenințată în interesele ei de dominația turcească.

într-adevăr, economia capitalistă se bazează pe schimb, „ea are nevoie de libertate de mișcare și de piețe, de deșee tot mai largi, nu numai de ordin regional, dar și național și mondial” — arată Ralea. Dar el subliniază faptul că unirea principatelor are și „trăsături ideologice” care merită subliniate: „Ideologia nouă moiaua cel puțin formal, ideea de moșie cu ideea de patrie; ideea de stare și rang prin ideea de națiune; ideea de privilegiu ereditar cu ideea de egalitate în fața legilor; ideea de dependență personală cu ideea de libertate”. (M. Ralea, Studii privind Unirea Principatelor, p. 7). Desigur aceste idei au fost atrăgătoare pentru pături mult mai largi de populație decît burghezia. De fapt toate cele patru elemente constitutive ale unei națiuni sînt opera maselor. Pe linie de cultură rolul principal l-au avut limba și cultura populară, care au „precedat cu mult veacul Unirii și care au constituit cea mai veche și cea mai necesară premisă a unității noastre naționale”. Dezvoltarea economică de tip capitalist a principatelor a reclamat unirea și a impus-o ca un eveniment necesar, încă cu 25 de ani înainte, în 1834, agentul francez Bois-le-Comte scria în rapoartele sale din București că boierimea mare era împotriva unirii dar „crearea unui mare ducat ia! iDaicieii, care iar reuni cele două principate, oi is-ta părut a fi aici ...expresia dorinței cetii imiai generale a acestor țări”. Iar la <8 februarie 1859 în „Journal des Debats”, Saint-Marc Girardin exprima într-un articol care merită să fie amintit, ecoul internațional pe care-l avea Unirea Principatelor: „Trebuie să recunoaștem că iaiceastă dublă alegere constituie un imare păs înainte către unirea completă a Principatelor Unite. Eiste <mlai ales iun protest irăisunăitor tai-potriva dezunirii; este o dovadă solemnă a perseverenței românilor în dorința lor națională... lliaită în sfîșit ică ei alționaază singurii, dată că nu mai întrebă Europa : ce itrabuie lșă facem ? Ei fac prin ei lîmșiși fără să consulte Europa, ceea ce isocotesc că trebuie făcut. Im ce imă privește, mu aim curajul de a-i (blama pentru acest act de spontaneitate și independență”.

Letopiseț

de Florența Albu

*Deschide cartea sfântă,
pământul — letopiseț;
dorm, în adine, bourii
și pajurele dorm;
sînt rădăcini bărbații —
urcăm din rădăcini,
cu visul lor — aeve împlinit.*

*Dincoace și dincolo de Milcov,
crește hora —
pămînturi își dau mina cu pămînturi
și Bistrița ^{s e} ^î ^{eaga}
cu Argeșul și Dunărea,
în fluviul luminii, românesc.*

*In orchestrații noi răsună hora
pe Troțuș și ^{pe} ^î ^{za},
la Olt și mai departe;
deschide cartea sfântă,
pământul — letopiseț
și scrie, ce avem de scris
în carte :*

*Unirea, întărită de unire,
în cîmpuri fără pietre de hotar,
Unirea-n noile cetăți întemeiate,
Unirea-n stema unică a țării,
suindu-și soarele, din nimbul legendar.*

*Deschide dar, pământul — letopiseț ;
l-au scris cu vis și sînge
vizionari și voievozi de țară,
poporul înrădăcinat din munți, la mare
din rădăcina lui, urcăm în veac,
cu visu-acesta, — aeve împlinit.*

Vasile Alecsandri și Unirea

de Șerban Cioculescu

ăuritor de istorie și poet militant, Vasile Alecsandri a >luat parte activă la înfăptuirea Unirii, pe care o vestise cu mai mulți ani în urmă, propagînd-o cu înflăcărare peste munți, și dincolo și dincoace de Milcov. Într-adevăr, încă din 1848, după eșecul revoluției ide la Iași, Alecsandri a preconizat, în „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”, ta punctul 6: „Unirea Moldovei și a iValahiei într-un singur stat neatîmat românesc”. Celelalte puncte erau: „desfîințarea boereseului”, „ridicarea bellicurilor”, împrumptărirea țărănilor fără plată din partea lor, desfîințarea privilegiilor, instaurarea libertății, egalității, și „frățietății” (documentul datat 12124 mai 1848 și găsit la Eftimie Murgu, era scris de mîna poetului Alecsandri).

Trecînd munții și refugiîndu-se în Ardeal, unde se pregătea istorica adunare populară de pe Cîmpia Libertății, de lîngă Blaj, Alecsandri publică în Foaia pentru mînte din Brașov, la 14 iunie, sub semnătura „un român”, poezia cu titlul „15 Mai 1848” („Hora Ardealului”). Este întia formă a celebrei Hora Unirii, tipărită în „Steaua Dunării”, ziarul lui Kogălniceanu, la 9 iunie 1856. Poezia, în prima ei redactare, mai scurtă, are același memorabil început:

Hai să dăm mină cu mină
Cei cu inima română,
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul României.

Acest pămînt era, în acel moment, Transilvania, străvechea vatră, oropsita provincie! care avea să se alipească abea peste 7 decenii la Patria mămă. Astfel, poetul prooroc, așa cum îl vedeau anticii, poeta vaites, a avut cu multe decenii înainte de Unirea cea mare și cu mai bine \de \unul, înainte de Unirea Principatelor, viziunea clară a (viitorului nației sale, precum \și simțul datoriei sale civice și patriotice, de \a pregăti și de 'a duce 'lupta în "vederea iceasului mare al împlinirilor. \Din Ardealul în care masele populare, departe de)a fi lipsit, ca la Iași, au răspuns șentuziaste și is-au organizat ștemeinic [ca \să-și cucerească drepturile, 'Vasile Alecsandri a conceput chiar șideea unui <marș pl Inoroadelor înarmate, din Transilvania și [din Muntenia, șunde revoluția izbîndise)de asemenea provizoriu; un marș spre Moldova, spre a o elibera de domnia bunului plac, instaurată de 14 [ani, în [persoana pbuzivului domnitor Mihail Gr. Sturdza, care înnăbușise cu brutalitate pūșcarea pașoptiștilor ieșeni. în cele icinci strofe ale „Horei Ardealului”, [așa cum s-a remarcat, cuvîntul România se repetă de cinci ori, ca o [realitate spirituală, [simțită de (toți românii de ipretutindenii, cu mult înainte de [materializarea >ei în forme statale. >

Poetul care a avut, [dintre cei [dinții compatrioți din vremea lui, **Io** viziune politică cu rază utit de lungă, \nu era la întia lui compunere în acest gen. De la primele \lui poezii \publicate de [la întoarcerea lui în țară \ (1839), fără Isimțul clar al misiunii lui, Elena \Negri îi •atrăsese [atenția că \titlul [literar isuprem, pentru un inspirat al muzelor, .este [acela de *a fi \un poet [popular și 'național. De aici inspirația „Doinei” din 1842, cu strigătul de luptă:

Hai, copii, cu .voinicie,
Să scăpăm \biata moșie,
De pagini și de robie !

Terțina preconizează un îndoit ideal militant: național, de eliberare externă, și social, ide libertate internă, sub fregimul regulamentar. Una \după alta, urmează în serie poeziile de inspirație haiducească, desigur scrise în timp ce adună doine și balade populare cu același conținut coclotitor, dinamic: Groaa, Ursiții, Oînitic haiducesc, Gîntic ostășesc și altele.

Hora Ardealului fusese precedată de Deșteptarea României, răspîndită în foi volante și îndreptată românilor de pretutindeni: „Aruncați brațele voastre cu-o puternică mîndrie / Și de-acum pe veșnicie / \Cu toți mtinile {vă dați”. •

Cînd izbucnește campania unionistă în Moldova, curînd după încheierea Tratatului de la Paris (1856), Alecsandri face parte din Comitetul Central al mișcării, este dintre toți membrii, acela cu statele de serviciu cele mai vechi și mai glorioase, aplaudat și pe scenele teatrelor naționale din București și Craiova, legat prin trainice sentimente de prietenie cu scriitorii progresiști munteni: Grigore Alexandrescu și Ion Ghica, iar dintre defuncți, Nicolae Bălcescu. Căimăcămiile antiunioniste, ale lui Theodor Balș și N. Vogaride, interzic cu asprime cîntarea „Horei Unirii”, ajunsă, după cum spune cu îndreptățită mîndrie autorul ei, „Marsilieza românilor”. Alecsandri uea prestigiul său de poet național, consolidat în 15 ani de necurmată campanie literară, în toate genurile, inclusiv teatrul, în care strecurase ideile unioniste, cu acela de veteran glorios al pașoptismului, la ale cărui manifeste și manifestări participase activ, făoîndu-se tot atît de cunoscut la Brașov și Blaj, ca și la Iași și București. în emigrație la Paris, întreținuse strînse legături și cu presa ale cărei .coloane le alimenta cu numeroase însemnări și corespondențe „ieșene”, împotriva regimului sturdzist. Și în ziarul fraților Hurmuzachi, în 1849, Alecsandri subliniază, în studiul său despre poezia popidară primejdia politică prin care trecea poporul nostru, căruia i se tăgăduiau „nu numai drepturi politice, dar chiar și naționalitatea”.

Revista sa din pragul campaniei unioniste, „România literară”, este desfîntată pentru o notă a luptătorului progresist Ion Ionescu de la Brad, agronomul, împotriva „serbiei cele albe”, cu ocazia desfîntării, în Moldova, a sclaviei celei negre : dezrobirea țiganilor. în aceste condiții de aspră cenzură a presei, propaganda orală de la om la om, din gură în gură, sau prin manifeste, foi volante și tipărituri clandestine, răspîndește și numele lui Vasile Alecsandri, printre candidații alegerii de domnie, care avea să aibă loc în primele zile ale anului 1859.

Marii cărturari se retrag, unul cite unul: Costache Negri, Mihalache Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, înaintea colonelului Alexandru Ioan Cuza. Fără să candideze, acesta se alegea la Iași, în unanimitate, ca rezultat al luptei întregului popor. Același este rezultatul votului la București, la 24 ianuarie.

Vasile Alecsandri, numit ministru de externe în cabinetul de la Iași, iar în toamnă, al ambelor cabinete, este diplomatul ideal, menit să smulgă la Paris, la Londra și la Torino, recunoașterea domnitorului, a cărui alegere în ambele principate părea a fi o călcare a Convenției de la Paris. Alecsandri este primit cu toată cînstea și își împlinește misiunea cu strălucire. Luptătorul întrunea în complexitatea structurii sale morale, și un temperament de diplomat, pe oare-l recunoscuse div.inatoriu N. Bălcescu. I-a fost hărăzit marelui poet să dea campaniei

pentru unire nu numai impulsul cel mai generos și sprijinul lui neobosit, timp de peste 10 ani din viață, dar și concursul său decisiv la consfințirea internațională a marelui act politic. Se cunoaște misiunea discretă cu care Napoleon al III-lea împăratul Franței, îl însărcinează pe Ungă Cavour la Torino. România, realizându-si unitatea politică înaintea Italiei, are astfel, prin poetul ei național, meritul de a fi pus o cărămidă și la edificiul unității italiene. Poetul „Sentinelei romane” întorcea, astfel, după un mileniu și trei sferturi, vizita lui Troian pe meleagurile noastre. Istoria nu cunoaște multe exemple ca acestea când, potrivit legii fizice, nimic nu se pierde, nici în ordinea spirituală.

M. Kogălniceanu și Unirea

de Paul Georgescu

La întrebarea dacă există generații literare, promoția de scriitori și intelectualii ce au pregătit și realizat Unirea Principatelor aduce un răspuns pozitiv. Evident, există și anti-unioniști în epocă, dar ceea ce surprinde e tocmai faptul că la 1859, ca și la 1848, scriitorii ce aveau să contribuie la elaborarea literaturii românești s-au găsit, fiecare în felul său, de partea cea bună a baricadei. Dacă generația Unirii nu a dat un Hugo, ci — în Alecsandri — un Lamartine, ©a n-a dat naștere nici unui Chateaubriand, iar amuzantul Loousteanu e departe de a fi un Rivarol. O generație literară e departe însă de a fi o coincidență de cifre, ea are nevoie de un țel și de un program; pașoptiștii au avut și unul și celălalt. Cîțiva colegi ai mei, care l-au criticat pe Thibaudet că a pariodizat istoria literaturii franceze (moderne) după criteriul virstei, au uitat să adauge însă că respectivul critic nu era atît de naiv și că a conjugat totdeauna generația ou marile momente istorice. Pentru generația cunoscută sub numele de pașoptistă, Unirea a reprezentat un țel, atins cu forțe împuținare (Bălcescu și Grigore Alexandrescu nu au mai putut lua parte la bătălie), dar încercate în cutremurul de la 1848. Realitatea e că istoricii literari au trecut prea ușor asupra celor unsprezece ani dintre revoluție și Unire, ani grei de îndoială și speranță exasperată, cu atît mai eroici cu cît Europa trăia în plin reflux revoluționar. Dacă participarea lor la mișcarea de la 1848 s-a făcut cu un curaj descoperit și nu odată imprudent, realizarea Unirii a cerut, pe lingă curaj civic și pricepere tactică, spirit politic, calități pe oare le avea în cel mai înalt grad Mihail Kogălniceanu. Simplificînd puțin, putem spune că 1848 e reprezentat mai ales de intransigența vizionară a lui Bălcescu, în timp ce 1859 e reprezentat mai ales de tactul strategic și diplomatic al lui Kogălniceanu. Și nu e deloc o întîmplare că amîndoi erau istorici.

Dacă generația care a realizat Unirea Principatelor se numește pașoptistă» anul care i-a cristalizat ca echipă este 1840. Acest an, pe care Grigore Alexandrescu îl deplîngea drept un sfîrșit, «ra de fapt un început; el avea să-i solidarizeze pe tinerii scriitori în jurul unui program pentru întreaga viață, iar acest program, ce conținea principiile esențiale și directoare, este cel al „Daciei literare”, redactat de Kogălniceanu. E de subliniat faptul că programul constructiv al pașoptiștilor cuprindea un ansamblu de realizări, care a și fost îndeplinit în parte de ei, în parte de generațiile următoare, cu alte cuvinte, Unirea Principatelor era numai un punct

dintout un program vast. O caracteristică a programului lor este și aceea că împletea foarte string revendicările naționale cu cele sociale și de structură economică; dacă, într-un moment sau altul, se accentuiază asupra numai uneia din laturi, acest procedeu e de natură tactică și nu reprezintă o uitare sau o cedare. întemeind „Dacia literară”, Kogălniceanu mută lupta de pe terenul politic pe cel literar dar, cînd împrejurările i se vor părea favorabile, reaprinde bătălia politică. în Divanul ad-hoc, văzînd că problema reformei agrare periclitează actul Unirii, renunță temporar la obiectivul social pentru ca, trei ani după Unire, în 1862, să declanșeze discuția legii agrare, discuție ce avea să ducă la actul de la 2 SII ai 1881. Coherența în gîndire, claritatea scopurilor e impresionantă încă de la elaborarea proiectului de program de la „Dacia literară”, cum e impresionantă și ideea că întemeierea unui stat unit, independent și puternic, reclamă o altă structură socială.

Unirea Principatelor făcea parte din programul lui '48. îndată după înfrîngerea revoluției în Moldova, Kogălniceanu ia drumul exilului și, în casa lui Eudoxiu Hurmuzachi redactează, în numele grupului revoluționar, „Dorințele partidei naționale”, în care se preconizează unirea Principatelor și emanciparea țărănimii. în 1853, Kogălniceanu tipărește „Steaua Dunării”, ziar ce-și propune să susțină lupta pentru Unire. în programul ziarului, istoricul proclamă principiul independenței : „Un popor omogen ce secolii întregi și prin atîtea catastrofe și-a păstrat existența și istoria, poporul român, poate își treibuie Ica odată să (trăiască icu (sic) linșăși fviața sa națională...” Cum ziceam, chestiunea națională și cea socială sînt strict legate : „Să ne pregătim a asemenea instituțiunile noastre prin chipuri legale ou ininstituțiunile Europei civilizate, în familia căreia vroim a fi numărați. Să ne înțelegem de pe acum asupra chestiunilor sociale, precum emanciparea și îndrituirea claselor muncitoare ; desființarea sclaviei, această pată neagră a omenirii; modificarea sistemului fiscal; răspîndirea instrucției primare”.

(Luciditatea politică, posibilitatea de a discerne obiectivele imediate de celelalte, determină, în cadrul social istoric al vremii, alegerea scopului cel mai grabnic și mai însemnat: „Dar mai {presus de toate, „Steaua (Dunării" iva fi jurnalul UnireS (s.n), interesul vital al Patriei, singurul mod în stare de a consolida naționalitatea Românilor și de a depărta conflicte viitoare de pe țărmurile Dunării și ale Mării Negre". Momentul era bine ales fiindcă în curăid, Congresul de la Paris (1856) avea să pună pe ordinea de zi problema viitorului statut al Principatelor. în asemenea condiții, „Steaua Dunării" avea să devină nu numai un propagandist al Unirii ci și nucleul organizatoric al ujiionfemului. Chiar dacă din motive tactice Kogălniceanu va amina rezolvarea chestiunii agrare, fiindcă discutarea ei în divanul ad-hoc amenința realizarea scopului imediat, — animare, spuneam, pe un timp limitat — el își va afirma totuși răspicat poziția de principiu, „căci ce ar fi nația, ce ar fi țara, dacă țărani noștri ar fi nenorociți ?" După ce renunță la candidatura sa, ca și Aleesandiri, Ia tron, pentru a-l sprijini pe Al. I. Cuza, Kogălniceanu rostește la înscăunarea noului Domn, vestitul discurs, știut și azi pe de rost: „Măria Ta, «a Domn, fii bun, fii blind, fii bun mai ales pentru acei, pentru care mai 'toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi. Nu uita că, dacă 50 de deputați te-am ales Domn, însă ai să domnești peste 2 milioane de oameni." De la începutul și pînă la sfîșitul activității sale, Mihail Kogălniceanu a rămas, în limitele impuse de epocă și de realismul său politic, un democrat.

Ideea Unirii a reprezentat, încă de la început, în concepția sa, o etapă necesară într-un plan mai vast. în programul „Daciei literare" se subliniază dezide-

rătul unității românești din cele trei provincii. Revista își propune să fie, „o foaie care făcînd abnegație de lac ar fi numai o foaie românească, și prin urmare s-ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bun*, această foaie zic, ar împlini o mare lipsă în literatura noastră”. Și, revenind: „Așa dar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturii românești, în carele ca într-o oglindă se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, firește carele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său”. Și subliniind: „în sfîrșit țalul nostru este realizarea dorinții ca Românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți!” Trei ani mai târziu, în „Cuvîret pentru deschiderea cursului de istorie națională” în Academia Mihăileană rostit în 21 noiembrie 1843, cuvîntare celebră în dezvoltarea mișcării noastre intelectuale, Kogălniceanu afirma: „nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei, și mai ales a Românilor din Valachia, cu cari suntem frați și de singe și de limbă și de legi”. E limpede că ideea statului național a existat încă de la începutul ofensivei pașoptiste, Unirea Principatelor reprezentînd un moment necesar dar nu și final.

Ideea națională, ce ne pare azi atît de firească, drept un principiu ce stă la temelia statelor moderne, suscită, la mijlocul veacului trecut, vrăjmășii primejdioase; era, deci, o idee eroică. Din „Dacia literară” au apărut doar două numere, revista fiind suprimată; aceeași soartă o are și „Propășirea” (1844). Surghiunit la mînăstirea Rîșca, tînărul Kogălniceanu ia după insurecția neizbutită din '48 calea exilului. Starea de primejdie în care trăiau acești tineri, se explică și prin faptul că ideea națională era aliată indisolubil de cea socială, mai ales de tragica problemă țărănească. În amintitul ours introductiv ținut la Academia Mihăileană, tînărul de 26 de ani afirmă principiul democratic al Istoriei: „Pînă acum, toți acei ce s-au îndeletnicit ou istoria națională n-au avut în privire decît biografia Domnilor, nepomenind nimica de popor, izvorul a tuturilor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpînitorii n-ar fi nimica. Mă voi sili să mă feresc de această greșeală de căpetenie”.

Acuzația lui Maioreseu, după oare pașoptiștii ar fi fost lipsiți de spirit critic, era într-o măsură exagerată. Firește că, în toiul unei lupte primejdioase, atenția se concentra asupra ideilor exprimate de scriitori; atenția acordată spiritului critic, selectiv, nu lipsea însă, cel puțin în principiu. Kogălniceanu, întrebîndu-se într-un articol din „Dacia literară” ce este critica și pentru ce avem trebuință de (lînsă, răspunde: „Ei bine, într-o asemînc ephă, cînd se publică atâtea cărți, afară de bune, nu este de neapărată nevoie ca o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate, și ca într-un ciur să le vînture; lăudând cele bune și aruncînd în noianul uitării pe cele rele; și una și alta după principiile sale, și fără a lua sania la persoana și la starea autorilor?” Iar în 1855, tot Kogălniceanu formula acest deziderat etern al criticii intransigente, anunțînd că va „păși hotărător în contra tuturilor semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici e capacitate, din autoritatea lor privată, s-au constituit succesorii muzelor, năvălînd Olimpul și Famasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-3 combate și de a-i răsturna din pozițiile usuroate”.

împrejurările au fost vitrage cu acești scriitori care au trebuit să fondeze o literatură modernă, să facă literatură, teatru și gazetărie, să organizeze lupta

politică în condiții grele, întemeind statul românesc. Iar de ne întoarcem asupra lor vedem că ei vedeau departe, aveau idei numeroase și interesante chiar de **nu le-iau** putut realiza pe toate. Felul nostru de a-i cinsti e de a ne întoarce asupra literaturii lor și de a discuta cu ei pe-ndelete.

Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor

de Vasile Netea

ta/M orbinid to lanul 11863 despre condițiile și (modalitățile prin oare s-a fSjyftj proaliamait (Unirea (Principatelor — unire pe pare unii [demagogi vroiau jpw/n isă to lînfățișeze ca operă își la lingeniozdității și iaotivității tor (sau a unor grupări politice iconiduse ,de idinșii i— iMihail (Kogălnioeanu, /un luptător cu (merite într-adevăr incontestabile în idealizarea patrioticului act, (a lînteles să rețeze (fără imenarjaimenite și Ifără aioțiune, orice fanpăunare și orice (supralicitare în (această (direcție.), „Unirea, jdomnilar — a afirmat ou (modestie și gravitate (marele orator — ‘<eu nu Tecunosc nimănuî dreptul sa zică \că e actul său individual, proprietatea sa exclusivă: unirea [e actul [energic al pîregii națiunii române”.

iFăcînid această .categorică (afirmație, care restituie poporului român una din cele imai falnice louceriri ale (sale, (Kogălnioeanu nu ise ,gîmdea lînisă numai la națiunea cuprînsă în hotarele Iscatului iromân de atunci, Ici, așa bum arătase în atâtea iriniduri, da națiunea română [de (pe ambele versante ale iCarpaților, sau, după expresia Isa (favorită, din gtiustrele proviinlcii a ivachii Dacii”.

Munteni, moldoveni și Itransilvănem, cu Itoate \subramifioațiile Ilar iregiomaile, au contribuit astfel deopotrivă la realizarea actului din li859, itot așa cum, isub semnul aceleași .solidități active, se vor găsi alături și în lupta pentru desăvârșirea unității naționale care va touiriina .în ,1918 prin hotăririile adunării de la Alba-IuUia.

Ambele eveniimente au fost precedate (de Io îndelungată pregătire icultural-poMitică laivumid la bază conștiința originii comune, evidența unității teritoriale, identitatea de limbă și civilizație, legăturile economice neîntrerupte (și neconținuta roire de popor .românesc de (pe p parte pe alta la munților din mijloc., „A fost Ide secole — cum ispunea iM. iKogălnioeanu i— <o (mișcare (continuă de iromâni între ambele coaste ale Carpaților. iNiciodată această comunicațiune n-ia fost (întreruptă. Ideea iromână pururea la însuflețit [pe acei [œ iveneau Ila noi (și pe /cei ce mergeau la ei... Oameni ,de biserică, — sublinia (Kogălnioeanu — Oameni de isabie, oameni de carte au venit (mereu de peste Carpați ,să (întărească Statele române de la Dunăre... apărînd și deswoMnd naționalitatea română, apărând românismul”.

*. M. Kogăitoiceanu, *Interpelațiune privitoare la expunerea Românilor de peste Carpați*, .București, 1886.

Alături de oamenii de cânte N. Iorga adăuga și pe reprezentanții vieții economice, (îndeosebi pe negustori, arătând că a-a existat niciodată „un comerț ardelean în marginile singure ale Ardealului”, înMmndcă avuțiile Transilvaniei s-au valorificat întotdeauna „prin Țara Românească Care i-a creat prosperitatea și siguranța pentru toate națiunile”².

Unirea din 1859, ba și completarea ei firească din 1918, n-a fost astfel decît încheierea unui vechi proces istoric cu lădinci își puternice rădăcini populare, în desfășurarea căruia s-au contopit în mod armonios toate elementele materiale și spirituale ale teritoriului și ale raițiunii române.

În acest proces, pe fctit de lădinc tot pe .atit și de ,amplu, cuprinzând itoiate compartimentele vieții naționale, inteletualii .români din Transilvanda is^au impus îndeosebi prin contribuția lor culturală — contribuție cu un puternic isubstrat social-politic — își printr-un militantism patriotic de cea .mai entuziastă și mai robustă speță.

întâii lor reprezentanți în lupta pentru formarea ideologiei patriotice și a susținerii principiului Unității naționale au fost corifeii „școlii ardelenne”, Samnuil Micu, George Șineai și Petru Maior, care, depășind constatările și pozițiile cronicarilor (moldoveni și imunteni, au făcut din lărtile lor de istorie își gramatică privitoare la originea, limba și continuitatea poporului român în Dacia, o puternică pledoarie pentru unitatea și libertatea națională. Trecând peste despărțirile geografice iale cronicarilor, amarii erudiți de peste Munți au îmbrățișat viața românească în totalitatea ei, conceptul lor de patrie suprapunînduse Daciei și limitelor limbii române. Ecoul operelor lor, indiferent de exagerările ispre care au alunecat, ia fost imens și fecund, în 1843, în (Strălucitul său *Cuvînt pentru (deschiderea \cursului ide istorie națională* Ide la Iași, M. Kogălniceanu, la Icare ne întorcem iarăși, înfățișa prin cuvintele următoare rolul național al autorului *Istoriei pentru începutul românilor în Dakia*: „Petru Maior — afirma istoricul moldovean — de fericită aducere aminte... ca un nou IMoisi a deșteptat duhul național și lui îi sintam datori ou o mare parte .a limipulsului .patriotic ice de atumeea is^a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii”³. Ioan IHeliade iRădulesou considera și (al pe George Șineai ca /„unul dintre cei mai Imari .români, martir al românismului”⁴.

După corifeii care trecuseră Carpații numai prin cărțile lor, vani apoi rînidul manii .pleiade de dascăli toansilvăneni, o bună pante din ei „doctori” de ia universitățile din (Roma, IViena și Buda, care, nevoind a accepta rigorile eele-siaistice și a (se supune chingilor habsburgice, au părăsit Transilvania pentru a-și pune [cuimșt.înțele și energia (în iseriwiouiul Moldovei și al Țării (Românești. Cu o mai variată pregătire științifică, unii dintre ei având studii ,de (matematică, inginerie, .medicină, (fizică (și lehimie, dar cu același iavînt patriotic, profesori ica George Lazăr, Vasile Popp, Aron Florian, .Eftimie Murgu, Ioan Maiorasou, August Treboniu Laurian, il.osif Geniile, Gawril Mun'teanu și aitiția alții, sinau consacrat întreaga putere de muncă ridicării culturale a Principatelor, avînd convingerea că prin aceasta servesc interesale întregului popor .român își că prin opera lor se cimentează unitatea culturală impusă de unitatea limbii.

Așezarea și (activitatea desfășurată (de ei în cale două (Principate au determinat un (puternic reviriment cultural și patriotic, izbutind, împreună cu efe-

². (N. Iorga, *Comemorarea Unirii Ardealului și rostul istoric al Unirii*, Vălenii de Munte, 1933, p. 14.

³. M. Kogălniceanu, *Opere*, I, Buc, 1946, p. 646, ediția A. Oțetea.

⁴. A. Papiu-flarian, *Viața, operele și ideile lui Georgia Șineai*, Buc, 1869, p. 62.

montele autohtone, isă ereieze un mare ourenit de afirmare socială și națională care -va fecunda întreaga istorie românească a secdluului .al XIX-dea, și lîndeosebi cele 'două evenimente Idecisiive -de (la mijlocul său: 'revoluția din J848 și unirea \din 1859. .prin lecțiile de inginerie ale Joiî George Lazăr făcute 'in llkmba iromână, prin manualul ilui Aran .Elorian de la 1835 'Idee repede \de istoria P.rințipatului Țării Românești, (prin Dizertația asupra tipografulor românești alcătuită de Vasile Popp <il838), oare este oea dintâi bibliografie generală ia culturii (româneștii, și prin numeroasele isorieri didactice filosofice, Istorie și geografice alie lui August Treboniu iLaurian și loaif Genilie, profesori la „)S&E. Sama", penitau a le .aminti doar pe aoastsa, a fast servită nlu numai școala și cultura iromânească, ci însăși ideea unității Iși solidarității Rationale, în fiecare din paginile acestora aifiliindmse un strop ide credință patriotică și o floare ou puternic parfum românesc.

Git de dapante mergeau acești daiscăm cu patriotismul și IOU dragostea ilor pentru toate provinciile românești și cit de alar întrezăreau ei 'realizarea unității naționale, is-a putolt vadea ân mod concludent ffin 1838, ciad, din planul lor, avea să apară la București, suib conducerea lui Aron Horian și a lui G. HM, cel dintii cotidian românesc intitulat semnificativ și demonstrativ : *România*.

iBl se adresa „cătore toți care vorbesc și citesc limba ei; atât aici în patria sa, cit \și în țările /vecine cu care este înclinată... numele .său fiind o .dovadă de duhul ce o însuflețește".

„România" lui Aron .Florian de ila li838 a precedat toate „Româniie" și „Daciide" dări rvor apărea apoi Itot mai .insistent în anii următori, senvkid, cu mijloace din ce în ce mai viguroase, acelaș scop de cunoaștere își înfrățire între români de pretutindeni.

Două dintre ele, <*Dacia literară* '(1840) și *Magazinul istoric {pentru Dacia* (1845) legate de nomele lui M. Kogălniceanu, iNicolae Bălcescu și A. Treboniu Laurian, strângând în jurul llor colaboratori aWit din Moldova, idit și din Țara Românească și Transilvania, au reprezenttat etape hotărâtoare în dezvoltarea literatorii, a scrierilor istorice își a ideologiei naționale. Datorită profesorilor transilvăneni de la Iași și București, aceisite periodice au pătruns n/numai în principalele orașe culturale românești .de peste Carpați — Brașovul, Blajul, Sibiu — ai chiar și în cele mai îndepărtate edituri ale Banatului, Crișaned și Maramureșului. Dimtr-o recentă monografie asupra „Preparandiei" de ila Arad aflăm că „Magazinul" floi Băloescu (avea flla Anaïd ffin lanul '1845 un număr ide 24 de abonați).

Cea mai puternică și mai durabilă acțiune publicistică desfășurată sub -stdndarduil unității .naționale, anterioară revoluției de la 1M8, ia fost înisă acțiunea lui Barițiu, redactorul *Gazetei de Transilvania* și al *Foii pentru minte, inimă și literatură* de 'la -Brașov. în foile sale, care se răspindeau în Moldova și Tara Românească în sute de exemplare, s-a publicat direct, -sau prin 'reproducerea din periodicele transcarpatice Aat ce s-ia creat mai de seamă în literatura română în deцениul premergător revoluției. Amintim oiteva din marile titluri: *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzd; *Wmb.ra iui Mircea \la Cozia și Boul și vițelul* de Grigore Allexanjdrrescu; poeziile sociale aile lui BoMiac, *Puterea armată și arta militară la români* de N. Bălcescu; *Cuvîntul {pentru deschiderea cursului ide istorie națională a lui M. Kogălniceanu; Mihnea și baba și Ultima noapte a lui Mihai cel Mare* de D. Bolinitineanu; *Altarul mănăstirii Pitîma și Deșteptarea României* de Vasiile Aleosandri etc.

⁵. V. Pdpangă, E. Găvănaseu, V. Tircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 63—64.

Alături de creațiile literare apar și foile lui Barițiu și articolele și corespondențele politice neîngăduite la București și Iași de cenzura domniilor regulamentare, oombătînickHse puternic amestecul țarist în viața politică a Principatelor ca și pozițiile conservatoare ale marii boierimi.

Cu aceeași atenție lse reproduc în periodicele lui Heliade, ale lui Asachi și în „Dacia” lui Kogălniceanu articolele pedagogice și istorice ale lui Barițiu, studiile despre Jimibă ale lui Cipariu și ale lui Vasile flPopp, prqoum și alte contribuții.

Călătoriile lui Barițiu la București din 1836 — însoțit de Cipariu — și 1845, tot lașa ca și ale lui Heliade, Bălcescu și Bollintineanu la Brașov în 1844, string și mai mult legăturile dintre scriitorii români militanți și creează o atmosferă favorabilă unor acțiuni comune politice și literare. Mișcarea lui Ciurpîneanu din 1838 ca și oompiqtul lui Mitică Filipeacu din 1840, la care aderase și N. Bălcescu și Eftimie Mungu, se baza în Transilvania pe concursul lui Barițiu și al prietenilor săi. în 1846 atît Barițiu cit jși Cipariu își .Pauli Vasici devin membri ai *Asociației literare* din București, înființată de Heliade, care urmărea aceleași scopuri politice revoluționare ca si -tainica *Frăția*, în primăvara anului 1848 Barițiu era astiM destul de bine informat asupra spiritului patriotic ce domnea în Principate ca și asupra ideilor conducătorilor mișcării naționale, cind afirma în „Gazeta Transilvaniei” (17 mai) că „soarta, națiunii române se va decide la București și Iași și nicidecum ia Cluj și Budapesta”. Această convingere nu era numai a iui Barițiu, ci și a tuturor transilvănenilor emigrați în Principate și ea i-a făcut ca la 1848 să îmbrățișeze cu toții cauza revoluției. Anul revoluționar 1848 a fost dealtfel un puternic prilej pentru toți patrioții români de a^și manifesta încrederea în eficacitatea principiului unității naționale si de a sublinia necesitatea înfăptuirii ei. Oale două mari poezii revoluționare ale apocei — *Deșteptarea României* a lui Vasile Alecsandri și *Deșleaptă-te române* a lui Andrei Murașiamu nu se adresează numai unei provincii românești, ci amândouă își indreaptă Chemările către românii de pretutindeni.

iPe baricadele revoluțiilor de .la Iași, București și Blaj se lintiilnesc în aceeași strânsă frăție moldoveni, munteni și transilvăneni. [Profesorii transilvăneni din Principate — Aron Florian, Ioan Maiorascu, August Treboniu Laurian, Ion Axente Sever, Ion Codru Drăgușanu, Constantin .Romianu-Vivu — aderenți entuziaști ai revoluției, vād în aceasta începutul aațiunii penzsru realizarea unității naționale. Gândul lor era însuși gândul poporului român din Transilvania care, după relatările lui Bălcescu, la 3/15 1848, în marea adunare de pe Olimpia libertății, striga celor ce-i ivorbeau de unirea cu Ungaria: *Noi vrem să ne unim cu Țara*. Făoind legătura între chemările poezilor din cele două poezii amintite mai sus și între strigările poporului de la Blaj, iN. Bălcescu adaugă cu o concludentă îndreptățire: „Numai poeții și poporul citiră și destăinuuiră atunci ceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român : *Mintuirea de orice domnie străină prin unitatea națională*”.

Strigarea aceasta nu **exprima** însă numai voința unei adunări ci, după formularea ei, ea a devenit aspirația politică a itutaror satelor transilvănene. Cercetătorii epocii .au găsit documente care arată că la Leohința de Mureș „întreg satul spunea că nu le trebuie unirea cu altă țară, întrucît ei se unesc cu Moldova

⁶. Felix Colson, *De l'etat present et de l'avenir des principautes de Moldavia et de Valachie*, Paris, 1839, p. 331; I. C. ;FiHiH.i, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, Buc, 1912, p. 82—83.

⁷. <N. Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal ia 1848, Opere I*, 1953.

și Țara Românească", iar la Ilgbiș (Târnava Mare) umil din țărani întorși de la Blaj a vorbit consătenilor săi cu atita însufletire despre desființarea iobăgiei și unirea cu românii de peste Carpați încit a provocat o manifestație care a îngrijorat puternic autoritățile. Cu o concludentă motivare economică vorbea despre aceste tendințe și Ion Ionescu de la Braid prezent și el la adunarea de la Blaj, care într-o scrisoare către Al. G. Golescu mărturisea la 14/26 februarie 1849: „Tdeia de a se uni toți românii o am găsit foarte răspândită chiar între popor; el vede foloasele Unirii în ridicarea vâmlor dintre Banat, Ardeal și Principate”⁸).

În anii următori revoluției, prin stabilirea la Iași și București a unor din cele mai proeminente figuri revoluționare transilvănene, în frunte cu însuși Simion Bărnuțiu, marele orator de la Blaj, și cu Al. Băpău Marian, legăturile între intelectualii din Transilvania și cei din Principate se întesesc și mai mult, iar unirea între toți frații răslețiți primește noi impulsionări și susțineri.

Îndată după cunoașterea obiectivelor conferințelor de la Constantinopol și Viena, convocate pentru a se pune capăt războiului din Cririnea, „Gazeta Transilvaniei” de la Brașov scria cu toată hotărârea că „Principatelor li se cuvine și le trebuie înlăuntru o neatimare cu totul suverană, proprie, națională a lor... și să unească într-un singur stat românesc” (7 mai 1855). Anunțând apariția foii lui M. Kogălniceanu, *Steaua Dunării*, gazeta hrașoveană găsește nimerit, pentru a înlătura bănuielile cenzurii, să arate că noua publicație „se declară pe sine a fi jurnalul Principatelor, care zice că ar fi politica seculară a românilor” (12 oct. 1855). Peste câteva luni, în preajma Congresului de la Paris, „Gazeta” revenea asupra acestei chestiuni și releva „dorința oea mai de pe urmă a tuturor valahilor și moldovenilor... ca într-o unire să formeze un stat neatimat” (19 ianuarie 1856). Îndată după congres „Telegraful român” de la Sibiu scria și el ou aceeași însufletire despre lupta pentru „împreunarea Principatelor” care a ajuns să fie „cuvântul de parolă al moldovenilor”, relatând că „în toate orașele se țin adunări și se scriu protocoale numite acte naționale”. La Tecuci, relata ziarul sibian, s-a arătat că împreunarea amândor principaturi este „singura mîntuire a țerei”, iar Galațul „a doua cetate a Moldovei poștește cu dor împreunarea în interesul comerțului său”. Despre Focșani, oraș locuit atit de populație moldoveana cât și munteană, „Telegraful român” anunța că începe a se numi cu mândrie „Cetatea românească” (4 iulie 1856). Ziarul relevă deasemeni și apariția broșurii unioniste a lui N. Scriban prin care se cerea „împreunarea și numai împreunarea sub orice condiții”.

Lucrările Adunărilor ad-hoc au fost urmărite ou emoție și interes nu numai de către redacțiile publicațiilor transilvănene, dar și de către fruntașii politici cari le dorea cit mai grabnic încheiate prin proclamarea Unirii, pentru înlăturarea căreia, spre a pune Marile puteri în fața unui fapt împlinit, ofereau chiar și anumite soluții practice. La 12/24 septembrie 1857, de la Viena, Dionisie Pop-Mârțian îi scria generalului Magheriu, amintindu-i totodată că „sînt nouă ani de cînd — de ia 1848 — identitatea, principiilor a format o ligă între toți adevărații patrioți ai vastului pămînt românesc”, că „părerea” sa ar fi ca, imediat după adoptarea hotărârilor de unire, cele două adunări să se întrunească la Focșani pentru că „principiul exprimat să-l facă faptă”, să pretindă independența Principatelor și scoaterea lor de sub suzeranitatea Turciei⁹.

⁸. Cornelia C. Bodea, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Buc., 1959, p. 128.

⁹. *Op. cit.*, p. 128.

¹⁰. Cornelia C. Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, III, 1963, p. 318—319.

Din *Documentele inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859* publicate de Mihai Pcpesou în 1929 se constata de altfel că în această perioadă se ivesc în Tiranisilvania numeroase și intense agitații cari produc multă neliniște la Viena, rapoartele autorităților transilvănene arătând că lupta pentru unire ce se desfășoară peste Carpați are o puternică influență asupra populației din această provincie. Unirea Principatelor, se sublinia în aceste rapoarte, pune în primejdie imperiul austriac nu numai prin consecințele salte strategice ci și prin inavuitabilele repercusiuni asupra regimului sociali habsburgic. într-un raport trimis de la Orăștie la 31 martie 1858 de către șeful serviciului administrativ local, Thiemann, se pune în mod categoric însăși problema Unirii Transilvaniei cu principatele de peste Munți, pentru a se forma o Dacoromlanie. „Principatele Moldova și Țara Riomânească — se arăta în raport — nu pot exista fără Transilvania. Cine vrea să stăpânească Principatele — coniohiderea raportul — trebuie înainte de toate să cucerească Transilvania” (p. 239—240).

Viitorul avea să confirme într-adevăr că autorul raportului de la Orăștie a avut o remarcabilă intuiție politică și că era bine informat asupra intențiilor patrioților români.

Și mai olar vor ieși la iveală aceste tendințe după alegerea lui Cuza de la .5 și 24 ianuarie 1859. Entuziasmul ou care ziarele transilvănene, .deși ou o anumită praaauție, au relatat .evenimentele din cele două capitale transcarpatine, era mai mult decât semnificativ. „Telegraful român” anunțind că „unioniștii au invins” nu uita să sublinieze „voioșia poporului” și rnarale Isău aport la alegerea noului domnitor, salvele de tunuri trase în cinstea sa și impresionanta paradă militară de ia Iași (15 ianuarie 1859), iar „Gazeta” publica o amplă biografie a lui Cuza însoțită de o mare fotografie (15 ianuarie 1859).

în legătură cu alegerea de la Iași ziarul brașovean consacră câteva rânduri și discursului rostit de Kogălniceanu, arătând că acesta a fost „atit de atin-gător, încit se văzură toți ochii plini de lacrimi”.

Asupra .alegerii de la Bulcuraști a apărut un însuflețit reportaj în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, remiaroiindu-ise unanimitatea obținută, partilcipația maselor, strigătele lor „Cuza, Cuza, Unire, Unire” pentru a încheia cu această entuziastă condliuzie: „*Dumnezeule, ce popor este poporul român! Cînd se inspiră de vreo idee, cînd are o bănuială, uită toate interesele private și se consacră numai pentru triumful cauzei comune*” (25 februarie 1859).

Cercetătorii mai noi asupra acestei dhastiuni¹¹ arată că entuziasmul românilor pentru Unirea Prinicipatelor a găsit eaou chiar și în unele publicații progresiste maghiare și germane (săsești). Săptămânalul *Koloszvari Kozlony* (Monitorul din Cluj) scria încă din 1856 că „toate nădejtile românilor cu privire la dezvoltarea unei națiuni române viabile au la bază ideea unirii celor două Principate” (15 mai 1856). După indoita alegere a lui Cuza jurnalul clujean arăta că actul Unirii e „o demonstrație care face cinste poporului român”, fiind „o victorie rar întilnită în istorie” (27 februarie 1859). O altă publicație maghiară de la Oluj, *Magyar Futâr* (Curierul maghiar), elogia după alegerea lui Guza, „exemplul atit de minunat” al poporului român care a obținut prin unire „garanția temeinică a unui viitor fericit” (10 februarie 1859). *Kronstädter Zeitung*, ziarul sașilor din Brașov, scria și al după alegerea lui Cuza că „de 200 de ani poporul român n-a fost așa de fericit” (5 martie 1859).

¹¹. St. Pasau, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, Buc, 1959, p. 451—466.

Entuziasmul românilor transilvăneni pentru Alexandru Ioan Cuza ca și încrederea lor în patriotismul și înțelepciunea sa nu erau de altfel fără temei, fiindcă, îndată după urcarea pe tronul Principatelor, noul domn a luat cu privire la Transilvania o atitudine clară și fermă. Unul din agenții lui Kossuth, Ila Bulculești din această perioadă — colonelul polonez Zlinski — raporta conducătorului revoluției maghiare, care urmărea o înțelegere cu Domnul românilor, următoarea constatare: „Nu vă încredeți în Guza, el are ochii îndreptați asupra Transilvaniei și Banatului. Recent, adăuga agentul, el a declarat din nou în fața consulului francez Place și a consulului italian Strolio, că el ca prinț român nu va renunța niciodată la Transilvania”¹². Aceste sentimente, cunoscute de toți luptătorii pentru unire, îl determinau pe Al. Papiu Ilarian să scrie că „românii din Transilvania în situația actuală nu privesc decât înspre Principate”, „de aici așteaptă eliberarea și mântuirea” lor. Dragostea transilvănenilor pentru Domnul Unirii, sublinia Papiu, este chiar mai mare decât a românilor din Principate, fiindcă în Transilvania „bărbați și femei, bătrâni și tineri, toți ar fi gata să moară pentru Domnul Guza”. Prin *Memorandul* adresat domnitorului României la începutul anului 1860 Papiu îi cerea acestuia, ajutat de „geniul națiunii române... să fie executorul fericit al planului lui Minai Viteazul, al celui mai mare domn român care a existat vreodată”, punându-i la dispoziție un vast material documentar cu privire la necesitatea și posibilitatea desăvârșirii unității naționale¹³.

Transilvănenii au fost alături de Cuza, de inițiativele și realizările sale nu numai prin manifestarea acestor sentimente, ci și prin contribuția concretă adusă la realizarea planurilor sale politice, economice și culturale. Recentele sărbătoriri ale centenarului Universităților din Iași (1960) și București (1964) au subliniat îndeajuns — pentru a nu mai fi nevoie să insistăm — contribuția lui Simion Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, Aron Flordan și a lui A. T. Laurian la înființarea acestora, precum și efortul lor de a li se da o fermă direcție științifică și națională. Din guvernul lui M. Kogălniceanu din 1863—1864, prin care s-a înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești a făcut parte și transilvăneanul Al. Papiu Marian, el, în calitate de ministru al justiției, fiind autorul proiectului de lege și al decretului respectiv.

Țind, doborât de boală, Simion Bărnuțiu s-a reîntors în primăvara anului 1864 în Transilvania, al a făcut drumul de la Iași la Bocșa Română, răposând în valea Alimiașului (28 mai), într-o trăsură oferită personal de către bunul domnitor, care nu și-a precupețit niciodată elogiile și atențiile față de marele exponent al revoluției transilvănene de la 1848.

M. Kogălniceanu, pentru a ne întoarce și în încheiere la dînsul, avea deci o evidentă dreptate când afirma că „actul energetic al Unirii aparține întregii națiuni care, prin toți fiii ei din „tustrele provincii a vechii Dacii” s-a pronunțat în mod entuziast pentru Unirea de la 1859.

Înfăptuitor, prin voința poporală, a unirii din 1859, Guza a fost unul din marii precursori ai unirii din 1918.

¹². Iancso B., *Erdely es a magyaroman aspiraciok*, Budapesta, 1918, p. 87.

¹³. Al. Papiu Ilarian, *Memoriu inedit prezentat principelui Alexandru Cuza* în „Revista de istorie, arheologie și filologie”, Buc. I, 1883, vol. I, p. 133; vezi și I. Lupăș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, ibidem, 1941, III, p. 255—263.

Un portret folcloric al lui Cuza

de Pavel Ruxăndoiu

Țăranul român a avut din cele mai vechi timpuri un mod propriu de a înregistra istoria și evenimentele ei. În conștiința lui, eroii veacurilor și faptele lor temerare s-au apropiat pînă la asimilare de lumea și isprăvile eroilor de basm sau de baladă. Într-un cuvînt, pentru popor istoria devenea legendă. Ion Neculoe a cules asemenea legende nu direct din gura poporului, ci din gura bătrânilor boieri. În acele vremi cronicarul și poporul aveau același mod de a însemna, unul în scris, altul oral, oamenii și evenimentele, același mod de a „eticheta” personalitățile. Caracterul eroilor de basm este sintetizat într-o trăsătură fundamentală care devine marcă a numelui: Prislea cel voinic, Agheran Viteazul, Călin Nebunul, Făta Frumos ou părul de aur. Marii demnitari au semnat și ei registrul eternității după aceleași reguli, pentru că așa i-a înregistrat memoria populară. Mai tîrziu, cînd între popor și boierime s-a deschis acea prăpastie de netrecut despre care vorbea Alecu Husso, domnii, fie ei cit de burai, au încetat să mai fie astfel aureolați, și cronicile nu le-au mai reținut decît numele oficiale. Poporul a încetat să se mai intereseze de istoria celor de sus, a conducătorilor, pentru că aceștia nu mai făceau parte din propria lui istorie, din propria lui viață. Ca atare, istoria a încetat să mai devină legendă, eroii ei au încetat să mai fie ridicăți la rangul de eroi populari. În creația sa, țăranul a continuat totuși să-i consemneze, în înfățișări mai apropiate de realitate, pe proprii săi eroi, eroii marilor răscoale populare : Horia, Avram Iancu, Tudor Vladimirescu.

Domnia lui Alexandru Ion Cuza a însemnat o nouă apropiere a istoriei „celor de sus” de popor, și creația populară a înregistrat fenomenul. S-ar putea spune că, de la domniile fanariote pînă în ziua adevăratei eliberări naționale și sociale a poporului român, Cuza a fost singurul conducător al acestei țări care a cunoscut popularitatea, iar popularitatea sa a fost una dintre cele mai mari. La începutul veacului nostru, Ovid Densușianu observă că „amintirea lui Cuza este încă vie în sufletul țărănilor și mulți îi pomenesc cu evlavie numele”. Figura lui nu a fost fixată în creații epice de mare amploare, pentru că vremea de glorie a eposului eroic dispăruse și conștiința folclorică evoluase spre o oglindire mai realistă a istoriei. Memoratul și snoava în domeniul prozei, cîntecul liric în domeniul creației versificate, erau speciile care se dezvoltau acum cu precădere și conveneau gustului popular. În granițele lor se manifesta aceeași tendință a spiritului țărănesc de a-și apropia eroii, de a-i confrunța cu idealul poporului și ou condiția lui de viață, de a-i immortaliza prin acele trăsături și acele fapte care au însemnat ceva pentru popor, o satisfacere a năzuințelor lui.

Ca să înțelegem mai bine acest lucru, va trebui să ne oprim puțin asupra caracterului textelor populare în care s-a păstrat amintirea lui Cuza. În primele decenii ale acestui secol, Ovid Densușianu imprimă folcloristicii românești o nouă orientare, impunînd cercetătorilor obligația de a se interesa nu numai de creațiile tradiționale, ci și de ceea ce spiritul popular produce nou, în contact cu evenimentele contemporane. Lărgirea pe care el o conferă noțiunii de folclor depășește însă granițele genurilor literaturii orale. Densușianu își închipuia că folcloristul trebuie să culeagă de la țăran „tat ce diînsiul exprimă prin grai, tot ce alcătuiește judecate iui asupra diferitelor iimiPrejurări în care trăiește, tot ce crede el despre „aiotualitate”, să înregistreze deci frânturi de dialog, conversații, povestiri libere și amintiri de

orice gen. De cele mai multe ori asemenea texte stau la granița dintre vorbirea curentă și limbajul literar al creației populare. De acest gen silit majoritatea textelor prin care țărănul român ne-a lăsat amintirile lui despre Cuza.

Țărănul român mi avea atunci o conștiință politică limpede, tocmai pentru că era ținut departe de treburile țării. De aceea el înregistra istoria după telul în care o simțea în mod spontan. În viziunea țărănului român Cuza apare mai ales ca un erou social, ca umul care luptă cu boierul pentru a-i da lui pămînit, pentru a-l scăpa de ciocoi și de olacă. Prin prizma acestui act, esențial pentru viața țărănimii, este judecată folcloric întreaga personalitate a lui Cuza care, dacă mentalitatea vremii marilor domnitori s'ar fi conservat, ar fi devenit poate Cuza cel Bun. Bunătatea și simplitatea sint, infer-adevăr, trăsăturile cele mai frecvent amintite în textele culese din gura oamenilor. Iată, de exemplu, ce-și amintea un țărăn din Teleorman: „Cuiaa... era Domn bun, uimbla pã jos și vtorfoda cu toți negustorii, și la țărani ne-a spus că ne dă delimitate" (pãmânturi delimitate); sau altul, din fostul județ Ialomița: „Cuza, sireaau, ăla domn! leii a făcut miuuite bunătăți pentru noi și ne-a iubit mai abitir ca înainte. Dă nu iera iei, nu mali ave|am iaz pãmînit și tot dlăcași iena să murim".

Imaginea unui Cuza ca salvator al țărănului, care a scăpat sărăcimea de nevoi și suferință, ne întîmplinează frecvent în texte de acest fel. Un țărăn din Buzău își amintea ou recunoștință: „Gfoini mai iera ctold a awuit țara asta pã Ouzea. Irea bun nulmãn bidtu Ouiza și mult ajuta iell pã sãnaciimi". Și după cîteva fraze amare, asemănătoare descrierilor lui Dinicu Goiescu, despre suferințele pe care oamenii le îndurau din cauza boierilor, același țărăn adaugă exaltat, într-un limbaj apropiat de cel al poveștilor: „Nuimlai di ni pamiinliim într-o tai s-a diipășait Ouiza-n toată-mpărãția sã dãzrogLheaslã oamimii dã la ciocoi". Un alt țărăn din Buzău își arãta recunoștința în cuvinte asemănătoare: „Știu că Cuzea nfi-la fost tatãl (nostru, iei ne-a vroit gh.in.elle, cãci nd-la luat igbirdu (biciu) din schiinare și dupã iunma lud trãim, cãci iei ni-i-aHmpraohietãrit (improprietãrit) QU pãrntot. Bin'aioi. iera vad dã chielea noastrã..."

Interpretînd aceste opinii, Densușianu făcea greșeala să-l acuze pe țărănul român de egoism, pentru că aprecierea lui Cuza nu pornea, în conștiința lui, de la înfãptuirea unei idei mari, ci de la satisfacerea intereselor lui imediate. Niu e locul să comentãm aici acest lucru, dar acuzația de „egoism" trebuie respinsã categoric. Ea a provenit dintr-o neînțelegere a sîpiriitului și modului țărănilor de a judeca faptele. Poate fi etichetată ca egoistã recunoștința unui popor față de omiul care a încercat să-i îplinească una din cele mai mari nãzuințe ale lui? Cu atît mai mult cu oît majoritatea țărănilor oare nu am simțit o îmbunătățire radicalã a vieții lor în urma improprietãririi, au continuat să aprecieze gestul lui Cuza. În multe amintiri sau frânturi de dialog Cuza apare ca un erou pe oare boierii l-iau alungat pentru că a vrut să dea pãmânt oamenilor. „Dã l-las fi .apucat pã Cuizea" – spunea un țărăn din Teleorman – „tt-ias iiii iubitt, cã iera om "bun ; dacã trãia, nnai mai fi vãzut ciocoi. Qu tiimpu dãscapenia ,iel toate". În afarã de aceasta memoria țãrãneascã mai implica în amintirea lui Cuza și alte fapte, dintre care unele nu reprezentau un beneficiu direct pentru țărăn (ocaua, secularizarea averilor mîinãstirești) ba uneori îi atribuia chiar fapte oare nu-i aparțineau (deaxojbirea țiganilor).

Dincolo de aceste simple impresii concentrate în fragmente de vorbire curentã, imaginea lui Cuza a fost fixatã și într-ura numãr mare de povestiri scurte, în oare datele reale sint întretãsute ou inchipuirea simplã și naivã a omului de la taxã. Multe din aceste povestiri sint de fapt niște memorate. Oameni oare l-au vãzut pe Cuza de aproape au ocazia să povesteascã imprevjurãrile și să facã un portret fizic

al domnitorului. începutul unor asemenea povestiri ne aduce aminte de episoadele din amintirile lui Creangă: „A! că uoim voinic dena Alexandru Guaa! lena dă treabă «am. Oidiată vdmise'ia postă...” (Buzău), sau: „Măi! Măi! și mai om dhdpeș și fauțn ia inimă iera Domnitorul Ouiza'. Da câți ari mă niimerearm la cui^a-impără-tească, niuima și-4 viidei irnbrăqat în haine soldățești frumoasă și vdoia ila noi și ni spune:...” (Covurlui) **Altădată un portret mai dezvoltat în felul special al țăranului, este încadrat într-un context care ne aduce aminte de acea caracteristică pendulare între autentic și fabulos a basmelor populare:** „L-<am văzut pã Cuza, să mu spui rãnciunã, ia'asa la doi pași. Cuza iera om nalt, bãlan, icoroatiic .la nias. Il vãd și pin paritate, da mu saimãnã, îl aratã iprea taohis ; și nu, iei iera bãlan. Parcã-l vãz cum mulțãmda la toți oari-1 sialuffa. A mers la comisie. Aioolk>-fi făcuse un palat și masă. Ș^a ohamiait loarnina .mulți lla masă. Scaunul lui iera mai sus, iar alle noastre, to mai jos, to mai jios, panã la capăt.”

Se povesteau apoi tot felul de istorii în care Cuza călătorește prin țară deghi-zat împărțind dreptatea sau pedepsind abuzurile și necinstea. Aceste istorii, auzite de la alții care au văzut, intră deja în domeniul legendei, și caracterul lor hazliu le apropie de snoave. Intrăm deci în domeniul creației folclorice propriu zise. Iată un exemplu: „Gãnid iera Ouzã, 'iei sanda (cerca) prim crișmi să lhiii așili (ocalele) drepti și porumșe vin : „Dã-cni oca dreapti a lui Ouza !" — „IEș aifarî, măi șiobani, zișe crișmaru. Cui porunșeșlii tu, și, tu iești iGuza? .Dimineața, când si **soulla** crișmaru, nu-li da voi si dlișohidli dugheana... își-1 pune la gras”. (Coviurului). **Altădată, travestit tot cioban, Cuza se duce la călugări să vadă ce fac.** „Călugării mtaoa și bea gliiine ș-apai să lua la luptă. Când a văzut așa le-a zis Ouza : „așa faceț voi ; stai !" și i-a scos aiflară” (Constanța). **De această naivă reprezentare a secularizării averilor minăstirești se leagă multe istorisiri. Odată, travestit în soldat, se întâlnește cu un popă și îl întreabă :** „Hlăi (părinții, cum vă miai lăudat cu damnu aista Cuza ?” — „ii, că tard-i șarlatan, diziiși popa”, **drept care Cuza îl duce la bărbier să-i radă barba. (Neamțu).**

Și mai interesante, cu un epic mai dezvoltat, sînt scenele închipuite de țărani ca petrecute în momentele cruciale a vieții lui Cuza. Cu detronarea lui lucrurile s-ar fi petrecut, de pildă, astfel: „Ouza o-nitrabat pi baieri : dam cit pãmnt ar tre-bui pintru țărani ? Iei o rãspuns cã doofeprezeșe țãlși. Și iei cînd o simțit cã Cuza vre să deie pãmânt l-io și pierdut. Aitunș o spus lu Brătianu cã-i dã ifaand sã-l împuște pe Cutaa și iei să hie ca și (raje. Și iei lino spus cã-fl. dã Vjos. Plî urmã o spus tot iei: «Doamne Ouaa! să vorghește boierii să ti **de arfiarã !**» — „Bre, dzise, sã-ndoim **strãjdf**e, unde-d unu punem doi” **Ș-o** pus stmaje-inidioditã. Dup' așeia **s-o** dus **Brătianu** iar lla el acasă și **i-o** pus cuțitu-n piept și l-o silit Bã zfficã cã m-& **mai** hi domn, sã-și de demisia. Ș-o dat-o și l-o pus în trãsurã și **l-o scos «Barã** din Bucu-rești și i-o tras olqpoitdle sã zicã iluimea cã-i **mont**” **Și ca să infirmãm** încã o **datã interpretarea greșită a lui Densușianu, vom observa cã autorul acestei relatãri închi-puite și-a încheiat povestirea astfel:** „Se vorbe bine di Cuaa. fel zișe sã ihie unire ș-un duh în lume, sã trăiascã oamindi unit unu cu allitiu”. **Iată deci cã țăranul sim-plu avea uneori conștiința acelei idei mărețe pentru care luptase Cuza.** Dacă ase-menea texte s^ar fi cules în anii imediat urmãtori unirii s-ar fi putut constata pro-babil cã **această conștiință o avea majoritatea țărănimii.** Dar textele pe care le avem la îndeminã au fost culese dupã o jumãtate de veac. în acest rãstimp, țăraniil trãiserã un mare șir de experiențe amare și avuserã timp sã uite bucuria de atunci. în curînd avea sã se întãmple marea tragedie de la 1907. Oamenii se simțeau

mai obidiți ca oricând, mai rău „ca pe vremea turcului”, și mintea lor era frământată de alte gânduri. Iar amintirea lui Cuza era, cum se poate vedea din citatele de mai sus, legată de amintirea unui scurt răgaz de nădejde și fericire, care s-a dus odată cu detronarea lui Cuza însuși.

O relatare a călătoriei lui Cuza la Constantinople este realizată la proporțiile unui adevărat elaborat legendar : „Cuza-il străntară Su'litanu să4 dea foiru. Iei s-^ipueă își face sfat cu .boierii lui. Ș-a ales v'o douăzeci dd oameni voinnici dd-ai iui, șna purces. Da ld-a zis că „di-oi imuri să-mi trînditeț trupu sâni îngropat aici”. Și s-a dus cu vaporeșu iuti ,ș-a ajuns acolo ia Consltantinopole. A luit ou iei v'o zaci oameni di-ai lui și s-a idius la pătatul Sultanului. A vrut uniul să-i prqpească să disealte cismile ; da iei i-a dat brînioi și-a intrat la Sdltaniu, că iera voinic ; că dă iera prost, m^ar fi făcut o treabă ca asta... Sullrtanu iama ședea-n tranu lui, și bea cafea și l-a găsit, a intrat la iei și i-a dat jbombur” și i-a pus cartea și aondeiu pă masă : „Iscălești colea ca să nu mai plătească țara bir ; iscălești or te tad !” Ș-a soos sabia, și Sultenu di frică să mi-1 tae a iscăMt. Ș-ta luat cartea și .mişcă băiete ! S-a suit în vapor, și dnurou 'nainte la București ! Oică să hi luat după iei, da nu l-a putut ajunge. Ș-așa a scăpat bietu Ouza țara de bir.” (Tuloea).

In cântecele lirice amintirea lui duza apare mai rar. Și de data aceasta fenomenul poate fi explicat prin colecționarea lor târzie. Un mănunchi de versuri ne evocă atmosfera de sărbătoare din epoca Unirii:

Frunzuleanăiasomie,
Hai, Marienn deal la vie
Să culegem fflordce'le,
Să le facem măoundhele,
Să imergem ia leș ou ele ;
Da leș, la ouritea domnească
Să le zvMim pe fereastră,
Domnul Ouiza să trăiască,
Șapte țări să stăpânească.

(E. Sevastos, Căntece .moldovenești)

Asemenea explozii de bucurie au fost probabil mai frecvente, dar amărăciunea anilor ce au urmat le-a putut acoperi. Și au rămas mai vii în amintirea versurile care-l evocă pe Cuza ca salvator al țaranului:

Foaie verde mângărint,
Cobori, doamne, pe pămînt
Și vezi duza ce-a făcut!
Că ne-a dat pămînt la toți,
Să nu imad fîm slugi la hoți ;
Și ne-a scăpat din nevoi,
De .robie la ciocoi."

(X. Pamfile, Căntece de țară)

Piese contemporane dedicate unui eveniment istoric

de N. Tertulian

Fidelitatea față de adevărul istoric, corectitudinea în reflectarea diverselor evenimente și a înălțurii lor (logice (constituie desigur o primă condiție a unei piese de evocare istorică arând ca obiect o mișcare socială consacrată în toate detaliile ei de istoriografia curentă. Rolul invenției și fanteziei dramaturgului fin aceste limite, raportul între „veridic” și „verosimil” Sn literatura de evocare istorică formează o problemă aparte: este sigur însă că romanțarea, convenționalismul, .flatarea unui anume gust pentru poncifuri și pentru gesturile-sitandard ale „eroului” istoric sînt cu totul incompatibile cu o autentică și realistă dramaturgie de evocare istorică. Din punct de vedere estetic, problema este cea a aptitudinii dramaturgului de a pune (în valoare virtualitățile dramatice ale evenimentelor istorice evocate, de a descoperi în coherența istorică o ooherență dramatică. Simpla acțiune de ilustrare scenică a unor evenimente și tendințe istorice nu poate da rezultate literare valabile, atita timp cit nu sînt urmărite resorturile *morale* și implicațiile *umane* ale .actelor eroilor. Nu este de conceput o evocare scenică a unor evenimente istorice efectuată într-un spirit neutral sau cu impersonală obiectivitate: personalitatea artistică a dramaturgului se exprimă în definirea mobilurilor interioare ale acțiunilor eroilor săi, în linia sufletească imprimată acestora și în „aura” lor particulară, în jocurile de lumini și umbre distribuite asupra diverselor figuri și momente. Camil Petrescu Iși făcea pe bună dreptate un titlu de glorie din rigoarea istorică și exactitatea documentară a jDaniton"-Ului sau jBălcesou"4ui său, din faptul că „setea de concret” stătea în ultimă analiză la baza creațiilor sale ide acest gen, cu invenția redusă la minimum. Operele sale rămân însă adevărate creații, reinterpretarea materiei istorice ta ilumina unei Concepții determinate fiind vizibilă în întreaga lor structură.

Piesa lui Tudor Șoimaru „Povestea Unirii” este construită pe principiul evocării principalelor momente care au dus la înfăptuirea istoricului lact al Unirii Principatelor .(unificarea forțelor patriotice, trădarea lui Vogoride, avatarurile alegerii noului domn al (Moldovei, sosirea veștii despre alegerea lui (Ouza si ca domn al Munteniei) în timp ce piesa lui Mircea Ștefănescu „Ouza Vodă” situează pe primul plan figura remarcabilului om ide stat și etapele activității .sale politice și istorice. Nu este lipsit de interes (a urmări modul în care evenimente și figuri istorice identice au fost reflectate în cele două piese din .unghiuri deosebite. Tudor Șoimaru a oferit o explicație mai nuanțată a tribulațiilor pireălabului Alexandru Ion Ouza, în perioada anterioară Unirii. Acceptarea postului de prim aghiotant al oaiinacamului Moldovei Vogoride ((.omul turcilor) formează obiectul unei controversse aprinse între viitorul domnitor și soția sa; suspectat de a ceda acestei (solicitări din vanitate și orgoliu, Cuza e gata a respinge oferta, pe care o acceptă în cele din urmă la insistența a lînisiuși gnupullui unionist ((Alexandri, C. Negri, Kogălniceanu). In piesa lui Tudor Șoimaru, trimiterea lui Cuza de către Vagoriide Intro misiune imaginară în zilele cind caimacamul organiza cu ajutorul ministrului său de interne alegeri măsluite în Moldova, îi oferă auto-Bui piesei pretextul unei motivații mai substanțiale a demisiei celui Care va

deveni domnitorul țării: indignarea demnitarului înșelat de versatilitate și lipsitul de scrupule Vogoride, desvinovățirea sa patetică în fața curajoasei patriote Ecaterina Vogoride, desvăluirea adevăratelor resorturi ale acțiunilor sale puse în servioiull (Moldovei și al unificării țărilor românești — oferă astfel dramaturgului prilejul de a iconferi verosimilitate actelor eroului său în împrejurările care preced Unirea. Loialitatea și aspirația de a ridica țara din întunericul medieval (exprimată însă în piesă oam discursiv și convențional), acelestea sînt trăsăturile pe care urmărește să le sublinieze în figura lui Guza autorul „Povestei Unirii”. Și actul răpirii corespondenței compromițătoare a lui Vogoride ou reprezentantul puterilor străine capătă o rezolvare mai plauzibilă și mai teatrală în pidsa lui Tudor Șoimaru: e un prilej de a sublinia patriotismul ardent a numeroase figuri feminine ale epocii, ideie pe care autorul a urmărit să o sublinieze insistent în piesa lui Miroea Ștefănescu răpirea iscătorilor apare ca obiectul unei competiții între amantele caimacamului și soția acestuia, ceea ce dă o notă ușor „mondenă” întregii istorii; în „Povestea Unirii” acelaș act prilejuiește o punere în ivaloare a procesului de conștiință al Ecaterinei Vogoride și a rolului pe care l-a jucat gestul ei îndrăzneț în desfășurarea evenimentelor. Figura lui Vogoride, cu bizantinismul și fățarnicia lui orientală, cu încercările lui abile de a neutraliza pe Cuza și ou cinica abjurare finală a uneltei sale, ministrul Catlari — capătă poate cea mai multă consistență în caleidoscopul de figuri ale epocii. Actul al doilea al piesei lui Tudor Șoimaru este de altfel și cel mai izbutit, autorul utilizând cu îndemănare materialul istoric spre ia obține un *crecendo* autentic, culminând ou semnarea decretului de anulare a alegerilor isub presiunea evenimentelor acumulate și a intervenției maselor de țărani. În rest lucrarea se desfășoară ca o piesă istorică în sensul convențional al cuvântului, mărginindu-se să ilustreze scenic succesiunea evenimentelor Unirii și a protagoniștilor ei principali ((Negri, Cuza, Ion Roată, „separatistul” Balș, oscilantul moșier Iondaiche, etc.) au un „creion” corect, Utilizând frecvent în replici citate autentice din documentele epocii, fără romlantare ieftină dar și fără a urmări scopuri caracterologice mai profunde.

Cu toate inegalitățile și defectele ei vizibile, piesa lui Mircea Ștefănescu urmărește și realizează un program mai ambicios : evocarea figurii lui Alexandru Ion Cuza, fuziunea într-un portret unitar a detaliilor private ale vieții domnitorului și a celor privind personalitatea sa istoricopolitică. Autorul nu numai că nu a escamotat elementele de psihologie individuală a figurii eroului său (exuberanța amoroasă, temperamentul fugos și o anumită nepăsare „nonșalantă”), dar a utilizat adeseori în intriga piesei mărturiile biografice de acest gen. Primejdia Unei reconstituiri istorice Clădită pe o asemenea bază este cea a juxtapuneru scenelor evocând acțiunile istorice sociale memorabile cu micile scene „de alcov” și cu digresiunile picante, mijloace facile de „umanizare” a figurilor istorice. Mircea Ștefănescu nu a greșit cătuși de puțin folosind pe larg elementele de biografie amoroasă ale unui personaj istoric, în viața căruia acestea s-au împletit într-o fuziune caracteristică cu destinul său istoricopolitic. Problema este cea a dozajului și mai ales cea a consonanței și coordonării diverselor laturi ale personalității într-o sinteză veridică. Preocuparea autorului piesei „Cuza-Vodă” a fost să salvgardeze *idealitatea* figurii eroului său: armamentul pentru Maria Obrenovici apare pus sub semnul dorinței arzătoare a lui Cuza de a avea un copil, iar ispitirea constantă: la care-i supune de-alungul anilor frumoasa Didiția Ratezeanu nu-l împiedecă să respingă, ou demnitate și intransigență oferta cu maligne substraturi politice a acesteia. A sublinia generozitatea, și bravura în linia suflete-

tească a personajului, dorința lui Cuza de a păstra un contact viu și direct cu pulsul vieții populare sau gesturile curajoase de sfidare a primejdiilor care-l pînneau inevitabil — nu înseamnă a sacrifica adevărul istoric unei scheme convenționale, ci constituie un act de fidelitate istorică. Piesei îi lipsește însă *intelectualitatea*, în sensul preocupării de a pune în valoare mobilurile mai adineale ale atitudinii lui Alex. Ion Cuza față de problemele isocial-istorice din cadrul epocii, resorturile *personale* ale atașamentului său nobil față de cauza Unirii sau a limproprietății țărănilor (ceea ce a urmărit, de pildă, Camil Petrescu în „Danton” și „Bălcescu”). Nu este un accident prezența pur exterioară și discursivă a lui Kogălniceanu în intriga piesei. Autorul e tentat să valorifice mai puțin farmecul exterior al personalității lui Cuza: irezistibil și „charmant” în scena cu bătrâna soacră sau afectat „popular” în raporturile cu țărani din Ruginoasa. Evocarea figurii lui Ilan-Roată sau cea a unor figuri de țărani, după un curent tipar neoHsămănitist, nu sînt de natură a compensa impresia mai sus amintită.

Finalul sobru și încărcat de o undă de emoție reală în dialogul mut dintre soldații gărzii și domnitorul constrâns să abdice — perpetuează linia cea mai valabilă a piesei. Tendința dramaturgului de a articula momentele-icheie ale reconstituirii sale istorice pe fundamentul *faptelor reale*: ciocnirea cu aroganța marelui boierim separatist, pregătirea nu lipsită de ușoare ezități a „loviturii” de la 2 Mai 1864, consacrînd o nouă lege electorală prin politica îndrăzneată a „faptului împlinit”, repudierea oricăror tendințe ibonapartiiste și respingerea ideii abdicării doar din dorința de a salvarda rezultatele Unirii, conduita nobilă și afeotuoasă față de soția Ultragiată, simpatia față de orice idee și act progresist (raporturile cu Davila, cu ofițerii armatei create de el și care îl vor răsplăti prin trădare, etc.) — furnizează elementele de autenticitate ale piesei. Conioasiile făcute unor clișee și unei anumite recuzite-istandarid a „pieselor istorice” (raporturile de familiaritate ostentativă și dulceagă cu țărani, colonelul oare trădează sedus de o femeie provocatoare, oaricatura înfiripării „monstruoasei coaliții” prin [dialogurile autodemaseatoare Vlădescu-Arghiropol etc.] constituie acele defecte și inegalități despre oare -aminteam la început.

Este incontestabil îmbucurător faptul că o epocă istorică atît de însemnată, plină de atîtea contraste și cu personaje atît de bogate în substanță cum este cea a Unirii Principatelor și a dobândirii independenței naționale, a început să formeze obiectul unor lucrări dramatice de evocare istorică. Cele două piese meritorii scrise pînă acum constituie o experiență importantă pe drumul realizării operelor de maturitate destinate să evoce în „spiritul unui realism superior o epocă istorică memorabilă.

Note de viață

de Tudor Arghezi

u trecut mulți ani de atunci...

Să fi fost prin 1907, 1908 sau mai târziu ? Nu mă obișnuisem să notez evenimentele personale. Eram la Geneva în Plaimpalais, unde aveam, la poșta cartierului o „căsuță” (case), execrabil diminutiv. Și aveam și cheia ei, a căsuței... Mă duceam dimineața să-mi iau corespondența din țară. Eveniment istoric, într-o zi am găsit o piesă de 5 lei, de la Demetrius, zmulșă din mizeria lui. N-am compensat niciodată, nici într-un fel, această sfișietoare dovadă de prietenie. Nicu Cocea, tot atit de mare prieten, dispunea de un altruism mai măsurat. La întoarcerea acasă, văzînd contrariați că nu mulțumesc, mai mulți cunoscuți necunoscuți m-au întrebat dacă mi-au folosit la ceva bancnotele încredințate generozităților lui. De rușine mi-am scuzat memoria ingrătă, mărturisindu-mă vinovat. El era prieten al cenaclului ieșean Viața Românească. Mai înregistrasem și alte melancolii de care n-am pomenit niciodată cînd am fost rugat să eternizez efigia activ socialistă a frăției noastre literare.

în casa lui Cocea mi-am făcut pregătirile din ajun de plecare și toaleta vestimentară, după ce mă despărțisem de șase ani pierduți, dimpreună cu multe iluzii inefabile în viața minăstirii. ũ lăsasem depozitat un raft de cărți vechi tipărite în alfabetul chirilic, care contribuise la buna cunoaștere a limbii și aș zice și la formarea mea, în căutarea de sine, proprie neliniștilor tinerești. Aveam predecesori în cele gîndite. Însăulate și scrise : Antim Ivireanul, Dositei, Creangă, Anton Pann, plămădiți într-ale sufletului de Biserică, prima cultură, ca să mă rostesc în termeni, fiind bisericescă. Dascălul, rămas pînă în zilele noastre sinonim cu Profesorul, ieșea pe ușa altarului de din dos și cu burta la pămînt în mijlocul ciracilor lui, scria pe nisip cu bățul Az, Buche, Glagor, încheindu-și lecțiile cu psaltichia: pa, vu, ga, di, che, zo, ni, pa. Orice-ai face nu se pot șterge vremile trăite, ele stînd în tradiția noastră românească.

Nu pare anacronic să zăresc asociați în schițele amintirii pe Arhimandritul Valerian, veșmîntarul Mitropoliei, cu Ion Nădejde, latinistul orator la tribuna socialistă din fosta stradă Doamnei.

între cărțile dăruite în anii de chinovie de călugărie și stareții cinului monahicesc din toată țara, dispăruseră 12 volume dăruite, drept ofrandă festivă, Mineele, o ediție fără dată în cele dintâi tiparnițe românești destinate cultului cotidian pe cele 12 luni ale anului bisericesc. Ele nu sînt nici în Arhivele Statului, nici în biblioteca Academiei și bătrînii în științele limbii întrebați au răspuns „Mu știm, n-am văzut”. O dată cu ele s-a făcut nevăzută și o cruce neagră, de mărimea unui om întreg, acoperită cu camilafoa din obștia celor trei virtuți teologale: sărăcia de bună voie, fecioria și lepădarea de sine... simbolic.

în casa prietenului Cocea îmi rezezasem coada capului ajunsă la șale, reducîndu-mi și barba la țacălie. Pe o sofa, pe care dormita la siestă, Generalul, părintele lui, aștepta și un costum croit aproape sacerdotat, cu nasturi pînă la gît.

în Elveția, unde plecam a doua zi 7 noiembrie 1905 puteam trece de pastor sau de țircovnic purtător de cădelniți și luminare.

Colonelul Felix, un alt frate de sensibilități extreme, îmi trimetea toată presa noastră, politică și literară. Izbucnise anul 1907 țărănesc. Moment grav. Guvernul liberal refuza să-și ia răspunderea care sărea tuturor în ochi a răscoalelor țărănești, iscate dintr-o spoliație sistematică și fără nici un răgaz a „Tălpii țării”. (Toată corespondența, Românilor din streinătate, denunțată instigatoare, ridicată de la poștă, era fotografiată și trimisă Siguranței din București. Șeful Departamentului Interne-lor (Ministerul) era la Geneva un oarecare Maunoir de tristă memorie, în slujba discretă a polițiilor românească și rusă. Demascat, el a fost crud jerpelit în minusculul parlament al cantonului „Post tenebros lux”, înfîințat sub dictatura protestantă de Calvin.

Dovedindu-se că ministerul de Interne păstra în arhivele lui secrete sumedenii de documente, într-o bună zi au fost arse în parcul Plaimpalais 60 de mii, sau 40 de mii — am uitat— de dosare.

Un ziar din Lausanne a publicat denunțul semnat de directorul Oficiului poștal în ce mă privea.

Dar trebuia să fie vorba de altceva, de colaborarea mea la Viața Românească, la care mă întorc după zecile de ani de absență.

Deocamdată, îmi dau seama că încep, fără să vreau un lucru de care m-am ferit cu dezgust pînă acum, Memoriile. Le voi creiona pe sărite și după cum vor veni nechemate. însă vor fi exacte și adevărate. La 86 de ani nu mai am ce ascunde și nici trebuință de a face plăcere.

Mihai Beniuc

Autorii

*Am mîlnit un arbor secular,
Stejar ori tisă, nu-mi aduc aminte,
Apoi un rîu curgînd măreţ şi [clar
Şi un vulcan cu moţ ide joc fierbinte.*

*Flori am văzut, măgari, 'zăpezi îşi lupi,
Am stat la poala cite unui [munte,
Lîngă prăpăstii (n-ai cum tsă le-astupi!)
In cari priveşti şi simţi sudori \pe frunte.*

*Şi cite alte-n lume multe cele
Nu vezi umblînd ţinutu-ţi ne-ngrădit, natură,
Şi viermi pe stîrv şi-n spaţiul cosmic stele,
Şi nu-i pe nici un [lucru semnătură.*

*Doar autorii s\tau şi tot visează
Privînd cîmpia unei albe coaie
Prin fumul de ţigară, rotocoale,
Şi cugetă profund, apoi semnează.*

In infinit

*In şantier mai duduie, mai bate,
Veghează proiectoarele nocturne,
Alături, în muzeu — singurătate,
Prin geamuri luna pe statui pe urne.*

*Tăceri se-ntrec : care-o tăcea mai tare!
Dar, inimă de-oțel, motorul sună
Zvîcnind rotit, nepăsător de lună,
Și el și-aceie mari excavatoare.*

*Acele stranii păsări care mușcă
Din lut și-l vomitează-n camioane,
— O, ciuturilor voi, contemporane ! —*

*Și-acea făptură comandînd din Cușcă —
O, creer al mașinii! Ne-am lungit
Cu ochii și cu brațu-n infinit.*

Zodia înstrăinării (I)

(CONTRAVIZIȚELE D-RULUI B. A.)

— roman —

de **V. Em. Galan**

- Teamă de operație ? Nici gând. Eu , și-așa, și-așa, de cmult is farmată...
- Spui „fămuată" ? Ga-in Molldova ?
- ifam ! După baștini, că de pe-acolo-s...
- Și „fănmată" de etod ?
- De^atunei... M-iau făcut Maica Demnului; pe urmă... harcea-parcea ! Vai, cum m-iau fănmat!

POATE MĂCAR NĂSCUTA NU ERAI, tovarășă doctor: sînt la mijloc pe puțin treizeci de ani.

Mare lucru de capull meu nu cred să fi fost. O codană, acolo... Mă trezeam zgîindu-mă prin bălți, prin găleți, prim cioburi de oglindă ; ba-tmi părea eă-s frumoasa pămîntului, ba-<mi părea că-is sluta slutelor — și viremea trecea. Graștearn, se cheamă, crescusem — sălbatică și nașcoliită, de să-ngrozesc liuimea.

Tata, *bulgar*, Mama, *bulgăroaică*. Trăiam muncind o *bulgarie* — și am crescut știind piarcă din născare că meseria lor, a noastră, își trăgea numele de ıla *bulgari*, de la parntat. Bulgaria ? Ai mei, pun mîina-n foc, nu auziseră în viața lor; cinistiit vorbtind, nici despre România inu știau mare lucru ; iar eu — ce să măi vorbim !

Zarzaviaigerie, grădinărie : cartofi, ceapă, usturod, varză, pătrunjii. Țsta ne ara tot *bulgăritul*.

Pămînt pe-un fir de apă. Coadă Iazului îi spunea apei. Dacă o fi fost undeva și Iazuli Cozii, nu știu; în prunlcie, mi s-a antiirriplat să alerg pe malul pîrăului pîn-iam scos fanfoa de-un cot; n-iaim găsit Iaz nicăieri;; poate nici nu era.

Casa o aveam în mijlocul *bulgariei*. Chiar lingă părău — și îmi aduc aminte că roata de unicat apă la straturi era în bătătura curții; cînd umbla, îi auzeam seirțitit din casă, cu ușa închisă.

Casa, pe stâlpi. O cameră și o tindă. Priimăveriile, Coadă Iazului revârsa. Mama vâra găinile în siaci — cite șapte-opt găini sacul; tata urca scara cu doi saci deodată; îi deșerta în gura podului... Calul, vaca și poirom ajungeau pe Dealul Târgului. Era acolo o moară pără-

sită, cu aripi rupte. ((Pulsase moară *de vînt* — mi-au spus — și eu, muta, dacă n-am întrebat, am crescut ditamai lungană și-neă mai făceam haz todbipuiinldu-mi ce prostie va fi fost moara «ceea, la vremea ei, și ce prostălău morarul, dacă *măcinau vînt*)).

Pirimăviara, va să zilcă, și ori de câte ari Coadă Iazului irevărta, sub podelele casei noastre pleseăiau valurile. Uneori, săptămâni de-a jrîmduil... Mama rămânea pe Dealul Tîrgului, pază vietăților adăpostite-n moară; aștepta scăderea apei... Tata cobora de sulb streășină grajlduikii bamoa și năvodul, îmi zvârlea în brațe un căuș, mă îmlbrincea în fundul bărcii — ise apuca de pescuit; barca, ily început, lua apă, iar eu, ou căuișull, țineam loc de pompă. Ziua, pescuit din luntre; ne tot duloeam, iar casa rămânea departe, mică. Noptile, pescuiri în ourte, de pe prag: aprindeam idouă fellitnare, să momim peștele la lumină; tata anunța năvod după năvod, până-l doboră amețeala, osteneala... într-o săptămână, scândurile bărcii se umflau; tata nu mai avea nevoie de pompă; mă lăsa acasă. Dereticam, făceam mîncare, hrăneam găinile din pod și de adunam ouăle; dacă apa ar fi prăbușit casa pe mine, urma să țip („Măcar și moartă!") pînă atr fi prins tata de veste că ni se înecau găinile.

•Aveam și o plută a mea: patru sioînlduri întinate pe două butoaie, iar lla mijloc, spânzurate în iapă, niște pietroaie care *țineau cumpăna*. Cu prăjina, împingeam pluta oriîntotro... Uneori, mamia cobora de pe Dealul Tîrgului și, din marginea apei, ne striga: îi trebuia nutreț pentru vite ori altceva, întăream pe plută ce-mi cerea, legam, Odgoneam, duceam; mama căra sarcina mai departe, în cărcă... Diminețile eram răcniți dinspre târg, de pe *rambleul șoselei*. Erau negustorii: întrebau de *marfă* — dacă tata avea ori nu pește. Pe unii, tata nu-i lua în seamă. Cu alții era înțeles dinainte; le făcea semn să stea, să aștepte; *marfa*, eu o duloeam la drum, pe pluită; *cruțam timpul tatii*... Număram deodată cu negustorii. Ieșeau atăția pești mari, atăția pești mijlocii, atătea căușe de caracudă. Un negustor striga peste ape cit aie-ia dat numărătorea, tata făcea semn că a auzit; negustorii aruncau peștele în ooșull căruței lor, eu aruncam saorii goi pe pluta mea și grăbeam spre casă. De-un singur lucru miierea teamă, ori mai degrabă nu știu ce lehamite: să nu înțepă iciareva a-mi vorbi, a mă întreba...

Când apele scădeau și Coadă Iazului *intra în matcă*, ne apucam de grădinărie. Muncă din zori în amurg. După zile de arșiță, muncă și noaptea, sub lună, la uldat.

Vara, două-tirei luni *veneau neamurile să ne ajute*. Munceam, dormeam și mănecam de-a valma: noi, o soră mai mare a mamei (cu trei feciori îmsurați), două perechi ide sociri ai acestor feciori, și, nelipsit, un văr al tatii oare aducea trei bărboși. Vărul tatii și bărboșii lui își spuneau unui altuia, frate chiar când se oiomăgeau; și *frații* erau între dâșii cumnați, cuscri ori Dumnezeu știe ce, 'afară de frați.

O dată cu ajutoarele se ivea, adus de tata, un câine; rămânea priponit între straturi — *să latre, să dea de veste, să păzească*.

Toamna începeau supărările, mâniile. Neamurile pretindeau că tata și mama *trag din socoteală*; tata pretindea că *lăcomia ticăloșilor n-are niciodată margini*; mamla pretindea că *înainte de-a huli după îndemnul diavolului, neamurile ar trebui să se gîndească la Dumnezeu*... Neamurile plecau blestemând; jurau toți că vara viitoare or

să-și rupă șalele pentru oricine, măcar și pentru Talpa Iadului — numai nu pentru alde taică-meu și maică-mea. Tata ridica din umeri); mama, ou gura pungă, tăcea; știau amândoi că vara viitoare neamurile or să ne ajute ia fel, or să plece la fel. O știam și eu. O știau și neamurile, de bună seamă. . .

După întâia brumă, tata ucidea câinele — ca să nu prade mîncarea de pomană. Când Coadă Iazului era adîncă, ajungea o sfoară și-un pietroi: biidăibic! și oiineie parcă a>a foist. Cînd apa era numiali deo șchioapă, tata inhăita .dulăul de ceafă, îl înfunda, cu nasul în nrffl și îl ținea pînă era sigur că l-a Ucis. Vara următoare lăveam alt ciine.

Iarna rămăneam singuri. în ca'să n-aveai cum te mișca. Jos, pe podea, *pregăteam pentru răsaduri*: un rând de bălegar, deasupra pămînt negru. Prin colțuri, ticsite claie peste grămadă, alte răsadnițe — lăzi și hirdaie.

Iarna mai erau uneori și lupii: noștile, singuratici oui în haită, ne dădeau târcoale. Paigulbe n-taiveau cum aduce: casă pe stâlpi, grajd cu talși zdravene... Tata avea armă. Stârcea 4a ușă, în capul stării; aștepta luna. Dreapta pe armă, stînga pe coada toporului. Până la douăzeciHtîreizeoi de pași, zvârlea toporul ou tăișul drept între ochii lupului. {Era stîngaci. Nu voinic, pe cît rni-l aduc aminte; numai viinos și îndemănatic). Primăveride, miai puțin decît cinici blăni de lup n-a dus la .târg; au fost și ani cînd a-mpfeit duzina. Arma nu-4 știu s-o fi descărcat vreodată.

(întro damă am dat și eu nas c-iun .lup. Ziua In amiaza mare. Bl .adulmeca sub ușa grajdului, eu rămăsesem singură acasă și aveam treabă în grajd. L-iam văzut din Casă. Am luat toporul, am coborîf și m-am strecurat tiptill pe cărarea dintre .nămeți. Bătea vîntul, viscolea. Lupul, cînd nua văzut lîngă dânsul, a clămpănit din fălci șiia vrut să fugă. Am tras ca-ntrun butuc — și a rămas grămadă, cu ceafa despicată. /Mai mult de zece ani n-aveam penataici).

Cam asta ne era viața: casa, grădinăria, neamurile, revărsările, pescuitul. Și negustorii: de zarziavat, de pește, de porci, de găini, de ouă, de blăni de lup. Școală — nici gînd; carte am învățat la bătrînețe, aici, pe Argeșul dulmneavoastră, în Lunca Alibă. Stilam, se cheamă, cît îmi trebuia ca să trăiesc acolo, așa. . .

Părinții erau din cale afară 'de tăcuți: timid rămăneam numai noi trei, săptămâni întregi n-auzeam o vorbă. Nu știu de te tăceau. îi rodea vreo dușmănie? Se înțelegeau preia' bine și vorba le era de prisos? Acum, după atîția ani, sitau și mă-ntreb — cum oi fi ajuns să înțeleg și să turui atîta amar de cuvinte? cînd ni-or fi deprins a numără fără greș căpățîni de ./varză, pește și ouă? Șwau făcut pomană cu mdlne, gîndesc — pe vrute ori pe nevrulte — neamurile. Că se certau neamurile noastre toată vara; și cu cît vînturau ornaî multe, cu atîta ie incurcau mai tare; ilar eu, se vede, gură-toască printre dînșii, învățam cuviințe și numere — verzi și uscate. . . Vai, Doamne, cite nu le treceau prin cap!

Ca.să vedeți — de la neamurile noastre.citire :

Pămîntul *n-are capăt*. De pe ? Pentru că *nici n-ar putea să aibă*. Lumea *n-ar număr*. De ce? Tot de-aceea. Dincolo de capătul oare nu-i și de numărul care nu este, începe *tărîmul*. *celălalt* — loc ânltuneos, bucsît de draci, vrăjitoare, zmei, mume vitrege, ciume și scrășnete.

Șii paste toate plutește *înaltul cerului*, jcu îngeri, ou sffinți, cu slăvite aintăni și, precum cunoaște oricine nu-d păgin, ou Dumnezeu-tatăl, stăpânul tuturor. Pină aici, să zicem, ar fi rners. Numai că neamurile noastre abia de aici înainte țineau să limpezească lucrurile : și cum adică *fără număr*: și de unde pînă unde *vrăjitoare* ? Și ce fell de *cîntari*, *cu ce cuvinte* ? Tot așa. Ai mamei ziceau *albă*, ai 'tatii ziceau *neagră*, — și se-ncinigea o vorbărie de mă miram că nuni dor falcile.

iDe bine, ,de rău, ânvățam a vorbi.

Câteodată își aduceau aminte că eram pe acolo și eu ; ii minca limba de grija credinței -mele, a sulfiletuăui meu — așa mai departe. Eu — aflam de la neamurile mamei — fusesem *botezată omeneste*; neamurile tatii nu pricepeau unde-md era *omenia* dacă *m-a murat în cazan popa Stavăr bețivanul*. Amândouă taberele știau că *de fapt* asupra credinței mele *nimic nu era hotărît*: tata și-ia *despărțit credința de-a mamei*, așa că eu trebuia să *cresc*, să *ajung mare*, pe urmă *să-mi aleg credința singură* (cînd oi avea *destulă minte*). Neamurile mamei jurau că *o să rămîn la credința celei care m-a făcut și mi-a dat țîță* ; neamurile tatii știau bine că va fi *altfel* — ipenitru că *nici porcul nu se culcă de bunăvoie-n mocirlă dacă găsește la-ndemlnă apă curată*.

„Ai s-alegi creditata lui tată-tu; da? Zi !” mă luau la zor ai tatii cînd nu erau de față părinții.

Eu, eu nasul în pământ, făceam „ibm!” și-mi căutam de lucru.

„Ba rămâne-n credința mă-isii! Nu ? Zi, cu gura ta : nu rămffii la orddința mumă-rtđ ?”

Eu — alt „ifam !”

După câțiva „ihm!”, vedeau că nnau cui vorbi și mă lăsau în pace. Mai mult, nu vroiam. Iar ei se cântau destuui de bine și fără ajutorul meu.

Cînd iera vorba de Dumnezeu și de credință, nu se înțelegeau neamurile noastre nicicum. Sfada se înioingea din ordloe. Mama pierdea ceasuri întregi umbliinid de la unii la alții : le aducea aminte că *lucrul stătea*; că *asa n-o să meargă mult*; că *n-o să scoatem nici arenda* ; că *o să se întoarcă dumnealui*... De gura mamei, neamurile nu s-ar fi sinohisit. Dar era pe Hume și *dumnealui*, tata.

Verile, tata mai mult lipsea. Era *cu marfa*, la târg. îl vedeam în zori, cînd îi încărcăm căruța, și seara, cînd se întorcea.

Tata, pe măsură ce vatra înainta, umbla tot mad neguros, tot mai strepezit. Serile, o dată ajuns acasă, trecea prim grădină să vadă unde s-a lucrat în lipsa lui, cât și cum s-a lucrat. Nu vorbea; clătina din cap a jale și ofta. Neamupille albia îndrăzneau să mai sufle ; mama, la fel; eu, inima cât un purice.

în zildle cînd la noi treaba mersese mai prost ca de obicei, tata îi spunea mamei cam așa : „Azi, iarăși v-ați ținut mai mullt de vorbărie deldiit de grădinărie... La prînz le-ai dat să mănânlce ?... S-&u să-turat ?... Toți ?” (Avea vocea subțire, țin minte, abia îngînată). Mama se -făstăcea ; răspundea întrebărilor tatii cum aș fi răspuns și eu — „Ifom••!”... „ih'm!” „ihim!” ; pe urmă,, ord că își aducea aminte abia atunci, oii numai ca.:să scape,, fugea spre pasă chiemiadu-il să-și mănânce' prînzul. Tata nu ținea să mănânce : „Lasă... Cea rămas, păs-trează pe mâine. Să aveți măcar, voi, add. Căt o mai fi!.”

Vierile, tata mânca o diată-oi Lună. Vreau să spun că vedeam foarte rar mîncitoid. în schimb îl auzeam foarte des spunând mamei să păstreze priinzurile și cinele lui pena doua zi, pentru alde noi: „Cit o mai fi!”

îmi era dinainte știut, auzisem, răsauaisem, știam pe de-a rostul: al își *rupea bucățica de la gură* 'din pricină că în ting nu mai erau parale nici de leac; și din pricină că *zarzavaturile se vindeau ca la pomana, în pierdere*; și lulcriurile stăteau așa mereu, era la *marginia prăpădului*, iar tata *avea sufletul împăcat* deoarece dl a ținut masă întinsă oricui, fără a cerceta icare și cît îi muncește, care și-mtr-a oui credință ori necredință trăiește. Bl, talia, a ținut mlasa întinsă pentru toți *cîți s-au nimerit în simbria și-n pomana lui*. Aista, cît s-a putut. Dar, an de an, înioelprud de porin iuaie nu se mai putea: tata, de-atenei până spre toamnă, *era în stare să-și ducă crucea încă o -săptămână — cel mult două*; și era hotărât să *cheltuiască tot, pînă la banul de pe urmă*; el nu va strînge masa decît după ceo ajunge ca Iov — sau și mai rău, pentru a-i fi cu atît mai bine după *judecata de pe urmă*; firește, neamurile, cînd or termina de ros oasele și de lins blidele, vor pleca unde-oir ști; șiotr întâmpina *judecata Domnului, ceasul sfîrșitului*, după cum s-au pregătit; în grădina pustiită, el, tata — cu mama și cu mine, *dacă nu lom părăsi și noi!* — o primi sfîrșitul lumii și *judecata Domnului*; el, oricum, avea sufletul Mniștitit...

Neamurilor, tata aproape nu le vorbea; oricum, nu despre asemena lucruri. El îi vorbea mamei. îi vorbea ou blîndete tristă, 'impăcată — iar mama albea de spaimă. Eu, între dînșii, cînd îl auzeam, oricât știam dinainte ce va spune, oricât știam dinainte că prevestirile tatii nu se adevăseră nici într-un an, mă uitam la mama, mă uitam la neamuri — mă pomeneam sicinoid. împrejuiriull nostru, neamurile dintr-aniidouă taberele și credințele luau aminte, 'se pleoșteau, icneau, scrășneau, și, pentru zile întregi, amețeau. Un timp, în grădină la noi se muncea pe rupte, fără vorbe de prisos, fără somn la prînz, fără sărbători. Și săptămînile tireoeiau... căruța pleca la tîrg în zori, zi după zi... trecea și vana... venea toamna, cu cearita mare a despărțirii... venea iama... și iarăși toate de la capăt.

De la pateutainjci ani, știam de-ia fir-a-păr tot ce urma să fie și să se spună la noi peste an. Nu prea înțelegeam, de bună seamă. — și rau-imi păsa; n-aveam cum pricepe că știu fără a înțelege. Iar mai tîrziu, la paiisprezece-cineisprezece ani, nu pot spune că eram mai brează c-o iotă. O codană, acolo, a im vnam.spus.

Prin tîrg nu căleaisem. Nici. prin sat. Dacă anuar fi luat cineva o dată, poate aș fi prins gustul; a doua oară m-ași fi cerut, ori m-ași fi dus de capul mau.

Grădina noastră — în cîtmp, ca-natro covată mărginită-n zare de dealuri sterpe. Jairimprejuir, numai tăpșan; tiTup din *imașul moșiei* — smirouri și sărăltură, sălcii și stuițăriș pirpiriu. Spre miazănoapte, la vreun kilometru, se zărea șoseaua, cocoțată pe *rambleul* ei înalt; se vedea și podețul peste Coadă lazului; se vedea și o părere de drum albind buruienile între grădina noastră și șosea. Știam: ținând șoseaua către răsărit, aș fi ajuns, printre dealuri, în tîrg; era caile de două-trei ceasuri pe jos, ori numiai un ceas ou caOriil, la trap. Țanfind șoseaua către apus, aș fi ajuns, printre aîlte dealuri, în satul de uinle veneau

neamurile tatii și ale mamei. După *sat*, șoseaua trecea printr-un șir de sate ; ajungea la *gară*. Pe creasta namlhleului luneca în fiecare dimineață o *birjă* cu trei cai; era *cursa tirgului pentru gară*. Serile, când se întorcea, birja .avea alți icași și era *cursa gării pentru tirg*.

Treceau și o mulțime de căruțe pe șdsea. Treceau și oameni pe jos, și călăreți... Arm văzut și mașini, vreo cinci. (.Să nu-ți vie a crede cît praf puteau stârni! în rest — credeți ori nu — eu, atunoi, oricât am auzit vorbihidu-se printre neamuri că *în otomobile-s închiși oameni care merg*, n-iam luat de bună nimaic).

Câteodată, din șosea se abătea cianeva pe la noi. Obișnuit, negustori : șoșoteau leu tata și cu mama și plecau înapoi... Către toamnă venea *administratorul moșiei*, în *docar*: îi aducea tatii aminte de amendă, îl întreba *de ce hrănește atîția trîntori în loc să tocmească oameni ca lumea*, burdușea docarul cu zarzavat și pleca fluierând... De două ori pe vară și o dată 'iarna venea un moșneag din sat: îi spuneau tatii, totdeauna cu aceleași cuvinte, că *mîine vine predicatorul*. (A doua zi, tata lăsa drumul tirgului; se bărbiera, se primenea și pleca în salt, călare)... Se abăteau din oînid în cînd și oameni necunoscuți. Undi cereau o cană jde apă ; alții căutau un capăt de sârmă, că li s-a rupt ceva la căruță ; alții căutau cine mai știe ce... Eu, dată mi se vâra careva în .suflet, orice m-ar fi întrdbat, orice mi-ar fi spus, mîriiam un „ibm !”, aplecam capul de mă,njun|ghia în .ceafă — și-mi aținteam, mută, degetele de la picioare. Așa n>am deprins în prunioie, așa am rămas și mai târziu; hăt mai tirziu — și, cu timpul, țin minlte,- în loc sânni vād picioarele, mă uitam chionidăriș, de două ori rușinată, cum prindeau nu știu ce amărât de liucitu piepții 'bluzei, întinși pe sâni...

O codană, va să zică, proastă, sălbatică și mută. Nimic nu "era de capul meu !

Iar tata și^a găsit să4 aducă tocmai atunci pe Mihai.

Mihai Bud — așa4i chema de fapt.

A VENIT PESTE CÎMiP, de-a dreptul, cu țambalul în spate și o traistă pe după gât, ca un clopot.

Amurgea, ema aproapea întuneric.

Noi abia lăsam treaba. Bărboșii, neamurile tatii, se grămădiseră *sub oțetarul lor* sânsi facă rugăaiiunea. Mama învârtea mămăliga; în jărăticul de sub ceaun sfiriia ceapa coaptă.

întâi am auzit numai o voce, de departe.

— Plecăciune, oameni buni, la toate bărbile, la căciuli și da basmale !... Bine v-am.găsit!... Gata masa, mămueă ?

Gîfiia de osteneală ? Gâfiia pentru că-l umfla răsul ?... Au înlemnit ai noștri toți; am înlemnit și eu; băirbașii au lăsat baltă rugăciunea. Asemenea voce, asemenea fel de a vorbi cădeau — la noi — ca nuca-n, perete.

A năvălit îndată și el, Mihai Bud. Mi-il aduc aminte de parc-ar fi fost ieri.

Un flăcău: urneai lați, miiijiloc subțire; desculț, pantalonii de ață, cămașă albă; pe creștetul capului, o batjocură de șapcă — prea mică pentrunatata căpățiină bupoasă — aștepta un fir de vânt, ai fi zis, ca să-și ia zborul.

A sprijinit ou grabă țambalul de-un stâlp al caisei — și eu, dacă pînă atunci nu văzusem țiamibal, n-iam înțeles despre ce scânduri zdrăngănitore putea fi vorba. A zvârlit traista lângă țambal! și a început să zburde împrejurul mamei. Ca la el acasă : vorbea într-uria, rîdea singur de ce spunea, și, mereu, se tot repezea ba întodlo, ba incoace, dornic să vadă cu ochii lui cît mai' multe înainte de-a se îndesi noaptea.

Se bucura că, gonind peste câmp, *l-a lăsat de căruță pe bătrînul nostru* și chiar *cu căruță cu tot* l-ia lăsat de căruță. (*yBătrînul nostru* era tata). El, cică, Milhai Bud, fusese *cîștigat la belciuge* în tirg și avea să rămlină *umbra bătrînului* pînă-n toamnă. în toamnă *era pofțit pe trei ani la armată*; urma să fie *îmbrăcat jandarm* — și lui *numai de asta nu-i ardea*.

— O să mă las .păgubaș, mămucă, vezi mata : leg cătania de gând, împung fuga și mă-nltoire ıla mămăliga bătrînului nostru. Hotărât : către Crăciun, să-nlcepi a mă aștepta. ..

Aiurită, mama se l-tot uita după el. Degeaba încerca să-l ia dam scurt.

— 'Stai, naibii, zevzeulle ! Ce „belciuge" ? Cum „te-a cîștigat" ? Cine ?... Vorbește deslușit ! Că baimianale, vagabonzi și venetici... El n-o lua ân seamă. Zburda înainte.

Cînd s-a aplecat să împingă vreascuri proaspete .sub ceaun, șapca i-a căzut. A scuturat*} de tăiuni, a vărătno în sân. Avea pe cap o claie de păr roșcovan, des perie, pieptănat pesemne în dușmănie, numai că fără folos... Nasul i se avîntla nu știu cum, ca un plisc, iar ochii rotunzi, parcă prea apropiați de rădăcina nasului, iți duteaU a doua oară gîndul către vreo năzdrăvănie de pasăre — țarcă ? stirc ?

— Da, mămucă, nnai scăpat : mia cîștigalt bătrînul la belciuge... în tirg, cică, *fusese tocmitul \unui afurisit 'de brînzar*. Și (afurisitul *ar fi vrut să-l flămînzească*. Stăpînuisău aduna oaș ântro gheretă de nuiele, pe rafturi' de nuiele, la vînit. De acolo unele cașuri ajungeau în prăvălie, oale mai multe ajungeau la sare, în putini. Mihaintocmitul, *băiat cu frica lui Dumnezeu*, șina spuls că stăpînu-lsău, *ldaeă-tl ucide ou foamea*, ajunge după moarte 'drept în fundul iadului.

— Nu, mămucă ? Ale raiului, ale iadului, Idumaieata le știi pe degete ; nu ca noi, păgânii...

Mihaă-itocmiitul a vrut *să-și scoată \stăpînul de sub amenințarea năpastei* — și a izbutit : a mîncat zi de zi pe săturate, oaș și iarăși caș. .. Cînd brînzarul a prins de veste (și asta se întâmplase chiar în dimineața aceea) n-a vrut să știe, afurisitul, ide nimic. Care. Jad ? Unde rai ? Ce păcat ? El :avea la uscat două «sute șaptesprezece cașuri (și, ce-i drept, din unsprezece rămăsese numai coaja : scobite *frumos*, prin cîte-o gaură *tăiată de-a mai mare {dragul}*. în unsprezece Cașuri, va să zică, miezul era tallaș, demn.

— Mad ieftin, mămucă, nici dracu' nu-i păzea lacul în rai!

Afiunisitul de brînzar n-a vrut să înțeleagă asta. A chemat un polițai — și *a făcut {gură de-a trezit tot tîrgul*.

— Să mă vîre la zdup și alta tou !... Ce faci, mămucă ? ! Te uiți în gura mea, iar (mămăliga se .afumă, ceapa se arde...

iMihai Btild a luat grija mîncării noastre asupra "lut. Cu o mână învărtea mămăliga, cu (mâna cealaltă scotea din jar (ceapă după ceapă. Vorbind într-una, rîzând într-una.

a

Pe brânzar, atâta l-a ținut mintea: să cheme polițaiul, să facă gură, să (adune tângui. Până la urmă, a răsărit ca din pământ și bătrînul nostru. (Adică tata, tatăl meu). Bătrînul nostru a vorbit cu brânzarul, a vorbit ou polițaiul — și Mihai Bud, vinovatul, a fost icărăbănit la poliție. Acolo i-au luat o dedlrație, i-au luat și aatdle; în scbkrib, i-au dat după ceafă. în sfârșit, polițaii l-au chemat pe bătrînul nostru și i-au încredințat actele luate de la Mihai. Tata răscumpărase pierderea brânzarului, brânzarul retrăsese reclamația, iar poliția notarise ca vinovatul, Mihai Bod, să muncească de dai-boji în grădină la noi două luni și jumătate, până io veni vremea să meargă la armată.

— Cică „au curățat târgul de-o haimana”. Vorbesc și polițaii de se irup! Mai (haimanelle ca ei, pu-s in nici un târg... Iar bătrînul nostru mămucă, știi ce le înșira? Cică, el, într-o săptămână, aici scoate din mine nu numai brânza, dar și unitul!... Asta pu ajutorul matale?

Lui Mihai Bud îi părea nemlaipoimeniit de vesel gândul: tata nădăjduia să scoată dintr-o haimana, dintr-un vagabond, dintr-un venetic fără căpăta, .atâtea bunătăți — și-nică numai după o săptămână.

— Dacă face minunea, mămucă, ajunge-n rai bătrînul nostru: cum te văd și cura mă vezi! Cu mata cu tot!

Dar era primejdie ca bătrînul să se-ncurce-n coada aceluiași diavol ca și brânzarul. Anume: după ce i-a luat actele, . tata și-a (pus răscumpăratul la muncă; Mihai a trebuit să rînească grajdul unde-și vindea tata zarzavaturile — o barcă slinoasă și impuțită căreia i-a înlocuit și niște scânduri putrede; drept prânz, a primit doi morcovi cruzi; iar seara, tata s-a urcat în căruță singur, și, înainte de-a da bici calului, a poruncit ca Mihai răscumpăratul să-și ia picioarele-n spinare — cu direcția grădina, înainte marș!

Mihai ehibzuia în gura mare, sitidlincknși către foc dinții albi: tata n-a vrut să4 ia în căruță! Nna vrut, nădăjduind că el, Mihai, venind pe jos, va ajunge la grădină tîrziu și, măcar ân seara aceea, nu va 'prinde cina.

— Păcatul zgârceniei, mămucă! Zi și dumneata: când ai de gînd să scoți dintr-un băiat necăjit atâta brânză și-iatăta țunt, nu-d strigător la cer dacă te zgârcești să vâri într-ânisul un dărăb de mămăligă și o ceapă coaptă?

Ca să (îndepărteze de bătrînul nostru primejdia iadului, Mihai i-o luase înainte.

— Ce facem, mămucă, stăm ila povești? Nu chemăm lumea să mănânce?

ȚIN MINTE numai ce-a (fost la început: cum s-au apropiat ai noștri., cum își făceau semne pe furiș... cum mai și pufneau în rîs, pe-nfundate... cum s-au așezat să mănânce...

Obișnuit, la noi mîncarea o împărțea mama. .Singură. Șa mîncam în tăcere, ascultând fiecare clefăitul celorlalți. Aouma, pe vrute, pe nevrute, la împărțitul mîncării se vărăse ca ajutor Mihai. Iar Mihai, nu știu cum vorbea, cum se mișca, dar un străin, dacă ne-ar fi privit, și-ar fi spus că, de bună seamă, 'stăpânul casei era el; și că imiama, vreo argată neroadă pusă să-l ajute, mai rău îl încurca. Pe mine, țin minte, asta m-a zăpăcit: dl (se bucura canid o vadea pe toama dându-se de ceasul morții; râdea — și nlici că-ă păsa! Cum să nu mă (fii zăpăcit?

Printre neamurile noastre, nimeni n-ar fii outezat să se poante așa iou mama ori să vorbească așa despre tata. Nici eu n-ași fi cutezat pe-atunoi...

M-iam ciniohit pe locul meu dintotdeauna, și, țin minte, inghițeani cu noduri, tare nenorocită. Mi se părea că batjocura nu-i privea numai pe mama și pe tata ; că se răsflirîngea 'cumva asupra mea. Chiar *mai ales* asupra mea – măcar că el nu mă lua în seamă. Uneori, țin minte, îmi venea să jizbeso lingura de pământ și să-i strig – ca mama neamurilor – că eu \o sM pirăsc *dumnealui!*... Pe atunci, altă atorpuiter-nicire decât a *dumnealui* nu .cunoșteam. Dar când mi-ll închipuiam pe Mihai *avind a face cu tata* – adică pățind-o pasismne rău, rău de itot – mă apuca nu știu ce milă; ori răzvrătire; și nu mai .aveam chef să-î ameninț ou *dumnealui*; și mă bucuram că no săîl pirăsc ; își voiam din toată inima ca nici mama să nu-ll părăscă ; și începea să-mi fie mai ciudă pe mama decât pe dl – pentru că p>aveam (cum o sili să pirtaisică. .. Iar el o ținea una cu năzdrăvăniile; nu vedea nimic, fiu pricepea nimic, (nu-i păsa de nimeni – n-avea ochi pentru mline. Și parcă abia *asta* mă zăpăcea, abia *asta* mă scotea din sărite. Și mă apuca din aiou ciuda pe el; și-mi venea din (nou să izbesc 'lingura 'de pământ, ca mlama, să4l ameninț... Bazaconii! Nu făceam nimic. Sleită de puteri, taghlițeam cu noduri, mestecam, laibia^albia – parcă m-ar fi ajuns dintriOdată toate /bolile... Codană săllbaitică și neajutorată! Dragoste? Dumnezeu știe ce preț o fi avut pe-atunoi ân icapiul meu vorba asta...

Un timp, de bine, ide rău, am mai ânteles cîte ceva :

Mihai Bud se cunoștea cu toți ai noștri. Umblase peste tot, itre-ouse printr-o mulțime de *pătăranii*. Cândva vânduse înghețată prin iarmaroace, eu căruciorul; și se (milostivise de-un bărbos, neam al tatii – adică îi *neguțase o vacă beteagă*, păcălind un geambaș; pe urmă a dat de draicu, geambașul l-a ciomăgit, ina spart căruciorul – și bărbosull nu sia incumetat să'i ia apărarea... Fusese *comișel* la o herghelie moșierească – lși l-au alungat din pîrîcîlnă ică *s-a dat la țitoarea cocalnilor*; iar *țitoarea* era nepoată de vară ia mamei... Fusese ucenic la un *caretaș* – și după pe *furase meseria* a plecat *ajutor tae șofer pe-o cursă*... Două luni *a wâlțuit o morăriță văduvă* – și văduva avea două baloize ide fote, leite ei, hăt (mai bătrâne ca dînsul... Țambalul *îl ciștigase la popice*, dar toit la popice pierduse pe urmă jumătate din strune – așa că acuma, cu toate lă de popice se lăsase, n-ar fi avut pe ce cânta ,cbiiar dacă iar fi știut să oînte... încăroase sfeclă fiintr-o gară, :descăroase sfeclă într-o fabrică lde zahăr – dar *uitaseră să-i plătească trei săptămîni de muncă*... Undeva, înltr-un iarmaroc, deschisese – *pe genunchi* – o. *mare fabrică de opinci mare*; dar *l-a luat la roată fiscul și fabrica a dat faliment*.

Soi de om! Altceva, lalltfel deCîlt jgândeam eu pînă atunci că l i se cade oamenilor să fie. Umblase peste tot, îi cunoștea pe toți, ou neamurile, poreclele și *pătărăniile* lor; fusese amestecat cu mai fiecare diotre-ai noștri prin itoit felul de întâmplări...

Ajungea vorba și la *pătărăni* cunoscutie mie : îi .auzisem pe-ai noștri jelimdu-ise unul allituia. Aitunrf fuseseră *necazuri* – să ,tot sus-pini; acuma, la Mihai, necazurile erau *pătărăni* – să răzi de să te strici.

Niciodată nu-d văzusem pe-ai noștri așa veseli.

Drept vorbind, chiar de dinșii râdeau. Că Mihai parcă numai de-a-îtita le aducea aminte *pătăranie* după *pătăranie* : să le arate cât erau de proști și păguboși ; și să le arate că el rămânea cel mai prost, cel mai păgubos dintre toți ; și să se bucure că *deștepți norocoși* cărora *le pune Dumnezeu minam cap, ori și picioarele-amîndouă*, sânt tare puțini pe lume – ide pildă, tata și mama.

Tatăl meu. și mama mea !

Codană fără minte : *mina* trebuie multă vreme *pîtnă* am priceput că Mihai nu dădea pe *norocul* și *deșteptaciunea* ailor mei nici două cepe degerate. Bl tocmai de *asta* își bătea joc. Bl, parcă, se mândrea că rămăsese *prost și păgubos*.

iProsit-păgubos, deștept-norocos – în *pătărăniile* povestite de Mihai. vorbele prindeau alit înțeles decât știusem eu. Si pe-ai noiștri tocmai *asta* îi înveselea. Iar pe mama tocmai *asta* o scotea din minți.

Tata, pentru Mihai, era deștept: să fi avut a viinde vaci betege, *bătrînul nostru* le-ar fd neguțat singur, fără ajutoare; nu-i era greu să tragă pe sfoară un geambaș. .. Tata era și *norocos*: când avea vreun dinte împotriva unui negustor de înghețată, el, în loc să-i spargă căruciorul, *ungea un polițai* — și polițaiul trecea căruciorul, mtreg-intreguț, pe numele tații; ba se-ntîmp&a să i-i trimită și pe vânzător la muocă-n grădinărie...

De la tata, din *pătăranie* în *pătăranie*, Mihai trecea ia mama :

— Lasă, mămucă dragă : ân privința deșteptăciunii și a norocului, nici mata n-ai de ce te rușina.

.. Mama, cînd d-a ajuns jouțitul al os, n-a mai răbdat. I-a strigat că-i *un milog neobrăzat* și iia adus amante c-o să vină *dumnealui*; un *milog*, oit are-n față niște mămălliigă *nemuncită*, se cade să-nghită po-mana în tăcere ; *nu să ațte nătărăii!* nu *să spurce casa care-l milu-ieste ! nu să vorbească-n dodii!*

Așa i-a spus mama. Roșie ca racul. Și la sfârșit, după obiceiul ei, a dat de pământ cu lingura.

Ai noștri au cam sfeolit-o.

Eu – aimpietrit indmaKn mine.

Bl, Mihai – nuade, m-avede : se uita iMniștit la mama.

— Bine, mămucă. Nu mai vorbesc în dodii. Dacă te superi... Cu vorbitul pe șleau, zici, ieșim, mai bine ?

Un timp a vorbit *pe șleau* :

Cică *bătrînului nostru*, de-o vreme, îi stăteau în **gât** neamurile: i se părea că nu muncesc destul. Jupuia *bătrînul nostru* câte șapte piei pe vară de la fiecare — și ar fi vrut să jupoaie șaptesprezece.

— Asta nu-i *vorbit în dodii*, mărnuică. Mai pe șleau **decât** așa nu țio spune nimeni... ;

Ca sănși *iutească neamurile la lucru* — vorbea pe șleau Mihai — tata *amenința cu prăpăduri*: ba că se sfârșește lumea, ba că o să tocmească străini și-O să-și alunige neamurile pe drumuri, de izbeliște... *Bătrînul nostru* gînldea că neamurile *i s-ar iuți și i s-ar ieftini* dacă le-ar arăta că-i în stare să treacă de la vorbe la fapte... Sfârșitul lumii nu era la cheremul *bătrînului*; Ia cheremul *bătrînului nostru* era, până una-alta, el, Mihai Bud — trimis să lucreze *numai pe mîncare*. Și trimis să sitea, neamurilor, *ca un .ardei în dos* : să-d iutească la muncă !

să lie virem oaip tuturor, o dată pentru totdeauna, că *bătrînul nostru*, dacă virea, își poate mumei grădimăraa cu vagabonzi câștigați Ila beloiuge, plătind pe zile numai mănăcarea — și, va să zică, oe dă el neamurilor peste mănăcare e pomană, adică *este cît se dă, fără drept la cîrteli și pretenții*.

Pe mama, de câte ori a încercat să curme *vorbitul pe șlea.u*, au înecat-o miniile.

Era la masia noastră o tăcere de se auzea numai vocea lui Mihai, țiuitul țânțarilor, și, dinspre mama, arar, cîte-o chițaiială chinuită.

Cînd a terminat de spus ce-d atâtea pe inimă, Mihai s-a uitat împrejur.

— Parcă te-ai învinețit, mămucă... Ți-a rămas ceva în gît?... Nu-i dați careva niște apă, bre?

Mania voia întrnuna să spună... Știam: să-d amenințe, să-i amenințe pe toți — o să vadă el, or să vadă ei! ... N-a fost în stare. In fața lui Mihai, pe-o foaie de brusture, mai era niște mămăligă. Mama a inhățat o mână de țărână; ridilaindtuse, a zvârlit țărâna peste mămăliga aceea, a terciuit-o cu piciorul — și a plecat valvirtej.

Mihai parcă atîta aștepta:

— Bogdaproste, mărnică! Dumnezeu să te răsplătească'. însutit! Și pe lumea asta, cît îi miei trăi, și pe cealaltă. ...

Un răstimp, nepăsîndu-i de tăcerile noastre, a sooeiorât, dus pe gînduri, mămăliga teroiuilită ou țărână. Pe urmă a luat frunza de brusture în palmă, ca pe-o lopată, a arumcat-o cît colo, a oftat, s-a scuturat din gînduri și a început să rădă.

— Iiac-așa! Acuma. ... cine, oe să mai spuie? Daic-am rămas nu-mai între noi! Proștii, păguboși, limibi legate. ... Tu, zgaibă, oe bocești? Cine ești?

Zgaiba eram eu. Pesemne că boceam de multă vreme — fără să mai fi știut nici de ce boceam, nici pe ce lume mă aflam, nici ce voiam ori nu voiam...

Țin minte că m-aan pomenit ochi în ochi cu dl; și țin minte cum am suspinat — mai-mai să-mi crape cămașa; și parcă mă aud și azi cum i-am răspuns — ca totdeauna, ca tuturor până atunci — cu un „îhui!” sughițat din străfundul rărunchilor. După asita — mai țin minte — am pus capul în piept și am așteptat să crape pământul, să mă-mghită.

N-a crăpat pămîntul.

Lacrimile mi-au muiat piepții cămășii, pe urmă s-au uscat.

într-un itîrziu — numai *asta* mi-o mai aduc aminte — am început a bănui că poate tot ce se întâmplase până atunci fusese închipuire de-a mea. Eram ia cină, ca totdeauna, nu mai aveam în față nimic de mănăcare nici undi, și, ca ..într-adevăr alte seri, ai noștri sporovăiau la noroc, așteptând să le /vie somnul. Vocea *lui* nu se auzea; poate că nu fusese nici un *el*..

Am privit cu, coada ochiului — l^am descoperit îndată. Bărboșii noștri povesteau ceva, ajuitinduse undi pe aHtdl; *el*, într-o rână, asculta împreună cu ceilalți. Mama nu se ivdea...

Am rămas, țin minte, ou ochii holbați aisupra *lui*. Simțeam că nu fac bine, că n-ar trebui — și mu eram în stare să-imi dlintesc privirile niciăncotro... Până la urmă, sigur că mi-a văzut.

M-a văzut — și l-a pufnit râsul. Un râs afurisit, mai degrabă înverșunat decât vesel. Și mă arăta cdorlalți ou degetul. Până să-md piro-nesc iarăși pinivirile în pământ, am apucat să văd, biata de mine, tot : fața.i s-a pleoștit dintr-odată a plâns, ochii i s-au căscat a groază — și după oe-a icoit un „iïhm !" de gîndei căii tăiau idurerille facerii, l-a biruit din nou râsul. Iar degetul lui mă arăta într-una celorlalți. *El* se grăbea să le aducă aminte cum făcusem eu „tbrn!"... Mă maimuță-rise pe mine ! își bătuse joc de mine !

Acum, barem, pământul s-a milostivit, a crăpat, m-a înghițit: din oîte-or mai fi fost pe urmă, n-am văzut nimic, nu țin minte nimic... Erau prea zăpăciți toți ? M-am purtat eu de parC-aș fi fost întreagă Ia minte ? Nu știu. Fapt este că ai noștri — mama, neamurile, tata — nu m-au luat la ochi, nu m-au simțit...

Am aflat mai târziu, hăt mai târziu, că tata, în noaptea aceea, a ajuns acasă negru de supărare, S-a dus de-a dreptul la Mihai, l-a trezit și i-a cerut *șaiiba de la bucșă*.

Tata *pierduse vreme pe drum* pentru că-i sărise căruței o roată. Roata sărise din pricină că-i lipsea o șaiibă. Și tata era incredințat că șaiiba era la Mihai; că Mihai o scosese anume, pe furiș, pa să poată ajunge la igrădinărie, la ednă, înainte de-a se întoarce el, stăpânul.

Mihai, treaz numai pe jumătate, Sia scotocit prin buzunare, a scos șaiiba și i-a dato.

— Gândeam să-jți spun că a căzut în piață... C-a rămas... c-a găsit-o careva... Că mi-a dat-o să ți-o aduC... Da' mi-e lene, mi-e somn...

Tata a căutat să-și țină firea :

— Altuia, în loicul meu, acuma... ia aminte băiete : nu i-ar fi lene să-ți ardă câteva!

Pe jumătate adormit la loc, Mihai atâta a apucat să mormăie :

— Dumneata... mai' bine nu te hărnic! Nu-ncerca să-mi arzi nimic!... Poate se-nitâmplă să mă trezești... și pe-ai ei mus polițai... și de mă trezesc... al naibii să fiu de mi-o fi lene să te spintec... ori să te gîtui... ori să... Ai luat aminte ?

Tata n-a mai spus nimic. iS^a uitat uimit către cerul stelelor și a plecat.

Mamei, după ce i^a ascultat jelaniile, tata i-a hotărât:

— Toate i s-or socoti cînd om ajunge vremea scrisă! Acuma lasă-l, nu te pune-n gură cu dânsul: dani să .muncească. El pentru alîla-i aici...

ORICÎT M-AȚI ÎNTREBA, tovarășă doctor, n-o să vă pot spune de unde lua o sălbăticiune ca mine atâta șiretenie, atâta îndrăzneală, de unde scorneam atâtea tertipuri... Zău ! Codană neisprăvită, ou min-țile pe coclauri .— și cînd era vorba să mă apropii de Mihai Bud ai meu mă purtam de parc-aș fi fost o... Da, chiar așa: pare-aș fi fost trecută prin toate ciururile și dîrmOaneie pământului.

Mihai, vreau să spun, n-a avut ochi pentru mine multă vreme... (Of! Ca să vedeți : mă trezesc vorbind, la anii mied, cu fărămîntea. de-atunci... Oare „multă vreme" ? *Patru-cinci zile* a mers așa; atâta tot).

Vorba-i că lud Mihai, Ia început, nu-i păsa de mine. Iar eu, fără a chibzui niciodată nimic pînă la capăt, mă strecuram, mă fofilam,

scorneam câte tertipuri toate — izbu/teami să luiorez mereu în preajma lui, să fiu trimisă încotro era trimis și el, să mănânc lângă dînsull, să mă -culc pe-iaproape de loiouil unde se culca dl...

Cînd mna văzut întâia oară .alături, și-a aldus aminte : a răs, s-a strâmbat maimuțărînjdumă — un „/lhm l” și și-a văzut de lucru. Fără să mă arate cu degetul: ceilalți munceau împrăștiați prin toată grădinăria — n-ar fi avut cui mă arăta. . .

i(Ca să vedeți cine eram : oînd am priceput că *de data asta m-a cruțat*, nu om-a arătat nimănui, m-am bucurat în sinea mea de m-am topit!)

Am căutat îndată să-i ies din nou în oale. Alt „Mim!” — acumă în pldeitasdală, aiba îngăimat. Pe urmă, zile de-a rândul — patruoirici zile, cum am ispus — n-a mai .avut ochi pentru mine. Ori că-i dădea târcoale vreun bondar, ori că-i dădeam târcoale eu, pentru dânsul una era : lucra, vorbea cu ceilalți, fluiera, tăcea — ca și cum n-aș fi fost. Iar eu eram întrHăl nouălea cer ; nu mă ducea mîntea să vreau altceva — și trăiam, lucram, adormeam, mă trezeam, ou sufletul numai cîmt și desfătare. . . O sălbăticiune de codană neștiutoare ! Mă imlbătam cu dragostea mea. . . Dragostea lui ? Pantruineput, mi-^ar fi fost pesemne prea mult.

Oricum, așa, în ziiddle acelea, am avut vreme să-îl văd, să-îl cunosc ; să mă deprind cu dânsul cît nu mă deprinsesem poate nici cu mama ori cu tata.

Lucra spornic, mai mult și mai bine decît oricare dintir-ai noștri. (Și tata, dînd rămăneam la grădină fără neamuri, lucra *spornic*; dar el era numai *grăbit să termine, să scape*. Mihai, nu : el lucra ou un soi ide bucurie lacomă, înverșunată — greu să spui în vorbe cum luară. Tirtaiu, acumă, aici, în Lunca Albă ori la Uzine, în Horodița, am văzut mulți muncind cam în felul lui; sini de înțdles — aouma-i pilan, normă, depășire, întrecere socialistă, omenie, plată după muncă. Pe-atuinci nu se știa de nimiic ; ai noștri, aiuiddle, dădeau din mâini fără chdf, fără ambiție, fără pic de bucurie ; iar mama — inolie, parc-ar fi muncit cu mîna altuia... Unde să fi pomenit pe-atunci alt om lucrând ca Mihai ăl meu ?)

Căutam, îmi aduc aminte, să țin rîndul ou dînsull. Mă speteam — și nu-mi păsa; și-mi era bine; și toată lumea era a mea, nenorocita de mine.

La muncă, un singur lucru îl acotda din fire pe Mihai.: **pânda** mamei. Cînd o zărea umblând tre'a-Jeki iprintre stratouri, aduimeoînd chiulangiii, el, parcă toropit dintr-odaiă, lăsa orice ar fii avut în mână; cu ochii după ciori, căsca de-d pocneau fălcile.

Mama, întâi, cînd l-a, prins .așa, a tăbărât:

— Ce-i, băiete ? Un' te uiți ? N-o veni *dumnealui*, gîndești ?

— Nu mă uit nicăieri, mămucă; da' mă gădilă ceva-n fund — se vede că privirile matale. Tare ești rea de ochi, .să știi...

Buni, rări, ochii ,mamei măsurau stratul rămas lucrat în urma lui Mihai; lucru mai bun și mai mullt decît la ceilalți. A dat înapoi mama; cît a abat Mihai la noi, s-a x>bișnuit să-îl pîndească mai mult de departe, pe furiș.

Mibiai n-a iertat-o. A u trecut zile, a u trdout săptămâni — dl încă-și aducea aminte. îi pîndea pîndele, și, cînd marna tabăra pe careva din-

tire neamuri, Mihai îi lua vorba din gură. O maimuțarea și pe dinsa: jelanii pițigăiate, amenințări ou *dumnealui*... Penai noștri îi umfla risull; mama pleca furioasă. Mihai, din urmă, îi ținea predici prefăcându-se a fi tata :

— Lasă-i, bre, nu-ți fă slinige rău cu dinșii. Cînd o veni vremea scrisă șio da Cel de Sus să iintrăm în ceasul de pe urmă... Cînd om ajunge ia .sapă de lem n... Cînd or rămâne ei in fața judecării, fără lucru, pe drumuri, cu prăsilia risipită de foame prin câte 'Cimitire...

Iși prefăcea vocea după oricine, răsucea cuvintele în felul oricui. Ai noștri, dacăi vedeau porndinduHse, rămăneau ca la panoramă.

iCînd se simțea răzibwnat, Mihai o curma cu maimuțardliie; se apuca dintr-odată de lucru; dacă vreunul dintr-ai noștri încerca să-l ațate din nou, nu izbutea; își avea măsurile lui, Mihai — și nu ieșea din ele.

Mama, la început, a crezu co ysă-i vină de hac ținându-l flămând; i-a pus în strachină jumătate din cât punea celorlalți.

— Asita-di tot, mămucă ?

— După purtări, băiete ! Cât aste-un Dumnezeu din cer...

— ...și-n poiată găini, nro să ne sfădim, mămucă.

Mihai a Juiat liniștit strachina pe jumătate goală, a dus-o în .um-bra goală ; ai noștri horpăiau urmărlindu-l, așteptânid.

N-au avut a aștepta mulit. Fără a privi spre mama, Mihai s-a apucat să laude găinile *bătrînului nostru* — că erau *soi milos și ouau după porunca dumnezeiască*, adică in *strachina flămîndului*.

— PatmHcin'ci ouă pe zi. Ord și oite-un pui din cînd în cînd... Mama a priceput.

— Să nu te prind la furt ouă, sau pui, că...

— Nu mă prinzi, mămucă, n-avea grijă.

— Hoț ! Găinar ! Atâta-d de capul tău !

— La nevoie, mămucă, toateis de capul meu. Nici nu-ți ânchd-pui câte meserii, cite șmecherii scoate omul dintr-un. cimpoi de pîn-tece gol... Ai să vezi!

Marna n-a vrut să vadă. I-a adus strachina, i-a întregit porția...

Pentru mine, nimeni n-avea ochi. Iar eu n-aveam ochi decât pentru Mihai. Și, în sinea mea, mă umflam în pene cu isprăvile lui de pare-ar îi fost ale mele; ori măcar săvârșite spre desfătarea mea.

Cam așa au mers lucrurile la început: trei-patiru zile...

DUMNEAVOASTRĂ, CA DOCTOR, poate ați învățat mai amănunțit ; eu am auzit la o oortfarință. *Experiență*, cică: au luat prunci din toate neamurile și i-au lăsat să oreasă-n sălbăticie, fără suifilare de om in preajmă... O fi adevărat?... Au vrut să vadă, cică, în oare limbă or vorbi ori crește; ca să se afle cum a fost limba omenească dintâi. Și pruncii, cică, au crescut ca fiarele : nici să se ridd|oe-n picioare n-au știut! Le-au crescut bărbi și blând, .gheare și colți. De vorbă ome-nească, nici pomeneală... Adevărat să fie?... într-o țară din India ori din Persia, cică, s-a făcut încercarea', acu' nu știu câte veacuri... Nenorociții, cică, s-au înmulțit ca dobitoacele, iar craiul care i-a adu-nat a pus câini să-d stîrpeasă.

Mele ! Nu știu cum să leg una cu alta... Fapt rămâne că întro noapte eu on-atn pomenit la căpătâiul lud' Mihad.

Dormea.

Dormeau duși ai noștri toți.

O noapte ou lună târzie și scăzută.

Să mă fi întrebat cineva cum m-aîtn strecurat (printre ceilalți adormiți, de oe nuam strecurat, naș fi avut ce răspunde. Știam foarte bine: tata era bărbat; mama era femeia 'lui; eu eram fiica lor și într-o zi urma să fiu dată unui bărbat pe lângă care să-mi trăiesc zilele ca mama lângă tata. Știam și despre dragoste : dragostea, pentru mine, era *cînd doi își fac de cap, intră-n gura lumii, se nenorocesc, și-și fac de rău tot neamul*. Cam așa... Și, în capul meu de-afiumei, astea n-aveau legătură cu Mihai...

De-aceea și zile : îmi vine greu să cred că pruncii indienilor n-or fi simțit niciodată indemnul să rostească omeneste o vorbă, să facă un pas omenesc, să se apropie de-un om pentru o mângâiere. .. Vorba-i că *n-aveau de unde ști cum trebuie făcut*; și oamenii, priveghindu-i de departe, îi vedeau numai pe dinafară, nu știau ce[^]i în sufletul lor. Dar eu, tovarășă doctor, am văzut pînă și câini cum încercau să-ngaime cîte ceva, să spună... Nu ?... Așa că asta era : la ale dragostei, eram pe-atunci cam în doaga pruncilor din India. N-am copilărit cu păpuși, să le alint. Mama ori tata nu-mi aduc aminte să mă fi mângâiat vreodată. Nici pe ei nu i-arni văzut mîngîinduHse; nici neamurile ; nici vre-un flăcău drăgostindu-4se cu vreo fată nu apucasem a vedea... Drep-tatea, mă gîndesc, poate că tot de partea cărților rămâne ; nu eram în India, nu eram în pădure; poate am văzut cândva ceva, poate am prins vreun cuvânt, am uitat — și-atunei ar veni că tocmai *uitarea* mă călăuzea, nu ținerea de minte. (Am auzit că se întîmplă uneori și așa. Cică nu-i nici boală, nici superstiție; e-n măsura firii omenesti. Tot la o conferință ne-a explicat; eu am mers la multe cicluri — și aici în Lunca, și la uzime-m Horodița).

Va să zică, după cum am spus : m-am pomenit lângă Mihai. Dormea. Alături sfforăiau bărboșii noștri... Țin minte orice amănunt. El, Mihai, adormise pesemne cu fața în sus ; pe urană-și răsucise numai capul și umerii ; șrși vărăse sub obraz, drept pernă, palmele amîndouă, una peste alta.

Eram la căpătâiul lui și-d mîngâiam : de departe, fără să-l ating — tîmpla, obrazul, bărbia... Eram, țin minte, senină, ușoară și împăcată cum nu mai fusesem, cum nu-mi inchipuiam că pot fi... De la un timp l-am mîngâiat pe adevăratelea: tîmpla, obrazul, bărbia... Ușor, lin — ca într-o părere; tîmpla, obrazul, bărbia... tîmpla, obrazul...

Cînd a deschis ochii, nu rn-a cuprins spaima. L-am mîngâiat înainte ? Mi-am strâns mâinile la piept ? Le-am lăsat în. poale ?... Nu știu : țin minte orice mișcare *a lui*; pe-aile rodie, dacă nu **team** pierdut șirul de-atumci, se vede că le-am uitat mai tîrziu.

După cîtva timp, s-a săltat într-un cot. Mă așezasem foarte aproape de dînsul: .îmi aduc .aminte cum mi-au atins bărbia câteva fire din chîca **duđ**. (Ca o adiere a fost; părul îi mirosea a soare și a cimbrîșor strivit.)

— Ce cauți ?... Ce naiba vrei ?

Bombănit somnoros, voce groasă — nepăsare, plictis, ciudă.

Nu cred să-i fi răspuns. Poale am ridicat din umeri. Poate i-am zâmbit, bucuroasă căni vedeam vorbindu-mă de așa aproape. (Știți cum se întâmplă : vorbele lui, de bine, -de rău, mi s-au scris în minte ; nu-mai că *atunci* le-am prins ca pe-o muzică, ilar ou înțelesul lor am dat piept hăt tîrziu).

S-a ridicat într-un cot, a bombănit, s-a frecat ,la ochi, s-a trezit de-a binalea ; dacă a văzut că tac și-îl tot privesc, a început să se uite la mine.

Un timp am. stat așa amândoi.

Pe urmă, țin miimte, a întins o mână și mi-a prins glezna dreaptă. Mi-a *prins-o* ou blândețe ; n-a *inhățat-o*. Și n-am simțit într-asta vreo amenințare ; dimpotrivă. Am rămas pe loc, neclintită în seninătatea mea.

— Vrei să tăvălim niște bălării ceva ?... Asta-i ?

Voce liniștită, prietenoasă. Nu ridicată, nici scăzută : nu-d păsa că se puteau trezi ai noștri.

Nici mie nu-mi păsa.. imd era bine — și-mi rumegam tîhnaită *binele*: aș fi etat pînă-n zori să-i ascult vocea.

— Păi cică ești fată mare, bre!... Așa pretind ai voștri. Așa și pari. . . Ord nu ești ?... Cine te-a năvălit ?... îi fi având vreun ibovnic în lege, te pomenești! Soiul rău... Ai ?... Vreun hodorog dintr-ai voștri! Altul, pe-aici, nuni cine fi!... Vreun văr? Vreun unchi? Le arde lor de... ? Urâtă pătărânde ! Dracu să-i ia, cu sectele lor cu tot ! Mad târziu o să-ți iasă pe nas : dacă-i nimeri un bărbat zănatic, o să te zdrobească-n bătaie câte zile-i. avea... Si dac-ai fi fată mare, crezi că nu te-ar bate ? Ba da, te-ar bate. . . Da' mie nu mn-ar plăcea să știu că te crezi bătută din pricina mea. 'Eu, unul, cu fete mari nu eiă-neurc : asta-i hotărât dinainte!... Hm?... Dracu știe cum te uiți: de nu ești fată mare, pun mina-n foc !. . . Ceiai vrut, ce vrei ? Spune, bre, copilă zăpăcită! Mi ite-ncurei în picioare toată ziulica... vii la mine și noaptea, mă descânți, mă trezești — te uiți, taci... Nu ești sluta slutelor, na ! Și nici eu, pînă ia urmă, n-oi fi de lemn ! Hm ? Zi !

Ce bdne-i țin minte vorbele ! Ori poate-s vorbe pe care mi le-a spus mai târziu, iar eu le pun în seama nopții aceleia ?.. . Cinstit, atâta țin mdinte *bine*: cuvintele. *Cînd anume le-am auzit*, nu sînt sigură. Din noaptea de-atuncd, sigpr-sigur mi-na rămas numai atâta: o vreme, mina lui s-a odihnit pe glezna mea; și dl a vorbit; și eu i-aim ascultat liniștită, împăcată, cu inima ușoară. Pe urină l-am sdamțit dintr-odată foarte aproape, lipit de mine. îi simțeam răsufierea în ureche ; îi simțeam 'buzele, cînd. vorbea, mișciindu-miise pe obraz...

iN-aș putea să vă spun cum am fost în. stare să mă sperii întra-așa hal de la ceva ce încă milei nu știam că este pe lume; țin minte numai că de la un timp m-a cuprins o spaimă ca de moarte— și n-am mai auzit deoit bătăile inimii mele. Iar al, Mili ai, abia atunci s-a înverșunat; mai știu cum mi-a cuprins coapsele, umerii, cum mi-a apăsât simii — și știu că m-am zbatut, l-am izbit ou genunchiul în dinți, ca pe-un dușman, l-am mușcat, l-am zgîriat...

Aveam în mine putere destulă.. I-o fi fost și lui milă ? Am izbutit să scap,, să fug. (DŌirmeam în ușa casei, sus, pe capul scării). El, Mihai, a pornit, după mine — numai că s-a împedicat de careva dintr-ai noștri și a căzut.

Urcam scările, iar el, în urmă, se ridicase ; fâstăcit, bombănea cu voce uscată, străină, de om pus pe sfadă : *cică nu pricepea cum poate dormi câte-un nătărău așa, răsărăcărât pe șapte dealuri, să-l calce toți citi au a trece...*

Nu știu cine-a fost bărbosul adormit pe șapte dealuri. Se vede că aia înțeles mare luioru: a mărăit ceva și s-a cuibărit la dole.. . Oricum, Mihai s-a dezmetecit. A miai făcut cîțiva pași, s-a oprit, a oftat, a ridicat din umeri, a pufnit în răs și s-a culcat... Mi s-au domolit și mie bătăile inimii. Spaima mia trecut cum și venise. Rușine, țin minte, nu-mi era, mu mia fost. Nidi păreri de rău nu m-au încercat. Eram numai puțintel nedumerită, crdd: și mai cu iseamă ostenită. Cînd am închis ochii, am adormit pe loc — și pînă-tn zori am visat numai vise cu Mihai.

(Mihai *al meu*, din vis, nu mă speria niiodată. O umbră blinda, tăcută. Mergea sfios lîngă mine, din vis în vis — iar cînd trebuia să fină trezesc, ane părea rău la amiîndoi..

A DOUA ZI, eu — ca de obicei: mi-am găsit de lucru lîngă Mihai. Fără a mă gîndd că paste noapte între dl și niine s-ar fi schimbat ceva; fără a căuta să deosebesc ce-a fost aievia de oe-a fost închipuire a somnului.

Nu eram deprinsă ca Mihai adevăratul, cdl de la muncă, nu cel din vis, să mă miluiască nitam-nisam cu vreo privire. Cînd l'am simțit că lasă lucrul, că se uită țintă la mine, am tresărit — bucuroasă de blagoslovita pomană. M-am răsucit către dînsul — numai zâmbet. Și el, Mihai, s-a apu'cail de luioru într-aceeași clipă ; ca și cum n-ar fi vrut să știu că mă privise.. .

Asta, țin minte, sa îmiimplat ila fdl de mai multe oii. Mă tot privea — nu știu cum, altfel decît mă privise vreodată, altfel și decit în vis ; iar cînd mă întorceam, zorea cu lucrul.

La așa ceva — ca să vedeți! — Idsne m-a dus mintda : am înțeles îndată că *el, Mihai, se fîsticește dacă-i încrucîșez privirile. Aveam, va să zică, oarecare puteri asupra lui Mihai !*

îmi venea, țin minte, să chiui de bucurie.

N-am chiuit: ou bună știință, din șiretenie...

Lucram ca vai ide lume. în fapt, mai mullt pîndeam. Nu uitându-mă la dânsul: ii ghiceam, oricum, orice mișcare.

Simțeam dinainte cînd o să se întorcă și lăsam lucrul! înaintea lui ; iar dl ar fi vrut să mă urmărească pe furiș — și nu mai știa cum să-imi ocolească ochii; și dădea din colț în colț ; și-ai mine zburdau o mie de draci noi — iar dl, Mihai, oricât de scurt mă privea, *asta* tot o vedea. Și, de la un timp, obida i-a biruit fiisticaliile. Doamne, cu cîtă dușmănie mi-a voiibit! **Cu** cîtă răutate !

— Bucurase, na! Coăda-m sus! Fandosită! Dacă-ți făceam azi noapte bucata, așa-d că te potoileaim ? Oho !... Hlizește-te, despre mine, cît vrei! Crezi că-mi pasă ? Crezi co să-imi mai pese ?

Parcă puteau avea atunci vreun înțeles, pentru tuna ca mime, asemenea vorbe ? Mă uitam în gura lui, bucuroasă eă-l auzeam spunimcki-mri oeva. Și Mihai tocmai bucuria aista n-o pricepea — și niu ma-a răbdat-o,

— Nm te grăbi tu blizitul, că in-o să-ți prdască ! La un mă au oi ride, nu tu ! Că azi-mine tot îți fac bucata !... Să ou spui că nu ți-am spus...

Cu atita inxlirji.re-ni vorba, că m-au podidit lacrimile. ;(0 țin minte ;di'n Cuvintele lui, nu penltiru că aș fi știut pe-atunci ce-a fost cu mine).

— N-o fă pe mironosița,că nu se prinde ! Șapedunări de lacriimi să plMmgi, de-aioi 'nainte tot nu mă-nidupleci!

Lucra furios, bombănind, Fără să mă privească, fără săi pese că-d priveam.

— Mi-ajunge, giata ! Până peste cap ! Nu-ți mai bați tu joc de mine !... Frumoasă ? Ce-i cu asta ? Poți să fiii și poleită ! Când te-ai născut din niște pezevenchi ca tată-iu își niuă-mă-ta, cătea ești în ochii mei, cătea rămâi ! Și dacă-i vorba că sântem porniți pe batjocură, atunci află dinainte : de-o cătea adevărată miar fi mai imilă decit o să-mi fie de tine !... Cățelele se itrag din câini, nu din pezevenchi ica bătrânii tăi ! Cățelele te latră, te imușcă, ori îți ling mâna — nu umblă să <te batjocorească !

Lucra furios, bombănind — și parcă ântir-adevăr nu-i păsa dată-d aud ori nu ; parcă nunmi vorba numaidecât mie, chiar dacă zicea „tu”, „ție”, „tine”...

M-toi fi gândit ide-aitunlci pînă la capăt ? Mai tîrziu rni is-a întregit gândul ? Câte ceva, oricât îmi erau de împrăștiate mințile, tot trebuie să-mi iiii trecut prin cap... M-ani igîodit, vreau să spun, că poiate așa cum iau aveam un al doilea Mihai, cu oare mă ântelcgeam atât ide bine în vis, ia fel și el, Mihai, avea ân vise *căteaua* (pe loare o dușmănea ere-zândio una icu mine.

Nu-mi ladulc aminte foarte bine cuvintele, dar cred că într-un târziu, după oe Mihai șina conținut ide imuilît foombândliile, după ce își eu contanisem cine știe de când cu pilinisuli, Cm-am pomenit ântrabându-l : „Tu... *cătea* ană visezi pe mine ? De-alceea... ?”

L-aim întrebat (ou voce tare ? Numai ân gând ? Sigur știu că Mihai m-a auzit. A llăsat llucrul, s-a ântors, m-a privit, a oftat. Ochii âi erau tuiihuni, bolnavi... Un «timp iam rămas așa, utiitidune unul la altul.

Ne uitam unul 'la alibul, dar eu, țin minte, mă chinuiam să-i arăt cum Sl visam ; să-i arăt cum era el, Mihai, ân visele mele ; și cit ană durea să aflu că au, ân visele doi, eram *cătea* ; au, o *cătea* care, în loc să-i lingă mâna, ân loc să-l latre, hai, ori isă-d muște, poftim, âl batjocorea ? ; pe dânsul, pe Mihai all meu ? ; aici n-ovea cum fi decît o încurcătură ; *cătea* ? fie ! ; pentru .mine, orice aș fi fost în visele lui, măcar și Ană, era bine ; dar eu, să-i iiii pătruns ân vise, oricât de *cătea* rn-ar fd visat, ~~das~~ filins mina, da, aș fi mers bucuroasă Sn urma dud oriunde, nu ll-aș fd *batjocorit* penltiru nimic în lume !...

Astăzi n-aș izbuti ân veacul veacului să-înșir eite-oi fi aiurat atunci. Țin mante că-i vorbeam ea-n visele imdle frumoase — curgător, lin, fără umbră de sfială. Și, țin minte, toii părea că el tot cann visele rade ascuțita — o u un izîmbet sfios și bun.

Vorbînd, m-am apropiat inceit de dînsul. Tot ca-n vis... îmi năzărise că trebuia să-i isăirut mâna ? Voiam ;ou asta, să4 alung din vise amintirea, *cătelei* care-d *batjocorise* în doc să-i *lingă mina* ? După câtă minte aveam, aș li fost ân stare de orice nemaifacute !... Țiin minte și

cum m-am aplecat; dar Mihai, pareă-l văd, șina ascuns mâinile la spate — ca fripte. Și-l țin minte cum s-a înroșit, cum s-a zăpăcit.]l] aud ca azi:

— Alta ! Uf ! ;Priceapă-te naiba, ina ! Că eu... Ai fi-n stare să mă scoți din minți pe-aldevăratelea, cu... Mai bine vezi-ți de treabă ! Vine măta !... Rămâi locului, gata ! .Narai *chef*, acuma, s-o mai aud și pe dânsa chelălăind oa-i lenevit, ori că... iUif !

M'a lăsat pe locul lucrat de dânsul. în locul lucrat de mine a trecut el... Plivise ide zece ori bit plivisem -eu.

Mama, cînd a (ajuns Ila nai, an-a găsit ca ide obicei, cu nasul în buruieni, prefăcîndu-mă surdă-oarbă ide-atăta sîrguiniță. Alături, Mihai — și el ca de obicei cînd îi pîndea mama: cu ochii după ciori, căsca fioros.

Mama a luaito de bună : a crezut că el nu apucase să lucreze mai nimic. De teama gurii, nu s-a încumetat să-d ıla la rost de-a dreptul ; a tăbărât pe mine.

— Tu, fato, ești străină-n gospodăria asta ? Pe tine nu te doare de iidtaic ? Tu n-ai ochi ? Lași haidăul să tinldălească ? Nuni vezi ? Cînd îi pui mîncare-n față, lbaigă-nltr^nisul ca la pradă; și pe urmă istă ! Pe urmă cască ! Iar tu, născută-n casa noastră, crescută-n mila noastră, nu-tt vezi nici eîit l-ar vedea ân locul tău orice străin ?... S-omtolaree el taltă-tu ! îi vedea tu, de la *dumnealui*...

— De ce să se-inltoaaxă, mămucă ?

Vocea lui Mihai. I-a luat vorba idin gură — și nu i-a mai lăsat loc la cuvânt.

— Poate din noaptea asta o-naepe-a nu se mai intoarce. Are *dumnealui* ıla cine rămâne-n itfîrg ! 'Și idorul de măta, cred c-ad simțit, nu4 prea încearcă !... (Știi *la cine* mă gîndesc să-l văd rămas ! ,Nu ? Ori vrei să-ți spun și *la cine* ?... Unde fugi, mămiiucă ?

Mama împunsese fuga. Măcar că n-am ridicat nasul din buruieni, o simțeam buimacă, îngrozită de parcă Mihai iar ifli pocnit*, ou fiecare vorbă, în moalele capului. Cum izbutise el s^o înnebunească, isho ia la goană — iniu-mi băteam capul. i(De gura mamei îmi era lehamite ; de-alceea căutam să-i intru în voie, ori mă prefăceam a-i intra ian voie; teamă de dânsa nuimd era — chiar dacă socoteam că-i datoria mea să mă prefac âmispădmântaită cînd o vedeam furioasă.) Buiouria îmi rămânea întregă : el, Mihai, mă luase sub paza lui !

Lucra idin nou. Ca și cum uitase de mine. iDar eu știam că nu mă uitase.

Am plâns încet, înaintînd oblu : să mă las ajunsă din urmă, să ne întătaim.

M-a ajuns, ne-am întălnit.

De astă dată ell a început să vorbească, nu eu.

— Zău de nu-i fi itu născută-n zodia parcului ! Să te tragi dintr-ase-menea pezevenidhi și să dai peste-uin. tont ca mine! Noroc porcesc!... Numai milă n-ai merita! Iar eu... să măHnlchiiin la una ca 'tine ? De ce? Căt?

S-ia apucat iarăși să bombăne: îl scoteau idin. fire *pezevenchi*; nu pentru că erau *pezevenchi*; pentru că dintr-ânșii mă trăgeam eu.

Nu era.nici ca dimineață, înrăit împotriva mea, nici blând cum îl visasem. Un flăcău otrăvit :de gînduri prea încălcite pentru înțelegerea

mea deiatunici... Alegeam, din toarte, uina : -Mihai vorbea despre ai mei din pricină că se gândea la mine ! îi vorbea ide rău ? De bine ? Tot atîta-mă era. Norocul porcesic rămănea noroc porcesic : idl, Mihai, începuse a-mi vorbi, a mă asculta.

•Inima^md era numai farmec — itoate-md păreau mullt anai •frumoase ca-nvis.

SORA MAMEI aducea la (lucru în grădina noastră trei nurori. Nurorile aduceau două soacre, mamele bărbaților. Va să zică, șase femei... O dată pe săptămână, seara, după lucru, *muierile noastre* se adunau, cu cina-n git, la malul Cozii Iazului, *să spele albiturile*. Nu numai lafbiturile lor și ale bărbaților Hor, verii mai; ile spălau și pe-ale bărboșilor ; și pe ale noastre — ale tatii, ale mamei, ale melc. ;(Uneori, tata mai aducea la spălat, din târg, lînă. După ice lînă se usca, tata o lua iarăși la tîrg, s-o vîndă. Șd o vindea totdeauna în pierdere. Sau, oricum, așa spunea : cel de Ila care o 'cumpărase *vîrîse-ntr-însa toate noroaietele*, îl *păcălise la cîntar* ; iar *muierile noastre*, spunea tata, mai mult *zvîr leau lîna pe gîrlă* idecît o spălau — din pricina denii; așa că tata ieșea mereu în pagubă.)

Nu anai știu ee-oi fi igînddt. Poate in-am apucat să gîndeslc mare lucru — dar cinid aim văzut *muierile noastre* luind cu ele și ladbiitutiunile lui Mihai, nu ani-a căzut bine. M-am dus Ila piiniu 'după idle : diipuole — am spus — pentru albiturile mele.

Nu m-iau iluat în seamă, Seu toate că pină atunci, vară de vară, obiceiul! fusese ca spălatul rufelor noastre — iade tatii, ale mamei, aile mele — să eadă-n grija tidlor șase *muieri*.

Am spălat: ailibiturille iroele de mântuială, pe-alle lui Mihai din toată inima.

Și *muierile noastre* n-au priceput nimic.

Frecau de zor cămăși, bluze, izmene, fuste — și gura nu de tăcea o diipă. Iar eu — țin minte — ori eu cită evlavie frecam **și** mîngâiam rufele lui Mihai, am simțit curând: acolo, pe mlălul gârlei, *muierile noastre* vorbeau altfel ddcît lie auzisem prin grădinărie. Dacă nu venisem niciodată leu ele, n-avusesem de unde **ști...**

•(Drept vorbind, aș fi avut : 'Cîimă *muierile noastre* întărziau, cînd le prindea întunericul la gârlă, era ia noi obiceiul ca vreun bărbat — cumnatul miasmei ori careva dintre ginerii ilui — să le Cheme. Sltrijga : „Hei, vod, acolo ! N-ațd isprăvit ? Tot mai 'aveți a spunea pe careva ?... Gata! Doi-trei, de v-or fi rămas, păstrați-i pe săptămăna ce vine!"... Muierile, dincolo, în întuneric, chicoteau grămadă, totdeauna într-aceiașd fell. După puțin, se și iveau: ca rațele, în șir, parcă s-ar fi ascuns una după alta ; și *tăceau* într-aodlași fel ; și *zîmbeau* ântr-acdlași fel, ou nu știu ce temătoare cruzime nerușinată.)

O clipă nu le tăcea gura !... Plecaseră *la sipălat albituri*; aici erau *la frecat izmene* — și miei picate cu lumănarea n-ar fi spus .altfel... Vorbeau numai despre *țapi* și *haite*. „*Țapi*”, adică bărbați: tineri ori bătrăni, însurați, neînsurați ori văduvi, câteodată popi, călugări, sfinți sau duhuri. „*Haite*”, adică femei — de toate felurile, ca și bărbații... Știau *muierile noastre* mii și mii de liotîmplări, cu mid die *țapi* și mii de *haite*. Nu *întimplări*, cât *pozne* : din satdle lor de baștină, dintr-alte sate, din tîrg, de ıla conacul imoșiei, de la alte conace, din (tocuri și

vremi îndepărtate („Undeva, odată...”), de ȩla stini, de prin rȩpi, din bȩlȩrii neumblate, de pe poteci uitate... Colcȩia lumea — ai fi zis, ascultȩnd *muierile noastre* — de *ȩapi* și *haite*: oriunde, pȩnȩ și-n mȩonȩștiiri, cȩutau zimoapte prilej *sȩ-și facȩ de urȩt*; și singurele fiinȩe neprihȩnitate, inzestrate ou puterea de-a, vedea tot, de^a judeca tot, de-a osȩndi tot, erau ele, *muierile noastre* — o datȩ pe sȩptȩmȩnȩ, cȩnd veneau *la frecat izmene*.

Pozne vechi... *pozne* mai- noi... *pozne* despre care ȩncepuserȩ a vorbi sȩptȩmȩna trecutȩ... *pozne* de oare-și aminteau acuma, ori le scorneau ȩmpreunȩ...

Eu, dintre toate *muierile noastre*, mȩ simȩteam oarecum mai aproape de nevasta celui de-all doilea vȩr. Era cu treipatiru ani mai mare ca mite și, pȩnȩ a veni Mihai, fusese singurul om de pe lume cȩruia ȩmi era ȩngȩduit sȩ-d spun pe nume : Tinuȩa. (Ceilalȩi, oricȩt de vȩri și veriȩoiare, erau pentru mine *bȩdie, tușȩ, ȩaȩa...*).

Cȩnd lam auzit pomeninidu-Jse pentru a nu șȩtiu cita oarȩ cum *un ȩap a fȩcut bucata* unei haite, am-a luat gura pe dinainte. Am ȩntrebat-o, ȩȩn minite, chiar pe Tinuȩa :

— Adicȩ... ce i-a fȩcut ?

— ȩmeȩ nu șȩtii ?... La anii tȩi ?!

Am ridicat din umeri, mȩdȩriatȩ și eu de neșȩtiinȩa mea.

— Habar n-ai ? Mȩ-ta nu ȩi-a spus nimic ?

Iarȩși am ridicat din umeri.

Pe Tinuȩa a apucat-o dinȩtr-odatȩ rȩsul. Rȩs pe tȩvȩlitate... Și m-a uitat. Și s-a apucat sȩ spunȩ celorlalte: ce ȩntrebare neroaldȩ fusese eu ȩn stare sȩ-i puin; ce nu șȩtiam, la anii mei, eu; cȩt eram eu, așadar, de proastȩ.

[Spȩlam nedumeritȩ cȩmașȩ lui Mihai — ȩȩn minte — iar ele, amȩrȩtele, harpiile, chicoteau, rȩdeau pe socoteala mea : *la anii mei*, ele erau mȩritate — „Ohoho !” — și cu burta ȩla gurȩ ; Tinuȩa, la anii mei, fusese chiar *a douȩ oarȩ* cu burta la gurȩ; iar eu rȩmȩsesem nelșȩtiutoare ca o gȩzȩ dinȩtr-ȩltȩ lume ? Eu, va sȩ zicȩ, eram *haitȩ proastȩ*: bunȩ *sȩ-și facȩ de urȩt cu mine orice ȩap* — dat fiind cȩ eu *nici n-aș șȩti ce ,mi se-ntȩmplȩ*; iar tata, mama, cȩnd m-or vedea cu burta la gurȩ, m-or mai .avea ce face — *și-or lua plata pentru toate, cu vȩrf și ȩndesat*. Pentru *toate l*

Mare pleȩșicȩ, mare sȩrbȩtoare pe capul *muierilor noastre*, gȩndul cȩ tata și moina or sȩ *plȩteascȩ pentru toate...*

Eram ȩntre die, ȩluioram cu ele, Ca și die — și, parcȩ nici nu mȩ vedeau. Printre dȩmșele plutea numai *ȩnchipuirea lor despre mine* — o haitȩ neșȩtiutoare, cuburta la gurȩ, silindu-i ȩm sfȩrșȩt pe-ai mei sȩ *plȩteascȩ pentru toate*.

(Dincolo, ȩn grȩdinȩ, numi pȩruserȩ niciodatȩ pornite ou atȩta neiertare ȩmpotaiva ailor mei. .Se fereau, peseimne : de mama, de tata... Și de mine ? Și de bȩrboși, neamurile tatii ?... Se aspreau, *muierile noastre*, numai toamna, la rȩfuialȩ; și aici, prin urmare, la gȩrlȩ, o datȩ pe sȩptȩmȩnȩ, cȩnd rȩmȩneau ȩntre ele.)

Dupȩ oe s-au plictisit dc-atȩta cȩt sau bucurat cȩ ai mei *or sȩ plȩteascȩ*, au ȩnceput ȩnșȩ aduce aminte, cu .duiurnul, *pozne* asemȩnȩtoare : proaste ca mine, *ȩapi* care *le fȩceau bucata*, și, mereu, nesmintit

greu! ponosullui asupra părinților *haitei*, cărora, până la urmă, dintr-asta li se trăgea uneori și moartea.

...Pe dealul târgului albea răsăritul lund, iar ele încă mai aveau a depăna *pozne* eu tâlcul către mine. Luau de pe mal rufelee spălate și stoarse, le -clăteau în neștire — și .vorbeau tot mai ațățate... Eu, între ele : îmi luam din nou rufelee la clătīt, la răsldlătīt — asoulltam de-mi vijiiu urechile...

Bineînțeles, dumneavoastră, azi, ca doctor, să .aveți a face cu o aSmărită de copilă cum aram eu atunci, altfel fați arăta ilucruirile: știința de-aceea-i știință — pentru că *știe* icum trebuie vorbit ori cu cine, despre orice. *Muierile noastre* — vai de zilele lor!... Fapt rămâne că în seara aceea am prins de la die *tot* — și mai mult de-atita, cred, nici știința *n-ar* birui să spună-n vorbe : Tot: despre *haite* și *țapi* — cum se-ncape, cum se-ntimplă, cum ajungi cu burta la gură, cum te-a-puCi să *lepezi* ori cum *ți* *gțui* *păcatul*, cum *dacă* *scapi*, o *iei* de la capăt... *Toate* le-am. aflat: cite stat, câte aflaseră *muierile noastre* că pot fi, ciie-și irndhiipuiiau...

intr-iun tîrziu, ne-au strigat ai noștri. Ca de obicei :

— Hei, muieră ! Gata ! Ce n-ați apucat a spurca, păstrați pe săptămâna ce vine !

Au ciidcotit, *muierile noastre*, grămadă. (Cred că m-aim pomenit și eu chibotiind cu die.) Au ieșit din apă, și-au împărțit rufelee, și-a pus fiecare partea pe umăr, și-iau dlătīt picioarele și au pornit: una după alta, ca rațele, în cap cu sora mamei.

Eu — cea din urmă. Nu prea înțaiageam : săptămâna aceea, s-ar fi spus, pe mine mă *spurcaseră*. Dar nu Chiar pe mine, așa cum eram atunci; o alta, cum urma să fiu după ce voi ajunge cu burta la gură. Adică, de drept, „spurcați” fuseseră mlai curând ai mai, tata și mania — pentru că *asupra lor* urma să cadă greul ponosului.

N-aveam, țin minte, nici pic de rîcă împotriva *muierilor noastre*. îmi părea bine că spăilasem cămașa și izmenele lui Mihai ; și că miine o să i le întind la soare, pe iarbă, iar dl o să ie strângă uscate ; și că la noapte, după ce-or adormi buștean toți, eu o să stau de vorbă ou Mihai, ca de obicei; și că Mihai, poate, într-o zi, într-o noapte, o să-mi *facă bucata* — va să zică o- s-ajung cu *burta la gură*, o s-ajung *pe neștiutelea o otreapă a otrepelor*... Un singur lucru îmi umbrea bucuria : gândul că părinții mei, tata și mama, or să găsească vreun șiretlic ceva și nu vor plăti chiar *pentru toate*, ca toți... Câtva timp, m'am căznit să mi-i închipui plătind. N-am izbutit — și dacă am văzut că-mi stri'c de pomană cheful, mu m-tam mai gândit la asta.

Eram ca irutmun vis ceșos — parcă rău, parcă bun. îmi făcuseră capul calendar *muierile noastre* — și mai ușor decît orice era să nu mă gândesc propriu-zis la nimic.

(Că luam ou atâta .Ușurătate ponoasele pe care urma să ie atrag asupra alor mei, să nu vă mire. Crescusem, v-am spus, ba cu neamurile, ba cu părinții. Poate ar fi mai bine sa zic : nici cu neamurile, nici cu părinții. încă nunmi trecuse limpede prin minte, până atunci, gândul că ori de câte oini mă simțeam de partea unora, eram cumva împotriva cdlorlalți ; rnă bălângăneam ca frunza-n vânt — fără gânlduri propriuziise... îmi țineau loc de gânduri 'limpezi câteva *știute*, șă 'le zilcem.

Știate din fragedă pruncie — crescute odată au amiine, ca .măinile, ca picioarele : m-aveam de oe să țim la părinți mii mult decât ia neamuri — și, îndeobște, faptul că țineam ori nu la cineva, că trăiam ori nu, că-mi era bine ori rău, nu bucura și nu imtrista pe nimeni în lume, nu înduioșa pe nimeni, mă privea numai și numai pe mine... Mai tîrziu, ați .văzut, m-am pomenit că mi-e limpede și altceva : Mihai. Ce fel de *limpede* — ferească Dumnezeu ! Și mai departe nu mergeau *știutele mele*.

ASTĂZI ÎMI SPUN uneori că, după fire, Mihai era poate croit pe cam același calapod .ou mine. Se vînturase prin lume, știa să scrie, să citească, trecuse prim *pătăranii*, știa să se poarte, să vorbească, să tacă, să glumească, să-și spună gândurile verde ori să și le ascundă ; aici, de bunăseamă., nu încăpeau asemănări între noi. De-aceia și spun : „după *croiala firilor*”... Se hotăra greu să ia viața-n piept încotrova... îi era și mai greu să baltă pasul ca neamurile noastre, pe loc... înțelegea că .totuși ajunsese anii armatei fără a fi cu nimic mai răsărit decât cel din urmă bărbos al nostru... și gândul că poate era scris să rămână așa toată viața îl turba... și, poate chiar de aceea, era gata mereu să-și vîre nasul umide nu-i fierbea oala, să se amesiteaeHn *pătărăniile* tuturor, să ia peste picior fără cruțare ori pe cine, să se ia și pe dânsul peste picior, să caute pricină oricui îi stătea în căle, să-și tot caute și lui pricină... s-o mai ia și razna diln când în cînd — doarndoiar i s-o ivi înainte vreun ungher unde să poată trăi. cât de cât omenește; unde să ou aibă a se tot întreba din vina oui îi ies toate pe dos; unde să nu mai aibă a .glumii scrășnind, din teama că altfel ar sări mereu 'la beregata tuturor... Eu, în locul lui, cred că la fel aș fi fost. Iar el, în locul meu, m-ar fi fost ca mine ?... Eram tare deosebiți, vreau să spun, din pricină că trăiserăm altfel; dar furiile ne erau cam la fel croite. Poate... M de! Gînduri .târzii; și, mă tem, cam năsitruisnice... Pe-atunci, v-am spus, nu prea măHnghesuia cugetarea.

Rămâne sigur că după noaptea cînd nra găsit popândău la căpătăiul lui, Mihiai a început să stea de vorbă cu mine. Lucram alături și vorbeam. Dacă mi-o lua prea cu mult înainte la lucru, schimJbam locurile. Mă ajungea iarăși, mă întrecea, s'chimlbam locurile din nou — maintain așa, alături, vorbind despre câte-mi lună șinn stele.

Nu chiar cite-n lună sun stele: de fapt n-am izbutit să depanăm pînă la capăt niici *ctte-n bulgaria noastră*. Cu asta a început Mihai ,— și mai departe n-a apucat să treacă.

Nu știu ce-a urmărit. Poate nu /urmărea nimic — se lăsa el singur urmărit, la înitimplaire, de gîndfurle și pornirile iui. Fapt este că zile de-a rîndull, săptămîni de-a rîndull, am vorbit mulmai despre ai mei: despre tata și mama.

Dacă, arătîndu-mid din ce palooști de oameni mă trăgeam, a urmărit să mă umilească, pentru a se înălța aareldum pe dânsul, .n-a izbutit: eu mă simțeam și fără asta a nlimămui — iar el âmi era mai presus de orice dumnezeu.

Dacă o fi urmărit să mă stărnească, să miă vadă măcar o dată luând partea părinților, pentru ca pe urmă să fie îndreptățit a se purta cu mine aricit de fără milă, iarăși n-ia .izbutit. ,Cum să le fi luat partea ? De ce ? Doar v-alm spus...

Dacă a urmărit să mă îngrozească, să mă rupă de părinți panitru a mă atrage mai lesne ,spre dânsul, poate a fclbutit câte ceva; măcar că, și fără asta, eu...

Poate n-a urmărit nimic. Poate voia să se încredințeze că era nebunie curată ca el, Mihai Bud, să mă privească altfel decât merita să fie privită odrasla unor pezevenchi nelegiuiți — o *câtea* (care *încă* nuiși dăduse arama pe față ; dar schimba ceva „încă” ăsta ?).

Din zori până-n amurg, va să zică, eu și Mihai — șadință-n doi, cum ș-ar putea zice astăzi, cu un singur punct pe ordinea de zi : pezevenchii.

Știa /despre miamla și despre tata mult mai multe decât știam eu, fiica lor. Iar eu găseam că așa se și ouvienea : el să știe despre orice tot ce nu știam eu, iar eu să iau aminte,

(Poate abia jaiioi, într-adevăr, arn avut un dram de noroc — *porcesc* ori nu. Era întiul om pe lume către oare suflatul mi se deschidea eu atâta încredere. Altul m-ar fi putut minți, înșela — strâmba și soirbi pe tot restul vieții mele. El, Mihai, nu m-a. mințit. Atunci l-am crezut orbește, mai târziu m-am încredințat singură : *niciodată*, pe-a-tunei, nu m-a mințit).

Mi-a explicat deia fir-a-păr :

Ai tatii, neamurile, erau *sectanți*; ai mamei erau *ortodocși*, unii *de stil nou*, alții *de stil vechi*. Tata și mama, în slchimb, nu erau deCît *pezevenchi*: își *despărțiseră credințele* numai și numlai pentru că le convenea să-și aibă sărbătorile în zile deosebite. Unul ținea sâmbetele, celălalt duminicile. Când nu lucra tata, lucra mama: ân *bulgaria* nolas-tră, la baraca noastră din piața .târgului, munca nu cunoștea zile de sărbătoare. De-aici, în primul rând, *despărțitul credințelor*. Duminicile tata lucra; mama, dacă era nevoie, *îl ajuta și-artăte* 'tot — adică nu *păcătuia*, ci *făcea o faptă bună*. "Tata sărbătorea sâmbetele: atunci lucra mania pentru amândoi, iar dacă se impotmollea ceva, era rândul tatii s-o ajute, să facă fapte bune.

Mihai — și azi îl aud :

— Vrei să-mi pretinzi că te pasă de credință ?... îi doare-n cot, pezevenchii !

Nu voiam să pretind nimic. Că lucrurile stăteau cum spunea el, n-aveam nici o îndoială. Doar că pînă atunci nu cunoscusem deosebirile dintre sectanți, ortodocși de stil nou, ortodocși 'de stil vechi și pezevenchi. Eu, pe cât aflasem de ia neamuri, nu eram deocamdată nimic : trebuia să ajung mare, ca să aleg singură, ou mintea mea, între credința tatii și a mamei.

Am încercat să-i explic asta lui Mihai. Șiia pus ,mîndle-n cap :

— Ptiu !... Grezi că de-așa ceva-i vorba ? !. . . Te-au prostit pezevenchii ou desăvârșire ?

Mă prostiseră. Era adevărul adevărat : eu, până una-allta, dacă n-aveam credință, n-aveam nici sărbători; adică lucram otova, toate zilele; și ai mei *de-atîta aveau nevoie* — și de-aici amânarea hotărârii cu privire la credința mea.

— Restul, praf ân ochii lumii ! Și-n ochii tăi de cărtiță. Dacă nui fii și tu înțeleasă eu dânsii ! Dacă nu-i fi și tu taler cu două fețe : așchia nu sare departe de trunchi...

— Eu nu-s nimic, Mihai...

— iOuim naiba să nu fii nimic ? ! Orice om este ceva ; măcar pezevenchi, na !

— Nu-s, Mihai. . .

— Bine, nu ești ; o să fii.

— Ga dinșii ? !

— Atuncicum ?

— Ca tine, Mihai, dacă. . .

— Mare scofală ! Ca moine ! . . . Halidăull lor ? Vagabondul lor ? Haimanaua lor ? . . . Nuni itot un drac ? Te-ar câștiga la belciuge — și nu le-ai munci-ti toate sărbătorile ?

în felul lui, iarăși avea dreptate. El, pentru ai mei, era *păgin* — trebuia să lucreze fără sărbători, da și mine.

Pe-ătunCi, cum să-l fi înțeles ? Miaan bucurat că măcar în privința asta, a muncii fără sărbători, eram o apă și-un pământ ou dânsul.

— Altceva, Mihai. . . mie nici nu-uu trebuie. Dacă lucrez așa. . . eu. . . oricâte zile. . . chiar o mie de ani. . .

— Zău ? Astta-i tot ce. . . ? !

— Da : cu tine, așa. . . eu. . . acum. . . oriait ar fi. . .ăș. . .

— Ptiu !

Pînă SnO obișnuit cu felul meu de a juddca și a vorbi, pînă s-a obișnuit să mă înțeleagă și să-mai răspundă, ideseori mi-ia ourmiat vorba souipiînd obidit. Iar eu ghiceam sub obida lui o undă de descumpănire — și mă simțeam din ce în ce mai în voie, îi vorbeam din ce în ce mai ou îndrăzneală. Se bucura când vedea că nu sânt chiar atât de proastă cit orezuse la început. Mi-ia și spulsio. . .

Neamurile — am aflat de la Mihai — tot prostiți de către ai mei : ajunseseră să *umblă din sectă-n sectă și s-o țină ba pe stil vechi, ba pe stil nou.*

iCu bună știință : pentru Ca ai mamei să-și aibă sărbătoarea duminicile, W ai tatii sâmbetele; cei în sărbătoare .nu *munceau* — dar la *nevoie* dădeau câte-o *mină de ajutor* odlor potopiți de muncă, adică făceau o *faptă bună*, adică lucrau de pomană ălor mei, pezevenlchilor, câte-o zi pe săptămână.

— Iar tu, neroada, zici că n-ai știut nimic, n-lai priceput. . . Ca să vezi cu ce fel de fată stau eu de vorbă ! Și 'a oui !. . . Juddcă, uite : dacă rămâi în urmă, dacă slohiimbăm lacurile și -eu zoresc 'să lucrez oe n-ai lucrat tu, cine câștigă ? . . Vezi ? Tot pezevendhii !

Asta ăll Scottea din minți pe dînsull: gînduul că orice iar fi făcut, câștigul mergea la *pezevenchi*.

— Ce, nu-i adevărat ? Altfel, de unde, din ce adună ?

Eram dinainte incredințată : nu putea fi decât cum spunea el.

S-a apucat să-mi soiooată averea *pezevenchilor* — și am aflat abia atunci că eu, după toate, eram fată de oameni bogați. Ai mei *porniseră* numai ou *bulgaria* și baraca din piață ; acuma taică-imeu avea în tîrg, date eu chirie, *trei case cu prăvălii și pivnițe*; Hăita cumpărase și o *uliță-ntreagă de maghernițe*, tot închiriate ; avea și parte la o moară ; și parte la o prăvălie unde se adunau fulgi, lână, scaime-trențe ; și punea parte ou un șontorog, chiriaș al lui, la cămătărie. . .

—• Tesiouiește franCi, pezevenlchiul, ori din ce !

La grădinărie, ai mei *tescuiau franci din neamuri*. (Tata, înta^un fel, mai *tescuia franci* și din mama, amândoi *tescuiau* și din mine

citi franci puteau — dar asta, pentru Mihai, era floare 'la ureche). Aici, la grădinărie, panorama cu sectele și credințele se dovedea și altfel prielnică pezevenchilor mei : toamna neamurile plecau ou bles- teme ; iarna, în sat, preoții puneau la bătaie fariseilicurile de stil nou ori de stil vechi, predicatorii puneau la bătaie fariseilicurile sec- tanților, pînă nu rămînea din mânia neamurilor noastre nimic ; ina- înte de paști, neamurile veneau la pezevenchi să-și ceară iertare (ca și cum în toamnă ei păcătuiseră, neamurile l) ; și o dată icu vara veneau din nou la lucru ; unii, bucuroși că pot ispăși păcatul din toamna trecută (al trufiei, al lăcomiei, al râvnirii la averea altuia și așa mai departe) ; alții, bucuroși că anul trecut pezevenchii îi ples- niseră pe-un obraz, fericiți că anul ăsta or să-l slăvească pe Dumne- zeu întoreînd pezevenchilor obrazul celălalt.

Asta îl rodea pe Mihai :

• Fariseilăiouri ! De la Hristos, știi ce trebuie luat întii și-ntii ? Biciul !.. . Avea -un bici — nu știi ltu : plesnea-n pezevenchi ou dânsul, prin temple. . .

Vai, Doamne ! Când îmi aduc aminte... Luați seamă, tovarășă doctor : încă de-atunici îi umbla lui prin cap...

Eh ! Faptu-i că eu, cum eram, n-aan băgat de seamă nimilc. îl ascultam cu gura căscată, îl înțelegeam de fiecare dată-n parte, dar legături nu făceam ; n-am făcut. Poate nici el, atunci, -nu îndrăznea încă să lege într-un mănunchi toate cite-d biîntuiau mintea...

Slujise două luni unui popă, avusese a face și ou predicatorul tatii.

— Pezevenchi toți !... Ori vrei să le iei apărarea ?

Nu voi iam să le iau apărarea. Pînă atunci, pentru mine lumea nu fusese, drept vorbind, indici într-un fel ; de-atunici înainte urma isă fie cum miiO arăta Mihai. Eram, față de idinisd, gata lla orice umilintă, la orice pocăință — gata să-i rabd tot, să-i cred tot, să-i înitorc obra- zul celălalt orioinld. Iar el, Mihai — m-am gîndit mai târziu — asta no băga de seamă. Și — mă gîndesc uneori — poate Chiar asta, înainte de orice, i-a plăcut la mine. . .

DESPRE VIAȚA PĂRINȚILOR MEI, Mihai știa lucruri pe care nici *muierile noastre* nu le știau ; sau, dacior fi știut eite ceva, n-au îndrăznit să spună de față cu mine nimic — nici măcar einld vorbeam între noi, pe malul gîrlei, la spălat rufe.

În tinerețe — știa Mihai — inarnia fusese o *poamă tare afuri- sită* : *frumușică*, veselă, rea de mulscă, sllohodă-n vorbe și-n purtări — fată singură la părinți dedați beției.

Tata, diimpoitaivă : crescut în frica lui Dumnezeu, cu gînduri de călugărie ; la armată îl ținuseră-n corvezi, pe niște grădini militare de zarzavat ; cînd l-au eliberat, s-a rupt de-iai lui — a pus pe roate bulgaria noastră de mai târziu, muncind singur, pustnic ; avea din copilărie și gustul bamillui, patima banului ; cu femeile, pînă la aproape "treizeci de ani, n-avuisese nici în clin, nici în mîneacă ; și, într-o zi, careva dintr-ai lui, ori vreun hătru, ori naiba, ori toți împre- ună, l-au potcovit cu mama. . . A luat-o ide snevastă, va să zică, pe mama. Și mama, o dată măritată, s-a potolit.

Doi ami — știa Mihai — /tata și maraa au idus-o bine; au făcut împreună casa și baraca din piață, peste vară iau început a aduce oameni la lucru... După aceea m-aan născut eu. Și când eu am ajuns la trei-piatru luni, tata a prins-o pe mama în bălării, cu un haidamac.

Haidamacul a împuns fuga; răzând, cică.

Tata a scrâșnit, la tăcut; i-a făcut mamei semn să se ridice, să-și vadă de lucru.

Seara, idupă ce is-iau așezat la masă ca totdeauna, după ce au strâns masa fără să fi mâncat nimic, tata ța întreat liniștit, ou interes : „Eu, dar atunci, nu-ți mai ajung ?”

Mama a tăcut.

El, idupă un timp, a întreato din nou, ja fel.

Ba, din nou, a tăout.

Peste noapte au zăcut lungiți aliaturi, fără a da geană pe geană : e)l, icînd și când, o întrea >— mereu cu aceleași vorbe. 'Ea, ântii a tăcut. Pe urmă a încercat să-d îmbuneze ; ca orice femeie — legă-minte că nu mai face, rugăminți de iertare, jurămintे că fusese în-tâia oară... Tata, surd, din timp în timp, întrebarea lui. Atâta, noaptea întrea...

O dată cu zorile, tata- s-a ridicat, ia făcut maimei semn să se apuo de lucru. (Eu, .calcă, scânceam, plânceam : mamei ii secase peste noapte laptele. Mia dat să sug mac — și înțarcată am rămas).

Tata, în ziua aceea, nu s-a dus la piață. Nu s-ta deslipit de lângă mama, nu i-a îngăduit barem o clipă de odihnă. Au pus masa de trei ori — și de trei ord au sitrîns-o cum au pus-o.

Noaptea, ca și cealaltă noapte, tata — una : „Eu, dar atunci, nu-ți mai ajung ?”

Pînă la urmă, pe mama a baruit-o oboseala, sioimniull. Și când tata, pentru a cine știe căta oară, a întreat-o din pragul somnului cu întrebarea lui, mama a început să rādă ca o smintitā, și printre hohote de rîs, de plâns, iia spus că da, uite, polftiirn, s-a ântianpiat așa — *el nu i-a mai ajuns.*

Tata, din nou, numai a scrâșnit : „Așa ?”... Mama a înțepenit — înspăimântată pesemne mai mullt de răsul ei, de cuvintele ei. Tata a mai spus : „Bun”. Iar către zori, tot el : „Am vrut s-o aud din gura ta. Ca să știu oe am de făcut”. ..

Au lucrat din nou toată zaua. Vlăguți amândoi. De mâncare, tata sa atins mai ântâi; mama a înfulecat căte ceva pe furiș, în timp ce spāla strachina kni. ..

Noaptea au dormit alături, străini — doi butuoi căzuți.

în zori, tata a umplut coșul căruței, a plecat în tîrg.

S-a întors pe noapte. Duhnea cât coilo' a băatură, a tutun (âutîia își oea din urmă oară âi vedea mama așa), dar mimtea-â era limpede. A fătout semn că nu-i arde să mânânce .— mama să strângă masa și să se ouloe. . . S^au culcat: ca și noaptea treoută.. .

Spire întâiul cânt al cocoșilor <— zarvă, ciocândli la ușă. Miama s-a trezit speriată, la deșteptat pe tata.

El, tata, știa cine-i năvălise-n bulgarie. Nu s-a grăbit. întâi și-a tras nădragii, pe urmă a întreat din fereastră : „Ați venit ?”

De afară i s-a răspuns că *veniseră.*

„Toți ?” a întreat tata.

De afară i s-a răspuns că veniseră *toți*.

„Bun!” a încuviințat liniștit (tata).

Mama nu pricepea ndimn — iar întrebările ii erau de-a surda :
tata no lua în seamă.

După ce și-a potrivit bine haina între umeri, după ce a aprins lampa și a atârnat-o, cu lumina scăzută, în cui, după ce a descuiat ușa, tata. a rostit către mama: „Când îi simți ,că ți-ajunge pentru tot restul zilelor tale, sitirigămă”. I-a spus-o liniștit, rar, fără să ridice glasul — dar așa fel încît miamla să ia aminte fiecă vorbă. Și, din nou: „Numai atunci să mă strigi: când îi simți că ți-ajunge pe tot restul zilelor tale. Auzi ?”

Mama, ce să fi priceput ?

Tata a colborit în bățatură.

După el, au năvălit pe scară opt haidăi. i(Era printre 'dânșii și haidamacul ou Care fusese prinsă mama. Miroseau toți ca tata: aceeași băutură). Și asta a fost; au năvălit răzbunătorii tatii, hlizindu-se ca (niște diavoli în călduri. Opt haidăi beți criță...

Cînd au înhățat-o, cînd a înțeles 'și ea de ee-i adusese tata, ce vonlau ou dânsa, miamia zadarnic a încercat să li se înpiotriiveaslă : iau doborâto idin doi pumni. După aceea — ca la moară: opt haidăi beți criță)/

Asta a fost: aiad. Până au înloeput /a se trezi, a se dezmeteci, a se îngrozi ei înșiși. Au fugit, unu câte unu, o dată cu zorile...

Tata a aimibllat de coloncolo prin grădină toată noaptea.

Abia ia (treia za) sna trezit mama din leșin — și câteva săptămâni a zăcut, mai mult moartă. După aceea s-a ridicat: umbră, stafie — neom pe viață. Tata i-a făcut semn: era timpul să se apulce ide lucru.

Pentru restul zilelor, (marnei atâta i-a rămas pe lume: groaza de tata... ^dorința de ani intria ân voie (adică de a4l ajuta ia stors franci)... și, cu timpul, Chiar *bucuria* de-ta ajuta din (răspuțeri la stors franci...

Părerea lui Mihai:

— A ofilit-o, a iseoato. Până a dat peste dânsul, mai avea, amă-râta, un fir de suflet, (cât ide cât: suflet de cățea, dar *suflet...* ,Tată-tiu *nimic* nu i-a lăsat: a *u)sciatio. AcumlaMs pezevenchi igoingdluiti amtadoi... Iar tu, dracu mai știe cu clare-i fd. semănat: cu tată-tu ? ou înă-ta ?

— Miama, zici, a fost și frumușică...

— Cei ou asta ? No vezi cum a ajuns ? Tu poate-lajungi și mai rău ! Dacă-d dapeste unu Ca tată-tău...

— De ce, Mihai ? Vrei tu așa ?

— Eu ? (Crezi că-n lumea asta merge cum vreau eu ? ii pasă cuiva de ce vreau eu ?

— Miemi pasă, Mihai...

— Mare pricopseală că-ți pasă țiel... Mai bine veziți de 'lucru ! Să nu-nceapă a-i păsla mă-ltij: în loc să-i municești, ite căști la ee-ți în-șiră haimanalele ?... Uiteo, a și pornit încoace. Cobe !

Mama venea, iscodea, trecea... Nu lua seamă că eu ,și Mihai lucram totdeauna alături.

El o urmărea bombănind încet, pentru mine :

— Pe tată-tu, să nu mă tem de ocnă, oricând l-aș igîtui. O clipă maș pregeta ! Pe **manta**, nu : mi-ar fd și scârbă...

Spunea „scârbă”. Dar Scârba lui era mai curând un (soi ide milă.

Cînd pe tarta îl nemulțumea mămica noastră de peste zi și începea să *scirție* — să predice sfârșitul lurnii, sapa de lemn, bubele lini lov și judecata de apoi — Mihai mă învățase so și înțeleg : ea nu itremiura de groaza prevestirilor tatii ; ea, loînd (tata *scirția* așa, nu prin-dea barem un cuvânt; ea tremura de groaza tatii, a făpturii lui — așa icum îl avea ân *faiță*, așa îl purta mereu, strigoii, în amintire, din noaptea aaceea. (Iar neamurile noastre amestecau groaza ei cu predicile lui — și d iQtremura gândul judecății ce va să ivină, și se căiau că s-au dedat leneviei, că dăunaseră cu bună știință aproapelui lor, tata).

Serile, vnam spus, tata rareori cina. Mama îl imbia — el întreba dacă ne^am săturat și^și lăsa porția pentru Inoi, pe-ia doua zi : „Cît o mai fi ! Daco mai fd !”. . . De fapt — știa Mihai — tata mimica în târg.

în itârg, tata lavea libovnică, o. *hoască*. O *țată*: stătea în uilița maghernițelor tatii și-ti aduna cMriile celorlalți chiriași. îl și hrănea. Ibovnică tatii era *țată de meserie*: adică *ținea fete*. Tirei fete cu carenși (fălcia ide icap, pe bani, oricine. *Hoășoa* storcea franci de la fete, tata storcea franci de la *hoășca* lui — așa că, după toate, pezevenchiull mai era și *pește*. Iar mama știa tot, {răbda tot : ea nu mai era de multt, în mioi o. privință, ifemeiie da «toate femeile. Ea trăia cu spai-ma că ikutrio zi, întiro seară, tata o să înceapă a inu ise mai întoarce nopțiile acasă ; ori, și imlai rău, că poliția o să închidă *bordelul* din ulița leu maghernițdle tatii — și atunci tata are să laducă *hoășca*, stăpână, la bulgarie... *hoășca* are so treacă pe mama între meaimnli, între slugi... poate (are so și alunge... poate are să dezgroape și *povestea veche*.. .

„Povestea veche” — păcatul mamei ou cei opt haidăi din noaptea răzbunărilor tatii — „povestea veche” rămăsese, cu adevărat, ca și îngropiată. Cei opt juraseră să tacă i— și, de bine, de rău., își ținuseră jurământul. îl *ținuseră*, adică nu li s-a întâmplat să-l calice toți dinitrodată : cînd unul, beat mort sau mu, povestea, iă lua pe ceilalți martori; și ceilalți, fie toți, fie și numai câțiva, ridicau din umeri, tăgăduiau. "Lumea nu mai știa ce să icreadă... Zvonuri, despre asta, fuseseră — iar Mihai, dulpă ce a lucrat la fabrica de zahăr ou doi din. cei opt, s-a incredințat că *zvonurile* aveau destul temei... Oricum, anama trăia ou groaza că într-o zi, fie tata, fie *hoășca lui*, or să dezgroape *povestea veche*: ca s-o poată îngropa și imoșteni mai ușor pe dânsa, pe mama).

Mihai, v-iam spus, pe-latan|oi nu mințea. *Pe mine* nu mi-a mințit niciodată. Mai degrabă se mințea pe dânsul.

— iDalcă-ți ânchipui că mu știu dim ioe pezevenidhi ite tragi, In-ai nimerit-o ou miilne. Și mo' să-ți meargă !

M-am învățat repede ou obiceiul lui de-a mă tot amenința : peo urdoheHmi intrau amenințările, pe Gdalaltă-ami ieșeau...

MAI 'ERAU ȘI NOPȚI, nu /tiott zile. Nopți înlunddate, inopți cu lună... inopți seninie, nopți imorate, nopți cu sitele căzătoare... nopți cu fulgere și plod călduțe ori înghetate.

De veghe la căpătâiul (lui Mihai nam mai stat: mă simțea tot-deauna, de departe, se trezea, imi ieșea ân întâmpinare — plecam împreună, alături, oiriffinCota> ne duceau pașii.

Eir.au și nopți Când el se trezea mai întâi, sau -dl se hotăra mai întâi: îl simțeam, îi ieșeam în lîntâmpare...

Au fost și nopți când ne biruia pe amândoi oboseala. Dormeam duși, fiecare au visele lui.

De întilpiiri *anume*, hotărâte dinainte prin viu grai, n-a fost vorba între noi. Eram parcă înțelegi o dată pentru totdeauna — b dată pentru toate moștile.

Alt Mihai, altfel ddaît ziua.

Poate și eu eram alta, altfel.

Multe păreau altfel. Străbăteam pustietatea cknpuului și-a nopții, vorbeam șoptit — și toate erau taină, și toate tainele erau numai ale noastre.

Nu umblasem noiapea niciodată, nicăieri. Locuri prin care cândva, pînă a fi *fată de munca*, poate mă juoasem, îmi păreau, sub cernerea stelilor, necunoscute. Și, cu Mihai, m-am pomenit deseori hăt mai departe decât ajunseseam vreodată judîndunmă ori golind apă din barca tatii.

Am fost cu dînsul pînă-n marginea satului ailor noștri. Am văzut coniacul (ferestrdle, șapte, luminate), am văzut și casa administratorului, am bulgărit împreună cu Mihai niște (câinii (incepuseră să ne latre)...

Am fost și-n târg, de mai multe ori. în «târgul adormit, fără țipe-nie de ioni pe străzii. Am numărat împreună felinarele aprinse, am numărat și felinarele stinse... (într-cm an., fdlinarele târgului fuseseră, două săptămîni încheiate, pe seama ilui Mihai: dl le aprindea, dl le stingea, el le punea gaz — ținea locul *jînaragiutui* plătit de primărie).

Mi-a arătat și casele tatii: cele trei — către stradă cu prăvălii oblonite și dedesubt cu pivnițe.

Am văzut și ulița mlaghernitelior tatii, și casa unde ședea *hoasca*, și *chiliile* celor trei fete...

într-o noapte am văzut în târg un circ — pe dinafară, nunJai cortul, barăcile pe roți, cinci Cai și un paznic bătrîn care a vorbit eu Mihai ceva ce .eu n-am înțeles.

Aveam de gînd tsă ajungem și la gară într-io noapte, ori măcar *la șine*. Mihai mi-ar fi arătat trenul — dacă s-ar fi întîmpilat sa treacă vreun tren...

Au fost, vă (spun, nopți de toate felurile.

Uneori ne oream să privim istdlele : ceasuri întregi.

...Și n-am de gînd, tovarășă doctor, să sicot din Mihai vreun sfânt ceva. Vă spun cum era *atunci*, .cum is-a purtat *atunci*. Dacă v-aș tăia la piroane — că nici co floare nu m-a atins, că mi se-nichina ca la icoană — greu m-ați oreide. Și bine ați face: un flăcău, bărbat în putere ; o copilă-ndrăgostită pînă peste urechi de dînsul; n-ar fi cazul să puneți inîna-n foc. Am prins repede gustul sărutărilor, ăl mîngăierilor, al îmbrățișărilor, al... Vă puteți anchipui: .când mă întorceam din plimbările cu Mihai, îmi simțeam capul cât banița !

Am citit — acuma, la bătrînețe — într-o carte : *castitatea perversă a logodnicilor*, cică. întii, n-ani luat seamă; am citit mai de parte — un băiat, o fată, dragostea lor. Cînd iam văzut cât de des îmi aduc aminte de mine și de Mihai, am luat cititul de la Capăt ;

am pus mina și (pe dicționar, m-am lămurit *ici* vine *castitatea perversă*. .. Cam asta ară și ou noi : *castitate* <la ananghe... *perversitate* la potecă. . . *logodnă* lă cataramă...

Așa-i oimull — ca să (vedeți: icind nu mă gîndesc deloît la mine, mai și glumesc. .. Mienmi venea ușor: mă lăsam în voia llui, mă lăsam în voia pornirilor midie, nu așteptam nimic lanume, nu mă temeam de nimic anume, nu mă gîndeam cumsecade la nimic anume — și toate clipele îmi păreau fermecate, tot pămîntul îmi părea numai îngăduință.

Lui Mihai ia fost mai greu. *Mult* mai greu. ,(Au trebuit ani pînă ajuns în (sltare să-mi limpezesc amintirile, să mi le mai și-n-îdleg. ..) li dinteiașe în cap că pentru oameni loa dînsull e mai cinstit să mu-și pună mintela cu fidte mari. Asta, una. li dntrose-n cap și alta: că tata, mama (*pezevenchiu*) meritau orice batjocuri — ei /de^ drep-tul, sau averea lor, isau fata lor, sau tot 'ce mai era a! lor pe lume. Iar eu, fata *pezevenchilor*, mă îndrăgostisem de dînsul întrHasiemenea băl că-i stîrneam mila. .. ori chiar dorința de-a mă apăra cumva pînă și de dînsul... iar asta ușor o iei drept dragoste, chiar cînd mu-i...

În unele nopți, făcea planuri; o să între-n voia *pezevenchilor*, o să-l ajute pe tata la stors franci, o să mă ia de nevastă i(icu voia alor mei, ca să aibă unde mă lăsa cît l-or iține la armată!) iar după aceea ne vom lua amîndoi tîlpășița, vom căuta un loc sub soare...

Sau :

Va fugi de la armată ou darlabină ou tot. Va intra rîn banda lui Coroi. (Prăda atunci în părțile acelea un bandit căruia îi zicea așa). Ne va călca bulgaria, pe tata îl va ține pe jăratîc pînă i-o mărturisi unde-și ascundea banii, ai va 'lua tot, mă Va lua și pe mine, vom căuta un loc sub soare, vom avea un petic de pămînt, o casă...

Pe cîmp, deseori făcea asemenea planuri năstrușnice. Eu ai mergeam lălatuini, lipită de el, contopită-n planurile lui — și aș fi jurat că 'toate se vor îndeplini întocmai. Cînd ne apropiam de bulgarie, se lua la zor singur :

— Numai proisltii înșir ! .șine dracu a văzut...

Tăcea diotr-oidată.

Eu mă întristam.

La despărțire, mă îmbuna :

— Lasă, nu duce tu grija : înrbr-o zi, găsiesc eu ceva.. .

Așteptam, încrezătoare, să găsească. în rest, cum v-am spus : *castitatea perversă a...* Cu toate grijile în seama lui Mihai, cu toate răspunderile în seama lui Mihai, cu toate drepturile la Mihai.

O DATA PE SAPTAMÎNA ,înnpptom la gîrlă, cu *muierile*. Spă-lam rufdle *noastre* — ale (lui Mihai și ale mele.

Spăla fiecare rufele *omului ei*. (Ale burlacilor și ale stăpînilor casei se .împărțeau la noroc). iDacă se irvidau incurcături auzeai:

— Cămașa asia ce caută la mine ? Nu-i a lu' al tău ?

Urmau glume în doi peri, răsete, chicoteli...

iGînd rătăceam ceva din albiturile lui: Mdhlai, la fel mă strigau :

— Asta inu-i a lui al tău ?

Simțiseră, știau...

(Le spuseseam, drept vorbind, dhiar eu... întâi am vorbit numai cu Ținuta : *trebuia*, pesemne, să spun cuiva...

(Citesc în ziare acuma, de cînd cu atîția cosmonauți: primejdia mare, pentru dînșii, nu-i viteza, nici depărtarea, nici razdle cosmice, nici meteoriții, nici chiar imponderabilitatea ; primejdia primejdiilor, cică, ține de .singurătate. Inima plină — și mai cum spune nimănui; ai sarcină să economisești curentul l|a radio și numărul cuvintelor către pămînt ț-i dinainte drămuit, programat; și, se vede, nu poți să nu te gîndești că poate ceva se strică, poate nu mai ajungi jos, poate n-apuci să spui niciodată nimic nimănui. Greu să fie otravă mai primejdioasă decât asta ! Deseori am stat și m-aim giîndit: omul e-n stare de orice măreții — numai să fie-ncredințat că (fapta lui rămîne cumva lumii; dacă ajunge să se-ndoiască de asta, dacă 'ajunge să-și spuie că nimeni pe lume nuni ia in seamă și nimeni, în veacul veacului, n-o să știe ce-a săvârșit el — amin, l-annighitit otrava, s-a dus pe copcă... Asta, zic eu, din pricină că orii de câte ori săviirșelștii o> faptă Care „de-pășește puterile *omului*”, o săvârșești ajutîndu-te de puterile *lumii*. Lumea, tovarășă doctor, are puteri deosebite cumva de-ale omului — cum pădurea are puteri și legi deosebite de-ale eqpaelui; așa gîndCsC eu, cel puțin; și-d sicris, pesemne, ca lumea să nu-și poată lăsa măcar o dlipă pulterile-ngropate în singurătatea ori în ipsingurarea cuiva).

Mă rog — știe bunul Dumnezeu cuim s-or fi legând dîmpii bătuți de mine acuma, la bătrînețe, cu pustietățile bătute atunci. Nu eram decât o codană sălbatică, îndrăgostită Mea. Scăfârlia vraște, inima doldora, picioarele pe pereți •— mai ilponderabiliitate de-atîte greu să^i închipui: cînd am simțit că de nu spun cuiva plesnesc, mor otrăvită, m-ani dus la Tinuța și inam povestit.

Tinuța mna învățat să *nu-mi scot vorbe singură*: să mă spovedesc numad ei — nimănui alitouiva. Ca- să nu afle itata, mama, că eu cu Mihai...

Am aslcultat-o : *numai ei*.

.. *.Șd* la întăiul spălat de rufe am Itotdles repede că Tinuța povestise *muierilor noastre*, despre mine și Mihai, tot.

Mă ispiteau, mă încredințau că e datoria și interesul meu să le spun; mă alintau, chicoteau, își făceau ou ochiul. Erau buiouroase că tata și mama, cînd voir afla în sfârșit și ei, nu vor avea niimic de făcut, le va fii prea târziu — or să se 'dea cu capul de pereți de-a mai mare dragul.

Chicoteam cu ele,, mă bucuram cu die. Mă purtam *ca* ele — parear fii fost vorba numai de tarta și mama, iniicăt de miilne; iar •asta era peste înțelegerea lor — așa că glumeau pe socoteala mea de se lehăinețeau, după care până la celălalt spălat de rufe, mă lăsau m plata Domnului.

„Tare-i zevzeacă !” le auzeam.

Eram mulțumită oricum. Niciodată nu mi se arătase atăta interes și — îmi părea — atăta bunăvoință.

Poate că și dimtMsta eram în stare să-mi ânchipiud că dragostea mea cu Mihai o să reverse asupra tatii și mamei toate pedepsele pă-mântului, dar, oricine și oricât mi^ar fi spus, n^aș fi crezut ân veacul veacului că pe Mihai il putea ajunge vreo amenințare, vreo primejdie

— fie dim piartea *pezevenchilor* med, fie din altă pante; iar eu eram cu *Mihai*, nu rivneam nimic de la nimeni și bunăvoința lumii îmi părea, se vede, în firea lucrurilor, nu năzăreală a mea.

Zile: *poate* că, în vreo măsură, dinitr-aista mi sna tras. Dar ~ au fost și altele; multe; tîrziu, cînd am avut răgaz să-ami tot răsfir amin-tirile, n-am stat să cercetez... Cui ar mai fi folosit ?

Mdliai, peiatuinci, cînd înoepeaim să-i spun câte auzeam la gîrlă, bombănea înnegurat → „Dă-ie dracului ! Eu, în locul tău, mi-aș astupa urechile cît aș fi cu ele. Ori măcar gura !”

— De oe, Mihai ?

— Pentru cans toante !... Crezi că-s mai duilo poCinoagele ton-tilor decît ale pezevenohiloir ?

Poate că avea dreptate ; numai că prea-mi era bine pe-atunci — de oe să-mi fi sitrioat inima ou bănuielii și gînduri negre ?

PE LOGGDiNIC nu l-atm văzut: nici înainte, nici atunci, nici mai tîrziu.

A venit într-o zi administratorul mloșiei. S-a minunat în gura mare, ca totdeauna: de ce hrăneau ai mei atăția *trîntori*, cînid bu bani mai puțini ar fi tocmit la lucru *oameni ca lumea* ?

(Știam de la *Mibai*: întrebarea era ticluită icu tata; da să *pună neamurile pe jăratie*).

Tata era în tîrg. Alteori, cînd la bulgarie dădea numai de mama, administratorul întorcea docarul și pleca. Acuma nu s-a grăbit: a luat-o pe mama la umbră, sub sălciile de lingă fântână. Au şușotit multă vreme — dar nu i-a luat în seamă nimeni : nici *Mihai*, nici eu, nici ceilalți.

A doua zi, administratoirull a venit din nou. După oină. Tata, se vede, îl aștepta. L-a chemat sus, în casă, i-a făcut semn mamei să urce și ea, au aprins lampa și iau rămas în trei, la taifas, oa niciodată.

Ai noștri au mîncat, pe urmă au tot așteptat să plece administratorul. Căutau să vorbească despre altele, dar, vedeai cît de colo, se temeau că ai noștri unelteau ceva împotriva lor. A așteptat și *Mihai* — tăcut, în toane rele ; parcă presimțea ceva.

Administratorul a plecat după vreun ceas. Tata și mama l-au petrecut pînă ân șosea, mergând pe jos — el de-a dreapta docarului, ea în urmă, țopăind ca un mînz ootonag.

Două zile mai tîrziu, iarăși admimisitratorul. Către seară. Noi mai lucram. Tata abia ajunsese acasă. în docar, lângă administrator, o femeie. (Nu știu bine oe fel de femeie; am văzut-o doar de departe). Au coborât din docar amândoi, au stat un răstimp de vorbă ou *pezevenchii* mei, pe urmă au pornit tuspătru prin bulgarie.

Lucram lângă *Mihai*. La dreapta noastră, *Tinuța*; pe urmă și cumnată-sa, bărbatu-său... Tata, miama, administratorul și femeia aceea au venit dinspre dreapta.

Mi-aan ținut obiceiul vechi: lucru în draci, privirilein pămînt.

Au ajuns în spatele nostru. întii — țin minte — a fost vocea tatii:

— Asta-i. ..

S-au oprit.

Vocea administratorului :

— N-are iniei um cusur... Uha! Ge-a crescut!...

Vocea mamei :

— Zîrd, itu, să se ridice! S-o vadă poate și durnmeaei mai...

Vocea tatii:

— Das-onn pace, nu-i nevoie...

Vocea adminisitratorullui.

— Iese dintr-insa o preteasă deide-de... să vini iturba și-in vlădici! Strașkni-că bucățică!... Mai că, aș zice, nu-i de nasul lui... Na! Soră-tmea s-a-mbulfnat...

Vocea străină — a femeii venite cu administratorul:

— Nu nuam *îmbufnat*, da'... știi mata: cînd glumești în doi peri, mie niciodată nu-mi cade bine... Dacă nu l-ai cunoaște pe Dumitraș, dacă mu țatr fi nepot, dacă nai ști cum îți seamănă, aș zice; dani știi de cînd era atîta!... Să mă ție punga, să nu fi ajuns văduvă-m pomana matala, să-ii pot căuta pereche pe măsură, după oîtu-i el de chipeș... și de cuminte... și de vrednic... mult aș cutreiera: mu m-aș opri oriunde, nu m-aș grăbi să-l însor pe nimic ori cu cine, nu m-aș ploconi ia ușa oricăror...

Vocea admiinistratorului :

— Sorănmea, poftim! Asta-i, de cînd o stiu: daică înceipe a seinibufina și-a se lega de toate celle, înseamnă că marfa-i place. Hla4ia! Vrea să rupă din preț! Ea totdeauna...

S-au îndepărtat; n-am auzit ce și-au spus miaă departe, pentru că administratorul, cu rîsul lui, acoperea toate voaille.

Se opriseră în dreptul Ținutei? De dînsa vorbiseră? Mie așa mi a părut...

Administratorul și soră-isa au pledat curm veniseră. Tata și mania s-iau întors printre mol. N-am apulcat a ischirmbla ou Mihai ori cu Tinuța două vorbe pe-nțelds.

Era tocmai zi de spălat rufe.

Duipă cină, la giurlă, am avut oe afla. *Muierile noastre* știau tot, ghiciseră tot :

Nu se oprise nimeni în spatele Ținutei: *ei se opriseră în spațele meu*. Pe sora administratorului o chema Aglaia. Era văduvă, avea trei băieți și două fete. Un băiat al ei, Dumitraș, învăța la seminar: în doi and, urma să fie hirotonit popă. (*Seminarul* — am aflat — asta era: școala de popi). Tata și administratorul — știau *muierile noastre* — au *bătut palma*: ce mai era de cheltuit cu Dumitraș-ineplotull pentru a fi scos popă, va trece asupra tatii; în schimb, cînd via fi să *scape la colaci*, la antieriu și parohie, Dumitraș o să mă ia de nevastă, de preteasă, pe mine. Mai erau pînă atunci doi-trdi ani.

Doi-trei ani? Nu eram în stare să-mi duc gîndurile peste atîta amar de timp.

Nu eram în stare să pricep ca lumea nimic: preteasă? Dumitraș? seminar? nevastă?... Ascultam nedumerită zarva *muierilor*; orricit mă întrebau, ridiloâtm dim umeri, mirată proteste de-cirn singur lucru :

— Eu am crezut că de Tinuța Vorbeau... De time, Timuță...

— Dacă ești zevzeacă!... Dacă-i zavaeacă! Prost să fii, noroc să ai: pîm-atunci a pricepe că ești mai puțin deoît nimeni și nimic

— top, ai și-ajuns preteasă!... Barem de și-ar da seamă cât noroc poate avea una ca dânsa !

Le părea de necrezut ee nloroe aveam... le era oiudă că totuși nu pricepeam nimic și rămâneam nepăsătoare... nu le venea a crede că o *fată de sectant* poate ajunge *preteasă de preot*... se âncradințau între ele că tata o să se descotorosească de sectanți... că eu o să mă descotorosesc de Minai... și că tata o să-mceapă aiși llulora bulgaria. *pe colacii lui gineri-său*... și că — așa mai departe.

Eu — babilonie .curată, răspunsurile mele :

— Da, mare noroc pe mine; s-ajung, hodoronc-trone, preteasă !... Cum adică *să-și lucreze bulgaria pe colaci* ?... Alba, înțeleg: dacă-s fată de sectant, n-am fost încă la biserică niciodată, înlsemnă că,, oricât de biseriCoasă rni-ar fi mama, eu, botezată sau nu, no să pot fi preteasă; mă rog, pagubă-n ciuperci!,,. Cum s-ajungă cineva, drept vorbind, altceva decât este ? Eu sânt *eu* — și *eu* rămâin, măcar și de maș pomeni răspreteasă!... Ba nui: de el, de Mitei, no să mă-descotorosească în nici un fel.. .

— Vai, vai, tare-i căzută din lună ! De-a dreptul în cap căzută,, zevzeaeă!... Și, ca miioe, poftim: *coană preteasă-n sus, coană preo-teasă-n jos, pupă-i mâna, piooonește-dHte*...

S-a vorbit în seama aceea, la spălatul rufelor, de se-norețea apa gârlei de-atâta zarvă.

Până la urmă, s-au luat după sora mamei toate muierile : răul răului era că eu mă nimerisem o *zevzeaeă fără leac* : alt rău al răului că roitropiollia, mai mult ca sigur, urma să *pună opreliște* la măritișul meu cu un preot — dacă tata nu se va descotorosi la vreme de sec-tanții lui; încă un rău al relelor era că eu *îmi pierdeam noptile cu Mihai* — și sora .admiMȘtratorului, dacă va afla, va *rupe logoâna*, oricâți bani ar fi Cheltuit ai mei pe învățătura lui fiu-tsău. Dar, oricum, rămânea un bine covârșind toate relele: *în neamul meu dinspre mama intra un popă!* Adică *eu ridicam neamul mamei!* Așadar, *muierile noastre*, ca neamuri ale mamei' erau gata *să-mi scoată din cap zevze-cenia*, să mă ajute la *descotorosirea* de Mihai, să ajute tatii la *desco-torosirea de sectanți*; firește, nici eu, nici tata nu meritam asemenea ajutor, mama cu atât mai puțin — va să zică, tocmai de aceea, „Dum-nezeu primească!"

— Nuni vorba de tine, zevzeacol! Se ridică tot neamul tău, tot neamul nostru : e p'opânn credința mă-ti, n^auzi ?

Ascultam cum îmi hotărau soarta. Nu eram deloc îngrijorată. Ce-o fi fost în mintea mea, azi greu mai pot ghici. Pesemne, zevzeaeă: sută-n sută: moi fi huicurat, cum v-am mai spus, că-își băteau capul cu mine... că mici de Mihai nu uitau... mi-o fi plăcut să mă văd luată în seamă... voi fi bănuît că vorbăria lor va rămâne-n vînt, ca de obicei. îmi părea, se vede, că viața mea, soarta mea atârna numai de voia dud Mihai... Zevzeaeă, va să zică, așa cum vă tot spun : sută-n sută.

LUI MIHAI nu i-am spus nimic. iRare ori âi povesteam amănun-țit câte auzeam la gârlă. Cînd eram cu el, multe uitam.

Nici n'a fost nevoie să-i spun: pricepuse, știa.

Noaptea aceea, țin ininite — atonei, Țdiupă «spălatul rufelor — s-a întâmplat senină, liniștită, fără lună. iNe-am ântăllnit către miezul nopții și ne-am lăsat purtați pe cărările noastre. El, Mihai — în toate itoanele rele : mina nu mi-a luat-o, nu m-a îmbrățișat; loind am încercat săd prind eu ,miina, s-a ferit.

— Ge-i Mihai ?

— Ge vrei să fie ?... Nimic! Bine!... Mai bine de-atîta nici mu-neape : *logoodnică... preoteaaaasă... Bine-al dracului, nu ?*

— Dacăns icu tine, Mihai, mie bine oricum; nu ți-aim spus ?

— Dacă ești *cu mine*. Și dacă ești cu... ?

— Cu cine ?

— Știi tu !... Ți ll-au arătat? L-ai văzut ?... v-ați și giugiulit ?

— De cine vorbești, Mihai ?

— iDe *logodnicul* tău ! Popîrțoiu ! ! Boaita ! Colăcarul !

Bănuia că *eram în vorba* eu DumdtrașHseminaristul de 'cine știe 'dînid; că *lucram unghie-n unghie cu pezevenchiu mei*; că, prin urmare, pe dânsul, pe Mihai,iZ *mințisem și-l batjocorisem tot timpul*.

Poate că bănuiala nu n>ar fi durut cine știe ce ; dar m-a rănit "felul cum îmi vorbise ; și Mihai mă înspăimânta din oe în ce, pentru •că mergea lângă mine așa — «dușmănos, străin, tot mai nefericit și tot mai rău... Și m-am pomenit pSgînd cum nu mai plânsesem : a pus-tiu, a singurătate și-a pierzanie — fără suspine, poate și fără lacrimi... fără nădejde că vai fi auzită.

Mihai, multă vreme, nu s-a înduplecat. Am mers 'în tăcere drept înainte, ca și cum am fi stat locului — eu icu plânsul tneu, el iau mâi-nile lui... Pe urmă, știți cum se întâmplă : ne-am înțeles, neam împăcat. .Fără vorbe ; chiar, cumva, *temîndu-ne* parcă de vorbe.

Ne-iam ântors ca de obicei, pășind îmbrățișați — să ne simțdrum unul altuia fiecare pas ca pe-o mângâiere.

Mihai a vorbit abia la hotarul bulgariei, ânainte de-a ne despărți:

— Dacăii pe-așa, atunci... să știi... nouă... una ne rămâne: la "toamnă, te las plocon lui tată-tu. Cu «burta lla gură a te las, na, usoa-ll'ar -ciuma de pezevenchi ! Să-l vedem atunci : după ce popă te-o mai «da ?

Cînd va scăpa «din armată, Mihai va veni, mă va lua...

Numai așa :

— Chiar ide ouai irămâne grea, noi le spunem că ești, că *ai rămas*. Umplem lumea cu povestea asta: să știe și popii, și țircovnicii, și toți pezevenchii !

Mihai ohibzuisse tot. Se 'gândise și (la mine :

—• Să știi : mo fac «din iracă ori din răzbunare îrnpotriva alor tăi; e dim drag pentru tine... Și-ți spus «cinstit, uite, ți-o spun dinainte, ca să știi și tu ce-am hotărât... Gindește-te singură : dacă-^ți stă gîndul la popi, la colaci ori... ce știu eu ?... atunci ocolește-ună, de aici înainte, cât poți mai pe departe : am pierdut oe n-am avut — și naiba să vă ia «pe toți !

A DOUA ZI inam izbutit să lucrez oa de «obicei, llângă Mihai : el a fost dat ajutor bărboșilor, la încheiat cheresteaua răsadnițelor pentru iarnă. (își tăiau scândurile singuri, cu ifarestrăull, din trunchi de salcâm.)

Am rămas, țin minte, la straturi, cu femeile. întâmplare... Se vede că așa am crezut — de voi fi «crezut ceva. Mia fost ciudă, mi-a

căzut greu singurătatea ; nimic rm mi'a tihnit, toate md-au ieșit din. voie. Cu chiu, cu vai, am izbutit să rup coada sapei; am pornit în goană spre Mihai, să mi-o repare. M-a oprit sora mamei :

— Stai, ifato, lloiuului!... Stai, 'cînd îți spun!... Sapa?!

A pus pe-cin ginere ide-lal ei să schimbe coada sapei; mie, cit el a meșterit, imitau dat sapa iui. Au Chemat-o și pe miama : să-i arate sapa mea ruptă, să-i spună că pornisem *să-l iau de la lucru pe Mihai...*

Atâta lie iera : că *il luam de la lucru*. Așa au ispus ; iar eu, dacă nu-nai 'erau mințile acasă, nJalm înțeles Că se gîndeau (la altceva.

Cînd Mihai s-a dus Ia fântână, mi s-a făcut sete și mie. După doi pași, mina ieșit în căile mama :

— Ce-i, fato? Încotro ?

Era *dinainte* mînioasă, *dinainte* pornită. M-a biruit o lehamite și rn-am întors la lucru. Iarăși *întîmplare* — oi fi crezut.

Ori de câte ori am vrut să mă apropii de Mihai, s-a ivit câte-o *întîmplare* ia fel : ba mama, ba sora mamei, ba altcareva... Șd adunam venin — fără a bănui nimic, fără a căuta să înțeleg nimic. îmi aduc aminte bine și de Tinuța. îmi aduc aminte și cum *atunci* aproape că n-am văzuto, apiroiape n^am auzito.

ii intrase ân ochi un fulg de păpădie, venise la mine să i-l scot., și, cât m-am căznit să-d răsfrîng pleoapele, mina șoptit •— mare taină :.

— Tu ! La noapte să nu rmargi ou Mdhai! Să nu te duci cu el ! M-ai înțelles ?

Cum s-o fi înțeles ?

— Ascultă, tu, oe-ți spun, zevzeaeo : nu te mai du cu el că dai de dracu! Pe toată viața ta!... Să inu spui că nu ți-am spus!... Ia aminte, zău : fă-te că inul cunoști, de-aici înainte, că nu-i vezi, că n-ai avpt (cu iei nimic niciodată... Of! Barem să nu spui c-ai știut-o de la mine !

•N-avea nimic ân loChi ; mina spus ce-a avut a-mi spune și-a fugit.. Am rămas nedumerită, înciudată — mai-mai să arunc după dânsa cu sapa.

De la un timp, țin minte, .am hotărât să rabd ; să trăiesc o zi departe 'de Mihai ; și s-aștept din partea miopții despăgubiri pentru, toate *întîmplările*.

...Ce *întîmplări* va fi întâmpinat și Mihai, nu știu. Prânzul mi l-am. mâncat singură, în urma 'tuturor; cina, tot așa ; (era zor să țin locul cuiva *la melesteu* — la cazanul de *bulion pentru piață*; dacă *mă viram, singură spălătoreasă la străini* — md-a strigat mama — însemna că venise vremea să învârt și bulionul *alor mei*.)

Am lucrat, va să zică, fără să mad știu de mine. Așteptam *noaptea* ; atîta.

N'ETAM GĂSIT îndată ce i-am simțit penai noștri adormiți. Mie mi-a părut că eu venisem ântii, că .eu îl așteptasem ; Mihai a spus că, dimpotrivă, ell fusese întăiul și mă așteptase.

Am pornit ca totdeauna, îmbrățișați — doimni-stăpâni pe lumea, toată, pe noaptea toată.

Am mers în tăcere — nu știu Cit: poate o sultă de pași, poate kilometri. Ocrotită de brațul lui, cu obrazul lipit de umărul lui, cu. fruntea sub răsufarea lud.

Pe urmă, țin imrinite cum a șoptit, pie gânduri, eu buzele lipirte de urechea mea. (Era și un fel de joc aii nostru : când vorbea așa, rni se părea că stârnește în mine nu știu ce furnici — și chiar glumeam : „Lasă-mi în pace furnicile! Vorbește cu mine, 'nu cu ele!"). id țin minte șoapta :

— Știi cum senntraiba? Cică : „înaintea lui Dumnezeu și-a oame- nilor, vrei să fii mireasa mea ?"

Nu unarm fâstăcit:

— Răspunsul meu, Mihai, de mult al știi...

El a răs ; tot așa, pe gânduri; nu de răspunsul meu; pe mine poate radei nu rn-a auzit. A răs de gândurile lui — și mi le-a spus, și *ham* înțeles :

— Penltru noi... altfel ar suna întrebarea lor : „în dosul lui Dum- nezeu, pe furiș de oameni și ide pezavenlchd, vrei să fii mireasa mea ?"

Am vrut să-i răspund, țin minte, că *pentru noi* mu-ă nevoie de întrebări!. Și am oris, ca dl mai înainte, gândului meu încă nerostit.

Am lapucat să i-o și spun ? Nu pot ști... A fost o chiuitură undeva... zdupăit de pași... Strigăte: „Uite-d!" „Lasă copila! N-auzi ?" „Ei sânt !" „Pe el !" Și injurături, și scrășnete. Și, tot atunci, umbre albe jurâmprejurull nostru. Mihai s-a răsucit, arc, tîrîncumă cu el câțiva pași ; s-a oprit, a repezit un picior ân burta unui bărbos... O lovitură în spate m-a zvârlit cit colo, la pământ; careva, grămadă de oase și fuste, s-a prăvălit peste mine.

— Stai naibii, zevzeiaco-! Ho , nebuno !

Sora mamei. Când i-aim cunoscut vocea, m-am muiat. Nu price- peam oe voia, cine mă izbise, 'de ce eram țintuită jos, 'împotriva cui mo fi apărând... Pe Mihai nuni mai zăream nicăieri... Mă ținea lipită de pământ, imi urla să *stau naibii* șio tot chema în ajutor pe noră^a mai mare.

Au venit nurorile pe rând, într-un suflet, itulstrdle. A venit și Tdmuța :

— Nu ți-ami spus, zevzeaco ? Ce-ți era să m-asoullți ?

Undeva, în ciomp, sub beznele nopții, ai noștri zbierau, gîfiau, injurau: „Lasă copila!" „Luații .copila!" „Dani !" „Uite-!, tâlharul, haildăul!" „Hai, toți!" „Peiel!".

Dincoace, Tinuța se certa ou soacră^sa : îi era teamă că ai noș- tri or să-l ucidă pe Mihai; poate chiar bărbatul ei o să-l ucidă; șio să fie purtat la judecâți, o să ajungă ia ocnă; iar tata și mamaia — tatăl meu și mama mea — or să se dea deoparte ; și poate că judecă- torii nor să ia (de bună povestea cu *fecioria*, cu *silitul*, cu *batjocori- tul* ; poate chiar eu, de zevzeacă ce eram, o să spun judecâții că Mihai nu m-a *răpît cu sila*, că n-a fost vorba de nici un *batjocorit* — m-am dus icu dl de bunăvoie; și ea, Tinuța, o să rămînă ca văduvă, cu bār- batul la tăiat sare pe viață ; și soacră^sa își nenorocește feciorul și nora, ca să și vadă nepoata preoteasă ?

Dincolo, ai noștri, ba mai aproape, ba mai departe : „Pe ei !" „Acuma, toți!" „Nu-l lăsa!" „,Furi copila oamenilor?!"

Zăceam, țin minte, 'amorțită. Sora mamei și nurorile ei se îngro- zeau una pe alta prevestindu-și ocne și văduvii ; dinColio zbierau toți de parc-iar fi înconjurat o fiară. în mintea mea s-a făcut dintrodată lumină :

Ei ne pândiseră. Ei știau : toți, totul. Pârâsc careva dintre *muierile noastre* ? Spionase tata ? Mama spionase ? Ne pândiseră de-a dreptul, pe mine și pe Mihai ? ; trăsese rău urechea la gârlă, când spălam rufe ? Oricum, ei, ai noștri, erau puși la cale de itata ; de tata și de mama... Noaptea asta, ei — toți! — se prefăuseră a donmi: ca să ne înșele, ca să ne vadă plecați. Și ne urmăriseră, ne înconjuraseră. Și aveau o poveste a lor, gata tidluită, pentru judecata de după ee-l vor ucide pe Mihai: eu eram *copila* și *fecioara* — mildușea nevinovată ! logodnica seminaristului! — iar Mihai era *haidăul* care mă *furase*, mă *răpise* icu gând să mă *silească*, să mă *batjocorească*; ei, va să zică, erau în dreptul lor dacă-A țineau urma, dacă-l urmăreau ca pe-o fiară — toți ou sape, ou furci și pari, toți gata să-i prindă, toți gata să-l...

Țin minte cum am zbierat:

— Ei vor să-l ucidă, Tinuța !

No întrebam; îi spuneam — în nădejdea c-o să mă ajute să-l scap.

Vocea nu an-a ajutat: s-a auzit ca un isuspin zbieretului meu.

Tinuța a tăcut: nu-i spuneam nimic nou. Mi-a răspuns soacră-[^]sa, sora mamei. Scrâșnet:

— Acuma, ce alta vrei să-d faci? Să-l dezmierde?!... Of! Mai bine te-ar fi căsăpît și pe tine !

Te-ar fi căsăpît ? Prin urmare el, Mihai, *fusesse căsăpît ?*... Gândul m-a ars, m-a înghețat — m-a și dezmeticit, m-a și scos din minți. M-am eliberat, dintr-un zvâcnet, am sărit în picioare, am luat-o la fugă: spre locul unde strigau ai noștri, spre locul utnide zăcea, *căsăpît* așa-dar, Mihai. (Sora mamei și nurorile ei n-au izbutit să se țină după mine ; poate nici n-au încercat.)

I-am zărit curând: o grămadă de umbre albe, zvâroolindu-se-n beznă. Am pornit întracolo, gata să urlu și eu, să lovesc, să mușc, să zgării — să-i împrăștia, să gălesc trupul *căsăpît* al lui Mihai! Viu! A țîșnit printre ei, dintre ei, ca ddln praștie: hohotind (a răs ?), înjurând cât îl ținea gura. A năvălit către mine — și nu m-a recunoscut, m-a ocolit. Până săli strdig, pînă să mă întorc, am fost cuprinsă de-ai noștri în grămada lor: goneau pe urmele lui, spre bulgarie. Am vrut să mă așez în călea lor, să le tai cumva năvala; am izbutit numai să mă prăbușesc la picioianefe unuia dintre bărboși, să-d înlânțui genunchii, să-Jl întrintesc în iarbă ; i-am smuls din imină băta și am gonit după ceilalți — dar bărbosul m-a ajuns din urmă ; am gonit mai departe alături, țin minte, turbați amândoi, bătatoïdu-ne ca orbeții.

...Tare puțină minte aveam! Și tare multă putere!... Lam găsit pe-ai noștri împrejurul casei; zbierau tot mad inverșunați; îi Comanda tata ; hotărâți, toți ca unu, să *ucidă haidăul ca pe-un dihor*... Nimeni nu ținea cu Mihai ? ! Rfiseseră de glumele lui, i se arătaseră prieteni — și, ıla greu, țineau partea tatii?! Pentru că 'tata era pezevenchi iar Mihai nu?! Pentru ică tata storcea franci și Mihai nu?! Pentru că Mihai, într^una răzvrătit, le umilea supușenia?!... De nimic n-am mai ținut seamă — nici de vorbe, nici de lovituri : m-arn repezit asupra cui (ini^a văruiț la îndemână. Și am lovit! Și oricât au dat ân mine, oricât m-au zdrobit, mi-am adunat puterile și-am sărit din nou — și din nou... și din nou... (De două-trei ori am nimerit și-n p.umni tatii ; nu m-am lăsat. Grad că și pe mama am scănmănat-o.)

..!L-aei mai crezut o dată mort pe Mihai:

Bl encase în Casă și se zăvorise pe dmăuntru. Ai noiștri îl așteptau ațătându-se unii pe alții. Hcttărirea tatii : dacă va coborî, îl vor ucide; dacă nu va icoborî, vor aștepta llumina zilei, vor urca, vor sparge ușa și4 vor Ucide. Pină atunci — pe căit îmî aduc aminlte — se întreceau dare mai de care să mă potolească pe mine... Și, îmi amin-tesc, într-un timp, Mihai a deschis o fereastră și-a tras cu arma tatii. Se vdde că în sus a tras — n-a nimerit pe nimeni... După bubuitul armei, a fost la ai noștri o clipă de tādare, de descumpănire; sus, în fereastră, s-a auzit glasul lui Mihai — răgușit de nu știu ce veselie furioasă.

— Stai binișor, tată soicrule ! ,îmi iau actele, îmi iau țambalul și-am plecat... Fata țî-o mai las : pin' vin de la armată! îți las și nepotelul ; sau nepoțica — vezi dumneata ce-o fii, cînd țî-o naște-o... Aud ?

Tata a repezit toporul spre fereastră ; cum îl repezea altădată în lupi. Am auzit oasele lui Mihai trosnind — și, pe-uta timp, mi-am ieșit din minți cu desăvârșire. Am tăbărât asupra tatii — și ai noștri au avut mullt ide furcă pănă mnau înțepenit iarăși pe iod.

'(Nu m-au *înțepenit* ei. Mai degrabă bucuria, cînd am priceput că Mihai trăia : vorbise ținând țambalul drept pavăză; și țambalul trosnise, nu oasele lui Mihai.)

...Și l-am mai văzut o dată murind, mort :

După „Aud ?”, a răs drăcește, a azvârlit peste ai noștri o găleată de apă, a aprins lampa, a întunecat fereastra nu știu icu oe — cu țoale, cu pături; să-și caute ân voie actele, se vede ...Pe urmă a stins lampa și a deschis din nou fereastra. în glasul lui gilgăia aceeași veselie prăpăstioasă:

— Ațim'ite, tată socrrule! De-a dreptu-n brațe-ți cad, zău!... Hei-aiup !

Ce să mai înțelegi ? Ce să vezi prin întuneric ? Eu totuși l-am simțit, vă spun, l-am *văzut* oa-in plin soare : a ancăledat fereastra și s-a aruncat drept între ai noștri — ca-n .Dumnezeu știe 6e iad de bulboană blestemată. (Casa, v-am arătat parcă : pe stîlpi înalți de vreo doi metri; cu bucata pănă la fereastră, pe puțin trei metri.) L-iam văzut icum și-a luat avânt, cum a zburat, cum parcă o clipă a plutit, cum s-a prăbușit... Un bufndt surd — o Clipă de tăcere — urletul alor noștri cînd s-au năpustit grămadă asupra lui să-l sfășie, să4 sfărtece ... Nu s-a mai ridicat! .

Rămăsesem locului, unide mă prinsese vremea, în colțul casei, parică eu însumi căzută, strivită-n picioare, zdrobită, sfărțedată — și poate că numai eu am văzut totul: in aceeași clipă, sus a sărit idin țățâni fereastoa de dincoace, de către mine; Mihai a sărit jos — dl! întreg! nevătămat! — și s-a topit spre câmp, în beznă ; fără a mă fi recunoscut nici de astă dată! ; fără un semn'. ; găfiia în felul lui de-acuma — a răs, nu știu cum, diavolesc.

— Uite4 ! Pe dl! Colea !

Nu pot spune cine l-a mai zărit, oine-a strigat. Ai noștri se desfăceau din grămadă .unul câte unul, abia-abia, blestemând pe-ntrecute: înainte, Mihai *se prefăcuse a sări*; le aruncase jos, ân cap, o momîie pe măsura lui — nădragii de duminică ai tatii burdușiți cu «lână udă,

amândouă covețile mamei, așternuturile de pe pat; toate cetluite zdra-văn, în chip de om, iau sfori și cu strunele țambailuiului. Iar ai noștri se grăbiseră să dă rupă oasele : zob erau covețile! Și scursorile din lână le-au luat drept sânge : haroea-paroea au făcut nădragii, itrențe așternuturile...

Cînd s-au dumerit, n-au mai avut nevoie de îndemnurile tatii: urlând ca turbați, învinovățindu-se unii pe alții, s-au împărțit în patru patere și au pornit să cutreiere oirnpurile, să scormonească întunericul, să adulmece urmele ucigașului. Toți: bărboșii, nurorile, ginerii, soacrele, socrii. Ou ei și mama, ou ei și tata.

M-am pomenit singură. Uitată, pustiită. Nu știu cât am stat așa. Ascultam llarma aloir noștri. Târcoale: se îndepărtau, se apropiiau... De la o vreme glasurile li s-au stins, înghițite de noapte, de distanță.

M-am pomenit și eu pe câmp. Nu știu încotro mergeam. Cînd și cînd, îi auzeam din nou pe-ai noștri. Se întâmpla să-i și zăresc. Nu->mi păsa, nu-i ocoleam. Nu știu de ce...

Mergeam după Mihai — simțind că poate n-o să-l găsească nici-odată, nicăieri. îi tot strigam: încet, numai pentru mine, fără nădejde că mo auzi, că mi-o răspunde :

— Mihai!.. Miha-ai!

Țin minte și-o fântână: careva adăpa niște cai. Bra, cred, spre prânz; atunci, pesemne, după noaptea cînd plecasem; ori poate mai trecuse o noapte ? ; nu știu... Sur, calul: bea, cu boitul în căldare. Celălalt căi băuse; dădea din cap, într-un roi de muște — și-n țepii de pe bărbie îi luceau picături de apă; murg, aii doilea cal. Setea m-a cuprins dintr-odată, ca o arsură: dacă nu voi bea apă — am simțit — voi cădea moartă pe iolc... M-am repezit, țin minte, am în'genunchiat, am dat deoparte botul surului, am băut. Mult... (După un timp, mai țin minte, calul șina lipit falca de obrazul meu; am băut împreună...)

Bra și omul acolo. Omul oare adăpa caii.

— Ce-i cu tine, prăpădite ?

— Mihai...

— Care Mihai, bre ?

— Nu știu... nu mai este...

— El te-a tirnuit așa ? Mihai ăsta ?

— Nu e; ei...

— Care ei ?

— Ai noștri...

— Păi... nu te știu ; a cui ești ?

I-am ispuis.

— De unde, fato ?.. Din ce loc ?

Nu-i știa pe-ai mei ; de bulgaria noastră nu auzise. Ne cunoștea numai târgul, din auzite.

— Și Mihai ăsta... care zici că „nu mai este”, cenți era ? Drăguț? Logodnic? Ibovnic?

— Drăguț... logoidnic... mire... ibovnic... înaintea lui Dumnezeu și-a oamenilor... în dosul lui Dumnezeu... pe furiș de oameni... și de pezevenchi pe furiș... Atunci au și năvălit ei... și -pe urmă... nu știu... pentru că după aceea chiar Tinuța, .dacă știa... De ce ?

— Vorbești în dodii ?.. Ești chiar zăludă, bre ?

— Gmu știu...
— întoarce-ie la i tăi, fato, du-teaeasă... Te-ai lecui, poate...
Drumul, măcar, ți-ai aduci aminte ?

— Nu știu...
— Ții șoseaua, uite... într-acolo... Pricepi ?... Când dai de oameni,, mai întrebi... Sitai! ia de ici, nla, să ai la drum... Acu' oe-aștepți ?!... Ești ieșită din minți, fato, n-am ce-ți face ! Du-te cu Dumnezeu unde știi... Stai ! Na și-o ceapă ; să ai lângă mămăligă...

Mă uitam la el și nu4 vedeam. Chipul nu id țin minte deloc ; numai vocea. O fi fost tânăr ? Bătrân ? Era, se vede, om bun. M-a lăsat unde eram, a înhățat căpăstrul surului, pe murg *ha* luat de moț și a pornit către plug. inhăma caii și bombănea. Iar eu, am vrut să4 alin,, să-i răsplătesc bunătatea ce-mi arătase, să4 încurajez cumva. Și m-am pomenit lângă dânsul, vor*biindu-i.

Verzi și uscate : n-avea de ce să^ni ducă grija... în)tr<> zi Mihai. o să vină... (de la armată o să vină)... o să mă ia cu el, mireasa lui *adevărată* și *nevasta* lui... iar pînă atunci, ai mei, pezevenchii, nimic n-or sănmi poată face... ba or să și plătească... pentru *toate* or să plătească... dat fiind că eu o să le spun ca Mihai, da... și lor, și tuturor... o să le spun că eu și Mibai ne-atm *făcut de cap* cum am vrut... da,, așa le spun, că Mihai *mi-a făcut bucata* și-s cu burta ța gură de cine știe când...

M-am pomenit strigând, amenințând cerul cu pumnii:

— Așa le spun ! Lor, tuturor, așa le spun ! Văd ei, pezevenchii !

Ornul s-a grăbit să inhame caii, să le dea bici, să se ândepărteze. în ioc să4 alin, îl înfricasem : s-a încredințat că eram nebună de-a binelea.

Cînd — de bine, de rău — m-am dezmeticit, eram iarăși singură în câmp. într-o mână mămăliga, ân cealaltă mână ceapa. iribrăcată-ru trențe, din cap pînă în picioare; trențe năclăite-n sânge inchegat... O codană sălbatică și proastă ? O muiere *zăludă* ? Norocul meu, poate,, a fost că ruajunsesem încă să mă întreb ce eram, ce voijam să ajung. Am mușcat din mămăligă și am mers mai departe.

— Mihai!... Miha-ai!

NU ȘTIU CEDAȚI SPUNE dumneavoastră, ^medicina; eu nu cred să fi fost nebună. Eram numai sălbatică și neștiutoare... neumblată prin lume, printre oameni... ou mintea rărnasă-n urmă. De *simțit*, 'simțeam multe ; de judecat, judecam abia-abia.

V-am spu/s: nu credeam să4 mai intîlnesc pe Mihai. îl căutam *așa*, îl așteptam *așa* : *țară* nădejdea c-io să vină cu adevărat, c-o să4 gălesc într-adevăr... *Așa* era de-aici înainte viața mea — și gata.

Multă vreme (luni de-a rândul, după aceea și ani întregi) n-anx hotărit propriu-zis nimic: să cutreier drumurile întrebând, 'eăutându-1?, să4 aștept stând cu ai mei la bulgarie ?... Am trăit așa, dusă de viață.

întii am hoinărit. Locuri felurite, oameni feluriți, trai pe apucate. Unii m-au alungat, alții mi-au dat pomeni... de mullte ori am fost și tocmită, am muncit la strâns porumb și 'cănepă, la bătut fasole, la o batoză cu lioComobilă (dacă mai știți de *locomobilă*, dacă ați apucat)... îmi era peste puterii 'să cred că pe liume erau și iqarnani care nu-1 cunoscuseră pe Mihai, nu fuseseră amestecați prin *pătăraniile*

lui, nu știau nimic despre tata, despre mama, despre *bulgaria* noastră, (încă nu avusesem a face cu oameni oare, să nu ne fi cunoscut; îmi părea, se vede, că era lăsat oamenilor, peste tot, să știe de noi, să știe de Mihai; bănuiam, cel mult, că poate *uitaseră* — și mi-a trebuit o grămadă de vreme pînă am dibuit adevărul). Căutam, întâi, să *le aduc aminte*: cine era tata, cine era mama, ce-i îndușmănea și ce-i ținea într-același jug; le aduceam aminte cum tata *il câștigase la belciuge* pe Mihai... cum venise Mihai, cum arăta, cum vorbea; le *aminteam*, în orice caz, totdeauna, tuturor, noaptea aînd ai noștri au crezut de trei ori la rând că-l ucisăseră pe Mihai; și-i înioaredințam că, oricum, eram *cu burta la gură de cine știe cînd*, așa că ai mei *or să plătească pentru toate...*

Povesteam lucrurile așa cum v-am spus: spre *aducere aminte*, ca unor oameni care le știuseră, dar le-au uitat ori se prefăceau că uitaseră. Ieșea, pesemne, ceva tare încălțit, tare fără șir... Puțini încercau să mă înțeleagă, să mă creadă, să mă asculte ca pe-un întreg la minte. Și puținii — căți încercau, se lăsau repede păgubași... Cum să fi trecut înaintea lor drept un om eu mintea întregă?! Vedeau ou ce vorbe îmi judecam părinții și neamurile, cum le purtam sâmbetele; vedeau ou oîță nerușinare îmi dezvăluam destrăbălările; vedeau și cum, la anii mei, rămăneam gură-caseă înaintea unor unelte gospodărești oricui cunoscute, sau, și mai rău, nu pricepeam unele cuvinte știute oricărui om trăit în lume; .cum să mai fi trecut drept om întreg la minte?! Până la urmă, vorbeau toți despre mine, ide față ou mine, pricopsindu^mă cu părerea lor drept poredlă și anume: *Zăluda ceea... Nenrocita ceea... Stricata ceea... Proasta ceea... Zărghita ceea...* Altfel, pe atunci, nu m-a chemat. Ce-m.i păsa? Oriunde mă duceam, poreclele îmi ajungeau înakitc. într-un fel, gîndesc, m-oi fi și mândrit: pe^ai mei, parcă, îi uitaseră toți, iar eu (*Zăluda, Proasta...*) eram cunoscută ca un căi breaz. Și, țin minte, atunci, un timp, mi-a părut nedrept că *lumea* îl învăluia pe Mihai într-aoeeși uitare ca pe uitații mei *pezevenchi*.. La mai mult, nu mă dulcea capul!

Dacă eram întrebată *cînd anume mi s-a întîmplat?*, cînd *mi-am luat lumea-n cap?*, răspundeam, țin minte, neschimbat:

— Ieri...

Zilele îmi păreau la fel — și înaintam spre iarnă ^fără a mai simți propriu-zis curgerea timpului: ca printr-o aimărită de zi fără sfârșit; ori noapte — mi-era tot una.

— Ieri...

Spuneam adevărul; *îmi părea* că spun adevărul. Oamenii o luau drept dovadă în plus a ndbuiniei mele fără leac... Azi, oînd mă gîndesc bine, parcă le-aș da și lor dreptate. Măcar că... y-am spus: nu cred să fi fost chiar nebună.

Cînd s-au îngroșat brumele, m-am pomenit în loiouri unde ai mei erau cunoscuți.

(*urmare în numărul viitor*)

Virgil Gheorghiu

Umbra

*Toți anii albi, un bloc virgin de Păros,
Au început în foc de vis, să ardă,
Și-o umbră grea, ca seara lîn chiparos,
Deodată îmi cresc, ariergardă.*

*Din vre-un nadir dantesc părea prelinsă-n pantă,
Gigantica, nocturnă plantă,
Cu flori de wăgăună dintr-un străfund urît ;
Să mi-o azvîrl (gîndeam) dulăului de timp,
In Acheron s-ajungă, damnată, \pîn-la gît...
De-o spintecam cu ochii, mai mult se îmbina.
Pîndeam s-o vînd, s-o las să putrezească
Lung imăsurată-n ziduri de bina.
Din neagra șerpuire chinezească,
Mi-o subția amiaza-n minutare.
Să-i piară pofta rea de apariții,
Pe brînci am ghemuit-o-ntre solștiții.*

*A evadat lunatecul meu nor,
Fugînd pe strașini, supt de un alean.
De-acolo îmi strigase pădurean :
— Dacă mă-ntorc, e pentru-al frunzei dor...*

*Acum e-aici. Stă-ntinsă dinainte,
Cu un zăvod puternic și cuminte...*

Sonet

*Cînd răsfoiesc uitatele-mi poeme
Cu vechi ritmări, cu voce voalată
Aud tonalitatea-ntuneată
Din neguri, ploi, din toamne strînse-n teme.*

Văd la clavier cu față-ndoliată,
O mină fără prieteni cum se teme ;
Prin hornuri negre parcă iarăși geme
Vîrtej de iarnă grea, însingerată.

Dintr-un amurg de stanțe vestejite,
Privesc cum nestemate-n înflorire
Azi scînteiază-n zile 'neumbrite...

E-o bucurie, poate amăgire,
Că versul meu din vremile cernite,
Va sta fundai la noua strălucire !

Strofe adolescente

Cînt liceal suind pe sfori de zmeie,
Răvașul tremura de la pămînt;
în prag, fugită poate de sub cheie,
Credeam că mi-l ascuți cu nasu-n vînt.

Cu anotimpul una și cu pomii.
Aveai chemări de știmă-n eleșteie.
Mi se părea că-n ploi de vară gnomii,
Te-nfășurau în benzi de curcubeie.

Și numai în vechi liniști, încleștate
Sub ruguri de galactice frunzare,
Cuprins de îndrăzneți neexplodate,
Alătura-ți pluteam, o arătare...

Luați de apa lunii în șuvoi,
Ne-am strîns fără de țarm, cu-nfrigurare ;
Din creștet pînă-n tălpi pătrunse-n noi
Săgeata unei stele căzătoare.

Ca-ntr-un banchet silvanic de Florar,
Simțeam carena nopții cum se-nclină;
In inimi, două cupe de cleștar,
Curgea un vin de flăcări și lumină !

Mărturia

Din peșteră ieșiră bărbi adverse-n cerc;
Femeile-s cu părul măciucă-n jos de plexuri
Cu braț dactil, pitecii, doi cîte doi, încerc
Primara șlefuire pe colțuri de silexuri.

*Își bulbucău spre boltă un ochi incremenit,
Căci inu-nvățară încă, o spaimă \cum se strigă,
Cînd dogorînd, un pteryx cu tunet din zenit,
Schimbă-n vilvori solare pădurea de ferigă.*

*Nimb rubiniu de cască rotită țin cãdere,
Contururi înțelepte în licãriri își stinse ;
Din miile de gesturi țintind apropiere,
Un singur pas cuminte cu hotãrire-nvinie.*

*Sãmînța de altã lume, imaginea-i înceată,
Fraternul arc topindu-l prin trocile adinei,
Se aninã de mîna istețului din ceată,
Sã-i viețuiască visul, în scrijilat de stînci!*

P o e m

*Ținteau cu glonțul urii în fluierile vremii,
Sã sfarme libertatea și cîntecul de om.
Pistoale și cravașe, Lili Marlen și granguri,
Coclitele mantale-a cãlãilor prin ganguri.
La Jiu și la Doftana, creșteau vãpãi de luptã.
In negri ani de razii, ochi fulgerã proteste,
Și murmurã speranța în zori cu manifeste...*

*Pãdurile de coase au fremãtat prin somn,
Simțînd pîn-la tãisuri cã uscãciunea-i domn.
Peste carîmb de marșuri se-nfășura colac,
Un paloș, foc și parã. Mi-l minuia Novac.*

*Pe-alei în chelicere de zvastici înțepate,
Așteaptã mine-ornic, de partizani plantate.
Ilegalist din zãmnic mascînd tipografie,
Iți preamãresc curajul în stanța imea tîrzie !
Pichete-n frigul grevei, pãzînd-o de trãdare,
Prin voi pulseazã astãzi o inimã-n motoare !*

*Tot mai aud scrișnirea sabotoare
A cheilor franceze în angrenaj de strung,
Eroziunea de nisipuri în pistoane,
Pe un bombardier al cruciaților naziști.*

*Voi machizarzi treziți din ^leșinul sub (rangã
Ca sã urcați pe schela ștreangurilor,
Primiți cununile de mirt ale popoarelor.*

*Soldați, ștafete, strecurați
Prin coridoare de explozii,*

*Telegraful ti din lagărele crimei,
Din fermele și istinele muntene
Salvând un front prin jertfă anonimă,
Primiți ghirlanda marilor eroi.*

*Ci iată, beciurile morții s-au deschis,
Precum a fost prezis
De luminosul Lenin.*

*își potoli năduful al răzmeriței 'bucium,
Și descrețită-i slova-n hrisovul vechi de zbucium;
în cuvioasă tihnă, se-nclină pe finețe,
Drapele războite și sparte de sinețe.*

*în răsărit de soare, iscată-i eră nouă.
Privirea-mi simte ziua, și-a libertății rouă.
Albastrul țării noastre hulubi îl impresoară,
Cu prietenii îl leagă, și pacea i-o coboară.*

Ion Pogon

Passio beata

*Iat-o...
primăvara ta umblă
cu cei cinsprezece ani \pe brațe,
cu migdali înfloriți în zîmbet,
cu legendele veșnice ale dragostei.
Nu mai întreba unde e,*

*nu mai fărâma ascunzișul potecilor,
nu te mai împodobi cu umbre și lacrimi.
Respiră numai pînă-n tainițile clipei
și va fi ca în beția atît așteptată.
Respiră și spune : acum, acum,
să fie mereu, acum.*

*Păsărarul trece.
Lumea lui de cîntece
o poartă-colivie
ca-ntr-o frenetică arcă,
peste deluvii,
peste prezentele morți
spre marea însămințare
de mîine
de mîine.*

Passio amara

începe nimicul, prea înaltul,
amintirea beției urcă spre el
ca negurile silvanelor dimineți.
Iată ^colina de sub nici lun cer
pe ea stau turmele treze
cu boturi feci și triste aplecate
mereu spre-ntunecata iarbă,
mereu spre duhul ei amar.

Dănțuitorii-munte s-au oprit din joc
și iarba s-a chircit de 'spaimă și de frig,
așteaptă turme, jsărută boturi reci
și când necunoscute vânturi
o leagănă
stă trează cu vedenia
în visuri jără de sfârșit.

Iarbă sârmană, ai uitat să dormi
de când cu veghea ta aștepți sădreacă
turmele vieții,
turmele de azi.

A fost odată

A fost totată o vbabă cît o șchioapă
ce se-nțepa-n lumină de cîte ori torcea
pe fusul ei de vise.
Și mai era un (moș...
și adusese (moșul din răiăritul proaspăt
o lină, numai miere și albă și {topită
în roua cea curată de la munte.

Și se-ndemnau și baba și unchieșul
la treabă zornică, [aprinsă,
el, da să tundă berbecul cel cu [fruntea
înmugurită acum în primăvara asta,
ea, să-și înnoade firul subțire [ce l-a rupt
motanul, jucăușul, pitit pe dup-un nor,
Ptiu, piei de-aici, ibātu-te-ar wintulețul.

Era de zor, să nu-i apuce seara
cînd fug cîrlanii-n vale jos la stîna
pe unde mișună dulăii mari [de [neguri.
Era de zor, să-și umple traista yeche
cu torsuri, cu alesuri, cu năframe,
cu feții cei frumoși, cu zmăii

tari în yrărunchi,
cu iezii cucuieții și icu domnița {mică
a craiului din \marea-<mpărăție.
Era de zor, [că-n lume eăsuțele-nserate
și-au înflorit culcușuri, {mărunte, pentru cei^
de-o seamă \cu măruntul berbec cu lina albă.

Era de zor să umple
o lume cu-altă lume.

Hai, măi unchieșule,
Hai, babă.

De vorbă cu cel mai mic

Călătoria lui e \fără de sfișit...
Tu, ai văzut desigur cum 'se petrece vîntul
prin coama unui cal sălbatec,
așa se {resfîrau și gîndurile lui
cînd patima vuia prin ele.
M-ai întrebat atuncea de ce-i atît de albă
culoarea frunții lui,
și ți-am răspuns :
el n-are sînge-n inimă ci soare.

Călătorește către-un {asfințit de 'zi—
Ai auzit, ții {minte, susurul molatec
al laptelui din sinul ce l-ai âupt,
(nu e prea mult de-atunci)
un susur îi e cîntul {ce-i însoțește .pasul
cînd calcă supt de munte, de hăuri, de fantasme.
Dar cine-i voinicelul,
m-ai întrebat tu iară,
de urcă-n munte singur și <fără de popas,
și ți-am răspuns :
așteaptă-l înspre seară, către somn,
el va veni
să-ți umple dăsağa ta de vise
cu-arome, cu podoabe, cu năluci,
căci este
nepieritorul basm.

Furtună în pădure

în pădure {a ajuns zvon de tilhari
a străbătut pe potecile cerbilor
pînă la ieslea murmurată a izvorului,

*care e mai bun ca cerul,
mai răcoritor ca noaptea
și mai înalt ca lumina.*

*Frunzele au adunat zvonul
cu urechile plecate spre vînt
și-au început să bată clopotele
spînzurate în vîrfuri ,de molifți,
pînă cînd în toată pădurea
a început liturghia amară a furtunii.*

*Mistreții au năvălit în hățisuri
și-au trezit toți puii de liniște din somn,
fluietul cîntezului s-a ncolăcit pe trunchiuri,
ursoaica în spaima ei mare
a strivit în fugă un hat de mîrgăritare,
cerul &a lăsat jos pe brînci
dar prea de tot întunecat
ca să mai poată străbate prin crengi.*

*A fugit și cîntecul care împărătea
pe scaunul nevăzut din adine,
cîntec fără lăută
ca o arătare.*

*Tîlharii au furat din pădure
numai cîteva chiote șoptite
și s-au întors pe unde-au venit:
nevinovați cum sînt, fără să știe
că n-au ce sătura cu ele
dîncolo de hotarul singuratecei păduri.*

*Apoi duhul ascuns al miezului pădurii
s-a scuturat de spaimă și-a adormit
ca un pui într-o tufă.*

Studiu în patru mișcări

de Mihail Ungureanu

MIȘCAREA 1.

*Oamenii de vată au plecat să-^nvie
Valurile mării stinse, de hârtie.
Oamenii de vată s-au întors învinși,
Cu penele arse, își cu ochii stinși.*

MIȘCAREA 2.

*Oamenii de vată au plecat din nou.
Marginile mării le băteau ecou.
Scîrțîia nisipul dureros de rar.
Lumină deasupra soarele de var.*

*Știu că fiecare \căuta, la fel,
Soarele, în umbra scrisă lingă el.*

MIȘCAREA 3.

*Umezîți de rouă și loviți de val,
Peștii de părere se zbăteau pe mal
Oamenii de vată, așezați în prund,
Căutară marea-în ochiul lor rotund.*

MIȘCAREA 4.

*Oamenii de vată se-îmbarcau senini.
Plantele de sare le scîlpeau lumini,
în tîrziu, pe-obrazul malurilor vechi,
Valurile mării i-au lipit perechi,
I-au lăsat să moară împăcat, și lesne.*

*Uneori marea îi lingea pe glesne,
Alteori, cuminte, pești cu ochi de clei
Se culcau alături și [priveau la ei,
Și întotdeauna pasărea de mare
Se bătea pe față gîndurile rare.*

Necunoscutul Matei Caragiale

de Ion Bălu

jp^^Jfărimfad .sub copitele cailor
I mlia ilja însângerată, cete nesfâr-
14^,3 Site de războinici împinzesc
-depărtările; în lanțuri, lungi șiruri
de ostateci pășesc, șfietfaiuți de bice;
în urmă orizontul aude și pe cer,
printre narii zdrențuiți, se rotesc, țî-
pând sfășietor, corbii... în acest uni-
vers poetic, amurgul purpurii, scaldat
în flăcări, și trandafirul roșu, ivit din
pământul îmbibat de sînge, sint simbo-
lurile fundainefcale ce rezumă lirica
lui Maitei Caragiaie.

Poetul înțelege evocarea trecutului
istoric ca o dramatică trăire interi-
oară și două sint atitudinile favorite,
aparent romantice : cmtemplarea apu-
sului solar își,a idoua,visairea,,noaptea,
sub coroana străvechilor stejari. în
^aceste fionme, Maitei GairagMe toarnă
un conținut nou și *Clio*, airs poetica
ce deischide volumul de *Pajere*, ne re-
levă un poat ce meditează ou foarte
multă gravitate asupra artei sale.
„Taina maorii strămoșești”, își începe
solilocul *Clio*, nu stă în filele îngâlbe-
nite de vreme. Trecutul nu poate fi
deslușit decît în „amurgul nug de pur-
pura” ; priivodu-1 atent, nu poți să nu
observi cum în „viUvoiarea-i” se înfi-
ripă fantastic „vedend strălucite”. în
incendiile apusului, norii, „uriașe sto-
luri la zări incremenite”, par „paje-

re-ncleștate de zgriptori din povești /
umbrind cetăți în flăcări cu turnuri
prăbușite”. Dar inserarea coboară re-
pede și atunci, cu imaginația aprinsă,
poetul aude, prin foșnetul copacilor,
cum răsună, răzvrătite, în suflul său
gemetele străbunilor adormiți:

„Dar ceața serii-neacă troienele de
jar.
Atunci mergi de te-iașează sub un
bătrân ștejiar,
Ascultă miindrul freamăt ce-n el
deșteaptă vântul,
Ca-n otoasirtuți suflet de vrajă
răzvrățiți,
Cînd negrul vâl al nopții înfășură
pământul,
în geamăt să tresalte străbunii
aidonmiiți”.

Asupra acestui ultim .aspect, Matei re-
vine obsesiv în *Lauda cuceritorului*
(„Sint seri, spre toamnă; adânci și
strălucite / ce luminîndu-mi negura-
amintirii, / Trezesc în mine suflete-
laidormiite”) și indeosebi în tulbură-
toarea *Mărturisire* de unde răzbate o
atît de subtilă mândrie patriotică. Ima-
ginile sint toate memorabile și pretu-
tindenii se iasă bănuită o surdă du-
rere, încorsetată în tiparele prozodice,
de o intensitate comparabilă, poate,

cu *Noi*. La Octevoian Goga, jalea unei nații era debitată colectiv, oa un coral unaroaraail, die o mulțime înfiorată în fața unui posibil catadlism. în schimb, la Matei Caragiale, durerea aste trăită, ou nu miaz puțină intensitate, de un singur individ all cărui suflat, multiplicat succesiv într-cin triplic de ipostaze — jmare moartă"; „turn de piatră", căzut în ruină; floare -nară „muiată în sînge" — rezumă cu o putere .sintetică, puțin obișnuită, întreaga istorie națională. însă peisajul e de o pustietate dezolantă. „Marea moartă", închisă cu stânci arse și stepe aride, aire deasupra-i „jun cer de jale" și „undeie-i pale" dorim veșnic, nadlimitiite, ascunzând în adâncuri „ineoate vechi cetăți". „Turn de piatră", sufletul, înfiorat de viaturi, cernut de plod fără sfârșit, acoperit de iederă și mușchi, veghează trist singurătății, turburat, noaptea numai, de zbor de lilieci. Prefăcut în floare, — „Sufflatu-cmi e-o floare rară ce muiată pare-n sîmige" — sufletiul-drtiare nu are miros; mireaisma i-a fast spulberată „yde-al restriștii aprig vânt".

Necunoscută suficient*), restniinisă cantitativ, poezia lui Maitei Caragiale a trecut neobservată, umbiriută de capodopera *Craii de Curtea-veche*. Totuși puțina poezie rămasă de la fiul marelui cteanuaiturg evidențiază o sensibilitate mai puțin întâlnită, Nu izvorul de inspirație îi singularizează în Mrdica dinaintea primului război mondial, ci unghiul foarte personali de abordare a materiei. înaintașii: Bolintineanu, Alacsianidri, Coșbuc reliefașeră îndeosebi virtuțile eroice ale trecutului; Miatei Caragiale privește același trecut exclusiv pe *latura tragică*. Aceștia este și motivul pentru care lirica lui Matei aspiră spre poezia substanțială.

Lauda cuceritorului și *Prohodul războinicului* coboară în epoca marilor migrații. „Cuceritorul" este un oarecare „rege banbair" oare-si mină nesățios gloatele să spulbere „impărății

bătrine" și cutare strofă comunică sobru eterna curgere a timpului, cu rezonanțe inedite:

^Povestea tia pierdută e-n viitoare,,
De ani supuși ce vremea-a
spulberat,,
Dar umbra ta le mohorăște
zarea,,
Că^nalt răsări, cumplit, neîndurart,,
Cuprins de flăcări pe căzînde
turle,,
Cu pieptul gol luptînd însângerat,,
Beat de .măcel.."

Prohodul războinicului, „trădat într-o strămoare" e un omagiu adus de pie-

*) .înaintea lui Vinea, Matei Caragiale a cunoscut debutul editorial dincolo de mormânt; *Pajere*, tipărit de jCulltura națională", apare la câteva luni după stingerea fizică a poetului. Primele treisprezece poezii i s-au publicat în *Viața românească*, nr. 4, aprilie, li912. De la Berlin, Caragiale, aAidr. de ocupațiile fiului, venise special în țară să-l prezinte lui Ibrăileanu și redactorilor revistei ieșene. Scena a evocat-o, cu oarecare subiectivism, Sevastos : „într-o consfătuire care urma să aibă loc, tinărul poet trebuia să-și citească versurile. După ce s-a încheiat acest înalt consiliu, Caragiale^ Vlahuță, Matei Ion Caragiale, Ibrăileanu și Tapirceanu, care participaseră, au sosit la banchet într-o stare sufletească, foarte încordată. înainte de a se așeza musafirii la masă, Topirceanu îmi povesti că reprezentația lui Caragiale cu fiul său dăduse fiasco... că versurile acestuia erau banale, chinuite și cu multe imperfecțiuni de formă... că el îndrăznise să reproșeze tinărului citeva slăbiciuni artistice, care-l făcuseră' pe Caragiale — bătrînul — să-și iasă din pepeni și să se răstească la dînsul: „Da' cine ești tu, mă... să-mi idai mie lecții de poezie?" (Amintiri de la *Viața românească*, ESPLA, 1956, p. 101). Alte patru poezii apar la interval de patru ani; trei în *Viața românească*, nr. 3, martie 1913 și una în *Flacăm* lui C. Banu, nr. 30, mai 1919. A mai fost publicat cu trei poezii, cunoscute, de PiEat și Perpassium în *Antologia poezilor de azi*, vol. I, 1925..

toșii războiniciei, căpeteniei săgetate „din goană”, în adînoimi de codri. Pe pinza unui ev mediu construit dintr-un contrast de umbre și lumini, sint fixate, ca într-un pamopticum, portrete: domnitorul, domnița, feudalul acaparator, ori trîndav, înțeleptul, cronicarul etc. sau naturi moarte: „curțile vechi” ș.a. Puține sînt individualitățile prinse-n mișcare. Unul, de pildă, este domnitorul rănit, ce-și caută, rănit, scăparea în bezna codrilor; și oînd deodată, pe malul unei ape i se arată zarea cuprinsă de flăcări, ... „blestemă hain / Șinamenințînd vîzduhul, cu pala-n mina dreaptă / Se-n-toarce Voievodul mînat de-un aprig chin / în valea unde lupta și moartea îl așteaptă” • („Noapte roșie”). Cele mai multe portrete sînt realizate static și, ou mici excepții, tehnica construcției e aceeași. Plecînd de la un motiv central, poetul adaugă progresiv culori noi, iugroșînd sau subțîind pasta, intenția fiind de a surprinde sub niște linii și culori, caractere. Și în permanență veghează un necruțător critic, dezvînd, sub crusta mișcărilor automate, adînci tare morale. Iată boierul descins parcă din didahiile lui Antim Ivireanui, dar ou sugestii în direcția folosirii tropilor, din Erninespu:

„Peo culme, lângă-un iezzer, du-
rează-o mănăstire,
Boierul... Mufliț bătrîn e; dinți nu
mai are-m gură.
Postește-, se îngrijește, bîrfește și
strîmb jură,
Stă curios în strană și zice din
psaltire.
E mic de stat, fățarnic, semet și
crud din fire
Viteaz spătar fu-n lupte, dar azi
cînd barbate sură,
Cu dreapta se închină, cu stînga
smulge, fură,
Despoaie și ucide în setea-i de
hrăpire”
(„Boierul”)

innăscută, „satie-d de hrăpire”, accentuează poetul, e nemodificabilă. Destinul tragic al bătrînei bogătașe din *Aspra* (soțul, fiii, rudele apropiate i-au pierit de sabie), n-a înfrînt-o, n-a îmblînzit-o: „...și fără preget luptă, împila și jupoaie”. Altădată, e caracterizat magistral feudalul indolent, „trintorul”. Obosită istoric și biologic, clasa socială căreia îi aparține i-a transmis nanumăralbile defecte fizice și morale: „în trîndaivă-taromeală stă tolănit grecește / Urmașul lor. Uirî e, bondoc, sașiu, peltic” și violența verbală prefigurează sarcasmul arghezian:

Și gura-i strîmbă numai măscări
bolborosește
E putred, deși tînăr: sînrnanua
fost de mic
Crescut pe mîini străine. El joacă.
din buric,
înjură, se răzgăie și rîde-apoi pros-
tește”
(„Trîntorul”)

Și în această lume care „tânjește, isefioară și moare de tristețe”, *Domnița* trace prin viață ou „privirea-i idrăceaisă”, *Dregătorul* și *înțeleptul* (sînt și titlurile poeziilor) care n-a rîvnit la măriri deșarte, ci „bea virtos și ospăta”, putrezesc în schituri vîduve de domni sau se străduiesc să închidă în slove urgia vremii lor, bătrînii cronicari:

An după an înșiră, domnie cu
domnie,
Rănit de moarte însă de pîrtinire-
plin.
Bl Dana-nviersunată își moaie în
venin
C-an viitor izvodu-d mai mohorât
să-nvfe,
Acel veac de restriște cu sînge-
rînde zări”
{„Cronicarul”)

Peste amintirea oamenilor stăruie obsesiv imaginea „curților vechi”:

De veacuri, părăsite pe-ascunsele
 coline,
 Zac curți pustii... Acolo tăcerea
 stăpânește
 Și-n verde mantă mușchiul cu-
 prinde și-inivelește
 Surpată zidărie și frânele tul-
 pinii...

Insuficient (realizate mi se par *Călugărița*, *Pe Argeș*, *Dormi*, *Grădinile amăgirii*, *Întoarcerea învinsului* care sînt o exteriorizare, deseori cenzurată, a unui deloc neglijabil tîmniuc interior. Iar *Singurătate*, o melancolică autobiografie lirică, din oare răzbat foarte vizibile ecouri ale unei vieți ce aspirase totdeauna spre un ideal spiritual ori material, însă niciodată nu izbutise să-ă atingă. Și la sfârșitul unei traiectorii biologice, poetul așteaptă, „netulburat și mut”, clipa „cea din urmă” :

Goni-voi amintirea și voi chema
 uitarea
 Să-mi legene sfârșitul, 'al liniș-
 teMieeput.
 Că margini nu cunoaște păgăna
 semeție,
 Afară de trufie nimic mamitan
 sfînt,
 Muam răzbnat printir4nisa în-
 treaga seminție,
 Și sub călăuzirea-i pășesc cu bār-
 băție
 Pe atît de aspra oale a negrului
 mormânt...

•

Cu *Remember* — Cultura națională, 1924 —, Matei GarragMe aducea în nuvela românească aerul misterios, intrigă plină de neprevăzut și personajele stranii 'alle lui Poe. Cadrul însuși respiră un discret parfum nordic, detaliile sînt șterse, contururile estompate și, compozițional, nuvela e alcătuită cu o simetrie remarcabilă.

întors „la Benlin acasă”, după o

grea boală, povestitorul găsește metropola, în acel început de iunie „numai flori”. Convalescența se făcea cu greutate și zilele se scurgeau într-o „dulce aromeală”. Seara însă, atunci cînd umbrele scăldate în purpura apusului se însufleteau și prin oglinzi, tainic, treceau fiori”, locuința era părăsită pentru farmecul nocturn al capitalei și orașul trăiește aievea cu străzile sale aglomerate, cu liniștea odihnitoare a muzeelor, eu freamătul neistovit al copacilor seculari, dar mai ales ou apusurile de soare și nopțile sale. „Pa-săre de noiapte”, urînd pătimaș zorile, povestitorul se dăruie cu frenezie nopților și, desariindu4e, stilul său are sdlipiri de odăjdii: „Sufletul meu sălbatic, care de obicei pare a ațipi zgribulit de o nemulțumire nedeslușită, nu începe a trăi pe deplin decît odată cu stingerea celor din urmă vâpăi ale amurgului; pe măsură ce se așterne vâlul serii renasc, mă simt mai eu; mai al meu. Sănmî fi îngăduit mijloa-ediie de trai a schimba fața împrejurărilor, ou anii ar fi fost cu puțință să nu vād raza zilei (...) hoinărind pe acolo unde, în umbră, freamătul copacilor înalți face ca singurătatea să pară nemărginită”.

Imaginea preferată este, deci, a insului solitar, rătăcind gînditor printre pini străvechi, ori a individului abstras din contingentele realului care, desprins de prezent, își retrăiește în cordat trecutul și trece, aparent nepăsător, prin mijlocul semenilor, asemeni Luceafărului. Atitudini uzate de romantici, Matei Caragiale le ilustrează pe amîndouă. însă în proză, ca și în poezie, numai culoarea e romantică. Procedeele de investigație sînt moderne și descrierea stărilor sufletești, sondarea zonelor interioare refulate, încercarea de a găsi un sens manifestărilor tulburi subconștiente, relevă în Matei un analist fin și nu fără îndreptățire G. Că-

linesGu ha. alăturat *) grupului supra-realist, studiându-l imediat după *Pa-raclisul suspinelor* al lui Vdnea.

Puțina materie epică din *Remember*, nuvelă de atmosferă în primul rftcd, este o rememorare a unei întâmplări extraordinare, petrecute în ațăătoarele nopți barlineze. Absorbit în contemplarea unei pânze de Ruysdael, ai cărei copaci enormi înecau un caistal ruinat de ani, atenția îi e distrasă de un tânăr cu înfățișare puțin obișnuită, desprins din alte veacuri, coborât primtr-o vrajă de pe pinzele lui Van Dyck sau Vandar^Faes și despărțit prin „prăpăstii de timp”, de trecutele epoci. Numele chiar, Auibery de Vere, era foarte vechi și Matei Caragiale îi schițează cu voluptate genealogia. Personajul e scrutat de la distanță sub felurite unghiuri posibile, incitând treptat curiozitatea. Foarte tânăr și neverosimil de frumos, de Vere era îmbrăcat cu o eleganță impecabilă ce ar fi produs invidie și englezului Brummel, „regele modei” secolului anterior, albastru fiind culoarea preferată. De altfel, întreagă făptura lui iradia nuanțe (albăstrii și ochii gaveau acea nevinovată limpezime se strălucește numai sub pleoapele eroilor și ale copiilor”. Șapte safire de Ceylon ce-a împodobeau degetele togi și subțiri, o brățară și un parfum „de neuitat”, de garoafe roșii, sugerau resurse de existență fabuloase. Rara-i frumusețe era dublată de o inteligență scâpărătoare și de o experiență de .viață ieșită din comun. Prietenia s-a legat pe nesimțite, dar tot timpul, prozatorul se menține în limitele unei observări strict obiective, interzicându-și aprioric orice imixtiune în viața celuiilalt: ^Dacă el însă ntumi destăinuia nimic, •apoi eu îl întrebam și mai puțin și presupun că tocmai asta a fost pricina că am legat prieteșug. O veșnicie

*) In *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bd. Fundațiilor, 1941.

să ne fi întâlnit, tot mai lesne i-ar fi scăpat lui o destăinuire decît mie o întrebare. De altfel, nici nu țineam să aflu ceva: ce mă privea pe mine?”

Intîmplări mărunte în sine (primirea unei scrisori; cumpărarea — „a devărat dasfiriu” — de către de Vere a unor orhidee rare; întîlnirea cu a-ceSta, la imiezul nopții, pe o alee singuratică din Tiengarten, travestit în femeie), dar esențiale în contextul nuvelei, 'adaugă concentric noi linii enigmatice eroului. Ele culminează ou scena din noaptea „^de catifea și de plumb” cînd de Vere, întrio surescitare indicibilă, îl roagă stăruitor să-l aștepte puțin : „poate Imai mult de un sfert de ceas, oricum însă anai puțin de o jumătate”. Reîntoarcerea nu a mai avut loc niciodată. O săptămână încheiată, autorul a fost torturat de dispariția incredibilă a prietenului și de imaginea unei ferestre luminate, singura în noaptea cînd îl aștepta zadarnic.

Asasinarea tinărulud, aflată din zia-re, âneheie o viață ce nu ș^a dezvoltat taina și ani mulți povestaltorui va fi urmărit de amintirile acelei veri fierbinți. Un parfum de garoafe roșii, simțit odată, îl âmfooldește să-i -povestească totul unui cunoscut, ce fusese la Berlin în acal neuitat an. Acesta, fleqar, se pregătea, zirribind, să-i spună cum stă chestia cu „dandanaua”, dar e refuzat tăios. Farmecul întâmplării, se explică autorul, „istă numai în puterea ei de taină (...) împrejurările au făcut să întîlnesc în viață un crâmpei de roman care să-îmi îplinească cerința de taină fără sfârșit. De ce să-l las să mi-l strici?”

Fraza conține o anume concepție estetică și Matei Caragiale încearcă so pună în aplicare începând Guar-ulla un roman ce urma să fie alcătuit dintr-un șir de episoade rămase cu desăvârșire „sub pecetea tainei”. Car-tea,- rămasă neterminată, e compusă din trei asemenea secvențe, trei nu-vele în realitate, ultima mai slabă, âe-

gate între ele prin persoana lui Teodor***, fosta „jînă dreaptă a câtorva din marii perfecți de odinioară”, care se confesează autorului. În miezul primei nuvele se află dispariția misterioasă a lui Gogu tNiofesou. Întors ou un prieten de la Bușteni, Nicolau se desparte, în București, de tovarășul său „zicând că are de lăsat undeva o vorbă”, pe urmă, va schimba tramvaiul și-4 va ieși înainte (întro anumită măsură, conflictul îl reproduce pe cel din *Remember*). Nu s-a mai întors riicind și zaldamic s-au irosit eforturile poliției. A doua nuvelă are în primpian umatotputernic ministru chinuit de o „înpăimântătoare me-teahnă” și oare (moare la Paris în împrejurări nedestegate vreodată. Prin amândouă scrierile trec femeii aureolate de mister și stăruie îndelung parfumuri din esențe rare.

Dacă *Remember* a fost stîncă de unde Matei Caragiale a urcat spre piscul *Crailor de Curtea-veche, Sub pecetea tainei* desvăluie intențiile probabile ale autorului. Personaj inedit în literatura noastră, excelent criminalist, Teodor***, licențiat în drept la Paris, renunță la o posibilă și fructuoasă carieră politică numai din pasiune pentru ancheta penală. Îmbinând intuiția cu analiza psihologică, investigarea directă cu cercetarea cea mai discretă, „oonu Rache” este un Maigrat român în stare embrionară.

Puțină, impopulară la data apariției, proza lui Matei Caragiale nu a avut, practic, nici o influență asupra literaturii române; recită astăzi, ea își dezvăluie neașteptat sonori moderne.

„Craii de Curtea-Veche” sau motivul eșecului

de Mihail Petroveanu

Notăgăduit în famieoull lui tulbure, romanul „Craii de Curtea-Veche” a fost viu dooitrovensat în (trecut ca valoare globală (iareție perfectă, după Ion Barbu, ratată după G. CăOanescu), ca apartenență (fără antecedente autohtone, pentru VUaidimir Streinu; credincios tradițiilor și spiriitului caragialian pe limba baloanisimullui și a nervului polemic, pentru PompMu ConstJanitinescu și Șerban Gioouleacu), ca faotoră (funciar realistă — Perpessioius; fantezistă — Tudor Vianu). Reaprindearea discuției la reeditarea diin 1057, de astă dată în juriul poziției autorului, pentru unii critic, pentru alții complice al tamii descrise, pre-

vestește cărții o carieră care, iremediabil furtunoasă, arată că legitimarea literară a fiului dintăi al lui Ion Luca Oaragiale itrebuie să întârzie, precum odinioară cea civilă ?

Citind în „Craii ide Curtea Veche” foirarararea deplină a temei eșecului. — obsesie a vieții și scrisului lui Matei Caragiale —, nu ne propunem a alimenta ou dinadinsul divergențele experților în evaluarea bijuteriei lucrate de ^aurSaurul” Matei Caragiale. Perspectiva aleasă, integrând opiniile existente întouoit ele ilustrează o datura de adevăr, permite, credem, elucidarea unui mesaj atât de can/tinaidatoriu (tălmăcit, într-un mod mai adecvat intențiilor artistului pe de o pante, iar

pe de alta, reliefarea unității unei producții oare, eterogenă ca mijloace, este nu numai prin sigiliul stilului dar și prin structura intimă cel mai armonios hibrid al literaturii române.

•

Se știe că Mateiu Caragiale s-a simțit persecutat de insuccesul social, de lipsa averii și demnităților înalte în stat, și ide nrecunoaștarea, la nivelul dorit și într-adevăr ieșit din comun, a culturii, inteligenței și talentului său. Drept urmare, ajunsese să suspecteze și aprecierile ce i se adresau, ca datorate numelui purtat, tatălui, al cărui prestigiu, deși invocat la nevoie, l-a apăsât totdeauna țintre alții, Eugen Ixjvinescu vorbește în „Memorii” despre complexul lui filial). Din relatările celor puțini și ocazional admiși în preajmă-i și constatările lui Perpcssicius, fie de conduse cu delicatețea specifică „istoriculluiigentilam”, din referințele autobiografice semănate în „Craii de Curtea Veche” și din alte pagini de jurnal, reese că paiadinul durerii mute, răbdate în superbă izolare sub deviza „Cave, age, tace”, nu a reușit să și vindece rănile orgoliului cum a crezut)- In aristocratul imaginar și biruitorul soartei a scrâșnit plebeic rancuna împotriva trecutului său, constrâns să vâneze pe căi umilitoare și multă vreme zadarnic, avantajele materiale și morall-decorative — titluri, ordine, medalii — socotite firești. Nici intrarea în rândurile boierimii, prin căsătoria cu o descendentă a familiei Sion nu i-a potolit pe de-a întregul jindul, în ciuda mulțumirii de a se vedea moșier, de a-și contempla steagul „verde-galben” din virful „castelului” cu sentimentul -restituiUi-llui în drepturi și a angajamentului de a-și idiădi o existență liniștită, ca, am spune, prințul de Salina din Ghepardul. Evenimentul avusese loc tot în

*) Op. cit. pg. 315.

împrejurări umilitoare. Soția, mult mai în virată, trecută pare-se paste pragul feminității active, își dăduse mâna ofilită după interminabile pertractări, și refuzase înscrierea proprietății pe numele bărbatului în foaia doitală. Calculul amarezului asiduu era lesne de ghicit. Mirele l-a și mărturisit în partea nepublicată a jurnalului, citită nouă de Șerban Cioculescu (posesorul unei copii integrale), conso-liodu-și scrupuiMe eu precedente ilustre în materie de amoralism. În privința veniturilor, ele soseau regulat, dar nu erau de mari proporții, ea și de altminteri satisfacțiile de panaș. Așa dar, roade relative față de niște pretenții exacerbate ide o existență ambiguă, chiar din unghiul lud de vedere, traversată de (momente ferice arareori și numai pe plan intelectual și artistic, cele mai adesea precară și dubioasă. Copilăria și painte din adolescență le-ia petrecut lingă femeia simplă care i-ia fost mamă. (Motiv de a o disprețui și ocoli ulterior, de a evita în genere „amintirile din copilărie” niciodată menționate.) Prima tinerețe, sâcâită de javariția” și „plaiahia nesărată de sfaturi” ale părintelui, care nu-i dădea de cheltuit cât dorea și îndemna să continue studiile, ia consumat-o în frecventarea mediului de abjecte delcii, unde modelele lui Pașaldia și Pantazi fraternizau cu speța lui Pirgu, în prezența și cu concursul boemului nostru.. în fine, a doua tinerețe și maturitatea au ars în umbra potențaților cu și fără hrisov, biciuite de goana după sumele necesare regiei unei fațade prea somptuoase pentru un funcționar în permanență subaltern: șef de cabinet, șef de birou, al doilea secretar de legăție, în ceasurile de curaj lăuntric, Matei Oaragiale aprecia însă cutremurat lisanța dintre pretenții și înfăptuiri, aruncând vina din aceeași mândrie, pe seama instinctului de autodistrugere

„al rasei kii închipuite”, (op. cit. pag. 318). Atunci, n-a fost decât un carierist nerealizat ?

Oricât de interesat, de avid, de cinic. Matei Caragiale rămâne ireductibil la profilul unui aroș balzacian, al arivistului poleit cu ifose, plin de resentimente, amendate tardiv prin melancolie, la rândul iei mărunță, devreme ce nu e altceva decât regretul egoistului pentru atingerea doar în anume măsură a țintei și abia spre Scăpătutul vieții. În Mateiu Caragiale, alături de eul practic, „diurn”, de cel ce a fost astfel în irealitate, a pulsat, chiar diaeă tot mai intermitent, eul „nocturn”, cel ce Sia voit laMell pe sine și pe eroii săi, după tiparul, modelat încă din anii liceului, al unei nohilimi mitice, hipostaziate aproape în virtuți. Seva spune că diferențierea aceasta nu ar modifica cu nimic esența concepției mateine, ba poate i-ar întări fondul retrograd, deoarece orice idealizare a claselor posadante, inclusiv cea născută din autoiluzionare, cantribue în mod obiectiv la mistificarea realității. Aceasta, mai ales că operația a avut loc mult după ce istoria a sancționat nobilimea, răsturnând-o de la putere, sau constringiadio să pactizeze pe teritoriul țării lui Mateiu Caragiale, cu fostul adversar, burghezia. Constatate adevărată, valabilă pretutindeni în afară de literatura lui Mateiu Caragiale, pentru a cărei optică, hotărâtor este tocmai rolul jucat de elementul său donquijotejesc, de fenomenul autoînșelării. Neglijând această formă de „candoare”, această rădăcină subiectivă a reprezentărilor sale despre aristocrație, nu numai că îl simplificăm pe autor, dar nu ne explicăm izvorul suferinței isuale, ascunsă în autodefiniția „Sint un neliniștit sub aparențe calme” și semnalată în fazele finale ale junualului, sub forma unei crize morale. Anxietatea ana simptomul psihologic a intuirii discrepantei dintre imaginea și realitatea aristocrației. Scripind de timpuriu, intuiția aceasta

s-a dezvoltat sub lecțiile experienței, care i-a demonstrat și propria Sa abdicare, capitularea lui Don Quijote în fața lui Riastignac, a lui Pirlu din el, în conștiința, dureros de acută, a zădărniceii aspirației clădite pe o himeră. Cum însă pentru Mateiu Caragiale, postulatul aristocratic continuă să constituie suprema rațiune de a fi, unioa șansă a insului pentru o realizare a sa, neîmplinirea axiomei evidențiază nu nonsensul exigenței ca atare, ci slăbiciunea naturii umane înseși, precaritatea sa funciară.

Ajunsă aci, într-un punct nodal, de unde se deschid drumurile scepticismului total al Ecleziastului, luciditatea se înspăimântă parcă de propriile concluzii și cedează terenul mentalității iraționale, înaintea căreia înălțarea și prăbușirea fac parte din secretele chimiei sângelui, ale încrucișărilor fatale, ale /răzvrătirii cine știe cărei tare, dacă nu ale necunoscutului ca atare. Prialnic atâtea veacuri, destinul privilegiatilor își retrace treptat sau brusc grația, lăsând prin nu știm ce capricii, ca mândra stirpe a „elitei” să se adultereze, să-și istovească inutil resursele, să se îndrepte ou o atracție irezistibilă spre polul propriei idistrugerii, cu o veritabilă voluptate a autenimicirii. Iată sensul magnetismului exercitat de canalii burgheză, de fauna lui Pirlu asupra sectei din ce în ce mai rărâte, a lui Pașadia și Pantazi, și asupra celui de ai treilea orari, autorul. Proces ireversibil, degradingolada aste — semnificativ — prefigurată de la începutul cărții, prin Pena Corcodușa, a cărei apariție și apostrofă („Crailor, Grai de Curtea-Veche”) auguraază finalul întunecat al eroilor. Deznodământul romanului, sfărâmarea triadei prin moartea lui Pașadia și autoexilul lui Paintazi, coincide ou întâlnirea dintre cel de al treilea crai și Oasandra zdrențăroasă cane e Pena Corcodușa: „Lingă împrejmuirea bisericii ou tonla verde, licărea sfioasă o lumină slabă oare ne-a atras. Cineva o aprinsese la

căpătăiul unei moainte ce zăcea cuviin-
cioasă pe-o rogojină. Să nu ani se fi
spus, naș fi crezut că era Pena Cor-
codușa ; cum aș fi putut recunoaște
în chipul acela blajin ou trăsături gin-
gașe pe ânspăamântătoarea furie de
anul -trecut ? în zâmbetul buzelor ei
învinețite și în privirea ochilor ei ră-
mași deschiși ena o duioșie extatică ;
femeia care fusese nebună din iubire
părea să fi murit fericită: poate că
în acea scurtă clipă a sfârșitului, cu-
prinzătoare de veșniciei, i se arătase
avea mândrul cavalier-guard, în ființa
cărui se (răsfărgeau întrunite strălu-
cirile a două cununi împărătești".

întreaga literatură a lui Mateiu Ca-
ragiale psalmodiază leitmotivul mări-
rii și decăderii. Dacă „Pajerale" îl
anunță la modul descriptiv în portre-
tele de aur și sânge ale dregătorilor
și domnitorilor vechilor epoci, iar „Re-
member" îl situează într-o perspectivă
de mister și fatalitate, „Craii de
Curtea Veche" M orchestrează savant.
Se poate observa că tema este urmă-
rită de-a lungul curbei înseși a pro-
cesului de dedlin, contrapunându-ise de
fiecare dată episodul liric celui critic,
trecutul magnific prezentului degra-
dat, pînă în momentul în care craii se
afundă definitiv în cloaca Arnotenilor,
sub bagheta lui Pirgu. Din acel mo-
ment, alternările de planuri și de to-
nalitate se suspendă, scena rămânând
dominată de tabloul mlaștinid morale,
în filigranul căreia se înscrie silueta
triumfătoare a lui Pirgu. Sub rapor-
tul procedeeilor, se constată menține-
rea aceluiași registru contractant. Des-
arierii cu vibrație stinsă a peisajelor
exotice îi succede evocarea, exaltată
de propriul obiect, a epocilor defuncte,
satisfăcând printr-o imaginară com-
pensație frustrarea de frumusețe din
viața reală, (vezi articolul lui Paul
Georgescu din ^Contemporanul").Por-
tretul, incisiv ori exaltat, este însoțit
de comentariul moralistului; rechizi-
toriu ori pledoaria, de notația croni-
carului și, una din însușirile specifice

ale lui Mateiu, definiția formulei su-
fletești a eroilor se constituie din epi-
tete pregnante pentru zonele opuse
ale trivialității și demnității, slufendei
chiar fizice și armoniei, lealității și jos-
niciei. Tudor Vianu, exemplificând în
„Arta prozatorilor români" evidența
dualității stilului, extindea observația
asupra faaturii caracterelor, alcătuite
și ele din aceeași opoziție simetrică,
indicând din partea autorului un rmani-
oheism morali: „Ce este nobil și tru-
faș este bun, ce este plebeian și laș,
este rău". Și adăuga că personajele
se repartizează conform principiului
arătat: la polul binelui, Panteza și Pa-
șadia, la polul răului, Pirgu. Lucru
exact mii mult teoretic, căci conduita
de fapt a eroilor obligă pe Mateiu Ca-
ragiale la nuanțarea schemei: atit în
Pașadia și Pantazi, cât și în el însuși,
coexistă binele și răul, într-un raport
favorabil dltimukid termen. Tocmai
aceaistă constatare, triumful răului în
specimene umane chemate să intru-
chipeze binele, furnizează deprimarea
antonului, este sursa acelei irepresi-
bile melancolii, infuzând „Crailor"
nota elegiacă. Mateiu Garagiafle însă
depășește sensul pur liric prin gene-
ralizarea cazurilor, prin considerarea
lor ca simboluri ale destinului rătăcit.
Problema dacă eroii sânt tipuri și car-
tea este un roman, nu se mai pune.
în această lumină, personajele și ta-
blourile sînt figurări ale unui motiv
unic. (Interpretarea lui A. E. Bacon-
sky, după care Pașadia, Pantazi și
Pirgu sînt ipostaze ale autorului este
justă dar limitată). „Craii de Curtea-
Veche", confesiune a înfrângerii unui
vis subiectiv și răzbunare fictivă asu-
pra realității prin conferirea unui ca-
dru de poezie și mit la tot ceea ce
compune latura nobilă a lumii, deta-
șând deci complet de realitatea năzu-
ința etică și estetică, este, în ultima,
analiză, scena unei maci tragedii a
naturii umane Întrucât aceasta, așa
cum am văzut, nu reușește să se sta-
tornicească la înălțimea răvnită. O

altă observație a lui Tudor Vianu, după care Pașadia și Pirgu compun o pereche shakespeariană, evocând pe Prospero și Caliban, trebuie extinsă în sensul că pe întreaga pânză a „romannullui” se mișcă niște figuri, firește păstrând proporțiile și ~~dimid~~ calificării iun rost sugestiv, shakespeariene. În Mateiu Caragiale, odată ou poetul funerar al unui still de viață, odată ou poetul tenebros, fascinat de enigma destinelor, odată ou estetul cuvântului, gestului, al ceremonialului în genere chemat să transfigureze viața, palpită o conștiință înfiorată de abisul ascuns în sufletul uman. Suflul înghețat de tristețe ce străbate „Craii de Curtea-Veehe” dă ecouri de tragedie, cu atât mai răscolitoare cu cât sentimentul prăbușirii nu este, așa cum s-a crezut, o apoteoză și deci o reabilitare, cel puțin prin moarte, a clasei nobiliare, ci o apooalipsă grotescă. Visul final în care cei trei crai pier într-un amurg glorificator include, să nu uităm, pe Pirgu, ca o caricatură a oomparșilor săi. Bufonul dezgustător al nobililor, însoțindu-i dincolo, cu strămbături și o Satisfacție rea, confirmă fatalitatea împerecherii dintre viciu și virtute, dintre bine și rău, înlăuntru aceleiași lumi: „Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari egumeni ai tagmei prea senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. În lungile mante, ou paloșul la coapsă și cu orucea pe piept și afară de scaaiiatu! tocurilor, înveșmântați, împangliciați și împănoșați numai în aur și verde, verde și aur, așteptam ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârșit. O lină chitare de clopoței ne vestea că hanul dumnezeiesc se pogorâise asupra-ne; răscumpărați prin trufie aveam să ne redobândim înaltele locuri. Deasupra stranelor, soutarii ne-

văzuți coborâse prapurale înstamate și una câte una se stinseră cele șapte candelă de la laltar. Și plecăm tustrei pe un pod aruncat spre soare^apune, peste bolți din oe în ce mai uriașe în gol. Înaintea noastră, în port bălțat de măscăruci, scâlbâinduise și schimonosindu-ise, țopăia de-ia-ndairatele, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Și ne topeam în purpura asfințitului”.

iDe altfel, revenind din domeniul imaginarului în acela al irealului, să nu uităm că Pașadia sfârșește lamentabil, în patul unei curtezane, iar Pantazi se pierde la orizont, undeva, simbolic vorbind, în neant. Dacă prin latura de taină (al cărei mecanism a fost descompus ou precizie de Ov. S. Groihmăfciuceanu) și cu deosebire prin estetism „Craii de Curtea-Veehe” rămâne debitor -curentelor epocii, simbolismului și romantismului întunecat, opera este a timpuriilor moderne prin autenticitatea sa, ascunsă sub alpec-te artificioase, și mai ales prin sensul ei de simlhdl sau, eu un cuvânt .oarecum forțat, de parabolă a condiției umane. Desigur, examenul acesteia este întreprins din perspectiva unui ideal aristocratic, măsura aspirațiilor, a realizării și eșecului omului este cea „feudală” și, de aceea, perspectiva cărții este îngustată, poartă o amprentă de clasă, pe care nu putem să o estompăm. Dar, fie și printr-o lentilă deformată, autorul ne« revelat oițe ceva din zbuciumul, din tensiunea umanității. Mături de farmecul tulture, „dqcadent”, alături de solemnitatea, de ritual voluptuos, a cărții, să4 înregistrăm timbrul de gravitate amară: indiciu al tragediei surde pe care o conține.

;) Vezi „Opere”, ed. Fundațiilor 1936, pag. 316.

„Ultimul capitol” din „Sub pecetea tainei”

de **Radu Albala**

i, ai ghicit poate, mi-a trăsnet prin cap să mă ascund în canatul uşei după perdele cît va ţine tainica vizită. Dacă Lena ar fi refuzat ? De cum o rugai, Lena încuvîntă fără codire şi făcînd mare haz.

— Ai să-l cunoşti numaidecît cine e...

Voi să mă reţie şi ea la masă, dar cu toată părerea de rău, nu putui primi: mă aşteptau la „Leul şi cîrnatul” Mieluşică şi baronul Flaimuc.

Pe seară, mă înfiinţai aşadar, la ora hotărâtă, acasă la Lena Cep-tureanu.

. — Ai văzut, îmi zise întinzîndu-mi cu zâmbetul ei fermecător mîna dreaptă pe care o sărutai, inclinîndu-rr.ă în tăcere, ai văzut că nici de rîndul ăsta n-au minţit cărţile lui madam Iuli. In adevăr, trei sînt cavalerii care-mi pică azi în casă pe drum de seară.

Itmi căutam un loc unde, văzînd totul, să pot sta cît mai puţin chinuit în canatul uşii, după perdele, cînd Lena adăugă că la urma urmelor ce atîta fereală : puteam foarte bine să iau parte fâţiş la primirea oaspeţilor ei. Ţi-am mai spus : din cele ale tagmei de poliţist, se lipise de mine doar duhul bănuielnie şi agerimea minţii. încolo •— mergeam atunci pe patruzeci de ani — eram un desăvârşit om de lume, înfăţişarea asta îngreunîndu-mi, chiar, citeodată, ducerea la bun sfârşit a unor gingaşe însărcinări. Acum, însă, n-aveam de ce mă teme. Făcătorii de rele — dacă erau cei pe care-i bănuiam — îmi erau ştiţi, dar nu mă ştiau. Şi apoi, Lena — ai cunoscut-o doar — primea foarte adesea oaspeţi, şi nu numai sîmbătă seara...

Feciorul îi pofti să intre, aşeză pe masă poame şi un vin negru vîrtos, şi primi porunca să meargă să se culce : stăpîna nu mai avea trebuiţă de dînsul, cafeaua, al cărei dichis — ceşcuţe, ibricile, spirt — fusese rînduit pe o osebită măsuţă, urmînd să o fiarbă şi să o slujească ea însăşi.

Din colţul unde îmi trăsese un jilţ, îndărătul unui paravan, îi pri-veam. Unul era, fără putinţă de tăgadă, dînsul. Potrivit de stat, voinic, avea întipărit pe faţă aerul acela puţin ladonmit pe care-l întâlneşti la toate mădularele stirpei de Saxa-Coburg, dar în care sclipeau, cu o vioiciune ascunsă, doi ochi negri şi vicleni, străjuind parcă, de-a dreapta şi de-a stînga, precum doi arcaşi pe soclul unei statui, Statua însăşi : nasul, falnic, uriaş, semeţ — nasul lui Nazone. La vremea aceea — trecuse abia de treizeci de ani — obrazul îi era chenăruit de o bărbuţă scurtă, potri-

vită din brici care, precum întreaga lui ființă atât de populară și la noi, nu vestea nici pe departe lungă barbă albă purtată mai tirziu de făptașul celor mai respingătoare trădări și felonii. Îți descriu, precum vezi, niște trăsături pe care desigur le cunoști, dar o fac pentru a te încredința că oaspele Lenei era însăși icoana însuflețită a Prințului.

Celălalt, aghiotantul, era un tânăr oacheș, de tot frumușel, cu o ținută cât se poate de gingașe; mișcările lui erau pline de atita mola-tecă drăgălășenie, încît în sufletul meu incolți, nu știu de ce, o bănuială care, atunci cînd în urma unui mic amănunt pe care am să ți-l destăinui numai decît, se prefăcu fulgerător în siguranță, mă cutremură.

Stam așadar și-i urmăream de după paravan, în vreme ce Lena, cu minunata-i coamă bălaie resfirată pe umerii goi, cînta, mîngîind clapele clavierului, un lied în care, pe stihurile lui Hugo von Hofmannstahl, se depăna, agale și trist, povestea unui cavaler al veacului de mijloc, îndrăgostit și trădat de fata unui morar. Mă vei crede sau nu, dar uite, și acum, după treizeci și atîția de ani, cînd din toate acestea n-a mai rămas decît fum, îmi sună liedul acela în urechi.

Cei doi ascultau în tăcere. „Prințul” fuma. Pesemne că aghiotantul, cu care se afla în relații foarte puțin protocolare — oare cît pot fi de protocolare relațiile unui suveran cu un aghiotant ce-l însoțește în asemenea poghiazuri? — i-l ceruse: „Prințul” alege un măr din pornieră și i-l aruncă. Cele două jilțuri erau destul de apropiate, dar fie că fusese prea tare aruncat, fie că îndemînarea mișcărilor tînărului nu era pe măsura drăgălășeniei lor, mărul îi scăpă din palme. Și atunci, aseultă-rnă bine, prietene, băiatul, spre a alcătui o piedică în calea poamei ce sta să cadă, în loc să-și apropie, așa cum ai face dumneata sau eu, sau orice bărbat, genunchii, și-i depărta, iar fusta firește lipsind, mărul se rostogoli cu zgomot pe podeaua cernită.

Cărțile lui madam Iuli dăduseră totuși greș. Cavalerii pe drum de seară la casa Lenei rămîneau doi. Cel de-al treilea era într-aievea o fermecătoare damă de cruce și, Doamne, niciodată n-am înțeles mai bine vorba pe care, închinîndu-mă cucernic cu limba în cerul gurii, mi-am spus-o mie insumi atunci: „Fă, Rache, crucea mare, că-i dracul bătrîn”.

Adică tocmai așa bătrîn nu era...

Și, înainte de a sorbi iarăși din cupa de vin, Rache își scutură cu părere de rău scrumul în cenușar.

— Degeaba, de la război încoace, chiar cînd o găsești, Maria Mancini nu mai e țigara de frunză de odinioară. Uite cum îi pică scrumul...

Și rămase cităva vreme tăcut, ou ochii țintă la fumul albastru, cău-tînd parcă să deslușească înitr-tosul cine știe ce tainică și numai de el văzută arătare. Mă ferii să-i tulbur meditația.

— Era în vara anului cînd aveam să luăm Plevna, urmă el după o vreme. Mi-l aduc bine aminte, fiindcă e și cel dintii al carierei mele de polițist. Fusesem chemat la un omor. Ajunși la fața locului, în mahalaua Sfinții Apostoli, cam pe acolo pe unde astăzi se desface, din strada tăiată mai pe urmă și numită Cazărmii, ulița Militarilor — o știi — lăsa-

răm trăsurile și o pornirăm pe jos : plouase mult în zilele și nopțile din urmă și nu cutezam să punem caii să înfrunte asprul povirniș, pe care, uleioasă și îmbelșugată, clisa îl făcea și mai primejdios. Ne călăuzea la deal cu un lămpaș, o fetiță, despre care nu știam decât că e neam cu cel ucis și că venise ea însăși să ne vestească fărădelegea.

În miezul beznei ce ne înconjura, nu se vedea, simburile de lumină, decât un nimb rotund care juca încoace și încolo, domol și lin, în ritmul pașilor lampadoforei ; de-a stînga lui, căci fetița purta lampasul în mîna dreaptă, cam la înălțimea genunchiului, se mișcau, daurite ca într-o miniatură de carte a veacului de mijloc, gleznelor și pulpele ei arămii, cărorora sfortărea urcușului și scurta alunecare zvicnită a piciorului desculț în noroi le vădea parcă anume alcătuirea fără cusur.

Coșmelia ce le slujea de adăpost se găsea tocmai pe creastă ; ajuși acolo, aflărăm întinsă cu fața în jos, pe o laiță, o femeie nici tînără, nici bătrînă, cu un cuțit uriaș înfipt în spate. Acum era puțin mai multă lumină și puteam s-o deslușesc ceva mai lămurit pe fetiță : în afară de fusta scurtă de cit, înflorită și înfoiată, mai era îmbrăcată cu o iie pe care, purtat de gîfiiit răsufării — emoție sau numai oboseala urcușului ? — se cobora și se urca un șirag de mărgelile mari, roșii. Basmaua îi alunecase pe creștet, dezvelindu-i părul negru și fruntea lată, de sub care sticleau o pereche de ochi uriași cu reflexe gălbui, care ar fi fost minunat de frumoși dacă n-ar fi fost atît de înfricoșător de stranii : aveau într-înșii ceva din duișia vicleană a pisicii de la care, de altminteri, se împărtășea întregul ei chip. Să tot fi avut șaisprezece, șaptesprezece ani. Povestea pe care ne-o depănă era scurtă : coborîse la apă și cînd se înapoiase o găsisese pe mama așa cum o vedeam. Era mama ei bună ? Nu, o culesese numai, de mică, de pe drum, și o crescuse. Pe părinții ei adevărați nu-i cunoștea. Avea vreun prepus ? Da, s-ar putea să fie ibovnicul bătrînei, care o bănuia că are bani la ciorap. Fu, bineînțeles, pusă la popreală, iar eu nu mai apucaii să cunosc sfîrșitul cercetărilor, căci, chiar în toamna aceea aveam să însoțesc, cum știi, pe S. în străinătate. Închipuindu-mă mai apoi cu unul din ipistații acelei cercetări, îmi spuse, fără să-l întreb, că îl prinseseră curînd și pe flăcău, care trăia, după cîte se părea, și cu fiastra și cu maștîhă^{sa} ; în ziua omorului, tăiasă și cărase lemne pînă tîrziu seara, chiar la popa de la Sfinții Apostoli, și o învinuia de omor pe însăși ibovnica lui.

O puseseră la cazne în beciurile poliției, unde știi bine ce strașnice metode se practicau — umbra răposatului căpitan Costache și funesta școală ce o întemeiasă erau departe de a fi pierit o dată cu dînsul. Totul rămase însă zadarnic și fuseseră nevoiți s-o lase slobodă, din lipsă de dovezi.

Estimp, „Măria Mancini", țigara de frunză a conului R., ajunsese la capăt. Se ridică de pe fotoliu și se duse să arunce mucul în sobă, încredințîndu-mă că nu cunoaște nimic mai neplăcut decât mirosul de trabuc stins. După cîteva clipe de tăcere, își urmă povestirea.

— Prins în vâlmășagul treburilor atât de numeroase și de încilcite ale meseriei, te las să-ți inchipui cât de curînd am uitat toată această afacere, oare nu era decît o „găinărie” față de tilhăriile mondene, dacă nu tot atât de singeroase, oricum mai ucigătoare, în mijlocul cărora mă învîrteam.

Mă aflam așadar într-o iarnă, la un bal, la Sutz, pentru a mea desfătare, dar — sacerdos in aeternum — mi fără a avea totodată și misiunea, lesnicioasă de altminteri în acele împrejurări, de a veghea asupra lui S., el însuși părtaș la sindrofie. Schimbam, destul de sastisit de petrecerea ce se vestea cam searbădă, cîteva vorbe cu unul din oaspeți, în capătul monumentalei scări duble de onoare, care duce, precum știi, la catul de sus, cînd privirea îmi fu robită de o apariție fermecătoare, deosebit de fermecătoare chiar printre atîtea „grandes dames en grande beaute” care umpleau saloanele palatului. Mă izbise grația ei de regină încă de cînd urca, înitoreîndu-mi spatele, treptele scării dimpotrivă. Acum ajunsese sus, și puteam s-o văd și din față. Era o femeie oacheșă, foarte tinără și foarte frumoasă, îmbrăcată și încălțată cu un gust și cu o eleganță desăvirșită : purta o rochie de brocart greu, de culoarea vișinei putrede, iar gîtul și-l împodobise cu o zgărdiță alcătuită dintr-un întreit șirag de perle. În corsaj, ca o făgăduință și ca o provocare, înfloreau, de o culoare aidoma rochiei, un minunat trandafir. Dumnezeu mare ! Un trandafir adevărat, în plină lună a lui ianuarie ? Amănuntul acesta îmi strimță simțitor cercul întrebărilor : sere calde, în vremea aceea în București, nu erau decît două : una a domnitorului, de la Cotroceni, sădită și îngrijită de grădinarul franțuz al bietului doctor Davila, iar cealaltă a Doamnei X X X care — o, mișelnica arătare de mai deunăzi din strada Clemenței ! — se afla pe atunci în plină tinerete și frumusețe. Fortuna, zicere, îi ajută pe cei cutezători ; tot ea mă ajută, desigur, și pe mine într-o forfotă ca aceea, s-o gădesc în mai puțin de un sfert de ceas într-un salon și s-o rog, curtenitor dar hotărît, să mă prezinte frumoasei necunoscute care eram pe deplin incredințat că nu-i e străină. Ghicisem. Zinca, așa o chema, era o nepoată a ei de departe, crescută într-un pension din Elveția și pe care o sprijinea acum să-și facă intrarea în lume.

Te rog, scumpul meu prieten, să nu mă întrebi cum s-a petrecut în noaptea aceea. Am auzit mai tîrziu, de la alții, că, așa cum îți spuneam, balul acela a fost unul din cele mai izbutite de la Sutz. Cît despre mine, trăsnetul mă lovise în plin. Farmecul chipului și al trupului Zincăi nu era întrecut decît de glasul ei care, orice ar fi rostit, suna a dezmierdare, sau poate de duhul ei scînteietor, aflat la largul său mai cu seamă cînd vorbea franțuzește, limbă căreia îi cunoștea cele mai ascunde subțirimi și cele mai alese dichisuri. Am dansat împreună toată noaptea, împreună am golit nenumărate cupe de șampanie și în revărsat de zori am plecat împreună la mine acasă, în Caimata. Știi că n-am fost ușe de biserică; ei bine, din atîtea păsări măiestre, de zi și de noapte, doamne de lume și breslașe sau chiar staroste ale iubirii, domnițe sau

țigănci de la zid — femei de toată mina, cîte au poposit o clipă mai mult sau mai puțin fugară în iatacul meu de holtei, n-am cunoscut copilă mai sfoasă și ibovnică mai pătimașă, fată mai feciorelnică și născoci-toare de mai drăcești năstrușnicii decît în dimineața aceea de neuitat. Părea că visez treaz, și cu adevărat visam, căci tîrziu către amiază, iată ce mi se năzări. Ciugulise niște stafide dintr-o tipsie așezată în fundul încăperii și se îndrepta către mine : bizuindu-se doar pe podoabele firii, nu păstrase pe dînsa, din cele alcătuite de iscusința omului, decît numai zgărdița de perle de pe gît. Și cum o priveam cu ochii mijiiți și cum înainta agale și lin și legănat, despuiată, desculță și desăvîrșită ca o trupiște însuflețită, pupilele îi sticliră a piscică, iar zgărdița se făcu din albă roșie, pentru ca apoi, cînd se apropie de tot, cele trei șiraguri de perle să nu mai fie decît trei șiraguri de bube rotunde, mustind de puroi. Dintr-o săritură eram în picioare. Vedenia pierise. în schimbul ei însă. atunci, în lumina spelbă ce, răzbind prin perdele, o hotărîse să-mi îngăduie să sting lămpile, pe care, cit mai multe, le dorise neconținut aprinse, în schimbul acelei vedenii, zic, își făcu loc în mintea mea o alta, căreia atunci cînd, nu așa de mult, și într-o lumină asemănătoare, mi se înfățișase întii, nu-i dădusem nici o însemnătate.

Nu se lăsă mult rugată și-mi destăinui totul. Doamna X X X cum-părase locurile din dealul Militarilor. Venind o dată să supravegheze salahorii și zidarii care făceau meremetul caselor, o zărise, o luase cu dînsa, apoi la dînsa, apoi, după ce o spălă, o îmbracă și o încălță, pe lîngă dînsa. O ținuse într-adevăr și într-un pension la Lausanne, unde căpătase bună procopseală de carte franțuzească și deprinsese cit se poate de bine, așa cum însumi mă incredințasem, hristoitia. Era limpede acum pentru mine că duioșia ce i-o arăta înalta doamnă nu era străină de apucăturile alături de fire cărora, așijderi tuturor celorlalte desfătări ale lumii acesteia, nu le punea nici un fel de friu.

Lăsai neadincită această bănuială, căci ea se înfățișa însoțită de o alta, mult mai strașnică și mai cu primejdie pentru însăși Zinca. Și, de ce să n-o spun, eram gata, la ceasul acela, să fac orice pentru ea ca s-o mîntui. O întrebai cînd s-a întors din Elveția și pe ce cale. Răspunsul căzu îngrozitor de limpede : venise, cu trenul firește — legătura cu drumul de fier austriac tocmai se făcuse — săptămîna trecută, căci Doamna X X X ținute mult s-o însoțească la Bobotează, ca s-o zărească Vodă cînd o zvîrli crucea în gîrlă. Iar eu știam că tocmai în acea săptămîna, într-un pat vagon al Expresului, numaidecît după Viena, o nem-țoaică bătrînă și bogată care călătorea singură, fusese găsită ucisă, cu un cuțit uriaș înfipt în spate ; făptașul, care o prădase de toate giuvaerioa-tele, nu putuse fi, încă, dat în vileag. Și mai știam de asemenea că tot de o săptămîna se află oaspe al Bucureștilor — ospetie al cărei rost îi deslușeam acum — vestitul domn La Glanette din Paris, as al poliției de trenuri și copoi de frunte al haitei care, încet dar cu temei, adulmeca urmele hoților de giuvaeruri. N-am întrebat prea multe, fiindcă deși

știam, nu *voiam* să știu mai mult. Aș dori să mă înțelegi. Era[^] pentru întâiași dată când simțeam limpede că îmi calc jurământul — și, în îndelungata mea carieră a fost, cu tot ce a tras după sine, și singura.

În aceeași după-amiază am trecut pe la Duschek. Am nimicit toate fotografiile ei de la bal, cu clișeu cu tot, mai puțin una, pe care într-o clipă de nebăgare de seamă, mi-am strecurat-o. Hoțește în buzunar. Cîteva -ceasuri mai tîrziu eram la gară și însoțeam apoi pînă la graniță o gingașă copilă bălaie, îmbrăcată în grele văluri cernite. Cînd să iau trenul de întors, cine crezi să se urcă împreună cu mine în vagon, chiar acolo, în gara Predeal? Confratele meu, domnul La Glanette, cu care ani bătut o sticlută de vin în birtul pe roate, vorbind de toate și de nimic. La Ploiești a coborît și de atunci nu l-am mai văzut, după cum tot de atunci, de la Ploiești, n-am mai văzut, pînă în seara de azi, nici fotografia ce cu atîta mîrînimie, scumpe prieten, mi-ai dăruit.

Rache se opri din povestit și, dînd deoparte perdeaua, îmi întoarse spatele și privi îndelung pe geam, trăgînd cu nesaț în piept aerul îmbalsămat al nopții de vară.

— Dacă era într-adevăr ea, o vedeam așadar din nou atunci, la Lena Ceptureanu, după mai bine de zece ani... O vedeam din nou aievea, căci în vis o văzusem chiar mai des, poate, decît aș fi dorit. Și tot de atîtea ori, înștiințat de oamenii mei din străinătate, îi dădusem pe ascuns, dar sigur, veste să se pună la adăpost, zădărnîcind chiar într-un rînd, în ultima clipă, arestarea ei, printr-un act de deces măsluit. Dar asta e altă poveste... Dumnezeu să mă ierte pentru toate tilhăriile și fărădelegile pe care, neîmpiedicîndu-le, le-am ajutat — și, dacă Regina inimii mele va fi fost într-adevăr una și aceeași cu Regina nelegiuitelor „albine”, mă va ierta cu siguranță, căci mult am iubit...

Și Rache își făcu, cucernic, semnul crucii.

— Acum, urmă el, Lena își cînta mai departe liedul, iar eu mă frămîntam cum să ies din încurcătura în care singur mă băgasem. S-ar fi putut ca „aghiotantul” să 'fie, așa cum bănuiam, însăși Regina, iar aceasta s-ar fi putut să fie — aveam acum prilejul să-mi spulber orice urmă de îndoială — Zinca. Cît despre „Ferdinand”, s-ar fi putut să fie răufăcătorul pe care-l bănuiam, după cum, dacă „aghiotantul” era într-adevăr Regina, s-ar fi putut tot atît de bine să fie Prințul însuși, și n-ar fi fost cel dintîi idin stirpea lui amestecat, cu sau fără voie, în drăceasca urzeală a cutezătoarelor „albine”.

Hotărîi, așadar, să calc în străchini. Cînd Lena își încheie cîntecul și „Prințul” se ridică să-i sărute mîna, ieșii de după paravanul îndărătul căruia mă adăpostisem și, mărturisindu-mi admirația față de măiestria gazdei noastre, îmi cerui iertare că am stat astfel ascuns și că mă prezint singur. Biata Lena rămăsese înlemnită. Așa cum mă așteptam, se arătară încîntați de cunoștință — îmi rostisem numele întreg și cit se poate de răspicat — și nespuse de mîhniți că multele treburi nu-i iartă să mai

rămînă nici măcar o mică de ceas într-o atît de aleasă "tovărășie. Și într-adevăr, în cîteva clipe încinseseră după dînșii poarta grădinii. Mă grăbii să ies și eu, ca să-i opresc pe cei doi ipistați ai mei să-i urmărească.

Că, oricare ar fi fost adevărata lor identitate, n-aveau să se mai întorcă niciodată, eram încredințat ; ceea ce nu bănuiam însă atunci, a fost că de la vremea aceea au încetat cu desăvîrșire hoțiile de giuvaericele și nimeni, niciodată, n-a mai auzit vorbindu-se nici de „stup", nici de „albine" și nici de „Regina" lor.

Unul din oamenii mei mi-a împărtășit odată vestea ce-o aflase, precum că temuta căpetenie de hoți s-ar fi călugărit, și anume în asprul cin monahicesc al carmelitelor desculțe, la cutare minăstire din Spania. M-au purtat într-un rînd treburile pe acolo și mi-ar fi fost lesne poate chiar să o răpesc și, măcar moartă, precum Armând de Montriveaux din „Histoire des treize" pe ducesa de Langeais, să o mai sărut o dată, căci încă o mai iubeam. Am ocolit însă cu dinadinsul minăstirea și, o dată cu aceasta, însăși ispita de a o vedea.

Peste toată această plclă roșie [se lasă, grea, o perdea neagră. Dacă mai sînt pe lume, ce iș-au făcut ea și 'el, 'nu știu și nu se va afla, cred, niciodată. Sînt lucruri ticluite să rămînă pentru totdeauna >— de veci <—• sub pecetea tainei.

) începui bufl și sfințitul, euiese ou caractere cursive, strat ale textului original, finalul idiin „Sub pecetea tainei", povestlcnea neierrainată a iuii Maitai I. Caragiale.

Duiliu Zamfirescu, poet

de Ion Negoitescu

Nascut în 1850, perioada marei creații lirice a lui Eminescu se situează între 1870—1880, adică la vârsta când adolescența mai trimite tinereții înflăcăările ei virginale. Personalitatea morală și artistică a poetului e deplin conturată în poeme ca Epigonii (Eminescu are douăzeci de ani), Egiptul — cu fundalul său Diorama — (la douăzeci și doi de ani), Lacul (la douăzeci și sase), De câte ori, iubito (la douăzeci și nouă), O, mamă (la treizeci). Abia cu patru ani mai tânăr decât autorul Odeii în metru antic, Macedonski se formează mult mai lent și într-un univers de forme ireuile mai complexe, chiar oontradiotriu. 'Romantismului vizionar și absolut al lui Eminescu el nu se mulțumește să-i opună un romantism exclusiv moral, structurat optimist ce între Noaptea de Ianuarie și Noaptea de August, pe traiectoria unui sfert de veac, acoperă răbufnirile resentimentului (Ură, RăsmeMța morților, Visul fatal) atât de specifice lirismului său prin patosul cristalizat final în Sonetul puterii (1919); ci și diferite alte modalități artistice, care îl distanțează istoric de rivalul do la Convorbiri și de la Timpul, apropiindu-l oorasideriabil de noi, modalități circumscrise de poemele parnasiene

— de la **Neron** (1882) la **Vasul** (1900), desăvirșindu^se în **Ospățul lui Pentaur** și arunoid reflexe asupra **Sonetului nestematelor** din 1919; ori poemele neoromantice, în fina tonalitate minoră, 'melancolie aibmosferiaa/te Și sentimentale, ide la **Intiuiul vint de toamnă** (1880) la **Romanța frunzei de chiparos** (1916), cuprinsând **Stuful de liliac, Intre frunze și Prietenie apusă**; apoi poemele sadice, cu exacerbarea senzuală și fulgerările violenței, de la **Nebunul din Golia** (1882) la **Imnul la Satan** (1901), trecând prin **Stepa, Faunul, timbra de dincolo de Styx, Lui Cetalo Pol** și cielul **Idilelor brutale**; și în fine poemele solare, alcătuind în lirismul miaceidonskian o adevărată zonă a extazului roz și poate cea mai autentică expresie a sa, inițiată de memorabilul vers „Clar azur și soare de-aur este intona mea toată", din **Perihelie** (1886), strălucind puternic în **Noaptea de Mai, Pe balta clară, Noaptea de Decembrie, Lewki șiEpoda** de aur, pentru a se împlini în delicate și înfrăgeziute **Rondeluri** (1916—1920).

Jja rândul său cu puțini ani mai tânăr decât patronul **Literatorului**, se poate spune că prin cele patru decenii de activitate literară paralelă, Duiliu Zamfirescu etate, dealunigul întregii lui cariere, contemporanul Mi Macedonski.

Și totuși, chiar în poeziile sale de nuanță epigonică, ori cele străbătute de un lirism retrograd, fruct al sensibilității unei epoci anterioare magistruului trădat, el se leagă din punct de vedere istoric de poezia mai nouă, samantonistă-traditionalistă, căci ajunge să facă figură comună cu un Iosif, un Goga, un Topânceanu; pentru ea, pe de altă parte, depășind momentul macedonskian, dar profitând de orizonturile estetice deschise de literatură, să descopere zone lirice pe care și le vor apropria mai târziu un Adrian Maniu sau Ion Vișniac. Iar dacă, dincolo de acest caleidoscop al vârstelor, al generațiilor care se suprapun, se întretaie sau se despart, poezia lui Duiliu Zamfirescu se identifice în cele din urmă cu simțământul liric ce o individualizează, — bogăția conținuturilor, ca și filtrarea în ceață și avară a sensibilităților proprii, merită să fie elucidate și puse în valoare.

În 1880, așa-zisul, anul de apariție a literaturii, când poezia lui Macedonski intra în faza cu adevărat creatoare, desvăluindu-și originea profundă și când poezia lui Eminescu își încheia de fapt mesajul în plângerea lui din *O, mamă*, Duiliu Zamfirescu debutează în noua revistă cu poemul de inspirație dulceag romantică *Levente și Calavryta*. Nu numai amorul frumoasei zăneli cu indigenul Levente Hayeinthus și cu englezul Sir Howiardiș, ca și drama ce se iscă, sînt de o tristă banalitate, însă versurile (mănuite altminteri cu o siguranță de-a dreptul arogantă) trimis la Eminescu, cel care pătrunsese încă de pe atunci în conștiința publică, la Macedonski — cel în fecundă devenire —, ori la Balintineanu și Alecsandri, „clasicii” aceluși timp, — totul într-un amestec cu atât mai semnificativ, cu cît aceste versuri au afectarea și limpezimea ce vor rămîne trăsături specifice poeziei lui Duiliu Zamfirescu. Tonalitatea generală a poemului, pe care un poet din zilele noastre

ar salva-o prin strecurarea în idilic a unei secrete ironii, dar căruia nu i se poate tăgădui dezinvoltura tinerească a versificării, e aceasta:

Missolonghi, unde-j vremea cînd
pe zidurile tale
Sunînd mureau toți grecia
ca eroii din povești: ?

Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu și Macedonski își însușesc laolaltă corzile, nu însă pentru a scoate din liră un sunet nou și mai amplu ci spre a cînta ceea ce e propriu fiecăruia în parte, adică suspinele sensual edulcorate, emoția drăgălașă în fața privilegiilor nalturii, anii și veacurile îngrămădite retoric, cultul vinii al lui Byron. În împletirea de muzici prea bine cunoscute, Alecsandri se confundă fie cu Bolintineanu (atmosfera levantin zămbitoare; adolescențe grece invitate să contemple extincția razelor aurii, ce se furișează „voios” printre „Hungii gene de nori”), fie cu Eminescu (atmosfera devine feeric romantică: arcade negre, candelile ce imită floarea de nufăr și se întind cu miile, razele pierzîndu-se în noaptea obscură, ca „năbușite, tainicii șoapte”). Ca și la autorul lui *Făt-Frumos din* tel și al Strigoilor, psihologia eroului romantic unește simțirea naiv populară cu rătăcirea somnambulică (tăcut și singuratic, amantul răzbunător trece prin sălile scufundate în pacea nopții, întreabă larșele stinse, vorbește zidurilor mute, cercetează ușile, simțînd, la orice mișcare, „inima cum îi bate”, „sufletul cum îi tresare”), nu fără a contrasta, cu tipul sportiv-bucolic macedonskian. deopotrivă prezent (frumosul lopătar fără goii, pe care valul îl poartă pe brațul său legănător), chiar cu o aluzie parcă la apriga sensualitate a grecilor fremătători de tinerețe și înabuniți de poftă, din poezia viitoare a lui Macedonski („Ești ik-uimos, dar n-ai viața ce-m oricare grec trăiește”). Imaginația lasciv rafinată a autorului *Ospățului lui Pentaur*

și ai **Bucoliceii unde** dmsinu. ndu-se în
deonartiiivdsmul **Egipetuii**:

Sub o boltă-noondeiată cu lungi
litere arabe,
Unde aurul se leagă cu granitul
african,
Unde stau, ești din ziduri,
sfidnoșii dOTmitind pe labe,
Ce port vase de-allabastru, stâlpi
cu capiteluri albe...

sau pefionduHse în umbrele roze ale
orientului de suavități din **Florile
Bosforului** :

Seara, de-ar trăi pe lume într-o
gingașă făptură,
N-ar avea un odhi mai lanced,
o mai rumenită gură...

Această intilniire a poeților, în ver-
surile sale dintăi, nu constituie la
Duiiliu Zamfirescu doar un fenomen
al vârstei, caracteristic personalității
ce se caută și se formează bînd neota-
rurd de lalții pregătite. în adevăr, dacă
activitatea lui poetică păstrează neîn-
trerupt urme ale frecventării lui Bo-
linbineanu și Eminescu, dacă apropiere
în timp de Macedonski se dove-
dește pururi contagioasă ; dacă în ver-
surile sale se poate recunoaște glasul
lui Coșbuc, al lui Iosif sau al lui An-
ghel, aceste versuri filtrează mereu
esențe diverse (diintre care unele de
el însuși descoperite și abia de alții,
apoi, valorificate) — nu numai în cău-
tarea de sine, în năzuința spre un
sunet propriu, ci mad cu seamă în
explorarea tainică a poeziei. Maniera
sa dliaisoizantă și răcoros academică,
distilarea precaută a simțămintelor,
se observă încă din ceasul debutului
și nu vor fd nici eînid depășite ; așa
cum niciodată lirismul zamfiirescian,
autentic și viu, nu se va turna în tipar
sonor propriu. Ou toate acestea, Duiiliu
Zamfirescu, precursor al lud Goga, al
lui Topitxeanu, ori chiar al lui Matei
Garagialle și Ion Barbu,. reușește, să

descopere pînă ia sfârșit, în jocul esen-
țelor, în filtrarea lor -prețioasă și ele-
gantă, poezia. În cazul său, oorafluen-
țele poetice trebuie deoi considerate
nu numai prin prizma genezei liris-
mului, a evoluției sale, a contribuției
melodiceii străine la organizarea acor-
durilor noi și originale ; analiza lor
nu trebuie să unmeze neapărat lînda
de dezvoltare formală a poeziei lui
Duiiliu Zamfirescu, nici în ordinea teh-
nică, nici în privința structurii sensi-
bile adinioi. De astă dată, alături de
procesul de purificare și autonomizare
a lirismului, problema confluențelor
prezintă- interes, în afară de explica-
rea fenomenului poetic dat, -pentru în-
țelegerea poeziei în sine, a jocului ei
de virtualități. Problema lirismului
zaimfiirescian. se poate în definitiv rez-
olva prin însăși analiza dhintesenței
poetice, independent de sensul evolutiv
al diverselor forme ale, lirismului ro-
mănesc, ce apar și trăiesc efemer în
cadrul operei lui Duiiliu Zamfirescu.
În căutarea, în sens obiectiv, a poeziei,
el se arată interesat în primul rînd
de formele lăuntrice pure, în diversi-
tatea lor; iar pe marginea căutărilor
sale se dezvoltă, fără să se turbure,
proprda sa sensibilitate artistică. Iată
de ce, în epoca de intensă frămîntare
interioară, de edhivalări majore și noi
echilibruiit spirituale, atunci când Emi-
nescu și Macedonski vârsjau în magma
nrzîndă focurile lor sensibile, Duiiliu
Zamfirescu se înfățișează ca un expe-
rimentator fin, nu lipsit de morgă, un
amator oare ascunde pe artistul au-
tentîc și un diletant superior, pe care
muzele nu pregetă să-l consacre.

Invocarea lunii (La **lună**) e pentru
poet ocazia de a emdnescianiza în cu-
prinderea generoasă a versului de 16
(15) silabe, cu tălăzuirea sa gravă —
și limpede aici —, voluptuos osteni-
toare :

Lună, asitră plutitoare pe
văzduhurile line...

Flăcări misterioase întrețin oombus-
rtiunea de ghiță, aura letală a „gal-
benei” și „gînditoare” astre, oare ră-
sărind peste ape, plutește în noapte
ca în „pnopriu-i vis”. în langAle spații,
în care, nevăzute, înaintează „siaoale cu
iluzii moarte”, s-iau adunat, ca într-un
cîmîitdr al timpului istoric, veacurile
apuse :

Plin e cosmosul de vremuri grămă-
dite în trecut...

Jallea universală ia conerefeță de cor
funebru :

Win e cosmosul de glasuri plângă-
toare în pusitiu.

Haosul fiind străbătut de o „lungă sim-
fonie de durere” — imagine schopen-
hauerian-eminesciană. Oa în Luceafărul
apoi, lumina selenară învăluie cu ma-
gia ei dragostea o clipă fericită a ce-
lor doi tineri de pe pămîmlt:

Fost-a fost un timp odată cînd pe
marginea pădurii
Nod ședeam cătinel în față-ți ochii
•galeși, urma gurii ;
Și-am simțit-o cum se cerne
blânda ta cerească rază
Și din ochii tăi de astru în ai ei
se furișează
Aprinzînd misterioase doruri
de necunoscut.

în **Versuri heterometre albe** e amin-
tit chiar luceafărul, a cărui rază pă-
trunde prin neguri interstelare :

... Cum vine prin desele negure
O rază din stinsul lucefăr...

Dar muzica celebrului poem o vom re-
găsi abila în **Fica** haosului, întinsă
imitație eminesciană, -ou rolurile in-
versate, căci de astă dată un tînăr
pământeian, descendent al împăratului
Tnaian, se îndrăgostește — vis nebun
— de o femede-stea, cu existență hbo-

nică. începutul, urmînd tradiția po-
veștilor, e ca în model („>A fost odată
un voinic/Coborător din gintă veche”);
ponfcratul cinegetic al noului Făt-Fru-
mos dezvăluie contradicția, nu fără
accent nostalgic, dintre plăcerile lumii
acesteia și idealul nepămîntesc:

Cînd se pornea la vânătoare
Cu șoimi aduși de prin străini,
Țipau vulitandi la izvoare
Și puii de prin vizuini,

Și dau năvală neam de neamuri
Prin văgăunile adânci :
Vinaitul ușurel prin ramuri
Iar vulturii pe vârf de stânci.

Și rămîneau să-i stea în oale
Doar bătanele din sat.
Dar nu-i ardea Măriei Sale
De un asemenea vînat.

Bineînțeles, fiindcă pe Măria Sa il
ispitește o pajură cu chip de zmeu,
care îl cheamă să coboare în fîntina
unde stă ascunsă femeia sMerică. Și
astfel: „Pomi voinicul fără teamă /
Lăsîndu-și cal și vînătoare”... „Și' merse
azi și merse mâni / Și merse vreme
îndelungă”... Ajuns la. palatul din ma-
terie astrală al ființei răvnite :

Sdlipeau tavanele, cuminte,
Din raza gemelor albasitre,
Ce mii de veacuri înainte
Se intrupaseră din astire ;

Și luminau, căzând în joc,
Oglinda unui lac feeric,
Ce răsărîngea săgeți de foc
în depărtatul întuneric.

Deasupra limpedelui lac
Cădeau din bolta de lumină
Pletoase ramuri de copac
Și vrejuri lungi de gdsommă...

el o descoperă dormind pe un pat
meteoric :

O stea, aprinsă în zenit,
Și coborâtă, virginală,
Pe-un fund de pat îndhipuit
De Auroră boreală...

în turburele ei somn de față mare, frumoasa, care e „mai mult idee” decât ființă a avea, visează plete bălane de flăcăi, căci trage încă, din firea-i de femeie „năravul primului păcat”. La atingerea flăcăului de viță crăiască ea învie și tinerii își destădulează unul altuia amorul. Fata e însă din lumea eterurilor veșnice (când s-a rupt din soare, în învîrtirea lui prin haos, pământul a prins-o și a boltit — în el, „spre lung repaos”): „Sînt o imagine de stea/Inmewmînită într-o minte” — îi mărturisește și continuă să se exprime la modul idealist: „Tu ești de-acum nemuritor / Căci ești de-apururea în mine”. Cu „tristă înțelepciune” apoi, femeia-nstea își îndeamnă mirele să se întoarcă pe tărâmul vieții și al luminii, de unde să revină doar dacă va alege, după adîncă chibzuință, în schimbul naturii binecuvîntate de razele soarelui, subpămînteană ei idealitate. Drumul întoarcerii pe pământ e dantesc :

... Era o noapte de mormânt,
Un om de iad îngrozitor,

În care bezna se simțea
Greoaie apăsând pe minte,
Și despărțind ca o perdea
Ce e, de ce-a fost înainte.

... Cînd da-n urcuș cărarea grea,
Fugea pietrișul de pe prund ;
De cobora, i se părea
Că valea nu mai are fund.

... Și câteodată ste pe loc.
I se părea că-i dese-n cale
Un năzdrăvan de dobitoc
Ce se-nodna Măriei Sale,

Punându-și ochii pe-o tipsie
În labele de dinainte,
Și-n locul lor, în scăfărie,
Crescîndu-i oite-un colț de dinte.

Afară, scăpat de tenebrele și viziunile înfîricșetoare ale adîncului, beat de soare, de priveliștea văilor verzi, de cîntecul păsărilor, ce aprinde în el dorurile de sânge ale lumii vii (lira lui Duiliu Zamfirescu vibrează acum în consonanța propriei lui simțiri :

... De-asupra lor, mai sus, mai sus,
Țipau cu glasul argintiu,
Mergînd în unghiuri spre apus,
Poetii șesului pustiu...)

visătorul orai se închină pocăit naturii, pe cînd fate-istea rămîne „în fund de peșteri sau în haos/loană scoasă din povești, / „A frumuseții în repaos”..., adică pe tărâmul alegoric al mumelor goetheene, al plămuirilor benefic ideale.

Constituind doar un simplu exercițiu pe marginea **Luceafărului**, aceste versuri se lasă descifrate însă ca alegorie a concepției poetice a lui Duiliu Zamfirescu, în contrast cu ideea poeziei la Eminescu. Romantic din linia lui Schelling, autorul **Sărmanul Dionis și al Dioramei** se simte atras de mituri ca puteri cognitive, obscuritatea lor garantînd integritatea adevărului misterios pe care îl ascund. Asemenea sfîntului Antonliu ispitit de fantasmale trimise de diavol, Eminescu e tentat de idealismul kantian sub forma reducerii magice a timpului și spațiului, de viziunile vârstei de aur, ale tărîmului morții feerice, ale Daciei primordiale scufundate sub oceanul de gheață. Pentru Duiliu Zamfirescu, dimpotrivă, poezia consemnează armonia dintre vibrațiile sufletului și natura așa cum e ea dată și cunoscută cu ochii de toate zilele. Lirismul este, pentru autorul **Fiicei haosului**, o stare de bucurie firească, de cuminte voluptate, momentul suprem în care omul acceptă na-

tuna ca un dar și simțirea, calmă și înviorată, devine izvor cristalin al spiritului. Și totuși, Duiliu Zaraffimescu va fi mereu sedus de imaginile, de muzica lui Eminescu, și — ca amator de fonme Lirice diferite — va pasișa elegant și fad, cu surprinzătoare adecvare, sublunarele melancolii eminesciene, dorul pustietăților acvatică, în **Pribegii** („Luna varsă din înalțuri clara ei melancolie"... ; „Un norod în-treg se duce pe pustietăți de ape"...), — atingând încă o dată înalta treaptă a meditației Brico-senfeneitaie pure a lui Eminescu din **Sonete**, din **Coborârea apelor** :

în fund de peșteri picură de
veacuri
Tăcute laorâmi ce mereu se mână
Spre albele misterioase lacuri
Și din adâncul lor răsar fântână.
(Preludiu)

Ou o posteritate creatoare extrem de redusă, Eminescu face parte din seria poeziei noastre care comunică, de la un poet la altul, prin plasma gândirii și nu prin înaripările fiorului liric. Legat, în cadrul lirismului românesc, în primul rînd de Helitalde Rădulescu (din al cărui vizicnariam coboară) și apoi de filozofia morală a lui Gr. Alexandrescu, el va transmite nota meditațiilor alexandresciene unui Mitai Săulescu și, tîrziu de tot, va lăsa substanța heliadescă să se oglindească în opera lui Lucia Blaga. Bolintineanu, socotit poetul cel mai desuet al literaturii noastre, e în schimb din seria Mrismului inflOrescent, cu bogată positeriitaie, substanța lui sensibilă fiind preluată de Macedonski și transmisă mai departe apoi de acesta lui Angliei, lui Peltică, lui FiMat. Asitfel se explică de ce, în mod paradoxal, versurile bolintindBlanite ate lui Duiliu Ziamffirescu trtailt la moderni, iar cele sorise de el sub soarele mecedonsMan pot duce citeoidată înapoi, la însoritele țarmuri ale poeziei lui Bolintineanu.

De la imaginile care surprind pe Don Juan în meditație dufciferă : „Privirea-i lină doarme la umbră de lungi gene / Iar corpul său molatic se odihnește-aleme", ori — cu indiscreție — în florală desfătare: „De oiște ori găsindu-i chiar rumenele zori / Nu i-a udat cu rouă ca și pe două flori" (Juan) — Ila intonația jelanică și cu izbucniri paitetice, asemenea celor din Conrad, unde pe marginea caducității istoriei, a gloriei oiștigaite prin putere și consfințite prin monumente, omul este apostrofat cu duritate: „Atunci ce vrei tu, simbol, însuflețit pe-o zi, / Pre'diesMinat de fire a fi și-a nu mai fi" (In ruine), Bolinitineanu e mereu prezent cu simplisimele dar și cu puritățile lui. Atât filozofia cit și melosul său bland-nostalgic se topec în transparențele simțirii lui Duiliu Zamfiresou, spre a reapare la nivelul metaforelor lui Ion KMat:

Timp ! Burete plin cu suoul care-
aduce pacea minții !
De-as putea să-ți umplu porii cu
veninul suferfeții.

(La bal mascat)

Filtrat prin dulcele ton linie al lui Bolintineanu, amarul exiistăril întruoarte se lasă gustat nu numai în amăgirea senină a strofelor pifflatiene, dar și în înopibarea hieratică a plângerilor lui Matei Oaraigiaie :

. Ce-mi pasă
de tinerețea mea
Cînd port fără de voie în pieptu-mi
o ruină,
De dor, de suferință, de-iaimără-
ciune plină ?
. Cînd văd
că fiecare
Născîwdu-ise-și începe un cîntec
de-ngropare,
Cînd știu că-ți dat să fie viața
pe paimnt,

Al fericirii noastre cel mai adine
mormânt,
Cînd și pe poanta vieții ca și pe-a
mortii poartă
S-a soris ou slove negre aceeași
vorbă moarte...

(Djii)

Și niciodată Pillat n-a cunoscut un
ton mai- suav,, ca în aceste versuri ale
ilui Duiliu Zamfirescu, ce par a fi scrise
de Bolintineanu :

în lumea-ți ideală vin blânzii
sunători
Să cânte împrejuru-ți din harfe
nevăzute...

(Fragment)

Apropiindu-'se prin plămădirea în-
săși a sensibilității de orizonturile și
dlimele cântate de autorul Macedone-
nelor, Duiliu Zamfirescu a fost în mod
firesc atras de temperamentul și vi-
ziunile bucolice ale contemporanului
și magistrului său de o clipă, Mace-
donski. Ponderea sa ambițioasă, ca și
armonia lăuntrică împinsă :la pedan-
terie și chiar suficiență, l-au ținut
însă departe de fantasmagoriile, de
dondhilhotismul sensorial, de contradic-
țiile scump plătite ale generosului șef
de școală și emul. Din această cauză,
zona macedonskiană a operei poetice
a lui Duiliu Zamfirescu e alcătuită în-
deosebi din versuri care răsfrîng o na-
tură fericită, beată de frumusețea pro-
priei existențe, într-un decor clasici-
zant, în care exotismul Mediteranei se
convertește la familiaritatea peisaju-
lui autohton : transpuși în Dacia seco-
lului 19, păstorii poeziei antice își pă-
strează aerul cel mai natural (în Noap-
tea de Mal ei sînt „feți frumoși cul-
cați pe iarbă izbinidu-se cu portocale”).
Desigur, voluptățile misterioase, care
dau o notă de nervozitate optimismu-
lui lui Macedonski, erau tot atit de
străine lirismului zamfirescian, ca și

melancolia și vraja somnolară a ver-
surilor lui Eminescu ; ambele conflu-
ențe își păstrează înBă și își confirmă
prin aceasta întreaga samniificație.

Asemenea poetului **Noptii de Februa-
rie**, ceva mai târziu, Duiliu Zamfirescu
versifică degradările amorului în **Har-
pista**, iar în **Ciinele Nizamului** aspri-
mea naturii e văzută cu același ochi
crud, notată cu același condei muiat în
apa tare a natunaUsmului-: „Era o
iarnă surdă cu-n ger omorător, / Mu-
reau și cai și oamenii înmormântați de
vânturi, / Și-i însoțeau la groapă, cu
tristele lor cânturi, / Un stol de corbi
sălbatici, tovarăși de omor” (la Mace-
donski, o iartmosferă încărcată de sexua-
litate : „Viscolea cumplit afară, și era
o noapte sumbră / Se ghiceau plutind
prin colțuri bestiale năzuinți”). Și **Dez-
gustul** -tânărului debutant de la **Lite-
ratorul**, în stilul despuiat naturalist,
ce dezvăluie cu brutalitate simțirea
încă romantică, se arată tot maicedons-
kian, dar fără patosul urii, fără setea
de răzbunare a maestrului rival. Disti-
lat macedonskian fiind apoi simbolul
Criniil-ui, care răsare „neînțeles și „re-
gesc” pe o stîncă de pe Palatin, cu
rădăcinile înfipte în pământ, **cu** flo-
riile înălțate „în ideal”, spre nedume-
rirea trecătorilor, enumerați cu gustul
pentru pitoresc și cu ironia caracteris-
tice autorului **Rondelurilor** și nu mai
puțin vii în **Caleidoscopul lui A. Mirea** :
„Saxoni roșcați, și Gali, și Huni, / Ne-
guțători de peste mări, / Și faaxa, și
critici, și tăuni, / Se rătăcesc în între-
bări”.

Cântărețul naturii înmiresmate și al
tinereții veșnice, pentru oare poezia e
o stare de nesfârșită beatitudine pa-
gină, iar egloga unicul mod de a ve-
dea lumea și de a o trăi, își afirmă
în schimb prezența la treapta mai
înaltă a exenoțiilor lui Duiliu Zamfi-
rescu. Și această prezență nu se ma-
nifestă doar prin pastişarea „optimis-
mului”, ci prin acel simțământ mai
adînc, de la izvoarele însăși ale poe-
ziei, în care melancolia se pătrunde

de muzica luminii, în care prospețimea elanului liric dă evocării dure-roase o notă de seninătate ; prin acei vers tipic niacedonskian, care adie răcoros și aiinător peste jăratiful suferinței ce o conține. Iată întoarcerea în trecutul iubirii, evocarea unui întreg peisaj sufletesc prin elementele cele mai simple, abia schițate, ale peisajului fizic :

...Și plimbându-se prin umbra teilor
imbătrâniți,
Gândul, mai bătrîn ca teii, îi găsea
întineriți.
Vai și oare unde-s toate cîte le-am
văzut în cale ?
Unde-s plopii de pe muchie, unide-i
șipotul din vale ?

(La bal mascat)

Om ritmul care, în Noaptea de Mai
(„Se poate crede că vreodată ce e foc
sacm se va stinge ?" ; „Se înălța par-
fum de roze și cântec de privighe-
toare") adună în reverberațiile lui so-
nore luminozitatea anotimpului, nos-
talgia oiariităților estivale :

... Se cununa codrul cu vara
In araturi vesele de granguri.

(Fiica haosului)

Mirezmele și aromele sudului — a că-
ror chintesență Goeiie o obținea prin
imaginea florilor de lămii — cea de
portocal, de laur, se amestecă, întoc-
mai ca la Macedonski, cu nestfirșirea
"de parfumuri a crinilor, iasomiei și
rozelor de pe meleagurile dunărene,
încît nota de exotism, de prețiozitate
olfiaiotdvă, se dizolvă în fluidul de
esențe al poeziei :

Parfum de portocale venea de
prim grădini.
•Da laurul în floare și crinul da
în crini,

Și roze scuturate și crengi de
iasomie...

(In ruine)

Dacă baudeiairian-imacedonskiana in-
sulă Lewski, „rară .gemă", e un lo-
caș al desfătării simțurilor, cu silexul
țârmurilor scaldat în „via purpură de
stage a solarei agonii", cu aurul de
Ophir al undelor verzi, cu brocatul
și catifeaua învașuri-lor ei vegetate,
„misticele îmbătări" de orini regali și
hieratici, cu zăpada-d selenară și „far-
dul electric", cu flamanzii, cu zefirii
ce cântă în flaute de rogoz, lăsînd să
se audă vaietul nimfei Syrinx, —
„gînditoarea" Lido a lui Duiliu Zamfi-
rescu se dovedește a fi, în ciuda par-
nasianismului său decorativ-dideatiic, un
rod al aceluiași orizont imaginativ
(imaginație temperată însă de idee) :

Sfânt locaș al poeziei, care Adriei
te-nchini,
lată-mă-s călcîndu-ți pragul, pu-
ruri gînditoare Lido,
Și pășînd sfios pe iarba-ți, dintre
ramuri de măslini
Mă aștept să-mi iasă-n oale mîndr.a
Venere de Gnido.

Te știam, măcar c-aievea te-am
văzut numai cu gîndul.
Și ești tu, ești tu, Întocmai, pre-
cum pururi te-am visat
Ca Ulys rătăcitorul; azi pămîntu-ți
sărutându-l,
Credincioasa mea Itbacă, tenam
găsit cum te-iam lăsat.

(Sărutînd-o unda blondă)

Ca și la poetul **Vieții «ulterioare și al
Invitației la** călătorie, ori la Macedon-
ski și Bolimtimeanu, sudul, cu natura
sa de prodigii calme și armonii se-
nine, scaldate de undele în a- căror
"limpezime se reflectă rhr numai civili-
zația de altă diată, dan- parcă însăși

poezia, ce era floarea ei supremă, apare la Duiiliu Zamfirescu niimbat de aceeași lumină vie, luxoasă, ocrotitoare de voluptăți, așternută pe temple, ciuturi și filozofie, peste corpurile tinere și splendide, peste zîmbetul inteligenței. Către Cleobul reprezintă momentul tipic zamEireseian, în care, prin irizările versurilor lui Macedonski, se străvăd tănмурii candorii lirice a lui Bolintineanu, acea regiune binecuvîntată, locul unde

Era golful pkln de farmec, de parfum de pontoale,
Era marea de smarald.

Pentru ca celălalt poet al nostalgicelor încântări din sud, Ion Pillat, care și el a întrezărit, printre frunzarele de dafin, patria pierdută a poeziei, să se profileze în instrunarea macedonskiană a lui Duiiliu Zamfirescu; — un vers ce ține în mod flagrant de lirismul „social” al maestrului dă inexplicabil naștere altuia, în care strălucesc azururile amare ale Cioladelor de pesrte veac: „Sînt suflete pe care mizeria le pierde”, citim în **Harpista**:

Cum pierde vântul toamnei un dafin încă verde.

L/inia acestei inspirația, ce deschide orizonturi atât de pure, trece de altfel, la Duiiliu Zamfiireseu, și prin floralile lui D. Anghed, cu tinctura lor sentimentală minoră, acel intimism mic burghez, ou paloare neoromantică și lăncedă sensualitate, acea atmosferă dulce încropită, ce o vor reabilita doar descompunerile sitdgmatazate de ironie ale lui Bacovia:

într-un pahar se scutură o floare,
O floare prinsă la o cununie
Ce ca și dînsul s-a plecat și moare.

Iar prin perdele, raza aurie
Aduce caldul zâmbet de la soare:
O mîngiere scumpă, dar târzie.

(E mort poetul)

Ohiar și corzile celuilalt mellanoolizant neoromanitiic — Iosif —, cu sunetul mai curat, fiindcă sensualitatea nu turbură viziunile sale, — vibrează:

în unghi de arcuri, poanta răsturnată
Oprilt-a zborul vremii trecătoare:
în parc s-aud fîntini suspinătoare...

... Un glas pe văi alunecă și moare;
O frunză oade lung ânfiortată.

(Sihastrul)

În **Ciutul Thargeliei** apoi, o strofă -care deplânge dispariția amorului, cu întreg cortegiul ei de pustiu și moarte (toate apun, se stinge „surăsul firii”; frîngându-se pe trup, copacii plîng, trandafirii se usucă) e ân tonul con-topit Iosiif-Ainghel.

Între zona confluențelor lui Bolintineanu, Eminescu și Macedonski și cea a anticipărilor moderne, există la Duiiliu Zamfirescu o a treia, intermediară istoric — dacă nu și ca substanță — și anume zona contemporaneității autorului **Imnurilor păgine** cu Coșbuc, Iosif și Goga. Sămănătoriști, acești poeți ai anilor 1890—19.10 au desigur comună concepția social-rurală a literaturii, lirismul lor însă, cu izvoare în pasitefarile lui Alecsandri și în poezia de inspirație falolorieă atît a acestuia cît și a lui Eminescu, se lasă mai autentic descoperit în strofele cu ritm vioi și curgător, apropiat celui popular, cu o notă de simplitate și „fîresc” ce le face comode perceperii estetice, și oare cîmță natura amabilă, grațios și pitoresc antropomorfizată uneori — lirism cu prelungiri în opera lui G. Topîreeanu. **Nunta în codru** și **In miezul verii** de Coșbuc, **Icoane din Carpați** („Fînu-fi stains și de pe luncă...”) și **Cîntec** („Vezi, dragii oaspeți...”) de Iosif, **Seara** și **Asfințit** de Goga, **Rapsodiile de primăvară** și cele de toamnă de Topîreeanu se înscriu atîci. De-alun-

gul producțiilor lui Duiliu Zamfirescu, sunatul propriu al fiecăruia din așați poeți e distinct. Coșbuc se aude în **Sosesc** („Sosesc cocoanele, sosesc / De după deal de țintirim, / Iar anii trac, capiii cresc, / Se schimbă *tb* pe-i omenească / Și noi îmbătrânim”), Goga în **Gethsernani**, în **Turturică**, nelipsind nici slavismele și arhaismele lui bisericăști specifice, precum : „Ni se părea viața muritoare / Oprită-ai loc de miostiva fire” (**Către dona Mania**), „Dacă azi îi cîntă psaltii / Iertăciune de păcate” (**La un model**); semnificativă și notabilă fiind, la această treaptă a anticipării lui Goga, în poezia lui Duiliu Zamfirescu, anticiparea, prin Goga, a lirismului traditionalist, solidar cu „șesurie natale” :

... Că poate-atunci, din fund de bărganuri,
S^ajungă noaptea chiotele firii
Pe nesfârșita curgere de lanuri
In preajma sură a nemărginirii.

Atuncaa eu lega-mă-voi în gânduri
Din nou, și-od rupe vraja de mor-
minte,
Spre-a mai gusta, în somn de
patru scînduri,
induoșarea tinerii de minte.

(Că poate-atunci)

Cît privește pe Topîreanu, îl cuprind, în ceea ce are el mai caracteristic, strofele **Noptii în pădure**: „Rid stejarii, ffloroșii, „Scot din flori miresime fteii, Ies din veacuri Făt-Frumoșii / Și din cremene ies Smeii. Mura tremură pe viță, / Ard din aripi licuricii, / Vin smeriți către Domniță / Uriașii și piticii”. In forma sa neutrală — care se datoaște de fapt academismului, sobrietății distante a poetului — pastelul **Vana** rămâne în sfârșit una din cele mai izbutite expresii ale acestei modalități lirice, ca sinteză perfectă r

lui Alecsandri, Eminescu, Goșfoc, Iosdf, Goga și Topîreanu :

Ou firea ei cea arzătoare
Sosit-a vara înapoi ;
Toți pomii sini în sărbătoame,
In tei stă floare lingă floare...
E dulce vara pe la noi !

Cînd diimineața se ivește
iDin al văzduhurilor fund,
Tot câmpul parcă-ntinerește,
Iar, deșteptată de pe prund,
Cireada satului pornește...

In unma ei un rod de **grauri**
Ca niște valuri cenușii
S^amesitecă prin bălării,
S-Bișează-n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunia.

Pină ce-n zarea depărtată
Spre lacul trist se pun pe drum,
Și cum se duc, — acum ș-acum
Se mai zăresc încă odată
Ca rămășița unui fum.

Dar perfecțiunea formală, clasicitatea nu numai năzuită oi și realizată a pastelului **Vara** nu epuizează nicicum căutările poetului ; dovadă înainte de toate faptul că exercițiile lui, de loc simplu epigonice și imitative, care l-au apropiat de esențele diverse ale lirismului românesc, nici nu converg măcar în clasicul poem. Dacă **aici**, în acest **moment liric, sensibilitatea zamfiresciană** pare a se fi înche-gat într-o formă dqlină, autenticată de integralitatea poemului, el nu oglin-dește însă în mai mare măsură profilul lui Duiliu Zamfirescu, decît trans-pare acest .profil într-un vers sau altul, bolintinfizant ori mlacedonskian, în acel strop de licoare pură, obținută tocmai prin exercițiile aparent epigondee sau imitative. El e o mărturie deosebită totuși, a autenticității și profunzimii trăirii poetice zamfiresdene, răsfrântă deopotrivă în fiecare din întinirile sau descoperirile sale, **pe** aria întinsă a

formelor lirice românești. Și abia din aceste răsfrângeri, a căror semnificație nu e cu nimic atinsă de spor-adîncitatea lor, abia din suma **descoperirilor** poetice ale lui Duiliu Zamfirescu se desprinde cu adevărat, într-o perspectivă mult mai justă și mai adîncă, personalitatea lui artistică. Descoperind modalități formale, oare aveau să se **dezvolte** și **să** ajungă la plenitudine mai tîrziu, în opera unui Piillat, unui Matei Caragiale, Arghezi, Barbu sau Adrian Maniu, poetul **Imnurilor păgâne** își dovedește pe de o parte, prin chiar instabilitatea sa sensibilă, cuprinderea estetică largă și gustul complex — peregrinarea sa amatordistă prin diversitatea de forme lirice indicînd neliniștea estetică a „clasicului” aparent; iar pe de altă parte, uimitorul caracter anticipator al acestor descoperiri aruncă lumină și asupra frecventării de către Duiliu Zamfirescu a celorlalte forme lirice, practicate **de** înaintașii ori de contemporanii poetului. Cel căruia îi reușește să intuiască cu atîta înflorită rigoare, la **1890**, lirismul, **ascuns** în conca sa de sitrăluciri întunecate, al lui Adrian Maniu, nu poate frecventa poezia lui Eminescu, Bolintineanu sau Macedonski decît cu un egal spirit descoperitor, **departe** de orice epigonism și **de** orice imitație.

Intr-un **Fragment** închinat criticului Junimii și tipărit în volumul omagial de la **1900**, poezii defuncți, oare aparținuseră societății literare patronată de Maiorescu, revin pe tărîmul luminii, ca să ânstrune din harfe nevăzute, în cinstea mentorului lor de altădată, simfonia vieții și amorului. Plutesc **astfel**, sub formă de duhuri, prin versurile **Fragmentului**: tînărul și visătorul Eminescu; Nicoleanu, urmărind victima sa bălaie, cu ochi negri; Petrino, obsedat de chipul iubitei moarte; Veronica Miele, protejata Anadiomenei; iar mai la o parte, într-o luncă cu ierburi de mătase, plimbându-se în seninat și întîlnind chiar pe Roăica-Aleksandni. Evocarea aceasta literară

amintește de bună seamă **Epigonii**; ea se apropie însă și mai mult, atît ca viziune cît și prin consonanța intimă și surprinzătoare identității formale, de **Bătrâni** lui Ion Piillat. Descoperită de Duiliu Zamfirescu (cu ajutorul lui Bolintinescu) încă de la **1880**, în extraordinarul vers, din al cărui germene melodic crește elegia plaiurilor de **pe Argeș în sus** :

... Acolo unde râul, plîngînd murea
în mare...

(Djali)

esența lirismului pillatian, ce nu e doar joc de tonalități ale muzicii și luminii, ei și orizont lăuntric, pe care peisajul fizic nu face decît să-i consemneze, se găsește toată în această frîntură, în acest ciob de cristal, bogat în oglindiri, din Fragment :

Un templu pe un deal
Desdhis spre nesfârșite singurătăți
senine...

Chiar și numai în fulgerări de o clipă, Duiliu Zamfirescu a **văzut** însă clar și în Întreagă cuprinderea sa, zarea dinăuntru a poeziei lui Ion Piillat, așa cum imaginea fântâni romane o arată :

Suna în jgheab de piatră fântăna
cîntătoare,
Împrăștiind în aer un abur de
răcoare.

(In ruine)

Dacă limpezimea ar fi unicul atribut al clasicismului, atunci distihul din **in ruine** ar reprezenta ehintesențiai și glorios „clasicismul” autorului său. Atmosfera ce se degajă din acest distih, care tocmai datorită ei devine pillatian, e însă dulce nostalgică, născută de prezența vie a senzațiilor auditive și tactile, care **în** vaporozitatea,

în confuzia lor, și în complexitatea de corespondențe a impresionismului, vor fi atât de generos primite de Ion Pilat. Întocmai ca autorul Scutului Minervei, Duiliu Zamfirescu gustă peisajul Clasicității sudice în plinătatea ecourilor lui sensoriale, durerea evocării venind din însăși acuitatea simțurilor poetului. Rechemind în memoria sensorială pierdutul tărîm al Poeziei :

Ah.! ajută-îmă acum, tu, Minervă
înteaptă,
Să găsesc printre atîtea lucruri
nouă ce mă mint,
Drumul către Salamina și navarcul
ce așteaptă
Să mă-ntoară la Megara, Eleusis
și Corint.

Lasă-ri să vii la tine, lume plină
de parfumuri,
Ce răsar din timpul clasic ce mi-a
fost atât de drag :
Să culeg în libertate trandafirii
de pe drumuri...

(Pe Acropole)

sau regăsind, printre dactili și trohei,
nu numai decorul și spiritul Romei
de odinioară, ci chiar geniul viu al
peisajului roman :

... Bradul, umbrela și-o-ntinde pe
muceha ansei coline ;
Mierla șăgalnică țipă prin grase
tufe de lauri.

... Roma din vale privește pe gînduri
Soarele moare prelung în adineii
mărilor Tusce.

(Pe la Villa Tusculana)

Duiliu Zamfirescu lasă versurile să se
pătrundă de ghiața amară a luminii
piilatiene.

Așa cum în Djali, la 1880, lirismul
poetului de la Fiorica irumpe cu anti-

cipație într-un vers atât de greu de
substanță, o altă formă lirică e des-
coperită, la 188.1 (de astă dată cu aju-
torul lui Alecsandri), în Clinele Niza-
mului. Acest poem epic, ecou natura-
list al Sergentului, din ciclul Ostașii
noștri, conține și el cîteva versuri de
rară frumusețe, cu acea somptuoasă
întunecare, din poezia lui Matei Oara-
giale. Dizolvat în baia de plăceri ori-
entale a idilic-latinului Alecsandri,
„mu0lt"-iul matein siporește pînă la sa-
turație voluptatea imaginii, dîndu-i
chiar o notă de lascivitate :

El întâlnea în drumu-i mult dul-
cea-i țară caldă,
În care tinerețea în desfătări se
scaldă...

Iată și inscripția sub „un portret posi-
bil, din seria pe care Țarigradul și-a
pus pecetea mirifică și însângerață :

În Anadol ucis-au destule căpri-
oare
Ca să se-ncerce astăzi la omenesc
vînat.

Iar din același Fragment, din care ră-
sărise imaginea templului pe dealul
deschis „singurătăților senine", portre-
tul sumbru-ivoevodail al Poetului, ve-
nit să întămpine parcă domnița cu
„doru-nverainat", ce-n mina-i „spelbă
floare de ceară străvezie" poartă poti-
rul de sânge al roșului trandafir :

. Sub bolțile tăcute
De ramuri de naramze, sosește
încrunțat,
Sosește singuratec din vremile
trecute
Poetul

Cunoscând apoi magia primejdioasă
a elementelor naturii, față de care
adoptă tonul prevenitor, dar plin de
gingășie, al lui Arghezi din Puțin:

Păzește-fte de luna plină
Ce-n limpede miros de tei
Ademeneste prin grădină
Cu lunga ei privire lină
Și eu tăcerea ei.

(**Unei copile**)

ori naivitatea baladeseă al cărei ton
l-a izbândit Ion Barbu în **Riga Crypto**
și Iapona Enigel:

De ani întregi venea mereu
La curtea sa împărătească
O pajură cu chip de smeu,
Cu cioc și limbă păsărească.

Și-n miezul nopții croncănea
Pe-un ciot din turla cea bătrână,
Și-f tot chema, l-ademenea
Să se coboare-ntr-o fântână...

(**Fiica haosului**)

Duiliu Zamfirescu descoperă în cele
din urmă lirismul modern al declinu-
ilui, al stărilor obscure, liminare, ce
nu pot fi exprimate decât prin trans-
cripția lor obiectivă, în peisaj, —
lirism slujit la noi Îndeosebi de un Ion
Vinea (**Declin**), de un Bacovia (**Amurg
de iarnă**), iar în afara orizontului ro-
mânesc de un Georg Tnaki, și căruia
îi împrumută aici tonul lui Adrian
Maniu („Pe lac țipă lebezi speriate de
foc” — în **Bal mascat**) :

S-aude un glas sub bolta cea-naltă:
E țipătul lung ai raței de baltă.
Sălbatec prin stuf mugește un taur.
Se urcă pe cer un disc strămb
de aur.

(**Castel Fusano**)

Oricât de variate și surprinzătoare ar
fi, în modernitatea lor, cele câteva ver-
suri citabile ale lui Duiliu Zamfirescu,
și mai ales oricât de bogate în lirism
ar fi aceste versuri, a căror zare' în

lumea visului se deschide atât de largă
încît fiecare din ele se poate des-
prinde și poate trăi independent de
bucata ce îl conține, — lipsește poetu-
lui sunetul liric propriu, care străbă-
tind întregul creației o organizează în-
tr-o unitate, într'un corp artistic in-
ahegat și lesne identificabil. Lipsind
deci tocmai calea cea mai sigură și
mai directă spre simburile universu-
lui sensibil al poetului, orice încercare
de a defini lirismul zamfirescian riscă
să rămână la suprafața fenomenului.
Foarte de suprafață este prin urmare
caracterizarea prin „clasicism senin” a
lui Duiliu Zamfirescu, și G. Călfinescu
o repudiază pe bună dreptate, contes-
tând clasicitatea poetului, la care vede
mai degrabă un „academism rece de
turist englez și de aristocrat estetic”,
ori „fericirea silită” și „un echilibru
obținut prin contorsiuni”, recunoscîndu-
i însă suflul de poezie din produc-
țiile italianizante : fie de imitație, oa
Boul — pitică umbră a celui carduc-
cian și totuși emoționant în melanco-
lia lui („cuprins de jalea lui Volney”);
fie de viziune, ca în „gravura” pirane-
siană ce reprezintă peisajul roman vă-
zut de la Villa Tusculana și „micul
desen” al Villed Aldobrandini, de la
Frascati, — ori în versurile de factură
sămănătoristo-tradițională (**Sosesc** și
Vara). Cu toate acestea, ideea despre
„clasicismul senin” sau mai curînd
„clasicismul senin și rece” a fost nu-
trită chiar de sentințele presărate în
versurile poetului, precum : „A fi rece
și frumoasă, simbolul eternei arte”
(**Către Diana**) sau de imaginea amin-
tită a **Boului**, care prin trăsăturile de
vitalitate și cumițenie, umbrite în
mod ciudat de o tristețe sempiternă,
simbolizează poezia :

De-apururi **trist**, în mijlocul câm-
piei,
Voinicul bou privește înainte,
Cu ochii mari, cu sufletul cuminte,
Ca un simbol **antic** al poeziei.

i

Sensul catrenului relevându-se tocmai prin ciudata umbră de tristețe, strecurată în limpezimea și armonia idealului. Abia prin această obscură sentimentalitate învăluitoare se ajunge la zona lirismului, la structura sensibilă a poetului. Zonă și structură ce se răsfrîng în scepticismul neturburat și înalt al unei alte strofe :

Ceruri și eternitate.
Sori, planete și puzderii
De materii,
Toate la un loc — le bate
Infinita vanitate
A părerii.

(Timpul zboară)

în tonurile pălite ale tablourilor romane : **La Villa AHdobraindini** („Tăcute lacrimi picură din plante...”), **Anienul** (cu versul de velur: „Un vechi măslin din vremile lui Numa...”), **Plouă** („Plouă laorime de toamnă peste lumea ostenită, / Scuturând petale albe de pe ramuri de lăimii”) și **La o fin-ttnă** — tablouri ce sînt mai mult totuși decît încercările unui turist, căci exală parfumul ascuns al lucrurilor, imaginile fiind trăite dinăuntru lumii pe care o sugerează, — în tonurile stinse și calme se strecoară umbra aceleiași tristeți. Desigur, atitudinea rece academică și estetismul aristocratului există, <dar se pot și ele converti la lirism, la o trufie în adevăr nobil spirituală, ce se desprinde din viziunea constelațiilor deasupra ruinelor romane : nu e conștiința imensității cosmosului, nici resorbția amețitoare a haosului cristalizat astralic, ci sentimentul unui acord, -al unei corespondențe sublimă. Deasupra Stadiului lui Flavdu strălucește Vega.

Ctattod voios din Lyră și scăpărind din focuri
Spre gloria eternă a nobilelor
jocuri...

Iar pe cînd Areturus și Aiteir luptă cu „propagarea sclipirei lor prin goluri” :

Antares se ridică aprins și sângeros.

Așa cum există o „seninătate” a poeziei, trăită însă, în ambianța naturii, o clipă cel puțin, cu goetweanicui simț al mitologiei, al plăsmuirii fabuloase :

... Stai pacinic la umbra pădurii
Si mintea ți-o porți în imagini
De smei, de povești și lemurii...

(Luceafăr)

Cînd coarda cea mai intimă vibrează, versurile simple și aeriene itransmit acest semnal venit din unghere de taină :

Curg piraiele în ciuturi,
În mirezme cad petale,
Și suspină toată firea
După umbra gurii tale.

(Ia amurg)

Florul poeziei sporește încă, simțămîntul devine și mai pătrunzător, în timp ce expresia rămîne la fel de simplă, de transparentă :

... Cad frunzele de sus,
Uitarea ta pe mine.
Se duc spre răsărit
Oocoarede în clipă ;
Se duc, le-am auzit
Sfășietorul țipăt.

(Ce-a fost)

Pe linia acestei simplități, acestei acurateți de expresie, îmbrăcînd însă o emoție cu desăvârșire străină viziunii sămănătoriste și tradiționaliste a naturii (precum în Sosesc și Vara), sudicul, clasicizantul, floralul poet din descendența lui Bolintineanu și conso-

nanța lui Macedonski, tinde la un purism al simțirii, cu nota de afectare a prerafaeliților. Iată așadar o strofă cu atât mai revelatoare, cu cât lipsesc elementele simboliste, din care se nutrește prerafaelitistul] lui Ștefan Petică :

O tu, acela ce mă faci să sufăr,
O suflete, întoarce-te prin astre
Și lasă-mă pe apele albastre,
Să dorm pe veci cu capul sub un
nufăr.

(Fugind de tot)

în terțina finală a unui Sonet apoi, imaginea poeziei, nimbată de epitetul „castă”, e de altfel în sensul străluminând paradiziace :

. casta poezie
Sta peste tot, precum între lumine
Beatrix stă-n Divina Comedie.

Extatica viziune, a cărei transpoziție strofică, plină de strălucire și rigoare, de simetrii de diamant, seamănă cu arta giuvaergiului care adună, în obiectul său minuscul, armonia constelațiilor — și nu e de loc neobișnuită la autorul acelor versuri dispărute, ce sînt tot atîtea entități complexe, ca tot atîtea nestemate cu misterioasele lor răsfrângeri — își află realizarea, pe tărîmul lumesc al poeziei, într-o altă savorire prerafaelitică, și cea mai importantă. E vorba de poemul Miriță, care în subdiviziunea sa Margbita cuprinde versuri nu numai de o curgere ritmică extrem de pură, în delioate-i artificialitate, însă și o viziune ale cărei trepte prerafaelice duc la cea mai înaltă formă a poeziei lui Duiliu Zamfirescu. Astfel, imaginea fecioarei moarte pare văzută cu ochii lui Dante Gabriel Rossetti :

Mai alb decît luna de Mai spunând,

Stă trupul fecioarei în somnul
Eternelor umbre, iar sufletul blind
iL-au dus heruvimii la Domnul.

(și va reveni mai tîrziu în balada lui Ștefan Aug. Doinaș Sfîntul Gheorg'he cel fals). Scepticismul zamfirescian, umbra tristeții aruncată peste lumea formelor „senine” :

O lume de visuri cătînd adăpost
ilfă țărîm adumbrît de durere.

Dansul decorativ-armonie al corpului astral în înalt:

Lumină ce noaptea s-aprinde pe
cer
Rotiridu-se lung împrejururi...

Transmutația spiritului în flori, în pietre scumpe :

întoarnă-te iarăși în forme de
flori,
În farmecul gemelor stinse...

Pentru ea orizontul lumii să se închidă sub umbra aripilor pe care pasărea morții („O pasăre neagră plutește pe noi”) le întinde, ca un motiv dintr-o stemă :

Și lasă pămîntul sub pete de nori,
Sub umbre de aripi întinse.

Nimic nu poate părea mai temei-ar decît să cauți chipul poetului în iluminațiile întâmplătoare, ce aruncă pe figura lui pulbere stelară — și nu în trăsăturile pe oare zilele și anii le-au fixat, ca o mască ce vrea să redea imaginea sufletului din adînc. Liris-mul na este însă o stare sufletească, deși își are rădăcinile bine împlântate în suflet, în simțire. El e o stare a spiritului creator și ca atare cunoașterea sa implică mai mult analiză estetică decît pătrundere psihologică. Psihologia poetului, ca și umanitatea lui complexă, nu pot fi desprinse desigur

din minime frânturi ale perei, dintr-un vers sau chiar dintr-un singuratic poem, oricât de bogate în splendori formale. Dar tocmai aceste splendori de formă, în maxima lor concentrare obținută prin cristalizarea în poem, în strofă, în distih, în vers, revelează orizontul spiritual al poetului respectiv. Există creatori norocoși, care au realizat opere impunătoare, bogate de umanitate, există poeți a căror sensibilitate s-a turnat în tiparul poemului integrator. Orice mare artist, orice mare poet e un astfel de creator norocos. Dar există și poeți, nu mai puțin autentici, față de care destinul s-a arătat avar și care totuși au întâlnit, în rare clipe dăruite, poezia. Au întâlnit-o sub forma aceasta singulară, a iluminării unei strofe sau unui vers cu excepționale potente estetice. Pentru a fi descoperit și redat tărâmului comun, lirismul unor astfel de poeți se cere explorat cu o adevărată tehnică de scafandru, în marea nesemnificativă a operei lor aparente. Iar fiara abisurilor de sub apă oferă nu o dată surprize magnifice. Important este doar să ajungi la lirism și oare explorarea prin exercițiile în aparență epigonice eminesciene ale lui Duiliu Zamfirescu n-a scos la lumină un lirism nou și pur? N-a fost revelat acest orizont liric nou de viziunile țignite în fulgerații de o clipă: stinsul lucefar trimițând o rază prin negure dese; vrejurile de gelsomină căzând deasupra lacului clar; virginala stea schimbată în femeie dormind pe un pat de auroră boreală; lacrimile picurând în

fundul peșterilor și răsărind apoi, ca fântini, în adânc de lacuri? Și nu se includ apoi acestui orizont Uric și alte viziuni, din aceeași plasmă sensibilă: dafinul încă verde, pierit de vântul autumnal; măslinul din vremea lui Numa; râul care moare plingând în brațele de spumă ale mării; soarele agonizând prelung în adâncul mării Tusce; mierla șagălnică ce țipă prin tufe de laur; zarea străpunsă de unghiuri migratoare, ce risipesc în văzduh argintuirile lor sonore; ori blânzii sunători cântând din harfele lor nevăzute?

Oriicât de statică și sumară ar fi imaginea cuprinsă într-un vers din Cuinele Nizamului:

•Alături stă un ciine roșcat ca o vulpoaică...

lirismul aici ascuns, indicibil la modul analitic, se leagă de orizontul memorabilei strofe, în care soarele, disc strâmb de aur, învăluie pustiul naturii, dureros semnalat de țipătul lung al raței de baltă, de mugebul sălbatic ai tau-rului din stufăriș.

În Nu numai o fină melancolie, citită ca scepticism, nu numai o rară discreție a sensibilității, citită ca „seninătate”, se reuiesc în lumea poeziei lui Duiliu Zamfirescu, dar și o tristețe suavă și totuși pătrunzătoare a peisajului și decorului, cromatismul pălit al declinului, aprins brusc de însingurarea de foc a unui astru, desprinderea florală și muzicală de lumea aceasta. Un crepuscul de fiiori de lămâi, de țipăt de cocoare, de palori feciorelnice ale morții.

Momente și moduri lirice (Uf)

de **Ion Caraion**

Indiferent că se presupune locuitor al Eladei („Eu toropit pe nisip visez că sînt Grec”), rege al Izraelului („în Izraelul meu pășesc de dimineață”), compars al lui Horațiu și cetățean roman pe sub un cer cu păsări maiestruoase („în al meu Lațiu... n-am găsit decît...”), pers călărind spre legendare orașe ale Orientului („Pe un covor mă-nitind, devin persan... / Călare străbătând spre Ispahan / Păduri de dhipariși”), agricultor, cosaș, pescăruș, sepie, „impenetrabil ca pisica”, „tăios și rece ca securea”, miner sau „rigă într-o ureche”; indiferent că se compară cu Poliifem, cu Aiffa sau cu sfântul Francase; ori că se vede un Decenal vânjos pe spatele siropului desșeulat (având barba ^parfumată ca fineața” și „moale ca o iarbă”), — prin sentimentul monumentalului și gustul spațialității G. Călinescu seamănă viziunii avute, după cum sintetizează Al. Philippide în două pietroase versuri, de acel sculptor aii -antichității care ar fi fost dispus a-i desprinde lui Alexandru cel Mare „Statuia dintr-un munte”, / C-un râu pe umăr și-un oraș în palknă”.

Uimanisrt întăriat în care specializarea (adică neistovita capacitate de a ști cât mai mult despre cât mai puțin) și separatismul disciplinelor se inten-

*) Vezi „Viața românească” ar. 12/11965.

aifică și se accelerează; temperament copios incisiv, însă amator de bucurii primare, de candori și inocențe uneori autopreparate spontan până la perplexitate și asociativ, cu alonje în domeniul multiple, temperatură de erudit, spirit enciclopedie și universalist; nelimitat în aviditatea de a umple cit mai multe și felurite genuri de activitate, efervescentă spectaculară, nu era de domeniul mirării atît revenirea sa la poezie (înainte de 1940 ii mai apăruse la ^Cultura Națională” un mănunchi de bucăți subtil savuroase), Olt modalitățile de generoasă și expansivă aderare la sensurile istoriei din patrie :

Eram bărbatul eare-n singurătăți
petrece.
Ca vulturul pleșuv pitit ân srtanca reoe.
Nesuferind câmpia fugeam de cei de
jos,
Băteam din aripi iute spre munitete
sticlos,
Și peste creste ninse făcând ocholuri
rare
Granitul mohorât ăl apucam în ghiare ;
Să scriu pe cer elipse eu mă credeam
ales,
Pe sus scoteam un țipăt de nimeni
înțeles..

Cînd coamaHmi străluci la tample
sideral,

după chipurile oricărui fruct oare să sature, când nimic nu mai satură — acestea nu. „Făptura fără ieri”, partea fără de oare n-am fi întregi și fără de care nu e liniște, nici echilibru, perechea e anevoie de Întâlnit („îmi este dat, pînă la capătul acestei vieți, / în fiecare zi din nous-o cuceresc”); însă ea e și mai anevoie de reținut. Ca un dat ancestral, efortul trebuie reînnoit mereu, întocmai unei solii fără de care păstrarea acestei plămuii din fără timp, zilnic realcătuită și alta într-una, ivită în ceas de irizări matinale, n-ar fi posibilă altcum.

Iubite, în ipostaze multiple, plasate de preferință într-o mitologică lumină mediteranee, vor trece și prin „Lauda lucrurilor” -lui Călinescu. Cea mai fragedă, pentru care — imaginativ — se și bate, o iubită cu „păr ea frunza de măslin”, sini „acrișori la gust” Și-ntr-o „coapse creț și plin, / Un vinăt stămjenel”, are -cincisprezece ani. Mai târziu invocția sună : „O, vinonncrezătoare în casa mea, tu, care / Ai șaisprezece ani”. Iar altunde, naiv creștina izbăvire biblică (biologia s-a mai rotunjit) e asigurată însăși grație erotismului: „Eu voi intra în rai / izburînd printre profani, / Prin tine, care ai / Doar douăzeci de ani”.

Cu implicații de cîntarea cîntărilor („Din mine trupul tău nu se va face rodnic / Puțin te string în brațe, mai mult te văd în vis, / Nu-ți voi fi mire sacru, ei pururi un logodnic, / Să merg cu -td-ne-alături imi este interzis”); pedălând pe luciditatea forței nefizice („Nimeni de vârs-ta-ți darul de-a te slăvi nu are / Toți sint niște profani”... // „Îți voi cânta preludii pe clavicordii sumbre / Din Haendel și din Baoh”), uneori vorbește de „fata cu sâni mici”, ori sub firmamentul unei nopți în care 'latifundii de brelocuri populează amăntul, își închipuie dragostea Luând o înfățișare pădurate zăis-că și străbătând -codrul: „Văzui pe Diana cu mulți căini după ea”. Dar în aceeași proporție în oare momelile -bărbatului

(sau in-volburările-i pasionale : „Prin părul tău în vâlvă vrăjită mîna-mi trece / într-un desîș abrupt”) țin mai cu seamă de intellect, de suplețe cerebrală, mlădieri stilistice și artă, ipote-tica iubită e — prin unghii — „rudă cu munții cei stimcoși” ; și-,n timp -œ -poe-tul se complace în metafora ori deli-ciile unui erotism fictiv, îmbătat cu mireme, scădat de prisosurile fastuoase și de galanteriile naturii oare, într-o succesiune de bucurii cosmice, participă frenetic la senzorialitatea lui, banalitatea eternului gest se mîntuie prm naturalețe și uman : „Nu mă muștra prea itare / Ce-acum am să rostesc / Sînt vorbe milenare : / Rozina, te iubesc”.

-La sfîrșitul spectacolului, retras în cabină (**Am** fost ursit de Chloto să dorm cu capu-n carte), himera își ia concediu și dimensiunile singurătății se pregătesc pentru portretul din adânc: Voi fi de-apumuri nepereche / Un ornament stingher.

-Mergerea la voluptate, la simplități, la frust, în -cazul său parțial rațională, fragmentar deliberată, pe lângă nurne-roasale-i cochetării savant livrești, are nu mai puțin jindul aonfundării cu autenticitatea de sentiment, cu im-pulsi-unea Hui reală, de dincolo de vitalis-mul numai discret simulat și uneori renunță de plăcere la exercițiul filtrărilor, la artificii („împodobit de fluturi în plete, dimineața, / Pariind o floare nouă, / Pe iarbă în genunchi mă voi lăsa, și fața / Spăla-imi-o-voi cu rouă”), camplăcîndu-se în baila limpede a sim-țurilor libere. Atunci pune mina pe tractor, cosește, fluieră, paște oile, ia de corn căprioare sălbatică și stă de vorbă cu agricultorii : „Tovarășe colectivist, / Unde mergi cu carul, / Tă-indu-ți drumul / Printre -păsările ce-rului / Dese ca fumul ?”

Atunci realitatea se oî-nduie în pa-norame homerice, se dilată, capătă proporții enorme, fabuloase, totul), de-vine colosal : cantitățile de -bunuri, de

sentimente, de vegetații. Boii simt „gigantici melcinouminti”, cozile cămășii — pinze navale”, pînă dimineața cerul domnește plin de „imensul lapte” al astrelor, în al său Lațiu sosesc „nu boi sau capre, ci minotauri greci”, sau „Ou nara udă vine / împiedicată vaca de uigerefle-i pline” și într-o respirație cosmică, aidoma aceluia Ion din bocete, care — murind — își răsfirea imensitatea umerilor „iui / în brațele pămîntului”, se întrevede cuprins de somn, osmotic odihnind în flora lumii, în timp ce „ibaii m-ar sufla cu nările, și-ar linge / Pe fruntenmi sarea oare din piele s-ar prelinge, / Și mi-ar mînca șuvițe din ceafă și din barbă/ Crezînd a fi vreo ianbă”. Rafinamentele cărturărești cedează aici locul unui tumultos poet al abundentelor și complexității de planuri.

Rîind pe rând referă despre săpun, comutator, pastă de dinți, robinet, tractor, cosmonauți, muminjdu-le pe unele minuni, pe altele candori.

Și dacă va cultiva termenul prețios, desprins din (tomuri sau prelucrat anume ; dacă va apela la graiul bucoavnelor își letopiseților, descolbuind arhaisme, nu se va da îndărăt nici de la folosirea termenilor și expresiilor populare sau a unor regionalisme pe care nu le mai poftea pînă adineaori nimeni pe scaun, așa încît găsim deopotrivă : a foșgăi, a zdupăa, a horăi, a probози, a găjfoi, cavalcartez, mă orez, ospelc, zaraiacadea, zmaragdie, bulboaitascărtoșat, iuvăscut, jaleși, chiparis, chrysopraz, diaanantioale, artifiții, ctavicornie, cănabre, laticlave, evdemonia, kief, inaudibil, chiitre, năramză, etc. Iar ca rime rare, indicii ale unei gestații de durată, ou soluții cerebrale <se înțelege), de preferință pentru utilizarea în finalul versului a numelor proprii, sunate uneori chiar între ele, sau ca rime campuse, îne stau la îndemână nuanțele unui registru neâncăpăior : lacrimi = sacrii-mi ; pare-mi-se = Ulise, sub tegmine fagi = Lalagii, Călinescu ==adas cu, pe loc tu = interdiu ao

noctu, jenri = pliscuri = ourcubeuri, pregeți — fremeți, berjeră = lejeră, fala = Guatemala, Odiseia = orhideia, greu — Nereu, Guicciardini <= măslinii, Bidermeyer = ader, Orpheu = eu, Echo = ooo, an = Canaan, Aristotel = el, Decebal = cal, So.crat = — existat, Oiti = porfir, Avesalom = pom, Otilia = vanilia, cipriote = Goethe, erotoliiit = jelit, Circe = chice, trezi-s = Gebeleizis, Gordilieri = ieri, Ispahan = persan, Pariam = n-am, Lamartine = destin, Netinav = sclav, Thebe = plebe, Virgiliu = sigiliu, Danoas = haos, Vespucci = lucii, cern = Falern.

Dacă în mai anul acesta se împlinesc șapte decenii de la nașterea lui Lucian Blaga, înseamnă că l-am cunoscut pe cînd avea 52 de ani. Nu știu de ce, orientîndu-mă după unele fotografii și desene văzute prin reviste ori folosite de G. Călinescu în impunătoare sa **Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent** și neîntrebînd niciodată pe cineva despre omul în oare atît de fericit se întâlneau un mare poet, un, discutat filozof și un original dramaturg, mi-1 închipuisem altfel. Vreme de peste un ceas, în primăvara aceea, la ora și locul hotărî* și ales dimpreună, ne-am dat unul altuia ocol, pînă să ne dumirim că pe noi ne căutam, (**E** o întâmplare a neuitării, care poate că s-ar cuveni evocată cîndva...). îl vedeam și aveam să-l aud pentru înrțuia oară. Pe urmă aveam să trec prin Cîluj, către niște șezători din nordul Ardealului și să-l vizitez. Aveam să ne scriem. După ce l-am cunoscut, inam iubit și mai mult poezia, iar dintre toți scriitorii noștri, Camil Patreșeu și cu el sint cei care mi s-au părut întotdeauna cei mai tineri și mai apropiați de tineri. în „Nebănuitele trepte” se va aduna și des-tăinui (Lucian Blaga e mut ca o le-bădă”) aîntr-flm contur creator de con-

fuzi/i pentru pnipa câtorva amatori ai ideii ir nestrămutate. Dinu Palat, care l-a admirat în casa propriului său părinte și estet, se lasă condeiului surprins de aceeași masivă, cutremurătoare, nesfârșită tăcere a omului împrejmuit în societate de semeni. Și în genere se acreditează caracteristica și imaginea unui Blaga fizialog al tăcerii. Taciturnul Blaga ! Taciturnul Blaga satură o sete de portret nițel misterios. E drept, deasemeni, ca să nu-i nedreptăm totuși pe unii din interpretatorii săi, că din cuprinsul reluat al unora din paginile-i autobiografice, care se vruseră tipărite prin 1946 la fosta editură „Boema”, aflai de fiul preotului din Lancrăm că fusese mut pînă la șapte ani, iar satul, copiii îndeosebi, scorniseră și poredlă pe seama acestei metehne. Totuși...

Totuși eu iam cunoscut o altă fire și împrejurare de profil uman a lui Blaga. Am cunoscut un Blaga sociabil, cald, pur, comunicativ, cu virginități și prospețami de copil, la care dacă te frapa ceva era tocmai naturaletă acestui fel organic de manifestare. Despre oricine în afară de el mi-aș fi îndhipuit că teatralizează. La curțile dorului nu s-a teatralizat însă niciodată. De-aș presupune ori conveni că m-am înșelat, așez înșelarea aceasta între cele mai frumoase pe care le am pînă astăzi despre oameni ; și de-aș converti-o în prosopopee, nici vorbă că ea ar trebui să-și înceapă monologul cu acel zvîrcocitor „per me și vanno”. Prin ea. Prin ea am comunicat fără impedimente, lesnicios dar elevat, cu un univers care în cazul altor psihologii și instrumente aperceptive se refuza. Iar asta îmi este deajuns. Ce-mi folosește (și nu întrebuițez paradoxe !) un adevăr care mă minte ?

Două lucruri dominante sn^au izbit permanent la Lucian Blaga, de aceea le și consider definitorii : uimirea și curiozitatea. Sînt două lucruri pe care, precît se știe, niciodată nu le vei putea găsi la bodegă, ori la cafenea. N-am

cunoscut poet ou o mai largă, ou o mai ineputabilă capacitate de a se mira și de a transfigura obișnuitul, descifrând zei pînă și în infima vîietate a unui mugur, a unui grăunte:

Mi-ai dibuit aplecarea firească și gustul ce-l am pentru tot ce devine în patrie,
 pentru tot ce sporește și crește-n izvorndță^
 Mi-ai ghicit încântarea ce mă cuprinde în fața puterilor, în ipostază de boabe,
 în fața mărunților zei, cari așteaptă să fie zvîriiți prin brazde tăiate în zile de martie.

Copil, îmi plăcea, despoiat de veșminte, să intru-n picioare în cada de grîu, cufundat pin' la gură în boabe de aur

(Mirabila sămăntă).

Cînd recitesc astăzi cuvintele din postumul său volum : **Vîntul mă răsfoiește ca pe o oarte**, mi-aduc aminte de dimineața bătând în aur verde a acelei prime aînîlniri... Lucian Blaga apăruse aducând subsuoară două cărți în italiană : oite un exemplar din primele două volume ale operei sale filozofice traduse și apărute la Milano. Simțai cu ei, în olipa aceea, cum „toate (n.n. lucrurile) cîntă pentru semeni”. Mîngîia în nesațiu obrajii filelor, întorcea paginile în neștire și o făcea cu o înfiorare atît de omenesc simplă, atît de adîncă, de parcă totul urma să se termine în clipa imediat următoare : „Visînd, întrezărim prin doruri — /latente-n pulberi aurii / păduri ce ar putea să fie / și niciodată nu vor fi”. Parcurg **Bocea del Rio** — delicat sîdef erotic, tăiat, sub lacrima romantică a unor rigori clasice ; **Vara lîngă râu** — beată de un pur corporal, ou exultări de farmec dianic și virginități de entielhie aristotelică, recipient al flăcărilor și preorînduirii, desăvârșit giuvaer în

piscul vibrațiilor lui-; reiau lauda materia dan **Noapte la** Mare, morală în spasmele ei ca însăși setea ce-o propagă și-o crispează : „Murmură dor de pereche. / Patima cere răspuns. / Ah, mineralul în toate / geme adînc și ascuns. // Sarea și osul din mine / **caută** sare și var". Unde începe și unde s-a oprit și când căutarea în opera lui Blaga ? Nu veți descoperi oprirea, lipsește. Numărați de câte ori întâlniți verbul **a** căuta în poezia sa : „**Căutăm** pămîntul, unde / mitic să ne-aleătui'm ; / „**Caut** nume — fie-o mie — / să-ți arăt ce-imi ești cu mie" ; / „**Am căutat** mereu umbra genelor / pe un obraz. **Am căutat-o** prin geografia / răsăritenilor și apusenelor / basme. Și n-am găsit-o./ Numai tîrziu am găsit-o aci. Aci, / în patria mea, la seminția mea" ; / „...vînt de miazănoapte / sau vînt de sud, dacă **m-ar căuta**", etc.

-Germinația și devenirea sînt firele conducătoare ale acestor poezii vîslind către țărni foarte greu accesibile și imateriale : „Văzduhul semințe mișca / spre ținte doar undeva în mituri întrezărite".

Starea de prefacere continuă **a** lumii, **a** amestecului de elemente, de aluat și incandescente supuse fanteziei unor malaxoare ce nu-și mai îngăduie răgaz („Alchimie e totul în lume") îi vădește incontinența existenței. Sfârșit nu există : „Iubești — când simțiri se deșteaptă / că-n lume doar inima este,, 'că-n drumuri la capăt te-așteaptă / nu moartea, ci altă poveste". E o trebuință de rupere a limitelor și-o surprindere a actului deja săvârșit: „gîndul ni-l deziuărgitoim".

Veghea e fenomen de cuprindere și de asimilare, metodă de expediție și scormonire, fel al cercetării și soluție hegemonică asupra lucrurilor. Somnul — o oală de eclipsare a lor, de retenție și reducere a planurilor de conștiință și a simbolicii acestora : „Iată-amurguri, iată stele. / Pe măsură ce le văd / lucrurile-s aie mele / ...Lucru-

riOe-s ale mele. / Sînt stăpîn al lor și domn. / Pierd o lunie cînd adorm".

Așa cum se va petrece cu majoritatea poezilor noștri de după ultimul război, și chiar cu poezii altor popoare, inexorabile cerințe de comuniune și contopire îi vor deslipi de fantezele turnurilor, de camerele închise și de mentalitatea care lega și pecetluia între ele amîndouă spețele de izolare : „în tîrzia, bogata căldură / închis între ziduri cine-ar mai sta ?"

.

-Parcă Tudor Vianu — mai auster temperamental și mai controlat în manifestările orale, curtean al solemnului obligatii de gală, de forum și de catedră, mergînd -cu rigoarea și exigența pînă la a-i fi inspirat lui Ion Barbu cea exultantă metaforă de... Tudor-Biici *) — parcă profesorul și academicianul Vianu, în plăpîndul său volumaș de versuri apărut acum 8 ani, n-a simțit și narat despre prizonierate asemănătoare ? Și parcă nu l-au năpădit aceleași spețe lăuntrice de sete și de foame pentru contopirea cu feroarele vieții ?

* *Asupra tineretii cu risipe sterpe, meandre și vocații spre ravagiu a rigurosului matematician și poet de mai tîrziu, care a proiectat abstracția pe circonvoluțiuni de muzică fără vecinătate în lirica românească, Tudor Vianu (și i-o datorăm .) a avut la timp un rol irenalor, temperînd niște porniri care — întrebuințate și încăpute apoi pe direcții proprii — au dat literaturii și științei românești o fosforescentă personalitate. Barbu o va recunoaște într-unui din acele poeme-dedicație, salvat pe un caiet studentesc al dotatului Mihai Kădulescu, care ni l-a incredințat nu fără o gingașă pietate și pudoare :*

Ca marea iscusită ce petrecea Jason
Berbecului prin Lină, să-l scarmene, să-l tundă
Sarcasmul tău o Tudor, nmni acel Ozon
Cornutei obstinate la „Gaura profundă".
Sub pînten, sub harapnic, un behăit obscur
Trecu în vers. Deci slavă lui Tudor-Bici i El e
Pe bruta nărvășe, arc, praștie, O, Martur !
Ai cărui ochi, în raze văzură pe Helle.

In a doctorului Faust închisoare
Fiecare dintre noi am stat .

Las Theosofia-n praf să cadă
— Viața nu ne cere explicări —
Las pe Aristoteles în ladă...
Ah! oglinda soarelui din mări,
Dealul care cântă în lumină
Și pădurea neagră de metal,
Parfumatele efluvii de sulfină
Și zefirul meridional!

•

Pentru Blaga lumea-i o condiție: „Că ești cuvânt, că ești pămîni, / nu te dezbraci de ea nicioînd”. Firescul coborării în cetate, al fuziunii cu mulțimea, părăsirea pereților despărțitori, inserabilitatea de adevăr au devenit evidente, corolar ele însele: „Cînd prin oraș 'calici lin pe străzi / sămînța ulmiilor, și-n mers / în adevăruri limpezi crezi — / mai e nevoie de vreun vers?” Și aceeași imensă mirare de care pomeneam, lacomă să îmbobineze tot, mahnită de a nu izbuti să se găsească în posesia unei forțe de vizibilitate de proporții ample, care să reducă depărtarea dintre om și mister: „Ce oalm! Ce puritate! / Dacă am vedea de lacurile, / stelele s-ar apropia / întîmpinîndu-ne la drumul jumătate”. Apa, cu mării ei ochi deschiși („nici un lac nu are pleoapă”), discerne, oglindește și... „vede totul”, O singură consolidare în disocierea celor două nivele de potențial: spre deosebire de om, apele n-au amintiri.

Frecventă în foarte multe bucăți, vara — anotimp, cum se observă, predominant în poezia lui Blaga — se întinde pînă în noembrie și iubitei din neistovitul ei clocot i se cere ofranda unui nou flux de vâpăi: „Sporește-mi inima cu-o ardere”. Cîtă deosebire de registru cromatic, bunăoară, între Bacovia și Blaga, între toamnele unuia și ale celuilalt! La Blaga nu plouă, nu e tristețe, nu e destrămare. Toamna

lui Blaga nu reduce, nu adoarme, nu turtește, nu interzice biologia. Ca niște vase comunicante, regnurile conversează, viața e doldora de seve, principiile continuării laborioase a activităților și circulația harurilor operează nesupărată: „Unei nai creșteri văratice în toamnă, se pare / c-am fi hărăziți și aleși”, sau „Octombrie, cu încă-o bucurie / prin neguri să mă-ntîmpine-ar vrea, / să mai aud odiait' pe cate ghinda / pocnind din cînd în cînd sub talpa ta”. Altă lumină, alt mobilier peisagistic, alt ton lăuntric. Nici corbi, nici noroaie, nici crize abulice. Anotimpul are ceva hieratic, muzical și visătoresc, puțină tinotură dionisiacă. Pînă și suferința se transfigurează: „Intre frunza ce cade / și ramura goală / moartea se circumscrie / c-on gest de extatică boală. / Um joc îngănând cu lemnoasele membre / sună târziu, nebunul, caldul septembrie”. Toamna lui Blaga e o prelungire a verii și a vieții, o rezervație a dragostei universale; ea respiră de reizbueniri de seve, de plenditudini, de surasuri cordiale, netezită de evantaiile unei altitudini indiscutabile: „Ne odihnim în iarbă, cu un rest / de oboseală în noi, ca sufletul”. Peste clipă și privești, peste frunză și drum, — „Aud muntarițe cîntînd din tulnic, / tăiat în vis, din corn de inorog”-

Ar trebui alese, după aceea, ddn preferări de soare, măruntele, delicatele însă așa de ascuțitele fire subțiri de nară, de inoculată sensibilitate, de ireală finețe a vibrației: „Sămbăta ierbii”, „Iese liniștea din munte / unde locul d-a fost strimt”, „Aceasta-i tristețea cea mai mare a spicelor, / că nu sînt tăiate de lună”, „Corabia se cufunda puțin sub greutate, / cînd luna cobora pe ea”. Sau acești fulgi de zăpadă: „Lumea toată / e un singur alb. / Coboră din înalt / moartea petalelor”. Ori, miraculoasă și neverosimilă, pan-teismul zeității pereche: „In fabula verde și caiWă-a naturii / tu crengi ai,

iubito, nu brațe". Și, în sfârșit, năluca de eter și străvezime, cerbul acela mistuit de ioc sublim, care „parc-ar vrea / să bea ușor, din apă numai cerul".

Curiozitatea, 'cealaltă trăsătură izbitoare a lui Blaga, dacă e îngăduit s-o reamintesc, nu i-a adus niciodată îndeajuns, pe planul cunoașterii — și o mărturisește singur! — atîta aliment nobil cită foame și putere de consum era în el :

Nu mi-e destul. Și după orișice
aș spune : înc-o dată !
Ori ce se-ntîmplă-i ca și cum
s-ar întîmpla c-o fată.

Ah, nici un rod nu mi-e destul,
îl vreau și-ai alte chipuri.
Se poartă riul către mări,
dar piere în nisipuri.

Nu-i apă să astîmpere de-ajuns,
nu mi-e destul viața, cartea.
Iubire-aș vrea, pierzare, jar,
cum voi simți o dată moartea.

Tu te-ai născut din sete de dreptate,
Din sângele acelor ce căzură;
Din osul celor ce-aiu fost trași pe roate,
Și din protestul cu căluș în gură.

.

Înainte de 1930, nu mult după ce poetului V. Voiculescu îi apăreau „Poemele cu iageri", Zaharia Stancu, tînăr, își tipărea — însă fără reehizită și condimente celeste, — întăile sale versuri, intitulate potolit: „Poeme simple". Respirând de sănătate și naturalețe, fidele cu denumirea lor, ele au surprins prin puterea de concentrare, cam neobișnuită pe atunci la colegii de generație și aproape sinigularizîndu-l. E o însușire care n-ar strica nici succesorilor și pe oare de fapt Zaharia Staneu și-a știut-o conserva. Cartea debutului oferea o paletă de tonuri senzuale, un lirism discret și ciufulit, se scâldea în lumină și aromă de soare câmpenesc,

avea interogații blânde și neliniști tolerante. Mici bucolice, pasteluri și idile. Adia pe acolo mult miros de fin, treceau câteva păsări **pe** acolo, fructe de șes se rostogoleau ahemind, erau arclori carnale, ecouri ale unei eredități încrâncenate, jerbe de culori câteodată și câteodată o așteptare vagă se auzea clămpănind în depărtări. Poemelor simple ii s-au adăugat cu anii, **Albe, Clopotul de aur, Iarba fiarelor, Pomul roșu, Anii de fum**, experiența de concentrare și sintetizări, de adunare a ideii poetice într-un spațiu de restrângeri extreme neincetînd. Economia de expresii a caracterizat volume întregi, cu bucăți de o strofă sau de două, unde înclinarea general juvenilă spre discursivitate și spre arnplori inutile era deliberat prevenită și abătută, din intenția de a se educa în spiritul **esențialității**, deși nu al uscăciunii, deși nu al aridității. Copleșit de participările naturii, dominante în poezia sa, o poezie cu mult colorit, -de o cromatică abundentă, pasională și molipsitoare, e pe de o parte coirunicabilifeatea cu precursorii, oare i-au irigat inima și literatura cu revelite, cu ecouri sociale, dezvăluind în el cumplite sedimente sufletești și latențe uluitoare, iar pe de altă parte erotismul. Însă oasele strămoșilor, trezite să sune în carnea cântecelor lui, amintitoare de robii țarași sub bici și urcînd prin veacuri spre o dreptate așa de tîrzie și de firească, nu strecoară în auz atâtea dezmierdări ciți bulgări, nici atîta voluptate cit scrășnet și cîtă frămîntare.

După 23 August **1944**, dedicat prozei care i-a adus numeroase succese vrednic muncite, Zaharia Staneu (și părerea de rău însoțește constatarea) n-a mai publicat pînă către toamna anului acesta decît... Douăzeci **și trei „de cîntece**, fără de oare însă nu se cade nicideauim încheiat jurnalul acestor note de lectură. Premergător al unor culesuri și scadente întrezărite, al unor prefaceri radicale în melabo-

lismul istoric, atașat fără zăbavă și fără șovăieli cantității de abnegație a idealurilor cucerite și cimentate prin luptă, Zaharia Stancu aparține coloanei aceleia de scriitori combativii care au servit revoluția socialistă în primele rinduri. Pe dușmani îi trece în rândul viețuitoarelor inspiratoare de repulsie sau al vegetalelor nerodnice și se comportă față de ei ca un ereptolog prevenit, ca un horticultor neseramentalisit : „Șarpele nu-t încălzesc la sîn” ; „Șarpele are dinți de șarpe / Chiar dacă-mbracă pielea de aur” ; „Țestoasa e tânără dar e tot broască” ; „Vulturii pleșuvi și lăstunii / De pureci sînt ciupiți doar în cușcă” ; „Chiar dacă ar pieri toți cedri deodată, / Măceșii nu ar ciește mai înalți” ; în schimb — „Toamna trandafirii sînt tot trandafiri”. Știe că duelul cu gălăgia pernicioasă, cu pânzile vrăjmașe nu se va șterge din amintire, deși duiumul anilor și-a spus auzul, deși apele nu curg de-a-ndăiratele: „Mulți zăvozd m-au lătrat, m-au mușcat. / În jilav adine i-a topit pămîntul. / Pînă la marginile lumii vântul / Pădiurile vechi le-a scuturat”. Și cum rezidurile au fost expurgate, cum de cioturi și putiegaie noua pădure s-a dispensat cu voința vertiginoasă a tuturor copacilor ei teferi și duri, limpiditatea mesajului său — care nu e decît rezultanta firească a unui proces istoric — reiese cu evidență : „Griul ce-d semăn o să-ncoțască. / Rodul neghinei e pleavă, nu-i rod. / Poemele mele făuresc pod / între glob și bolta cerească”. Dealtminteri complexele ar fi deplasate, cită vreme retina fotografică n-are a se întrebuița decît pentru consemnarea unei consecvențe : „Steaua mea a fost roșie totdeauna, / Roșie va fi cit stele vor fi. / Oamenii au atins cu degetul luna, / Cu tâlpile o vor atinge-ntr-o zi”. Iar dacă pe trupul sufletului descoperi îngrămădită la un

moment dat oboseala și descoperi cicatricele ou care te^au împodobit finalurile luptelor purtate ; dacă pulberea vînată a cite unei aripe de amurg lăuntric pudrează din cînd în cînd și obrazii tăi biciuiți de furtună, încercați de valuri, un rost, o explicație există și-n asta :

Nu mă mir că mi-e inima istovită,
Bate de cînd bate și vântul.

M^aș mira numai dacă ciorile
Ar izbuti să citească o carte.
M-aș mira dacă s^ar teme de moarte
Copacii păduri și florile (23)

Pe drumul evoluției sale, obstaculări din pricina vrurilor îndoieli, nedumerire asupra realității, confuzii ale adevărilor nu mai există. O certitudine densă invită cu ceruri de mari clarități pașii, vocea, sentimentele poetului, pe care aprecierea statornicilor săi cititori (nu din gelozie pentru dimensiunile prozatorului !) l-ar dori tot mai des reîntors la uneltele patimii de odinioară :

Scriu cum cîntă pădurile
Cînd ie răscolește vijelia și vântul.
De-aș avea o mie de guri, cu toate
gurile
Aș slăvi oamenii și pămîntul.

Îmi iubesc patria de azi,
Iubesc și mai mult patria de mîine.

Ceea ce nu voi apuca să zidesc
și să cînt
Vor zidi, vor cînta, după mine,
urmașii.

Cu precădere ochii generațiilor vârstnice pot simultan cuprinde și compara atât roadele contemporane cât și distanța notabilă dintre indiferența oficialității de ieri față de ridicarea omului la bunurile de cultură și avalanșa de realizări actuale, oare își au în ele însele atributele caracterizării cunivente, însumind interesante procese surprinse atât în evoluția conștiințelor cât și în aspirațiile proaspetelor contingente de scriitori. Stringent, simplu, categoric, topica evenimentelor l-a făcut pe fiecare uzufructuarul interpretării lor mature. Timpul s-a priment irevocabil. Revoluția socialistă a biruit fără ceremonii și emfaze. Postalizând o colecție zilnic mai bogată de idei motrice, martore la sabordajul neeroic al vechii societăți, marile noastre talente poetice, din ce în ce mai solidare cu reverberația obștii spre transformări radicale, au trăit rînd pe rînd fiorii reconstrucției țării, industrializării ei și le-au reflectat în opera lor într-o multitudine de stiluri, fantezii, emoții și gesturi. Conștiințele volante și labile le-au pierit porumbelii de sticlă. Aerul pompa neastâmpăr.

Într-o după amiază cu mult extract de logică, Bacovia își da seama de o nouă noutate esențială :

Mi-am realizat
Toate profețiile
Politice.
Sînt fericit...
Frumos
Este cerul
Senin, sau mînios.
Un aforism celebru
Te face să trăiești...
Nu-l mâini,
Nici azi,
Nici ieri, —
Timpul... (Cogit;)

Intr-o dimineață fără rime, Ionel Teodoreanu — care ajunse proverbial prin diluție, inflație verbală, cargouri de metafore și mentolări de cuvinte — se apucă de alungat demonii facilelor chermeze literare și vrăjile de-a bătaia alviței. Mai era solvabil. Iar gravitatea marilor motive iscă din pana lui niște poeme foarte diferite de tot ceea ce scrisese anterior. Voi cita o inedită, surprinzătoare dhliar prin melancolia ei, oare maturiza o artă :

În mine se adună o plecare
Lampa arde mai tîrziu decît pînă acum
Și flacăra e neagră de pe margini
Iar tăcerea, ca și lampa, crește
înspre înnoptare.

OdhM văd în orice lucru
Amintirea,
Ferestruica ei din fund, c-un ochi
de mare cu catarge.

Tăinuită altora.
Și tot mereu aleg și string și păturesc,
Cu mîni tîrzii, prelung îngăndurate.
Uneori îmi vine să alint căienun
lucru neînsuflețit,

Ca pe-un copil bolnav,
Care nu poate spune și privește numai.
N-oi fi eu acela ?
Și oftez.

O ! cum foșnesc în mine toamnele!
Cîteodată mă opresc cu tîmpla-n aer,
Aplecînd-o pe-o violină nevăzută.
Oare n-am uitat ceva în umbra
strunelor ?

Să fi cules cu aceste ostenite mini
de-ajuns belșug de stele
Din nesomnul nopților ?
Melancolia flutură aerian, delaolaltă
cu perdelele,
Sau poate crește în marame îngerul
de odinioară-n
încăperea unde ouferele coborîte-s

Larg deschise,
La fereastra dată-n lături
Ca s-adune tinerețea aerului și s-alunge
Mirosul înecăcios de naftalină
își de pod.

Odinioară, cînd eram copil,
Mă apropiam de adâncimea
cufereleor goale
Unde începea plecarea,
Frământata ei neliniște
Pe care o simțeam în mine,
Ga o zare cu apus de soare și cocoare
călătoare în adînc de aur.

Cufărul adus din pod
Deșert
Cu pulberi
Gata să pomească înspre zarea
clopoțelilor subțiri,
A trenurilor și vapoarelor,
Cânta în mine cu tumult
Olădltadu-mă din muzici, nori și stele.
Auzeam ca-ai scoică largul buciumat
al luminilor deschise
Pim-ia marea cu lavandă în culoare
și zimbire, —
Albăstrița insulei lui Robinson Crusoe.
Mă scăldam în taina cufărului
Depărtărilor din mine
închizând capacul peste creștet,
Botezîndu-mă.

Iar inima bătea, — bătea în tâmple
Ca o aripă...
Dar solemn ca tactul de ursită-al
lui Beethoven
Dintr-a cincea simfonie.
Voi intra poate curînd în cufărul sortit
Al ultimei călătorii din mine
Oare mă va duce sub o cruce
Alibastrit de fumul de tămăie,
Nemaide«Chizîndu-se
Iar pe deasupra lui Ion — Apusul
Vara și călătoriile
Vor trece peste amintirea lui în
stingere

Spre alte veri
Și alte umbre (Cufărul).

•
într-o factură arborescentă de inte-
grallizare în cosmos; Al. Philippide
își declară, apelând la notele unui abia
reținut patetism, filiația cu adâncurile
și pretutindenescul, indestructibila
voință de a aparime celui mai viu și
complet proces de asimilare întreprins
de natură asuprași, ca un ecou care-l
subjugă și căruia îi răspunde expan-
siv, aderent, organic :

Cu duhul vechiului Proteu
Prin vii și nevăzute fire
Care pornesc din pieptul meu
Mă simt legat de-ntreaga fire.

Vreau să mnamestec pe deplin
Ou plasma din adînc a vieții,
Să fiu la fel cu-acel elin
De care pomenesc poeții

Și căruia, în vremuri vechi,
Un zeu îi dase drept pedeapsă
Să-i crească frunze din urechi
Și negre rădăcini din coapsă.

•
Sîntam una din țările cu cel mai
suculent folclor din lume și cu o con-
tribuție neobișnuit de bogată în diver-
sele spețe de artă popuară. Iia, fota,
ițarii, cămașa, înflorite cu acul, ca și
celelalte veșminte, de iarnă (bunda,
căbănițele, cojoacele, ipingeaua și
imurlueul) mărturisesc o preocupare
statornică pentru frumos. Aceeași pre-
ocupare o întîlnim în aproape tot ce
constituie gospodăria și avutul omului
de la noi. Lingura cu oare mîncîcă
el e încrustată, tot așa băta cu care a

ingrijit de oi și s-a apărât de lup. Ceramica românească e seducătoare și amintește de îndepărtatele talente ale băștinașilor de odinioară, care au halăduit pe pământurile acestea. De la strachină și opaiț pînă la ulcior și amforă, se înșiră diverse o galerie de obiecte mai mult sau mai puțin trebuitoare, „de folos ori nefalos”, strălucind în fantezistele lor smalțuri de virtuozitate și imaginație. întreaga lor gamă de motive desfată ochiul și încântă spiritul. Bătrânele porți de țară, sau stâlpii prispelor și galeriilor, sau cuiele, sau foișorul glorifică în dibăcia scornelilor lor setea nativă de poezie a unui popor cu imense vocații latente. Neluînd-o chiar școlărește și cu surâsuri ironice, cum ne-a îndemnat uneori teama de generalizări sau modestia, aprecierea spontană a lui Alecsandri că „Românul e născut poet”, pleacă totuși de la un grăunte oarecare de adevăr : predispoziția indiscutabilă către frumos, muzical și simetric prezentă la stăpîhitorii de ieri și de totdeauna ai acestor pămînturi. Recreativă trebuință de a căuta continuu echilibrul, nu stridența ; armonia, nu disonanța ; netezimea, nu asperitatea și de a le oglindi alegoric. Oriunde te învârti în țara noastră, semnele acestei dotări artistice abundă. Fluierul cu care cântă ciobanul și plosca din care colăcerii dau nuntașilor să bea au cunoscut migala, gustul și îndemnările celor ce cu vîrful năzdrăvan al unei limbi de briceag scriau în lemnul veacurilor un înțeles istoric. Tot așa scoarțele, covoarele, chilimurile, lăicerul sau lada de zestre. Ducnate de mînă sau țesute în război, ornamentate pe lemn sau pe piei de animale, țășnind dintr-o lamă de cuțit, dintr-un fir de ață, dintr-o andrea sau dintr-un condei cu cioc de fier câteodată, din păr de coadă de cal alteori. — sumedenia de instrumente și lucruri artistice din lumea satelor românești a atras și va atrage din ce în ce mai mult atenția călătorilor străini. Broderiile noastre

sînt vestite peste hotare, iar metaforele de o varietate cu totul ieșită din comun ale ouălelor încondeiate s-au bucurat de distincții și elogi foarte pe drept și pe merit oferite. Dansul, muzica, icoanele pe sticlă, numirile acestora, picturile medievale, literatura populară românească merg la concursuri internaționale cu fruntea sus și se întorc de acolo adesea cu jerbe, cu premii, cu aplauze. Sintam un popor dotat, al cărui cuvînt cântărește greu. Firește, orice popor duce cu same calități și virtual poate fi capabil de solii și performanțe admirabile. Ca să le și releve însă la un grad maxim, ea să le și profileze pe culmi, el are nevoie nu numai de efort, de voință sau de personalități, nu numai de bugete de însușiri și predispoziții ancestrale. Oa să își le releve îi sînt deopotrivă trebuitoare prilejurile propice, condițiile optime, pe care numai o puternică bază economică, încăpută pe mîna vrednică a poporului adevărat, i le poate crea.' Numai un sistem social din oare au dispărut contradicțiile fundamentale și îndeosebi rușinoasele exploatari ale omului de către om e capabil să înlesnească valorificarea liberă, multiplă a calităților indivizilor și maselor. E așa de îndeobște cunoscută vitregia sutelor de ani ce au ținut în întuneric și cu gratii la gură forfota de talente ivite în pătura de jos... Neștiința de carte era asigurată cu îndemănare și cu elemente opresive, în chip deliberat, pentru ca nu cumva mintea ascuțită a celor sortiți să se nască slugi și să rămînă ce se născuseră să tulbure în vreun fel și vreodată ordinea constituită. Prostimea trebuia ținută departe de cultură și civilizație, în mizerie, în complexe de inferioritate, în geologie. Că, printre opreliști, românul de la opincă și plug a știut să străbată totuși două mii de

ani de îngrădiri și botnițe, de juguri și de bice, de robie și înstrăinare, fără să-și piardă înzestrările ; că a fost în stare să creieze o artă atât de interesantă și de Murită, în oare să-și aștearnă sufletul, hrisoavele și aspirațiile, uneori în capodopere, acestea sînt indicii nu numai ale mesajelor sale, oi concomitent ale unei culturi și personalități de masă : personalitatea în bloc a acestui popor român sărac și obijduit, trudit într-o țară unde huzurul păturii exploatare a fost o tristă, obraznică și mărșavă realitate. Îndeobște e bine cunoscut adevărul că un popor oult nu poate fi sufletește un popor rob, chiar dacă întâmplări vitrege îl lipsesc temporar de părți ale trupului său și de silabe organice ale vocii lui. Unitatea de limbă a românilor din toate provinciile ariei noastre geografice, unitate care a lipsit altor neamuri mai Mniștite, mai puțin bătute de vicisitudini, este în privința aceasta un argument imbatabil al unor puternice forme de oultură colectivă, iar poezia (ea să evităm o reenumerare a celorlalte forme de artă populară, ce reflectează o viziune proprie a lumii), poezia care — cu cit ne ducem mai spre obârșii — la noi se confundă ou doina, este una din constituantele culturii și unul din modurile sale.

închis în el ca o sămânță oare-si așteaptă neșovăielnică soarele, apa, sorocul și prielniciile toate, ca o sămânță pregătită să încolțească de îndată ce nimic n-o s-o mai împiedice, poporul român a străbătut încercări sălbatică și-a tot cântat din „foaia verde” a dolinelor lui sutele de ani de obidă, până a ajuns să cânte din Emdnesou, Arghezi, Blaga, Voiculescu și Barbu. Acolo, în melodiile de o particulară și mișcătoare contribuție ale trecutului, și-a turnat oftatul ori broboanele de sudoare, generând o literatură între spațioasele perimetre ale căreia sînt reprezentate toate genuri-

le : liric, epic și dramatic. Acolo zace o parte din istoria noastră: cea pe care cronicile și documentele n-au avut vremea, puțința ori interesul să le consemneze. înfășurat pe suferința lui ca o iederă pe nuiua ce-o urcă spre soare, poporul român a dat din străveahime artei un înțeles social, parcurgând sub mângâierea ei capitole de trăiri intense, numeroase și cumplite, iar mu numai o dată prefăcînd-o în ironie, în armă, în aluzie și Chiar în avertisment. A biruit prim tăriile sale potrivniidii coalizate și a știut de ce valoare îi este dhinull. Iar leac împotriva sîingerărilor lui a găsit tot în împletirea cu tîlle a răbdărilor în cuvinte :

îmi cântai durerea mea
Și cântînd, trecui prin ea.

în balade și-a înfățișat eroii, întâmplările marilor răscruți, concepția despre lume ori altitudinile în fața ideilor permanente. Dacă e de vorbit despre o mitologie românească, mergeți și căutați-o în cîntecele bătrânești. Populate de haiduci, de voievozi ori de alte figuri legendare — ea meșterul de pe Argeș, valah și icar, dispărut în fabula artei lui — cîntecele noastre bătrânești nu sînt pe de altă parte mai puțin niște anale istorice, din al căror cuprins pot fi discerdate detalii prețioase de reflectare a unor evenimente și trase concluzii de orientări viitoare.

Posedăm între națiunile lumii o cantitate de proverbe uriașă. în largurile acestei îndestulări de aforisme populare stă risipită atîta poezie cîte au fost în stare veacurile să rostogolească și să adune ; atîta capacitate de rezumări supreme, de a sublima, atîta chintesență și concizie cîte nu caracterizează uneori pe cîte un scriitor celebru sau chiar pe mai mulți, de

felurite neamuri, laolaltă. Dar ceea ce e mai prețios și face specificitatea comorii de proverbe românești pare altceva, pentru ochiul atent să discearnă. Embrionar și sub forma plasticității metaforice surprinzi, voiajând în nesfârșitul suprafeței desfătătoare de îmțelepciuni milenare, direcții către oricare dintre sistemele filozofice existente pînă azi în omenire. Spusă ne hazardată. Ea e opinia unor cercetători științifici și afirmarea sa indică pluralitatea de cărări descifrabile în sufletul românesc, pune în relief complexitățile lor.

Din strigături și doine, din versuri de leagăn și stihuri de înstrăinare, din cântece de revoltă și de jale, din bocete de aînarmorîntare sau orații de nuntă, din colinde și balade, din proverbe își ciimililturi se împletește — zbu-ciumată — epopeia acestui neam. Amestec de duioșii, de scrășnete, de împăcări și de avânturi, din toți troienii ninsorilor viscolite de veacuri se încheagă odiseia românească.

•

Măcar trei crâncene obligații indispensabile guvernează — cu anexele lor cu tot — planeta oricărui mare scriitor, în fața Înaripatelor succese ale unor înaintași **de** categorica valoare a celor pomeniți, noile schimburi de generații **au** îndatorirea majoră **de** a ie cunoaște și servi. Trei crâncene obligații indispensabile: talantul, inteligența specifică genului literar îmbrățișat și oulltura. Fără severitatea fiecăreia din ele, scriitorul — și mai ales poetul — duce **ou** sine stigmatul unei infirmități, ai unei incompleteitudini. Și vulnerabilitatea apare. **La** prima — poate nu, dar ia adoua, la **a** treia carte. •Fiindcă ținta **se** cade să fie nu simpla tipărire a unui volum realizat, ceea ce nu e chiar nelesnicios, ci realizarea unei opere, ceea ce angajează pe viață — și față de tine, și față de umanitate. Ambiția însă merită riscul. **(Nu mai tentația este dumnezeiască...)**. Și-i merită, mai cu osebite, patria aceasta cu estuarele harului deschise către soare.

Condiția estetică a epicii scurte[^]

de N. Ciobanu

În *Estetica* (Editura Fundațiilor, 1945, ediția a treia), relevând marile progrese înregistrate de gândirea modernă în domeniul înțelegerii dialectice, istorice a ceea ce de obicei se numește *teoria genurilor*, și, în primul rând, denunțând prejudecata „purității” a acestora (este invocată, astfel, următoarea aserțiune a lui Fr. ScMegel: „Toate genurile poetice clasice în puritatea lor strictă sînt azi ridicule”), Tudor Viama avertiza totuși asupra consecințelor dăunătoare pe care își poate avea completa ignorare a unor exigențe și legi obiective în practica artistică. Pornind de la ideea că există o *legitate internă* a genurilor și a speciilor, esteticianul român își încheie subcapitolul intitulat *Genurile artistice* (p. 191 și urm.) : „Viața istorică poate astfel elimina un gen (este dat ca exemplu cazul tragediei, n.n.) lăsînd intacte necesitățile legate de firea lui. Acceptarea genurilor are apoi un rol pozitiv în creație. Limitările pe care genurile le impun, deopotrivă ou toate obstacolele în artă, au o funcțiune creatoare. Cine isparge și depășește limitele genurilor poate mai ușor

să se piardă în nedeterminarea lipsită de formă. Disciplina genurilor garantează însă rigoarea formală, «taiatețaa compoziției. Apoi, în aceste granițe rastrînse, imaginația, în^edioată să se desfășoare în suprafață, ise oacentraază și se adincește”.

.Dacă în ce privește, teoria romanului studiile de specialitate sînt multe la număr, unele dintre die aparținînd unor numecelebre alecriticii moderne (multe invocate în cărțile dedicate romanului de către Sdlrvian Iosifescu, Dumitru Micu și Ion Ianoși), în ce privește teoria epicii scurte, izvoarele sînt mult mai reduse. S-a pornit, probabil, de la ideea că, fiind vorba de un gen *spontan*, lucrurile nu isînt chiar atît de complicate, încît (să nece-site o cercetare atentă, specială. Când a fost vorba de nuvela mai amplă, s-a zis, de asemenea, de multe ori, că, de fapt, avem de-a face cu un roman în miniatură, mai scurt, ceea ce, dintrio dată, ar simplifica cheștiunea.

Interesant de reținut aste și un alt aspect. Atunci cînd totuși s^a încercat cît de cît o cuprindere teoretică globală a problemei, cuprindere oare, la rîndul ei, să implice clasificări pe baze analitice, nu s-a avut în vedere personalitatea unui creator în întregul ei și nici nu s-a procedat la "disocieri ale

*) Capitol din studiul „Proza scurtă contemporană” ce va apare la E.P.L.

-cărora -puncte de plecare, teoretic, să-l constituie elemente implicate în însăși structura particulară a genului, ci s-au avut în vedere categorii estetice mult mai largi, general valabile pentru întregul fenomen artistic. Iată - o lucrare intitulată *Nuvela în literatura română*, semnată George Marinascu (nume naaonsemnat cu oici un (pr-illej de G. Călin-esQU în -a sa *Istorie a literaturii române*), apărută în 1928, ca teză de doctorat, sub îndrum-araa lui Mihai'l Dragomirescu, în Buletinul Institutului de literatură, seria II, or. 1. Autorul (probabil unul dintre foștii studenți ai profesorului, al căror număr, malițios, Eugen Lovinescu presupunea că se iridică la câteva sute: *Istoria literaturii române contemporane II*, Evoluția criticii literare, Editura „Ancora” fja.p.240), în spiritul „esteticii integrale” a magistrului, vedea, ca o adevărată cale de elucidare a problemei, apelul la un criteriu ca cal ce urmează, rezultat din însăși structura capitolelor studiului: *Sentimentul idilic*, *Sentimentul patetic*, *Sentimentul umoristic*. Lăsăm la o parte ideea -ciudată după care cele trei categorii (idilicul, pateticul și umo-risiticul) ar fi, estetic, pur și simplu, sentimente, și raținem flagranta tmiateritate rigidă a însuși punctului de pornire. Ceea ce, fatali, M aduce pe numitul George Marinascu la clasificări și subelasică-ri total inoperante. Căci ce se poate înțelege (admițând că în speță realitatea ar fi aceasta), de pildă, din faptul că prin *Moara cu noroc*, Slavici face dovada *sentimentului patetic* iar prin *Popa Torida* se dovedește receptiv la *sentimentul umoristic*, procedeul fiind aidoma la încă un număr de aproximativ 10—15 autori (Caragiale, Deflavrancea, Sadoveanu, Rebereanu, Brătescu-Voinești etc.) ?

Evitând orice rigiditate, trebuie spus că, în esență, genul epic scurt, teoretic -poate fi defeat din două (pers-

pective, a căror valabilitate, cred, e demonstrată prin verificări practice, aplicative. O perspectivă ar fi aceea a privirii fenomenului epic scurt din însuși interiorul structurii -sale, structură care, deși relativ unitară în liniile ei generale, învederează aspecte distincte ce pot fi relevate cu real folos practic, analitic și Olarificator. Cealaltă perspectivă este deschisă de raportări atente, diferențiate și suple, la alte genuri literare, și în primul rînd la roman, fără ca prin acestea să se neglijeze punctele de tangență cu teatrul sau cu reportajul literar, de pildă.

iDe fapt, de cal mai multe ori, apelul ila ambele criterii aste -concomitent și Liviu Rebreanu, în comunicarea a-cademică *Centenarul nuvelei românești* 1940, publicată și în volumul *Amalgam* (Editura -Sacac -at Go. București, f. a.) procedează tocmai în acast fel. Văzând, prin *Alexandru Lăpușneanu*, în „cinstitul spătar Costache Negruzzi” pe „tatăl • nuvelei românești”, dicaiitor.ul nuveliei *Catastrofa* pornește la definirea speciei atit prin referiri la roman, cit și prin comparație cu o altă specie a genului scurt, povestirea.

Alexandru Lăpușneanu — zice Liviu Rebreanu — poate -contribui întrucâtva și la definiția nuvelei în general. Cea mai curentă și adoptată, cel puțin în practică, de mulți scriitori, pretutindeni, e și cea mai comodă: nuvela e -un roman iscurt, precum romanul e o nuvelă lungă. Dicționarele sânt ceva mai explicate: nuvela e o compoziție literară puțin -întinsă, ceva între povestire și roman. „*Alexandru Lăpușneanu* dovedește că nuvela trebuie să înfățișeze un sector al unei hani și ca altare -să urmeze în mic legile romanului în privința compoziției și a zugrăvirii oamenilor și a vieții”.

Scrierea „bătrânului 'Negruzzi”, „e aproape un prototip al nuvelei”, pentru -că, -arată marele prozator în con-

tixiuare, ea „întrunește un subiect interesant și o acțiune puternică, o construcție solidă și bine tachegată, cu gradație dramatică pentru fiecare tablou în parte și pentru toate împreună, o zugrăvire în reliefuri tari a personajilor, într-un cadru de un realism viguros, o limbă mlădioasă, expresivă, sigură, păstrând parfumul trecutului și rămânând totuși modernă, o remarcabilă adâncire psihologică, izvorâtă dintr-o deplină obiectivitate a SOTiitorului față de creația sa și altele, și 'altele".

Pur și simplu, după Rebreanu, „nu numai dacă nuvela e un mic roman i se pot pretinde anumite însușiri care-i asigură durabilitatea".

Așa dar, deosebirea dintre roman și nuvelă ar fi aproape exclusiv de ordin cantitativ! Cat despre raporturile dintre nuvelă și povestire, acestea apar mai complexe și sint umilit mai nuanțat formulate: „O povestire interesează prin darul povestitorului de-a înfățișa întâmplări variate în culori vii, indiferent de firul povestirii care se înnoadă și se desnoadă după trebuință. (Dimpotrivă, nuvela dacă nu oreiază oameni vii în cadrul unei întâmplări, adică dacă nu reconstituie un colț de viață — nu mai e nuvelă. în povestire povestitorul e mereu prezent, în nuvelă se ascunde cit poate".

Cum se vede, în genere, distincțiile operate de Liviu Rebreanu sânt destul de tranșante și într-un caz și înfr-a-tul, adică atât în definirea genului prin raportare la roman cit și în ceea ce privește structura lui 'interioară.

Dacă — așa cum se va vadea — comparația dintre nuvelă și roman (sprijinită doar pe criteriul lungimii) nu satisface decît într-o mică măsură, relativ la diferența dintre povestire și nuvelă observațiile sînt fără îndoială, ou mult niai substanțiale.

.Raportate la noțiunile critice pe care le utilizăm de obicei, formulările

de mad sus ale lui Rebreanu socot că trebuie puse în legătură directă cu următoarele două verbe: *a nara* și *a povesti*, primul sintetizând definiția nuvelei și 'al doilea (evident!) pe a povestirii. Într-adevăr, între *a povesti* și *a nara* nu iced că poate fi pus un semn de egalitate, in sensul că verbul din urmă ar fi idoar o formă livrescă, neologistică a primului. Din păcate, *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei 195& (s-a văzut ică însuși Rebreanu îndeamnă la consultarea dicționarelor!), lasă Isă se iste o atare confuzie. Astfel, la p. 527 se spun următoarele: „NARA, narez, vb. I, Tranz. (livtrese) A povesti —• Fir. *narrer* (lat. lit. *narrare*)". Iar despre cel care narează, la aceeași pagină, se spune: „NARATOR, naratori, is.rm. i(Livresc) Povestitor. — Fir. *narrateur* '(tet. lit. *narrator, oris*)". Așa dar, ân ambele cazuri ise procedează, fără nici o rezervă, la talmăcirea noțiunilor în limbaj autohton, ca și cum între *a nara* și *a povesti* și, respectiv, între *narrator* și *povestitor* n-ar fi absolut nici o deosebire.

Totuși, dicționarul nu e consecvent în eroarea sa, pentru că iată cum sînt explicate i(p. 649), în chip cu totul neașteptat, după cele de mai sus, verbul *a povesti* și substantivul *povestitor*: „POVEȘTI, povestesc, vb. IV. 1, Tranz. și .intnanz. A face cunoscut, a comunipa prin cuvinte, a istorisi. 2. Lniferanz (reg.). A ista de vorbă, a discuta. — 'Din *poveste*". Despre *povestitor*: „POVESTITOR,-OARE povestitori-oare, s.m. și f. Persoană care povestește, oare știe isă povestească @au să spună povești. — Din *povești* + sufj(i)itor". Nu-i lipsită de semnificație nici explicarea noțiunii *povestire*: „POVESTIRE, povestiri, s.f. Faptul de *a povesti*, istorisire. *Narațiune literară* ;(sjn.)".

Simpla comparare a definițiilor demonstrează cred despre, ice e vorba. După ce dicționarul confundă pe *a*

nara cu a *povești* și pe *narator* cu *povestitor*, definește just pe a *povești* și, respectiv, pe *povestitor* (în sensul că cele două noțiuni din urmă reprezintă cu totul altceva), pentru ca prin definiția ultimă (despre *povestire*) să se anuleze totul, alunecându-se în aceeași confuzie generală, de vreme ce *povestirea* nu-i decât o *narațiune literară*. Firesc ar fi fost ca cel puțin acum să se evite această confuzie și să se ajungă la concluzia logică, potrivit căreia *povestirea* nu e o *narațiune literară* ci o *specie literară*, mai exact o *specie epică*.

Mergând mai departe, nu ored că-i nepotrivit să se afirmă că, pe lângă deosebirile semnalate de Liviu Rebreanu și cele deduse din interpretarea explicațiilor din *Dicționarul limbii române contemporane*, între *nuvelă* și *povestire* există diferențe și sub raport genetic. Astfel, ored că *povestirea*, originară din *poveste*, deci din folclorul, ea -specie epică cultă, este expresia unei valorificări creatoare a eposului popular și, într-o măsură, ca substanță, ca problematică, după cum și ca structură, ea se hrănește direct din -spiritul național popular. Așa se își explică de ce au practicat-o la noi, și o practică, scriitorii în a căror operă influența „poporană” este covârșitoare: Creangă, Sadoveanu, Agârbiceanu, Banait Istrati, Eusebiu Camilar ș.a.

Nuvela, în sensul că ea, ca și romanul, e un produs al evoluției epicii din timpurile relativ moderne, în direcția aproape exclusiv cultă, cărturărească. Așa încât, un Caragiale, sau un Gamii Petrescu, să, zicem, — scriitori de structură „urbană” isau „intelectualistă” —, nioi nu s-ar fi putut să n-o practice. însuși Slavici, în ciuda temelor țărănești, ca *nuvelist* e de presupus că a fost puternic înrăuit de literaturile europene mai vechi, de cea germană și chiar de cea maghiară. Oare e chiar atât de întâmplător

că, exceptându-l pe -Erninescu (oare e și el un *nuvelist*), *nuvelistul* -Slavici e dintre puținii mari prozatori clasici oare s-au încercat și în roman?

Fără a absolutiza, ca de-altfel pe întreg firul evolutiv al epicii scurte naționale, și în sfera celei contemporane demarcația între *nuvelă* și *povestire* este pregnantă. Pentru critică, această «demarcație trebuie să devină un adevărat instrument de luieră în distincțiile pe care le stabilește și în judecățile pe care de emite. Astfel, este inutilă și dăunătoare, de exemplu, pledoaria menită isă ducă la expurgarea de lirism a operei unor prozatori precum Eusebiu Camilar, Franoisc Munteanu, OFănuș Neagu, Vaisme Rebreanu, Sorin Titel și alții, sub pretextul necesității „obiectivării epicului”, ide vreme ce aceștia, prin naștere, ism't povestitori și de vreme ce Hrăsmul îi este congenitali acestei specii. Cît despre cerințele privind „viigoarea epică” și „viabilitatea caracterelor”, în cazul *povestirii*, lucrurile nu pot fi apreciate decât tot ținându-se seama de structura intrinsecă a *povestirii*. Încercările de primenire, pe această linie, se cuvin a fi, așa dar, întreprinse pomindu-se de da datele originare ale speciei. N-aș da deoit două exemple oare mi se par concludente: unul oferit de volumul *Povestiri* de Ail. Ivan Ghiiia și altul din câteva piese ale culegerii *Iama bărbaților de Ștefan iBănuilescu*. Este limpede pentru oricine ică ambii prozatori sint, prin vocație, *povestitori*. Ceea (ce nu-A împiedică să scrie o *epică* de idei, continuând îndrăznețe tentative de analiză psihologică metodică. Se Observă însă că fondul original, vibrant liric, nu este escamotat, prozatorii răoănând în continuare *povestitori*, dacă vreți miște *povestitori* mai emancipați, în latura mijloacelor aitiistice folosite. Tendințe similare de emancipare a *povestirii* (sânt foarte vizibile și ila Vaisile Rebreanu,

cu mențiunea că acesta prea adesea experimentează (într-înălțime în ultima vreme) în gol, neglijând totuși axa epică a lucrărilor sale. Smerțind pe efectele generalizatoare ale sugestiei lirice, după culegerea ideii debut, Sorin Titel tinde și el (la acordarea unor potente analitice povestirilor sale răspândite prin reviste.

De reținut este deci că, oricât de mare ar fi cutezanța, e necesară conservarea neabătută a datelor originare, altminteri, orice talent, fie ei cât de puternic, riscă să nu se poată realiza pe măsura așteptărilor. Este o situație iluzificată, cred, și de unele dintre lucrările lui Fănuș Neagu. Slabul nivel artistic din *Cantonul părăsît* și mai ales din *O sută de nopți* cred că provine ideea acolo că Fănuș Neagu ia vrut neapărat să scrie nuvelă, uitând că el este un povestitor și că oricâte „împrumuturi” ar dori să facă de la ispozia din urmă se cuvine să se sprijine pe datele naturale ale talentului său. (Prezența supărătoare a melodramei și a aventurosului superfluu numai în aceasta își are izvorul.

Chestiunea se poate pune și invers, de la povestire la nuvelă, căci nu odată sintem ușor stingheriți de ambiția unor nuveliști, și ei înnașcuți, de a scrie cu simțire, poetică, când scrierile *Hor*, dată fiind structura intimă a acestora, se car a fi „dopoetizate”, în favoarea analizei, a adâncimii epice etc.

Se înțelege însă că dilemele sînt, de cede mai multe ori, oarecum relative, criteriul clasificării rezidând în cântărirea atentă a elementelor dominante, dînsuși Liviu Rebreanu, care, teoretic, am văzut cit de tranșant deosebea nuvela ideii povestire, în același loc, vorbind de succesele mai recente ale cărei dintăi, ale nuvelei, cita titluri ca cele ce urmează: *Alexandru Lăpușneanu*, *Sărmanul Dionis*, *Popa Tanda*, *Hanu lui Mirjoală*, *Niculăiță Minciună*, *Păcat boieresc*, *Fefelega*,

Gloria Constantini, fiind evident pentru oricine că ele aparțin «nor marii povestitori.

Totodată, nu-i lipsit de interes să reținem că sînt împrejurări în care în persoana aceluiași autor se întănește nuvelistul cu povestitorul. Dintre scriitorii contemporani, exemplul lui Eugen Barbu mi se pare, astfel, convingător. Volumul său *Primul de duminică* stă înmărturie. Prima parte (*Cîteva povestiri la persoana I*) ni-l relevă, fără îndoială, pe povestitorul Eugen Barbu. Afirmația se sprijină nu pe simplul fapt că prozele de aici sînt scrise la persoana I, ci am în vedere structura intimă a lucrărilor (participare afectivă din partea autorului, multă sugestie, cultivarea metaforelor și a simbolurilor lirice, descripție etc.). A doua parte a cuilagerii (intitulată, probabil, din necesități de simetrie *Povestiri la persoana a III-a*), este limpede că conține unele din icala mai bune nuvele ale autorului (*Domnișoara Aurica*, *O canistră cu apă*, *Un pumn de caise* etc.).

O asemenea dublă predispoziție pare că dovedește și D. R. Popescu, epica sa scurtă allternnd permanent între povestire și nuvelă, nuvelistul fiind totuși mai convingător (ca de altfel și la Eugen Barbu).

Oricum iar O, nu trebuie să ne închipuim că atât nuvela cit și povestirea au canoane atît de fixe încît să nu fie posibilă (în cantități și la moduri infinite de multe) imixtiunea uneia în sfera celeilalte.

Aii. Philippide avea desigur foarte multă dreptate oînid, într-un foarte valoros articol mai vechi (*Darul povestirii*, *Adevărul literar și artistic*, nr. 737, 1935), .spunea:

„Romancierul constructiv și nuvelem, nevoie de un minimum de vrajă, lui „a fost odată”. Totuși este, credem, nevoie de un minimum de vrajă, de o aură magică, de o discretă învăluire poetică pentru a ne împrie-

teni definitiv eu un roman sau o nuvelă. Pentru aceasta darul organizării și al construirii nu este de ajuns".

Tot lui Al. Philippide (*Pledoarie pentru nuvelă*, Adevărul literar și artistic, Seria a H-a, Anul IV, nr. 735, 1935) îi datorăm oțeva remarci revelatoare în ceea ce privește (raportul dintre nuvelă și roman. Lud Al. Philippide ideea după care nuvela ar fi un roman prescurtat și se pare ou totul comodă și, spre deosebire de autorul lui *Ion*, o respinge categoric. „S-a spus, zice Al. Philippide, că nuvela este un scurt roman. Definiție comodă și superficială care nu spune nimic". Mergind și mai departe, poetul teoretician nu ezită să pună chestiunea în termeni inverși: „Mai adevărat pare să fie faptul că multe din romanele actuale isint în fond nuvele lungi, adică nuvele în care partea de umplutură este considerabilă".

Atacindu-i necruțator pe detractori, care susțin că nuvela „e o specie hibridă, o odraslă degenerată a romanului", ispre a demonstra deplina independență estetică a acesteia. Al. Philippide aduce în discuție o serie (întregă de argumente, dintre care cal puțin două ored ică merită a fi reamintite și comentate.

„Mai întâi, e de reținut felul în care se arată falsitatea opiniei că nuvela ar descinde din roman. Anume, autorul articolului observă că prima s-a constituit înaintea celui de al doilea: „Nuvela a apărut înaintea romanului. E mai veche decât el și are o tradiție mai îndepărtată. Romanul este relativ o creație mai recentă. Lucrul e și mai evident dacă privim romanul anterior al lui Balzac. *Don Quijote*, *Gil Bias* și *Wilhelm Meister* sînt în bună parte o culegere de povestiri, adunate mai mult sau mai puțin fictiv în jurul unui erou central. Din cele trei romane citate se pot detașa oricând zeci de episoade care n'au nici o legătură organică cu eroul."

Chiar dacă, într-o bună măsură, vechimea mai mare a nuvelei față de roman implică, în formularea lui Al. Philippide, în chip deliberat, probabil, confundarea speciei cu povestirea (în fond, de data aceasta, ne interesează situația în general al genului), într-adevăr lucrurile sînt cit se poate de limpezi, în această direcție, a „vârstei" celor două tipuri de narațiune. Și pentru că a venit iarăși vorba de povestire, icred că e pe deplin adevărat că aceasta, dintre toate speciile și genurile prozei epice, are cea mai îndelungată vechime. Descendența ei din eposul popular, folcloric, spiritul mobil, degajat cu care a asimilat, în plan tematicoproMatic, date având origini extrem de diverse (istorie, ficțiune fantastică mitologizantă, religie, gîndire filozofică și morală, științele exacte etc.) mi se par a fi argumente irefutabile în susținerea unei atari opinii. Așa încât, dacă despre roman în mod curent se zice că este urmașul apoeiei antice, despre nuvelă se poate afirma că s-a desprins din povestire. La bază a stat necesitatea evidentă de a orienta epicul pe terenul unei examinări mai detașate, mai lucide, guvernată de spirit analitic și de observație riguroasă. Interesant de reținut este însă faptul că în timp ce romanul a anulat în cele din urmă rațiunea de a mai exista a apoeiei, povestirea își conservă cu o vigoare impresionantă potentele specifice, în ciuda înnoirilor frecvente pe care le primește, mai ales în epoca contemporană. De fapt, speculînd puțin, nu știu dacă diferența dintre cele două fenomene nu provine de acolo că în cazul apoeiei și al romanului, e vorba de asimilarea unei formule narrative străvechi într-una mai nouă, ca urmare a intervenției însemnatului număr de factori estetici invocați de teoreticienii genului din urmă, pe oînd la povestire și la nuvelă e vorba de desprinderea unei specii dintr-una stră-

veche. Aș merge chiar mai departe și aș spune că, dintr-o perspectivă mai generală, povestirea apare nu atât ca o specie epică cât mai ales ca o modalitate fundamentală, originală, de concretizare a epiceii. La urma urmei, epopeile homerice (apropos de distincțiile făcute mai sus) nu sînt *narațiuni* ci *povestiri*, în substanța lor intimă, de n^ar fi să luăm în considerație decât substratul lor liric, poetic, oralitatea lor.

Că romanele prebălzaciene precum cele citate de Al. Philippide (*Don Quijote*, *Gil Bias*, *Wilhelm Meister*), în ciuda marilor deosebiri dintre primele și ultimul — în sensul că romanul lui Goethe se apropie considerabil de formula romanului modern, de analiză și de observație infmitesknallă — fac dovada unei puternice imixțiuni a povestirii în structura lor nu trebuie să ne surprindă prea mult. Influența epopeicului, aici, este foarte directă și, implicit, povestirea se află și ea în largul ei.

în sfârșit, ar mai fi de semnalat și un alt fenomen: condiția așa-zisului roman-povestire, care în epoca noastră, pe plan mondial, în Mihail Sadoveanu își are pe unul dintre cei mai străluciți reprezentanți. însăși împerecherea celor două noțiuni (roman și povestire) spune mult. îndârjirea cu care mulți critici și istorici literari nu admit ca scrierilor mai ample ale marelui nostru prozator să ii se acorde atributul de roman e cel puțin scolastică. Alături de romanul-frescă, de romanul epopee, de romanul autobiografic, de romanul epistolar, de romanul-reportaj și altele, romanul-povestire are desigur drepturi de cetățenie de nezdruncinat.

Din motivele arătate, așa dar, problema raporturilor dintre povestire și roman nu poate (fi pusă în aceiași termeni cu aceea a raporturilor dintre roman și nuvelă. în timp ce în ultimul caz ambiguitatea înțelegerii teoretice și a rezolvării practice poate

duce nu odată la promovarea unor produse hibride, deficitare artistic, în primul caz, obiectiv, ne aflăm pe terenul pe care romanul evoluează firesc în una din direcțiile sale importante.

A doua idee din articolul lui Al. Philippide asupra căreia e necesar să zăbovim este aceea privitoare la valoarea estetică a nuvelei, în comparație cu a romanului. „Superioritatea unui gen literar față de alt gen literar — postulează autorul articolului — este o chestiune perfect inutilă”. Drept care „Comparația nuvelei ou romanul în avantajul acestuia din urmă este o operație artificială și fără rost.” Toate acestea întrucât „Fiecare gen literar corespunde unei realități sufletești și unei nevoi estetice”. în consecință, după Al. Philippide, „în ce privește valoarea estetică a nuvelei sînt iarăși multe de spus”. Nu fără o anumită doză de exagerare, generată de pasiunea pledoariei, autorul volumului de poeme *Aur sterp*, în acest sens, afirmă răspicat: „Circulă mult părerea că o nuvelă e mai ușor de făcut decât un roman. Tocmai contrariul ar fi adevărat. Nuvela cere calități de concentrare, de măsură și de stăpînire a efectelor. Tehnica ei e bazată pe eliminare și pe alegere. Totul e să sugerezi cu amănunte puține cît mai multă viață. A sugera este întotdeauna mai greu decât a spune. Romanul cu largul lui cadru ași îngăduie să spună tot și să insiste cît de mult. Nuvelei nu-i este permis să alunece în diigresie. Dacă orice om de oarecare talent și pricepere poate să Scrie măcar un roman autobiografic, nu oricine poate scrie o nuvelă bună. Nuvela presupune sobrietate și observație, supunere la subiect și evadarea din sine însuși.”

Cu rezerva că rămâne de văzut dacă în principiu un roman adevărat nu este tot atât de greu de realizat ca și o nuvelă (eșecurile dese pe terenul romanului, înregistrate de prozatori realmente înzestrați, par a fi o do-

vadă grăitoare), în sensul că ignorarea, într-un caz, a unor exigențe specifice presupune neapărat satisfacerea altora tot atât de specifice, în celălalt caz. Reținem, dnn cele spuse de Ai. PMippide, o serie de observații esențiale. Acestea privesc direct exigențele proprii tehnicii literare, ceea ce, în consecință, stabilește pe o latură importantă independența estetică a nuvelei față de roman.

Sigur că normele mai sus formulate (îca mai întotdeauna cînd e vorba de definițiile teoretice) sînt expresia unor exigențe ridicate la treapta idealului. Cine ar tinde să le aplice întotdeauna cu strictețe matematică, ar risca sacrificarea multor realități artistice convingătoare, de dragul unei așa-zise rigori științifice. Se spune de multe ori că în artă regulile, principiile teoretice există spre a nu fi respectate, în sensul depășirii, corectării și chiar infirmării lor. Paradoxul conține, neîndoios, mult adevăr, numai că acoperirea lui faptică convingătoare presupune, la rîndul ei, satisfacerea unor condiții nu mai puțin aspre. Una dintre acestea ar fi, cred, aceea potrivit căreia îndrăzneala de a nu respecta, la un moment dat una sau mai multe norme consacrate, implică neapărat capacitatea de a île satisface pe acestea în alte împrejurări sau, în orice caz, de a se crea convingerea că, dacă cumva s-ar cere, acest lucru ar putea fi satisfăcut cu siguranță. Cu alte cuvinte, chestiunea e de a merge pe drumul cel drept, acceptând confruntarea cu instanțele ce se ivesc, și nu de a alege calea ocolită sau practica salturilor (de multe ori mortale), mai mult sau mai puțin abile, peste obstacolele obiectiv impuse. În alt sens, trebuie remarcat că îndrăzneala de a nu respecta o regulă prestabilită (sau mai multe) se cere a fi justificată pînă în cele mai mici amănunte, spre a se evita impresia că dorința de a inova, ține mai mult de aapriciul unui autor sau altuia. Așadar, faimosul principiu

formulat de Ibrăileanu, al supunerii la obiect, nu poate fi escamotat în nici o împrejurare.

Sînt cazuri, probate de lucrări realmente valoroase, cînd nuvelistica contemporană este obligată să nu-și mai respecte definiția clasică, în accepția formulată atât de Rebreanu, oît și de Al. Philippide. De pildă, imixtiunea viziunii românești în nuvelă și în povestire este frecventă. Aș cita doar câteva titluri de nuvele și de povestiri pe care le arad convingătoare pentru modul în care autorii lor înțeleg să facă „împrumuturi” createoare deia genul „proteic” : *îndrăzneala și Desfășurarea* de Marin Preda, *Oaie și ai săi* de Eugen Barbu, *La răzeși* de V. Em. Gaian, *Ploaie albă și Moroiul* de D. R. Popas-cu, *Demeter stegarul* de Siito Andnas, *Cămașa de mire* de Remus Luca.

Să se observe că absolut toate aceste scrieri dau impresia unor „micro-romane”, multe dintre ale fiind chiar așa denumite de critică. Autorii lor își iau o seamă de libertăți care ar putea să șocheze pe mulți teoreticieni : eroi ce sînt -urmăriți minuțios pe lungi perioade de timp și cărora nu odată li se reconstituie întreaga biografie, conflictul central extrem de rîmuros conceput, diversificat în planuri epice colaterale, personaje de prim plan și secundare multe la număr, insistență prelungită asupra descrițiilor de cadru, frecvente și ample incursiuni pe orizontala timpului istoric, cu vădite aspirații spre frescă și altele. Asemenea primeniri sînt generate de însăși natura specifică a tematicii de la care se porcede. Pentru a surprinde complexul proces uman în care evoluează destinul omului contemporan, deseori nuvaliștii și povestitorii de azi nu se pot dispensa de serviciile elementelor enumerate, proprii îndeobște -romanelui.

Nu trebuie totuși pierdut din atenție că oricâte expansiuni românești

și-ar permite un nuvelist sau un povestitor, în liniile directoare ei este obligat să se mențină ferm pe terenul nuvelei și al povestirii. Aceasta asigură reușita, evitându-se pericolul diluției și al hibridizării. În sfera celor două specii epice există suficiente exemple de supralicitare a romanescului, fapt ce n-a putut să nu se soldeze cu evidente nereușite, fie parțial, fie complet. Astfel, dacă unele formulări legate de condiția nuvelei aparținând lui G. Călinescu (Istoria literaturii române, 1941, capitolul dedicat lui Brătăsescu-Voinești, pagina 514), nu mai pot fi pe deplin valabile astăzi, întrucât ele se aplică acelor proze scurte în oare destinul eroului se circumseria perfect ideii de automatism și de starsotipism, proprie vieții unui însemnat număr de indivizi în societatea burgheză, o aserțiune ca aceea ce urmează, referitoare la diferența dintre eroul de roman și cel de nuvelă, este valabilă și azi *) : „Există eroi de nuvelă care nu pot fi în același timp și de roman. Personajul de ro-

*) Referindu-se la eroi cum sânt Cucoana Leonora, Conu Aleeu, Niță Hirleț și alții, din proza lui Brătăsescu-Voinești, G. Călinescu ajunge la asemenea generalizări teoretice, care, cu totul revelatorii pentru structura genului de atunci, la ora actuală nu mai au aceeași valabilitate: „Prin urmare, nuvela este mioul roman al automaților și scurtimea ei este cerută de stereotipismul eroilor. Individul s-a adaptat la viață odată pentru totdeauna prin niște gesturi tipice, circulare. Odată prezentată mecanica eroului, nuvela s-a sfârșit, fiindcă ghicim numaidecât că în toate împrejurările identice va reacționa identic. Eroul de nuvelă pus în condiții excepționale nu poate da naștere unei drame, fiindcă el e zdrobit fără luptă. Dacă însă un astfel de erou încearcă să se adapteze împrejurărilor, atunci înseamnă că al avea posibilități latente și o finalitate ascunsă și în acast caz el devine un erou de roman. Și mai departe - „Personajul de nuvelă se adaptează elementar ca majoritatea indivizilor prin mișcări stereotipe.”

man are o structură complexă în oare poți numaidecât scruta finalitatea și mișcarea de orientare. El e un adaptabil superior ale cărui acte pot fi explicate, dar rămân neprevestibile.”

Într-adevăr, cal puțin în nuvele precum *De-a viața și de-a moartea* de Eugen Biaru, *Dimineața de mai* de Remus Luca, *Masa cu oglinzi* de Ștefan Bănuțescu, *Înainte de răsărit* de Vasile Rebreanu, discrepanța dintre structura vădit românească a eroilor și cadrul inadecvat (de nuvelă) ce le este pus acestora la dispoziție — un cadru, la urma urmei, limitat —, pare a fi cauza nereușitei, în măsuri diferite bineînțeles, de la oaz la caz.

Și de data acealsta fenomenul este uneori invers, adică se constată prezența unor eroi orientați (ea în nuvelă și în povestire) pe o direcție caracterologică, unidimensională, dar care sânt hărțuiți și obligați să se miște până la istovire pe suprafețe epicidascriptive mult mai întinse, impuse de oadrale romanului. Este, într-o anumită măsură, situația oferită de unele personaje — altminteri nu lipsite de forță artistică — din cărți precum *Bariera* de Teodor Mazilu, *Zilele săptămânii* și *Vara Oltenilor* de D. R. Popescu, *Casa de Vasile Rebreanu*. La D. R. Popescu o asemenea stare de lucruri este cu atât mai ciudată cu cât (s-a văzut!) în *Ploaia albă*, *Moroiul* și chiar în *Dor*, prozatorul e capabil, în schimb, să valorifice romanescul în nuvelă, cu rezultate artistice excepționale.

În alt sens, să mai observăm că Teodor Mazilu, în cel de al doilea roman al său (*Aceste zile și aceste nopți*), își propune, deliberat, probabil, să asimileze romanului, ca fragmente și capitole, nuvela și schița. Cum s-a observat, de multe ori, o mare parte din capitolele cărții, luate separat, au o deplină rotunjime apică, socotite ca narațiuni de dimensiuni reduse. De aici decurg atât calitățile de detaliu ale romanului, cât și serioasele

sale slăbiciuni de ansamblu. Cu toate acestea nu sânt excluse nici exemplele de romane care, grație abilei interferări a viziunii epice ample cu cea fragmentară, învederează același ridicat nivel artistic, atât în întregul lor cit și pe episoade, acestea din urmă, desprinse din context, având valoarea unor nuvele și povestiri autonome. Cazul romanelor lui Zaharia Stancu, în special al ciclului *Descult*, mi se pare deja clasic. Nuvelele *Florile pământului* și *Costandina* sânt foarte bune, deși sânt capitole de roman. Până la un punct, și opere precum *Moromeții* sau *Groapa* admit asemenea „dezarticulări”, asemenea fragmentări. Situația, din punctul de vedere al teoriei romanului modern, se explică prin „anticlasicismul” construcției epice, al compoziției, de oare dau dovadă aceste opere narative.

•Dar proza scurtă relevă interesante și frecvente interferări și cu alte genuri literare, în afară de roman.

Cel puțin relațiile cu genul liric, în cazul povestirii în special, sânt permanente. Povestirea datorează foarte mult lirismului și Al. Philippide, în unul din articolele discutate (*Pedografie pentru nuvelă*), spunea esențialul când afirma că povestitorul „e mai aproape de poet, e mai 'liric, mai digresiv.” O mențiune se cere a fi totuși făcută și aici, anume că dispariția granițelor nu-i posibilă, întrucât poemul în proză — în sensul cultivat de Adrian Maniu la noi — nu poate fi confundat cu povestirea vibrant lirică al lui Agîrbioeanu. Lipsa de opțiune pentru o formulă sau alta, dă naștere la produse incerte sub toate aspectele. O dovedesc unele din scrierile lui Traian Coșovei și câteodată ale lui Vasile Rebreanu. E adevărat că în epica lui Sadoveanu sau a lui Zaharia Stancu se întâlnesc numeroase pasaje de proză ritmată (în *Arta prozatorilor români*, referindu-se la „prozatorii artiști”, Tudor Vianu face considerații

revelatoare în această direcție), încît nu odată acestea au structura unor poeme în proză. Să nu uităm însă că ele fac parte dintr-un context epic mult mai amplu, care, în liniile lui dominante, se oonformează legilor genului epic.

Câteva considerații privind raporturile epicii scurte cu teatrul și cu reportajul literar.

Înrăuirile teatrului — este evident acest ilucru — ași au obârșia în practica dialogului în opera epică, element artistic structural -specific genului dramatic. Cu cit viziunea prozatorului tinde spre dialogare, prin renunțare la stilul indirect, la descripție, la comentariu și la explicație, cu atît opera epică devine mai „teatrală”. Exemplul tipic, -la noi, — -comparabil poate cu puține alte metode din literatura iriversală —, se știe, îl constituie schițele și momentele lui Caragiale, atît de lesne de transpus scenic. Experiența magistrală a scriitorului n-a rămas fără consecințe în scrisul urmașilor. Pe bună dreptate Eugen Lovinescu, de pildă, vorbind de schițele lui Gh. Brăescu (*Critice*, VII, ed. Ancora, 1929, p. 64), observa: „Tehnica satirei d4ui Brăescu este de altfel, ca și la Caragiale, de ordin dramatic. Descripția e în all doilea plan; dintr-un fond sumar indicat, se desprind tipurile schițate nu exterior și prin comenfar, ci prin propriile lor cuvinte, așa că do ar ajunge la acțiuni mai complicate, am avea adevărate piese de teatru; procedând numai prin gesturi repezi și vorbe, rămănem în schița dialogată.”

Ca un reflex al efortului de recucirire a autenticității originale în accepția adâncă și complexă a cuvîntului, proza modernă — mai ales cea de structură „comportamentistă” — apelează într-un grad sporit la serviciile dialogului. Acesta devine nu o dată, pur și simplu, replică, precum în teatru. Așa se întâmplă, de exemplu, în multe din schițele lui Hemingway,

adevărate scenete, în oare singurele elemente ale prozei sînt doar oîteva verbe cu funcții regizorale (*a zice, a spune*), folosite cu premeditare mecanic, stereotip, verbe cărora li se mai adaugă din oînd în cînd cite un pronume sau un nume propriu, menite să indice cui aparține o replică sau alta. Evident, utilizarea dialogului într-o asemenea întinsă măsură presupune o capacitate excepțională de a concentra în substanța acestuia, pînă la un anumit punct, valențe de caracterizare portretistică (descripție și introspecție) și ohiar de a suplini, oarecum, prin asimilare, filonul epic. Marin Preda în schițele din *întîlnirea din pămînturi* experimentează și el cu succes procedeul. Eugen Barbu, Teodor Mazilu, Ion Băieșu (oare sînt și dramaturgi) acordă și ei dialogului funcții mult mai complexe decît cele obișnuite în schițele, povestirile și nuvelele lor.

'Modalitatea, câteodată, e atît de insistent solicitată, încît se ajunge la elaborarea unor opere mixte, dacă nu-i prea mult spus. Există astfel o seamă de romane contemporane celebre în care lungi pasaje sau chiar capitole întregi sînt transformate în adevărate scene, 'tablouri sau acte dramatice, apelînduse exclusiv la tehnica genului dramatic. Dintre cele mai recente exemple în materie de nuvelă, menționez lucrarea *Mama s-a îndrăgostit* a lui Ion Băieșu și *între două trenuri* de Gorneiiu Omescu. În ambele, autorii înserează ample pasaje dramatizate, ca rezultat al simplificării duse la extoam în ceea ce privește tehnica mînuirii dialogului în opera epică

După ce ani de zile critica a încurajat pe toate căile „viziunea reparteează” în proză, în ultima vreme, cu prețul unei rotiri înapoi de 180 de grade, asistăm, la o adevărată campanie de vestejire a respectivei viziuni. Nu intră în cadrul acestui articol intenția de a elucida la modul analitic

problema, pentru că, datorită importanței ei, aceasta ar merita o tratare aparte. Țin îndoar să Observ că exclusivismul, și aici, fie într-o direcție fie în cealaltă, nu poate decît să dăuneze, înrîuirea reportajului asupra prozei moderne (și nu numai asupra acesteia, pentru că teatrul și chiar poezia o resimt și ele) e un fapt real, soldat cu izbânzi artistice certe, nu o dată de anvergură. Oînd această înrîuire este invederată de sorisul unui London, Hemingway, Ehireraburg, Caldwell sau Carlo Levi, e desigur absurd să-i negi realitatea și mai ales eficiența. Reacția legitimă împotriva invaziei relatării factologice, de suprafață, și a descripției plate nu trebuie confundată cu fenomenul însuși. între efectele nocive (posibile, la urma urmei, și în alte împrejurări, în sfera altor formule) și înseși componentele principale valabile ale procesului se cere deci să se facă o distincție tranșantă. Conținutul civilizației contemporane, cu noile mijloace de informare și de receptare la sursă a realității (gazetăria, radioul, televiziunea, jurnalul cinematografic și altele) pe de o parte, și fenomenul de pătouderie masivă a cotidianului în universal, ea rezultat al difuzării priorului în dinamica social-istorică pe de altă parte, impun cu necesitate asemenea căutări creatoare. Așa-zisa „literatiiră-document” își taie tot mai hotărât drumul spre zonele majore ale literaturii contemporane. Revirimentul generat de neorealism în proza italiană postbelică spune mai mult decît orice argument teoretic în această direcție. Viața omului contemporan este atît de pregnantă în manifestările ei directe încît prozatorul inspirat și inteligent le poate transpune pe acestea aidoma în tiparele romanului, dramei, povestirii sau nuvelei. în acest caz procentul de ficțiune e, dacă nu inexistent, cu totul minim. Din reconstituirea reportericească, adesea, se desprind scrieri e-

pice care dispun de capacități generalizatoare, de o tipicitate ced puțin egală cu ale epicii de ficțiune. *Moartea lui Iacob Onisia*, căreia i se mai pot adăuga multe capitole din *Țara de piatră*, sînt exemple mai mudit decît convingătoare de nuvele reportericești, oferite de creația lui Geo Bogaa. Ioan Grigoreseu, în volumul *Obsesia*, procedează și el, cu intervenții foarte mici, la transferul epicului din zona reportajului literar în aceea a prozei. La M, procedează din cînd în cînd Pop Simion, Pauli Anghel, Nicolae Ție și alții.

Atât de supusă mtretăieriikwr de influențe (cele semnalate aici nu sînt singurele, dacã le avem în vedere și

pe acelea venite din partea altor arte, cum sînt cinematograful sau artele plastice. în legătura cu acestea din urmă, de pildă, G. Căiinescu spunea că „I. A. Bassarabescu este un virtuoz al schiței în care se aplică metoda „naturii moarte” — *Istoria literaturii române*, p. 515), proza scurtă, cum am văzut, nu-și pulverizează din această cauză propria condiție estetică. Dimpotrivă, și-o consolidează permanent, prin asimilări organice, succesive și concomitente. Faptul îi conferă o indiscutabilă durabilitate în timp. Ceea ce se impacă întrutotul cu ideade mobilitate și de receptivitate creatoare Oa noi, în sens dublu: tematico-problematic și artistic.

Tineri romancieri

ANTON: „Linștea” „Francisca” — C. ȚOIU: „Moartea în pădure” COSTACHE

de Eugen Luea

Ne chiar atât de mult de oînd unul dintre cei mai dotați reprezentanți ai tinerei generații scriitoricești — l-ana numit pe Fănuș Neagu — se întreba îngrijorat în *Gazeta literară* dacă, pe planul creației romanești, colegii isăi își pot da acum măsura întreagă a talentului lor. Îngrijorarea lui nu părea chiar deplasată. O dovește mai ales împrejurarea că nu puțini dintre critici și-au însușit ca al tor acest sentiment, au încercat să-l justifice producând drept analiza detaliată a unor texte, și au găsit de cuviință să-i îndemne pe tineri să depună eforturi pentru ași apropia o tehnică alta decât aceea a nuvelei și povestirii, pe care o minuiesc adesea cu excelențe rezultate. Neliniștea a fost generată însă de o situație care, chiar dacă avea în vedere ultimele apariții din momentul respectiv, reprezenta totuși într-un fel, trecutul. Căci un diagnostic exact ar fi implicat nu numai cercetarea librăriilor, ci și cunoașterea șantierului literar, a portofoliului din edituri, care nu ara chiar atât de sărac în romane aparținând tineretului scriitoricesc. Altminteri, nu ne-am putea explica de ce, în ultimul pătrar ai anului pe tare *bas*m. Încheiat, E.P.J.L. a putut lansa trei romane semnate de

tineri, interesant fiecare, sub anume aspecte, anexând prozei noastre zone încă neexplorate și vădind căutări creatoare adesea fructuoase. Ne referim la *Francisca* de Nicolae Breban și *Moartea în pădure* de C. Țoiu, debuturi mai mult decit promițătoare, și la *Linștea* de Costache Anton, o carte densă, bine construită, abordând curajos o problematică morală majoră.

„FRANCISCA”

Spectaculos, debutul editorial al lui N. Breban cu masivul roman *Francisca*. Nu fiindcă autorului nu i s-ar putea reproșa neajunsuri ce țin de filozofia însăși a cărții ca și de ținuta ei stilistică; de lipsa de contur a unor personaje cu pondere în desfășurarea acțiunii, ca și de înclinația de a atribui mai tuturor eroilor săi calități oare nu constituie chiar un bun comun și, de aici, nevoia de a construi uneori situații mai puțin, convingătoare.

N. Breban pare a profesa un cult al energiei considerate în sine la care nu putem subscrie. încredințat că lipsa de voință, moliciunea ar fi păcatul capital, că toate celelalte facultăți umane ar gravita în jurul voinței și ar fii subordonate acestei coordonate

psihice, autorul acordă o nediferențiată simpatie scriitoricească tuturor celor posedați de dorința de a se afirmă și impune, indiferent de mobilurile pe care ei le urmăresc, numai dacă pentru aceasta se dovedesc capabili să-și irosească fără nici o reticență energia: popi ariviști oare desfășoară o foarte complicată strategie pentru a se sălta în ierarhia ecleziastică, politicieni cinici, beți de voluptatea de a domina și a-i transforma pe alții în simple instrumente, profesori sadici dar și amanți decizi să sacrifice totul dragostei lor; țărani inohiaburiți, foarte zeloși în întreprinderea de a agonisi și a se chivernisi, negustori lipsiți de scrupule care folosesc ou egal succes filantropia și incendiarea bunurilor aparținând concurenților, dar și oameni de afaceri cu un orizont larg care știu cuteza și lovi departe; țărani obstinați și vicleni, resemnați să îndure orice umilință pentru a-și realiza obiectivul propus dar și bătrâni avari și libidinoși oare patronează bande de găinari și recurg la forță pentru a-și satisface lubricile pofte; adolescenți intoxicați cu minciuni, hotărâți să se demistifioe cu orice preț, înșfîșit, activiști de partid oare s-au dovedit capabili să se autodepășească pe ei înșiși pînă a nu mai putea fi recunoscuți, și sînt în atare să traseze, din proprie inițiativă, fără nici un soi de consimțămînt din partea celui în cauză, numai pentru frumusețea gestului și pentru a-și dovedi lor înșiși puterea, cursul vieții altora. Atîta vreme cît protopopul Măneșu fesă impresia unui abulic, atras să facă, la intervale mai lungi sau mai scurte, incursiuni bahice în pivnițele episcopiei, autorul, asemenea Franciscăi, mamei ei, episcopului, vicarului, etc., adoptă față de dănsul o atitudine de totală desconsiderare. Cînd nu-i tratează cu indulgența acordată de obicei copiilor, îl privește cu indiferența cu oare privești un obiect oarecare.

Ajunge însă ca lui Măneșu să i se creeze condițiile de a-și demonstra posibilitățile volutive, pentru oă disprețului lor greu mascat să-i ia locul admirația sinceră. Căta vreme era abulic, Măneșu părea și de o inteligență și de o afectivitate mediocră. Perseverența în urmărirea unui scop îi atribuie dintr-odată toate însușirile ce-i erau contestate, dimensiuni nebănuite. Atracția, la început, fascinația apoi pe care activistul Chilian, bărbat ou fizic deloc agreabil, nacomunicativ, (greoi și cam brutal, o exercită asupra Franciscăi, se explică, într-o măsură, și prim aceea că tînăra feleerată intuiește în persoana lui un mic Napoleon contemporan și că intuiția aceasta se transformă în certitudine datorită tocmai capacității lui Chilian ide a-și stăpâni reacțiile și de a o domina printro tăcere savant întreținută care, în ochii ei, devine expresia însăși a unei voințe de neînfrînt.

Deficiențele compoziționale se datorase nu atît lipsei unui subiect clar și nici chiar inconsistentei artistice a lui Chilian, căruia îi era rezervat rolul principal. Sînt în carte episoade oare nu se articulează organic în ansamblul romanului, introducerea lor lasă senzația artificiosului, a goanei după pitorescul gratuit. 56 de pagini consacrate autorul descrierii atmosferei dintr-un local popular și vizitei nocturne a Franciscăi și a lui Chilian în pitoresca garsonieră a pitorescului Răteanu, pentru a demonstra ceea ce, după opinia noastră, nu trebuia neapărat demonstrat sau, în orice caz, se putea demonstra mult mai economic și anume că Francisca nici nu poate realiza măcar ideea că un intelectual autentic ar mai putea fi astăzi robu prejudecățiilor religioase. E, desigur, mult prea mult. Senzația că aceste pagini sînt parazitare nu e spulberată nici cînd, mai tirziu, le descoperim un vag ecou. Străduin-

du-se zadarnic să găsească un limbaj comun cu inapoiatul Cupșa Ion, Chilian își amintește de convorbirea lipsită de sens dintre Francisca și Răteanu, care nici ei, oînd se plasau pe un anumit teren, nu puteau comunica. Imposibilitatea de a dialoga cu Ion Cupșa era lectorului prea evidentă pentru a necesita această trimitere.

Am încercat, 'de asemenea, sentimentul că Breban care se vrea — și este în mare măsură un prozator lucid — manifestă o simpatie mult prea pronunțată față de eroii săi, înzeștrindu-i pe toți cu însușiri oare de Obicei se mîlănese destul de rar. Francisca se prezintă ea însăși ca un copil precoce, de o mare mobilitate spirituală și cu un spirit critic căruia nu-i scapă nimic; Ana Mănescu, nepoata episcopului și soția protopopului, o mică burgheză dintr-un tîrg ardelesc e o femeie excepțională; Penescu îi uluiește „pe toți cu marea complexitate a caracterului său”, aparentele nu4 derutează niciodată; merge totdeauna la esențe și, adevărat filozof, contemplă lumea de la o foarte mare înălțime, ca un spectacol agreabil chiar cînd pe scenă eroii se zbat în cumplite dureri (sintem doar în război) sau pier loviți de forțe colosale și oculte; preotul Pătrașcu Virgil, „om inteligent și îndrăzneț are fruntea bombată de un alb sclipitor”, iar ochii săi emană „o putere neobișnuită, fascinatorie”; profesorul Voinea e un sadic rafinat de o inteligență diabolică; Tiut, vicarul, exercita și el „o mare fascinație” și era un „om superior dotat”; protopopul Cornel Mănescu' avea „o minte pătrunzătoare”, era „unul dintre vîrfurile cu care se mîhdrește o dlasă întregă”; Răteanu e un enciclopedist și un ins de o mare spiritualitate; despre Chilian, inutil să mai vorbim. Și toți, dar absolut toți au o perfectă intuiție a oamenilor, citesc în suflete ca într-o camte.

Aprobând direcția anticalofilă a tînrului romancier, trebuie să mărtu-

risim că nu odată am fast șocat de neglijența cu care și-a redactat cartea. Un singur exemplu spre edificare: —«Strămoșii acestei femei își transmisera unul altuia instinctul acela de *lăcomie vulgară*, „caldă și grosolană”, de loc alterat, fără fluctuații sensibile, astfel că, într-un lung șir de opt sau zece urmași, cu toții folosiră aoeastă armă, lăcomia vulgară, în același fel, „din aceiași unghi” chiar, dacă pot să mă exprim astfel, și astfel această nuanță a lăcomiei, această „subspacie” pe care am denumit-o *lăcomie vulgară*, se conlervă perfect în șirul lor lung de reprezentanți ca în niște sarcofage *mi*. Și această „calitate” deveni călită, puternică, invincibilă, deși inflexibilă.* etc. etc.

în pofida acestor neajunsuri, debutul editorial al lui N. Breban e spectaculos. Cartea se citește pe nerăsuflăte și senzația că ne aflăm în fața unui romancier autentic și viguros nu ne părăsește nici după ce îi închidem copertile. Firescul cu care scriitorul se mișcă în medii sociale dintre cele mai diferite, a căror atmosferă o intuieste cu precizie și o zugrăvește cu sobrietate; darurile sale portretistice, virtuțile sale de analist al unor exemplare umane aparent numai simpliste, în realitate, foarte răsucite, cum ar fi Cupșa — reușită excepțională —; interesul acordat dialecticii sentimentelor (etapele formării Francisca!, transformarea subită a lui Mănescu, deșteptarea lentă a lui Cupșa); oroarea de solemn, de festiv și poză (ne referim la scena introducerii unei inovații în fabrică, la scena descriind accidental ca și la aceea a înmoranintării lui Mănescu); aburul de poezie care plutește asupra unor pagini evocând virata de aur a copilăriei sau dragostea cuplului Pătrașcu—Mănescu într-o romantică moară țărănească; știința folosirii amănuntului semnificativ — prăjiturile d-nei Pătrașcu sînt bune, exce-

lente, dar foarte urâte, cum urâtă e însăși viața micii burghezii tihnite din provincie — toate acestea nu explică decât parțial farmecul romanului.

Cred că sentimentul că ne aflăm în fața unei cărți valoroase își are sorginea în primul rînd în capacitatea autorului de a dezbate o problematică intelectuală foarte interesantă, lăsându-ne impresia că mar face-o, camuflându-și abil intențiile, daturîndu-ne mereu cu bună știință, jluindu-Se ou noi, cititorii săi, distrăgîndu-ne atenția de la aceasta și atrăgîndu-ne totodată în direcția pe care o urmărește. E aceasta proba cea mai convingătoare a oeea ce numim *simț artistic*, care nu poate fi confundat cu tehnica scriitoricească, fie ea chiar cea mai avansată. Simț pe oare, vai! nul posedă decît foarte puțini profesioniști ai "scrisului frumos".

Să nu ne înșelăm: nici Francisca, al cărei jurnal vorbit ocupă cea mai mare secțiune a cărții, nici Cupșa al cărui roman constituie pendantul biografiei feleeriței, nici Chilian, a cărui influență în desfășurarea destinului celor doi eroi ar trebui să fie hotărătoare, nici Măneseu nu sînt adevărații protagoniști ai romanului. Eroul principal al romanului *Francisca* e Timpul. Timpul care e unul și același pentru toate personajele, dar pe care fiecare îl înțelege și îl trăiește altfel. Timpul modelează oamenii, el e motorul conflictelor care îi despart, al dramelor și tragediilor care se desfășoară pe vasta scenă a acestei cărți. Trăim — ne spune autorul parcă împotriva sa, deși ține foarte mult să ne-o zică, — în același timp fizic, dar fiecare dintre noi într-un alt timp moral, uneori conștienți de aceasta, de cale mai multe ori inconștient. Aici e izvorul bricurilor și suferințelor noastre. Demisitificată, Francisca s-a sustras timpului vechi și bucuriile eliberării își pun pecetea pe structura și se oglindește în comportarea ei. Are însă conștiința că n-a pășit încă

în timpul adevărat, că se află undeva la un hotar pe care, singură, nu-i poate depăși. Aceasta e drama ei iar atracția irezistibilă pentru ursuzul, ciufutul Chilian, e expresia unei irezistibile nevoi spirituale de a o depăși, de a se realiza. Chilian, în schimb, merge în ritm cu Timpul nostru. Timpul său e Timpul obiectiv. Timpurile noi l-au plămădit după asemănarea lor; l-au făcut să nu mai lucreze ou mâinile sale mari „ca niște lopeți” ci ou creierul. Nu e mai puțin adevărat, însă, că el a pierdut timpul vechi și se resimte de lipsa a oeea ce i-a fost răpit, e conștient că nu are destul exercițiu ca să mînuie cu suplețe instrumentele atît de fine cu care muncește acum și vrea să recupereze timpul pierdut. Căsătoria cu Francisca, pe care o iubește în fond, i se pare nepotrivită atîta vreme oît nu va recupera ceea ce Timpul i-a răpit, atît timp cît ea, la rîndu-i, nu va fi trecut încă pragul noului ev. Necruțător, timpul e autorul dezastrului care împinge pe Măneseu, ins cu vocația marilor afaceri, strateg excelent și tactician de mare suplețe în această materie, dar trăind într-o epocă în care excepționalele lui însușiri nu se pot realiza, la demență și apoi la sinucidere (căci moartea lui echivalează cu o sinucidere). Fizic, Măneseu e contemporanul nostru; spiritualicește, la mii de leghe distanță de noi. Imposibilitatea oricărui contact cu Francisca e astfel pe deplin explicat.

Un om muncitor, cinstit și dărz cum e Cupșa poate și trebuie să fie recuperat de vremurile noi. Pentru acest flăcău mândru, oare joacă de nevoie comedia umilului și umilitului, lucrează Timpul, prin Chilian. Cum țăranul zilăer se află înlănțuit într-o realitate anacronică, trebuie silit prin vicleșug și presiuni să-și sfarme cătușele, dându-i-se iluzia că

abia în felul acesta se ancorează mad puternic unei vremi revolte. Cînd în Cupșa, Chilian îl descoperă pe cel care a fost el însuși cândva, trăiește un sentiment asemănător aceluia pe oare km trăi noi dacă ne-am trezi față în față cu Piteoantropus eractus. Orice efort de a se adapta mentalității sale e zadarnic. Cupșa n-a învățat încă să articuleze, Chilian nu poate rage. Orice comunicare între ei devine imposibilă. Am mai vorbit de uluirea Francisca! cînd află de existența unui intelectual religios, bigot, dar nu și despre desgustul lud Chilian oînd, cu totul întimplător, descoperă, în persoana șefului de echipă, un pristav oarecare din vremuri parcă imemorabile.

O invitație patetică, dar de loc ostentativă, de subtext, la meditație asupra Timpului, a raporturilor dintre om și istorie, în fond, asupra condiției umane, și -un elogiu discret dar foarte convingător al timpului nostru socialist — acesta e, înainte de toate, romanul lui N. Braban. Și numai după aceea o vastă frescă socială, un roman de pătrunzătoare analiză psihologică. O invitație care nu ne poate lăsa indiferenți și oare ne face să uităm micile nesatisfacții pe care le-am înregistrat uneori pe parcurs.

„MOARTEA ÎN PĂDURE”

Constantin Țoiu e — și el — un scriitor care face parcă tot ce-i stă în putință ca să deruteze și pe care cu greu îl putem fixa într-o formulă. *Moartea în pădure* e, însbr-on fel, — cum indică și titlul — un roman polițist gândit și redactat ca atare. Are o acțiune strânsă ce se desfășoară într-un ritm nervos, sacadat; tehnica suspensurilbr, a urmărilor și înfruntărilor spectaculoase e utilizată din plin. Și să nu-i uităm pe eroi. Ei au un foarte pronunțat gust

al aventurii, al căutărilor, trădat pînă și de alura lor sportivă. Doctorul Brega, bunăoară, după ce asistase undeva, departe, ia o naștere, refuză să aștepte câteva minute cursa și, în plină noapte, se întoarce pe un vagonat amenințat din clipă în clipă să fie ajuns și sfărâmat de trenul forestier. Riscul pe care și-l asumă e cu atît mai mare, cu cît drumul pe oare-l străbate cu viteza fulgerului e foarte periculos, după cum reiese din povestirea unuia dintre însoțitorii săi în legătură ou un accident recent, iar conducătorul drezinei deșartă una după alta sticle de țuică. Condițiile de nesiguranță sînt agravate și de existența, în aceste păduri, a unei bande care, numai cu zece zile în urmă, asasinase, aparent fără nici un motiv, un inginer silvic. De altfel, chiar și rapoartele impertinente adresate forurilor sanitare conducătoare înainte de Eliberare, însăși opțiunea sa pentru o existență, deloc comodă oînd i se deschide perspectiva unei frumoase cariere trădează gustul pentru aventură al acestui medic care se îmbracă asemenea unui sportiv și duce o viață cazonă: doarme în camere neîncălzite, se spală pînă la brău cu apă rece ca gheața, își gătește singur mâncăruri dintre cele mai simple.

Inginerul Teodoreseu, deși purta încă din prima tinerețe ochelari și lăsa impresia unui om oarecare, îndrăgea și el aventura. Pentru a putea efectua cercetările în vederea elaborării miei importante lucrări de specialitate, trăia retras, ca un nou Robinson, într-un bordei săpat în inima codrilor și o învățase pe blajina și cdcăilitoarea sa soție să miinuie armele de foc ca să se poată, la nevoie, apăra de fiare.

Sandu Petre, secretarul de partid are mersul „liber, săltat” și „tar aer vesel de băiețandru sportiv”, doarme adesea în camera de gardă „îmbrăcat, pe patul de fier cu salteaua de paie.

acoperită cu o pătură cazonă"; e „îmbrăcat într-o scurtă neagră de postav ce-i venea pînă ia genunchi. Pe cap nu purta niciodată nimic, pînă la căderea zăpezii, dintr-o igienă aspră, tinerească". Neconformismul practicat la normală, împrăștierea din propria lui inițiativă, a unor manifeste găsite la un comunist împușcat, eforturile sale de a lua, în ilegalitate, legătura cu partidul și a se încadra luptai sale, acceptarea apoi a unor sarcini periculoase legate de pregătirea și desfășurarea insurecției — toate vorbesc despre un caracter temerar.

Constanța Chiroiu, delegata ministerului industriei, poartă, peste pulover, o haină de vînt, e încălțată cu bocanci, face în timpul liber 'ascensiuni și conduce cu 'Siguranță o motocicletă, înainte de Eliberare nu fusese doar expert-contabil la o societate forestieră de export; studentă încă, avea legături cu utaciștii, era iubită de un student ilegalist și acceptase toate riscurile unei astfel de dragoste, iar cînd casa i-a fost călcată de a- genții siguranței, primul ei gest a fost de a arunca în ei cu fierul de călcat incins pe care tocmai îl manipula.

Totuși cartea lui Țoiu nu e numai și nu e în primul rînd un roman polițist, fiindcă interesul nostru nu e solicitat în mod deosebit în această direcție, iar autorul face parcă tot ce-i stă în putință să abată aiurea. Enigma ce trebuie dezlegată nu e chiar o enigmă. Asasinarea recentă a inginerului Teodorescu dobîndește, datorită ritmului precipitat în oare se desfășoară evenimentele, caracterul unei întâmplări petrecute de mult și care începe să se transforme în legendă; o legendă care, în vremurile acestea aspre — ne aflăm imediat după război — nu-i poate impresiona profund pe niște oameni deprinși cu moartea și, aparent cel puțin, istoviți sufletește din cauza mizeriei apăsătoare. Distrugerea premeditată a podu-

lui, în vederea asasinării medicului și a provocării unui accident feroviar cu consecințe economice destul de grave, o readuce la suprafață numai pentru o clipă, pentru o clipă apoi să umbrească și mai mult. Dezlegarea enigmei inginerului nu prea preocupă pe nimeni, tocmai fiindcă crima a luat această aură legendară. În ceea ce privește descoperirea autorilor celeilalte crime, bănuielile sînt de la început direcționate pe o pistă bună. Nici unul dintre eroi nu se îndoiește cine sînt criminalii și cu atît mai puțin cititorul care știe ceva mai mult decît ei, oare-l vede pe domnul Mișu intrînd în conacul baronasei după săvârșirea acțiunii. Ele sînt confirmate de îndată (găsirea mănușii). Toate măsurile necesare sînt luate. Nici măcar noua provocare a dușmanului *nuii* găsește nepregătiți. Necunoscutele țin de domeniul amănuntului; surprizele, de asemenea.

Tehnica suspansului e folosită. Dar folosită nu pentru a aduce elemente noi, — ia oare nu ne-am fi putut aștepta, pentru a ne propune mereu alte ipoteze, pentru a alimenta dorința noastră de a afla soluția problemei ce ne-ar fi fost pusă, căci o asemenea problemă — repet — nu există de fapt. E folosită în sens contrar, pentru a o face parcă uitată, pentru a ne îndepărta parcă de firul principal al acțiunii, a ne dirija spre întâmplările vieții curente cărora autorul le atribuie un caracter mult mai „senzațional” decît acelea legate de crimele comise. Nu întâmplător Țoiu și-a subintitulat romanul de factură polițistă „cronica unei zile”. Interesul pentru povestea polițistă nu e anulat, dar e menținut nu prin tehnica rostogolirii de pe o pistă pe alta, a reînțoarcerii la o cale ce părea să ducă într-o fundătură etc., etc. ci prin însuși sentimentul inoculat de autor că intenționează să o părăsească. Autorul și-a construit astfel cartea încît să ne lase impresia că asistăm la două ac-

ționi paralele care ne-ar solicita în egală măsură, oirid, în realitate, avem una singură, condusă inteligent. Abda, în final, oînd urmărim înfrigați fazele luptei hotărătoare dintre muncitorii forestieri conduși de comuniști, pe de o parte, și bandiții fasciști, pe de alta, ne aflăm în plin roman polițist.

Observații asemănătoare am putea face și în legătură cu protagoniștii cărții. E adevărat că ei au gustul aventurii, o anume sportivitate, care este a personajelor unui roman polițist. Dar aventura în oare sînt angajați depășește cu mult caracterul unui roman polițist. Ei nu sînt făcuți ca să dezlege enigme polițiste, ci siliți s-o facă. Angajați din plin sînt într-o altă aventură, oare e a cunoașterii, a rezolvării unor probleme atice vitale. Pe Sanldu Petre **nu** spiritul de aventură îl determină să-i caute pe comuniști, să stabilească o legătură cu partidul, ci nevoia inexorabilă de a ști cum să lupte eficient penitru schimbarea condițiilor sociale, de a fi util semenilor săi. Penitru inginerul Teodoiiescu pădurea **nu** iconisituie locul unui refugiu romantic din viața civilizată; a trăi pe muce de cuțit nu e idealul său; acceptă acst mod de viață din înalte considerente intelectuale. Trăiește, așadar, în primul rind aventura cunoașterii. Doctorul Brega, „furiosul”, își acceptă parcă resemnat destinul care-l poate duce la ratare, fiindcă are spirit misionar. Constanța Chiroiu nu fusese nici cînd o romantică visătoare care să fi manifestat o atracție deosebită penitru conspirativitate, ci o fată serioasă care studiase foarte atent *Capitalul* și trăsese concluziile unei astfel de lecturi substanțiale. Problemele oare o preocupă în cel mai înalt grad — să se elibereze de povara unei grave acuzații aparent întemeiate, și să se realizeze pe plan erotic — nu sînt mai puțin captivante decit enigmele polițiste. Aventura o solicită, dar ea nu-i dis-

ponibilă la orice aventură, ci numai la aventura etică.

Roman polițist? Se poate. Dar, în primul rind. roman social și psihologic dezbătând o pe cit de diversă pe atât de fecundă problematică umană. Spun roman social, fiindcă autorul scriind **nu** „cronica unei zile” oarecare, ci a uneia foarte bogate în evenimente — prinde însăși dinamica accelerată a desfășurării istoriei în momentul revoluționar respectiv și oferă o imagine adecvată a raporturilor dintre clasele sociale, a formelor, pe atunci ascuțite, pe care le lua lupta de clasă, a condițiilor în care munceau și trăiau oamenii, a modului în oare își exercita partidul înăurirea, asupra maselor etc. etc. Și apoi, să nu ne lăsăm induși în eroare de subtitlul romanului. Autorul nu redactează numai „cronica unei zile”. Penitru a putea înțelege ceea ce se petrece în acea zi, face dese referiri la fapte întâmplare mai de mult, utilizând în acest sens procedee dintre cele mai diverse: recurge la tehnica memoriei afective; pune un personaj să istorisească o înitâmplare legată de un eveniment care luminează actualitatea sau să vorbească despre biografia unui alt protagonist, insfirșit, intervine el însuși, aducând date și fapte noi ce explică situații la ordinea zilei, în felul acesta, „cronica unei zile” se transformă pe nesimțite în cronica unei întregi perioade istorice.

Radactihdu-și cronica, autorul dovedește niște virtuți care țin **nu** numai de știința compoziției și de capacitatea sa de a folosi, după .necesități, tehnici diverse — tradiționale și moderne — fără ca schimbarea modalităților să dăuneze în vreun fel oarecare unității cărții, tonusului ei general. El are aptitudini reale de portretist și mai ales de peisagist. E un peisagist solicitat de culori, dar, în mai mare măsură, de mirosuri. Fiecare peisaj are un parfum al lui particular, ireproductibil, de asemenea.

fiecare interior. Nu-a lipsește nici facultatea de a zugrăvi reacția mulțimii, model cum se pun în mișcare masele, cum sînt antrenate ele în acțiune (vezi scena răsmeriții din gară, a grevei, a descărcării vagoanelor de mălai, participarea lor la acțiunea menită să Mehideze banda fascistă din Valea Milei).

Carte de debut, *Moartea în pădure*, nu e, desigur, scutită de unele neajunsuri lesne deoteabile. Ele se datorează de obicei unei slabe rezistențe scriitoricești la clișee. Legătura amoroasă dintre Mișu și bătrâna bairbană e un astfel de clișeu menit să compromită sub toate aspectele im personaj și așa campromis. De altfel, tot ce aflăm în legătură cu baroana lasă impresia nu tocmai plăcută a unor lucruri de mult știute. Procedee asemănătoare sînt folosite și pentru caracterizarea soției farmacistului. Deficiențe remarcăm și atunci cînd lirismul autentic și sobru al autorului se diluează în sentimentalism. Ultimul capitol în care o vedem pe Constanța Ghiroki reînnoindu-se în sat, pentru a o lua ou sine pe văduva lui Sandu e, în acest sens, mai mult decât concludent. De asemenea, unele pagini vorbind despre copilăria medicului Brega. Însfîrșit, finalul romanului amoros dintre Constanța și medic, nu îndeajuns ide pregătite, denotă, de asemenea, o înclinație spre idilism care surprinde la un scriitor lucid, serios cum se dorește și cum în genere se realizează Constantin Țoiu. Aceste păcate sînt simptome ale unei boli caracteristice unei faze pe care am putea numi copilăria scriitoricească. Faza — cum mărturisesc oale mai multe pagini ale romanului dens, *Moartea în pădure* — a fost însă depășită de autor.

De aici certitudinea noastră că, în viitorul cel mai apropiat, defecte de acest gen nu vom mai întâlni în cărțile sale.

„LINIȘTEA”

Costache Anton nu mai e de mult un debutant, dar recentul său roman, *Liniștea*, confirmînd calitățile pe care le cunoaștem ou toții, de bun observator al mediului țărănesc, dezvăluie altele pe care foarte puțini le bănuiau; de asemenea, preocupări denotînd o seriozitate, un simț al răspunderii ce atestă, pînă la un punct, prin ele însele maturitate scriitoricească. Indiferent la cursa, copilărească, după o originalitate în care sînt angrenați ou toată ființa lor mulți dintre confrății săi de generație, el nu organizează zgomotoase spectacole experimentale care să atragă atenția asupra-i. Dimpotrivă, e, se pare, profund convins, că epica realistă, pnaotioată de cei mai buni prozatori români interesați de lumea satului, nu **SM** epuizat încă toate posibilitățile, că schimbările profunde din universul rural nu reclamă neapărat abandonarea unei tehnici verificate în timp, că reînnoirea prozei noastre nu e în funcție numai de adoptarea iinor noi tehnici narative, ci, în primă și Ultimă instanță, o problemă de conținut, de îmbogățire a problematicii, a fondului ei ideatic. Eforturile sale într-acolo converg, iar rezultatul e că ne aflăm în fața uneia dintre cele mai interesante lucrări literare despre noul sat socialist, în fața unui roman de existență căruia vor fi obligați, într-un fel sau altul, să țină seama toți cei care vor scrie în viitor despre noile realități satești.

Aceasta, fiindcă după apariția în ullitima vreme a câtorva lucrări păcătuiind prin minimalizarea problematicii sociale, primtro viziune pronunțat idilică, Constiaoe Anton face, primul, o demonstrație artistică, pe cât de curajoasă pe atît de convingătoare, că lipsa conflictelor sociale nu e de loc justificată, că țărani noștri, alții — e adevărat — decăt aceia înfățișați în literatura clasică n-au ajuns

totuși într-o etapă în oare să-și poată permite să se dezintereseze complet de factorul economic și să-și dirijeze toate preocupările într-o singură direcție: vindecarea unor vechi și ascunse răni sufletești.

Meritul său e cu atât mai mare cu cât, refuzându-se viziunii idilice existente în unele scrieri consacrate vieții țărănești, al nînși propune să sugereze numai posibilitatea depășirii situațiilor incriminate, ceea ce, în definitiv, nu i-ar fi reclamat un efort deosebit, ci, dincolo de aceasta, să ne inoculeze simțămîntul că cei mai înaintați dintre oamenii lucrând în agricultură au evoluat în așa măsură, încât o problematică sufletească proprie, specifică e pe cale de dispariție, în cartea lui Costioahe Anton nu e vorba numai de tămăduirea unor maladii sufletești vechi și nu e vorba în primul rînd de aceasta. S-au cicatrizat vechile plăgi ale lui Grigore TuTioaș, oropsitul văcar de altădată, care abia acum descoperă bucuria unei conversații gratuite, plăcerea de a privi dezinteresat un frumos apus de soare; mai sîngeră încă rînilor nevăzute ale lui Pavel Orfoan, fostul mijlocaș avid de pămîmituni, cîrpanos și suficient, oare și alungase copiii din casă și sfidase un sat întreg rămînînd multă vreme ultimul individual. Ei și-au găsit sau sînt pe cale să-și găsească „liniștea” la care nîvneau, fiindcă „liniștea” lor ține în fond de rezolvarea unei „problematici economice specific țărănești”. Dar alta e situația lui Mihai Bobu, secretarul organizației de partid, un tînăr școiit care, la începuturile carierei lui, cînd abia ieșise din armată, gîndea cam în felul lui Ţurcaș și Orban, dar adaptîndu-se împrejurărilor; alta, de asemenea, situația lui Gheorghe Jderu, fost pandur, unul dintre primii și cei mai înfocați militanți pentru transfor-

marea socialistă din așezarea respectivă. Ei au rezolvat de mult și în mod pozitiv problemele sufletești determinate de necesitatea unei opțiuni oare, în lumea satului, ia nu odată aspecte dramatice. Și totuși, „liniștea” nu șiau găsit-o, vechile frămîntări generate de condiția lor țărănească fiind înlocuite de altele, generate de condiția lor umană. Chiar dacă vorbesc ca niște țărani, chiar dacă, în comportamentul lor, vechiul mod de viață se face încă puternic simțit, chiar dacă nu pot gîndi decât referindu-se la elemente din universul rural care le e familiar („Trebuia să-i izbească de nici să nu știe pe unde merge. Nu să-i caute în oanne. Boul dacă i te uiți mai des între coarne începe să-mpungă”. ; „Oamenii sînt aa ouăle. Ouăle seamănă unul ou altul, dar nu se știe niciodată ce are fiecare sub coajă. Nu știi nioi cit de tare poate fi coaja; trebuie să fii atent, altfel oum atingi vreunul, se sparge și le murdărește și pe celelalte”), ei au încetat să mai fie țărani, și oa eroi literari, nici nu mai interesează sub acest aspect. Interesul pentru problemele sociale nu anulează, prin urmare, ai, dimpotrivă, potențează preocupările de ordin etic ale autorului.

În satul moldovenesc de pe malul Jijiei în care scriitorul plasează acțiunea romanului, lucrurile par să meargă oa pe roate: cooperativa agricolă de producție a depășit de mult greutățile începutului; datoriile către stat au fost achitate, producția s’a diversificat pe ramuri, recoltele sînt frumoase, veniturile satisfăcătoare. Numeroși gospodari își înalță case noi de cărămidă, cu multe încăperi și baie, pe oare le mobilează și utilizează după cerințele unui trai civilizată. Se organizează nunți la oare se bea și se mîncă enorm; inițiativa unui țaran ambițios de a transforma ulița principală a satului într-un adevărat bulevard are un ecou neașteptat, de-

dansează nebănuite energii și e aprobată, în cede din urmă, de președinte. Titlul de unitate fruntașă pe raion pare, așadar, pe deplin meritat; elogiile ou care e gratulat paeședintele, întristatul îndreptățite. În realitate, însă, situația nu e chiar atât de înfloritoare. Introducerea mecanizării e mereu și sub diverse pretexte amânată. Posibilitățile de care dispune cooperativa nu sînt nici pe departe valorificate, de frica unor noi investiții și fiindcă metodele empirice tradiționale sînt preferate celor moderne, științifice; oamenii nu sînt uniți într-un colectiv puternic, ci divizați în grupuri opuse, în găști vrăjmașe, fiindcă în timp ce unii, favorizați, prestează multe zile de muncă și dobîndesc bun câștig, alții n^au unde munci, își pierd vremea stînd fa taclele în ograda gdspodăriei, pe uliță, la bufet, bătînd zarurile la frizerie, sau își cumpără cu plocoane la brigadierii venali dreptul la muncă. Președintele, destul de inventiv pentru ansi atrage laudele secretarului raional de partid, nu mai e adevăratul conducător al cooperativei. Timorat, el face semiconștient jocul nu prea cinstit al unui grup alcătuit din foștii mijlocași intrați ultimii în gospodărie, oare se vor avantajați. Aceștia au știut să facă o impresionantă demonstrație de forță oare la intimidat și făcut să bată în retragere pe Qheorge Jideru. Dintr-un conducător legat de mase prin mii de fire, el a degenerat într-uu ins care știe încă să mențină aparența autorității și prestigiului, dar care, în realitate, a început să se teamă de oamenii conduși de el, să evite contactul cu dînșii, consultarea lor democratică. Asta nu-l împiedică, desigur, să recurgă la nevoie la o vagă demagogie menită să-l facă „popular”. Fost dascăl al lui Mihai Bobu, pe care altă dată ffl domina, el intră acum în conifiliot cu elevul său. Un conflict oare nu desparte numai două persoane, ci privește întregul

oolectiv. Sosirea unui tinăr pregătit și inimos agronom și, în final, a unui instructor de partid, spulberă aparențele de care mulți nu se mai lăsau înșelați, precipită desfășurarea evenimentelor, creează condițiile depășirii situației critice.

De subliniat că autorul, spre meritul său, nu tratează aceste probleme care, să recunoaștem, considerate în sine, sînt aride, dar în rezolvarea cărora sînt angajate atâtea destine, la modul teoreticodidactic sau reportericesc, cum se obișnuia cîndva. El nu stăleiază cunoștințe economice, ninși pune eroii să țină lungi și sforăitoare discursuri despre metode juste și nejuste etc.; și nici nu gonește după senzaționali, adunînd și transcriind înifigurait fapte care să ne oonducă la o anume concluzie. El pune aceste probleme ca un scriitor, arătînd adică, parcă fără voia sa, cum se răsfrîng ele în viața de toate zilele, cum își pun amprenta pe cele mai neînsemnate manifestări din viața satului. Ilarion Durbacă își insoară feciorul și organizează, în noua sa locuință, o nuntă, ou dacruri bineînțeles, care nu ține, ca pe vremuri, o săptămână încheiată, dar la care oaspeții mînîncă și beau vîrtos, fac să se cutremure podelele oinld se prind ân joc, glumesc și petrec pe cinste. Prilejul trebuie însă folosit de gazdă pentru a-i convinge pe conducătorii gospodăriei să-l mute în brigada zootehnică, unde e de lucru permanent; inginerul agronom, invitat și el să cinstească masa, se amețește și îl înfruntă, după cum se lasă să bănuim, pe președinte chiar la această solemnitate. Bobu ii atrage atenția unui consătean să-și achite cotizația de partid; acesta îl trimite să cerceteze registrele în care e consemnată situația zilelor muncă prestate de cooperatori etc.

•-Fapte ea acestea, mărunte în aparență,

dar care dau senzația vieții, creează fundalul necesar și dau relief problemelor sociale abordate curajos de autor, preocupat în aparență numai să deosebi o nuntă, să vorbească despre necazurile matrimoniale ale lui Bofou, despre bucuria unui fost argat oareși înaltă o casă ihanidra, despre plimbările cinegetice ale președintelui, despre liniștile unui tânăr agronom care ia pentru prima oară contact cu satul, despre problemele familiale ale unui obstinat individual, despre plăcerea unui fost, pe vremuri, candidat lachiarburie, de a țese intrigă și a semăna vrajbă între oanieni. Autorul lasă impresia că se risipește printre atâtea fapte și personaje, ce nu par a intra în relații foarte strânse, oînd el, de fapt, nu face decât să le adune pe toate într-un focar unic, la lumina căruia semnificațiile lor ni se dezvoltă cu adevărat, iar realitatea ne apare așa cum este ea: nici de o strălucire orbitoare, oa în scrierile atator prozatori idilici, dar nici atât de sumbră cum ar dori unii să ne convingă că ar fi.

În organizarea unitară a acestui variat material de viață, motivul central al liniștii a îndeplinit rolul hotărâtor. Toate, dar absolut toate personajele cărții simit imperioasă nevoia „liniștii”, râvnesc sănișle aple pacea sufletească, securitatea morală. Această sete de liniște explică toată agitația, tot zburciul lor. Redare însă are despre liniște o viziune a lui proprie, și fiecare tinde să dobândească pe altă cale. Ideea pe care și-o fac unii despre liniște este eronată; metodele folosite pentru ea o cuceră, inadecvate. Protagonisții se transformă în eroii unei drame foarte elocvente pentru condiția omului în societate. Pavel Qrbănuș, penitru a asigura liniștea, s-a strădui o viață să strângă cit mai mult pământ. Dar pământul acesta a fost izvorul neliniștii sale, i-a ucis pe cel mare mare dintre feciori, l-a înstrăinat pină la vrăjmășie de al doi-

le, l-a făcut sănișle anchidă între zidurile reci ale mănăstirii o fiică. Acum, oînd nimeni nu mairăvneștea pământul său și când nimeni nu-i mai calcă, pragul ca să-l convingă să intere în cooperativa de producție, acum când, în sfârșit, se crede biruitor, își dă seama că liniștea pe care a obținut-o cu atâtea jertfe e de nesuportat, că ea; îl apasă da o lespede de mormânt, că amenință să-l înece oa o apă dușmană, că trebuie, pentru a se salva, să i se smulgă cu orice preț.

În Gheorghe Jderu, ostașul curajos de altă dată, activistul energic și hotărât oare a știut a înfrunta o opinie publică înapoiată, a început să confunde liniștea icu perina moale de piele a fotoliului său prezidențial și, oa să n-o piardă, se arată dispus la concesii, se prefacă a nu vadea ceea ce toți văd, a nu înțelege ceea ce toți înțeleg, a se convinge de ceea ce nu se poate convinge. Liniștea ia care răvnește se transformă în contrariul ei, și-i vedem ascunzându-se, ca un copil sau un fur, de oameni, de prieteni, de partid, de propria familie în ochii cărora încearcă să apară ca un om deplin stăpân pe sine, acum cînd nesiguranta și neîncrederea l-au subjugat..

Și Mihai Bobu, a cărui viață familială e atât de răvășită, tinde să ajungă la limanul „Liniștii”. Nu-l poate atinge însă, fiindcă laș pe acest tărâm chiar dacă foarte brav pe plan social — refuză să privească în față realitatea, să descopere auzele situației grele în oare se află, să atace deschis o problemă pe oare, când n-o poate nega, preferă să o ocolească, stângaci, complicități astfel și mai unult.

Motivul liniștii, dominant în această carte, departe de a duce la concluzii pesimiste, de a fi folosit pentru a demonștră imposibilitatea realizării fericirii omenești pe pământ, e utilizat pentru a da gir unei idei foarte prețioase: conformismul, în viața socială, ca și în cea familială, mu numai că nu oferă o soluție în problema fericirii

ci, dimpotrivă, constituie sursa nefericirii. Nu adaptarea lașă la o condiție de neacceptat, ci curajul de a lupta împotriva acestei condiții — iată secretul fericirii. Mihai Bobu, arivist la ora aceea, ar fi acceptat să se însoare ou Nela, chiar dacă fata nu iar fi plăcut, numai pentru a se conforma dispozițiilor absurde ale directoarei școlii de pantid, de oare credea că depinde viitorul său. Și a procedat cu o grabă și cu o lipsă de atenție față de partenera sa, atât de jignitoare, încât înlătura orice dubiu posibil privitor la intențiile lui conformiste. La rîndu-i, Nela își datorește nefericirea faptului că n-a avut tăria să se împotrivească directoarei, că a acceptat o situație de neacceptat, iar mai tîrziu, tot din conformism, na îndrăznit s-orupă ou Mibai, să înceapă o viață

nouă. Grigore Turcaș, însă, nu se conformează «opinieii publice și nu cedează la presiunile soției sade. El știe sa se bată curajos pentru „Jlimștea” Im și, de aceea, o cucerește.

Motivul liniștii permite autorului să subsumeze o interesantă problematică socială, uneia etice, să compromită conformismul indiferent de tarimul pe care s-ar manifesta și de valoarea celor oatre4 practică, sa ne avertizeze că toți îi putem cădea victimă Și să lanseze o tulburătoare chemare la adevăratul spirit revoluționar, singurul chezaș al fericirii autentice care se cucerește în lupta, și implică eroism.

Neocrfoxmist la ultima modă literară, Costache Anton a scris o carte. *Liniștea*, care are șansa de a 'dura.

O expoziție neobișnuită

de Jean de Beer

Traversând, zălele trecute, Grădina Tuileriilor pentru a mă duce la Muzeul Luvrului — să fie soarele, foarte blînd dar aproape insolit după un august atît de morocănos ? — sau limpezimea aerului oare îmi iriga memoria ? — am început să mă gradase la dumneata. M'am văzut, pentru o clipă, la București, în timpul verii pe care am patreaut-o împreună și m-am, ne-ain revăzut rătăcind în jurul lacurilor în timp ce seara se lăsa, înainte de a ne duce să niîncăm la Pescăruș. îți amintești ? Aerul era tot atît de ușor, tot atît de transparent. Și iată cum, fără ca măcar să bănuiești, ai făcut împreună cu mine vizita inaugurală a Expoziției Capodoperelor picturii franceze din Muzeele din Leningrad și Moscova.

Lucrurile s-au făcut nu fără nobleță. în Expoziție se intră pe marea scară monumentală, iar tablourile sînt puse în valoare cu multă grijă. Nu știu cine urma să fie mai întăi onorat prin această distincție atît de rară — capodoperele franceze în trecere prin Paris, sau fastuoasa dărnicie a Muzeelor din Leningrad și Moscova ? Știi — chiar dacā nu l-ai văzut niciodatā — cā Andre Mailraux, Ministrul de Stat însărcinat ou Afacerile Guliturale, iubește fastul; gustul lui deosebit de rafinat, dar foarte personal, îl atrage mai degrabă cātre artele plastice decît cātre cele ale cuvîntului sau ale scrisului. în ochii lui, această expoziție este un eveniment deosebit de ianportaoit.

Deattminteri și are dreptate, cāci, pentru prima oară — dupā cîte știu — un muzeu strāin prezintā la Paris o expoziție consacratā numai Școlii franceze. Aceasta presupune o mare bogăție. Școala francezā, înitradevār, oricāt de remarcabilii ar fi unii din reprezentanții ei, a ocupat pinā la apariția impresionistilor un loc mai puțin important decît Școlile italianā sau flamandā în vastele recapitulări picturale care sînt Muzeele.

Nu știu ce m-a impresionat mai mult în această Expoziție, eleganța sau ciudățenia ei. Toate tablourile sânt mici. Poate cā aceasta l-ia făcut pe un critic american să spunā cā Muzeale din Moscova și Leningrad nu au trimis lucrări din cele mai reprezentative — ca și cum capodoperele s^ar măsura dupā suprafața lor.

Am discutat, deseori, împreună, că arta franceză, în expresia ei majoră, se teme de gigantism, că se distinge mai degrabă prin măsură și discreție. Această părere nu ascunde o judecată de valoare, în muzică, de pildă, ea nu ilya dat nici pe Bach, nici pe Beethoven, nici pe Wagner, dar n-a încetat să producă artiști rafinați care, de la Gullaurne de Machauli pînă la Olivier Messiaen, sîu. numit Josquin des Preș, Goudimal, Nicolas de Grigny, Couperin, Ramaau, Lalande, Gretry, Boieldieu, Gounod, Debussy, Francis, Ravel, Poulenc...

Cu tradiția picturală se întîmplă același lucru. Există, bineînțeles excepții — excepția romantică a primei jumătăți a secolului al XIX-lea. David, Victor Hugo, Berlioz au încercat să arate că viziunea nelimitată era pe măsura lor. Expoziția de oare îți vorbesc nu ține seama de aceste excepții; ea a preferat tablouri mici de Delacroix, tablouri foarte mici de Gouret. Singura pinză de David care figurează măsoară 0 m 54 pe 0 m. 47 și reprezintă bustul unui tînăr, *portretul prezumat al lui Ingres*, al cărui realism impresionist contrastează într-un mod ciudat cu pictura teatrală al cărei campion i-a plăcut să fie.

Nu-ți voi vorbi despre tot ce am văzut. De altminteri, nu totul e demn de a fi reținut, deși — și aceasta este interesant de observat — toate pinzele expuse poartă pecetea personală a unei alegeri deliberate, a unui gust sigur. Gingășia, rafinamentul au depășit însă — e evident — forța și dlocința.

La dreapta, de la intrare, prima imagine care te reține este un uimitor *portret al ducelui de Alençon* de Francois Clouet; viitorul Henri III e desenat cu o ironie inteligentă, fără alite calități decit o minuțioasă exactitate.

Gurînd, însă, am simțit că trebuie să mă opresc, să mă așed, cuprins de vrajă. Un Lorrain și un Nicolas Poussin îmi făceau samn. Cum să definesc puterea de seducție a unor artiști tot altit de Conștienți, aproape tot atit de abstracți ca și Picasso, farmecul unei picturi care nu datorează nimic nimănu în afară numai imaginației piatoruihii? 'Cum să rezisti? Lumina ei insezisafoiă, frumusețea ei calmă sint atât de tainice, încit te întrebă dacă misterul ei nu e mai desăvârșit decit acela al operelor inspirate de icubismul modem. *Marina* lui Lorrain, în această privință, e Semnificativă. Ciudățenia întămirilor, lumina care redistribuie peisajul, calmul insolit care il scaldă, ne previne că aici (realitatea e re-fgîndită, re-văzută de o sensibilitate ou totul originală.

Ce-aș mai putea spune despre cel mai adrmrabil, cal mai pur, cel mai îndrăzneț, cel mai mare, despre Poussin însuși? E, poate, singurul pictor francez al secolului al XVII-lea oare a scăpat de contagiunea baracului, a cărui simplitate, forță, limpiditate sânt unice ân Istoria picturii franceze, poate chiar a întregii picturi. Ar trebui să ne întoarcem la fasturile dispărute ale picturii grecești antice pentru a putea găsi o înrudire de gust și de inspirație. Poate că ai văzut, la Muzeul Ermitaj, *Tancred și Herminie*? Cunoști, desigur, din reproduceri, *Sfînta Familie*. Mă opresc, căci n-aș mai termina niciodată.

Ar trebui să-ți vorbesc de tablourile lui Le Nain, Chardin, de surprinzătoarele tablouri oampestre ale lui Watteau, și mai cu seamă de acea extraordinară *Fetiță cu pălărie* (de J. L. Voile 1744-1804) oare amintește, cu un secol mai devreme, de Renoir.

Probabil că îți dai însă seama că tot acest prolog este, înainte de toate, sortit să pregătească, să-i anunțe pe impresionist! și pe moderni. Unele din aceste pinze n-au fost niciodată văzute de către Francezi, chiar nici de către cei oare

au vizitat Muzeul Rușkin și Ermitajul. Nu voi avea cutezanța, scumpă prietenă, să îți dezvălu pe Renoir, Van Gogh, Gauguin sau Cezanne; *Femeia în albastru* a acestuia din urmă rezervă totuși surprize, dacă nu ar fi decât emoția pe care pictorul a redat-o în expresia feții și cu care nu ne-ia prea obișnuit. Trebuie să spunem, Renoir și Van Gogh sînt Ultimii mari pictori care s-au lăsat impresionați de chipul uman. Pornind de la această observație, evoluția artelor moderne rămâne de studiat, iar studiul lor ne-ar duce în fața unor prăpăstii pe care, sincer vorbind, prefer să le ascund ochilor dumitale. Plastice, literare sau muzicale, artelor de azi caută să alunge omul ca obiect de studiu, după cum îl refuză ca scop. Gîndaște-te la acest lucru, dacă ar fi și numai o clipă, și vei vedea la ce rezultate înfricoșătoare vei ajunge. Nu vei mai iubi aceleași lucruri, nu vei mai iubi în același fel.

Începînd cu Gauguin, ou Picasso, Matisse, Leger, omul — cînd apare — e privit cu atît de puțină dragoste și ou o atît de mică atenție încît privirile pictorului se mtunecă, el vede formele tremurînd, spulberîndu-se, iar imaginea devine de nerecunosc: omul devine un obiect, aa și o masă sau o carte de joc. Așa se și explică emoția fermecată ou care am zămbit fetelor înaintătoare așezate *Sub Bolta de verdeață* a vestitului *Moulin de la Galette*, frumosului chip al *Copilului cu biciul*, la abia perceptibila ironie a portretului lui *Jeanne Samary*. Această societară a Comediei Franceze îl vrăjea pe Renoir, fără a-i impune însă. Renoir și trandafirii lui, Renoir și lumina lui, Renoir și voluptoasa lui proștețime...

Alături de el, regăsești pămîntul, peisajul, obiectul și viața obiectivă. Peisajele lui Claude Monet și ale lui Motinoelli care figurează în această expoziție nu sînt și cale mai frumoase care li se cunosc. Dimpotrivă, *Satul de pe malul Senei*, de Sisley, e o minune de precizie și de lumină.

Vom sări peste veacuri, aproape fără a ne da seama, penitru a ne lăsa furați, fără nici o remușcare, de frumoasele peisaje „Intrevăzute” de Derain și de Marquat. Trei linii, o orgie de culori, și iată ne răpiți din fața adevărului ochilor, pentru a pătrunde în adevărul sufletului. Matisse ne atrage în universul lui ciudat, unde singură culoarea domnește, unde acțiunea omului e tratată ca un dement decorativ; iar o pânză minunată de echilibrată oa *Nimfa și Satirul* te-ar uimi prin grația ei inumană.

Nu-mi place Leger, grandilocvența și rigiditatea lui mă plictisesc — mă vei ierta oare? Picturismul minuțios al lui Signac mi se pare mai frivol, dar tot atît de van.

Și iată-l pe Majestatea sa Picasso, ou universul lui de surprize. Cred că pînzele expuse aici au trebuit să aștepte mult timp pînă să vadă lumina zilei, și-ai zice că ale poartă semnele acestei îndelungi claustrări; tăcerea lenă înfrumusețată, le-a adîncit misterul. Par aproape nod, parcă ne-ar face un semn din profunzimile trecutului lor, chamindu-ne să asistăm la o nouă naștere. Într-adevăr, toate, prin forța lucrurilor, ne vin de foarte departe din timp; ale aparțin perioadei pre-revoluționare (folosesc acest termen atît pentru Picasso oa și pentru Rusia), intrucât cea mai recentă din ele poartă data anului 1912. Aaeste luarări au străbătut mai bine de o jumătate de veac într-o samit-amdestinitate și e un miracol că au supraviețuit războaielor, ocupațiilor străine, crimelor împotriva gustului. Mesajul pe care ni-l aduc merită osteneala să ne gîndim la el.

Ar trebui să ne oprim un timp mai îndelungat în fața unui tablou care este în același timp o profecție și o profesiune de credință, în jurul lui am putea reconstitui o filozofie a artei. Nu-ți fie teamă, știu că nu-ți place abstracțiunea, te scutesc de divagațiile visărilor mele. Dar, examinându-l, de pildă *Portretul lui Ambroise Vollard*, care poartă data anului 1910, nu poți scăpa de o senzație de amețeală, asți, fizic, ia idesoompunerea plastică a irealității, vezi cum ochiul pictorului se deteriorează, ești martorul, uimit, chiar dacă nu convins, al mutației. Vezi cum viziunea comună se sparge în mii de cioburi ascuțite, ca geamul unui automobil lovit de o piatră, și cum asemănarea omenească, totuși evidentă, se sfărâmă sub voința strivitoare a artistului. Modelul și-l pierdut toate drepturile, nu mai are nici măcar dreptul de a exista, i se refuză pină și realitatea obiectivă a unui copac sau a unei pipe; pictorul îl mototolește ca pe o bucată de hârtie și-l proiectează pe pânză cu toate ridurile lui, așa cum îi place, în poziție dreaptă sau încovoiată, făcându-i de nerecunoscut sau chiar invizibil.

Aceeași impresie o regăsim, poate și mai puternic încă, în frumoasa și ciudata *Femeie goală așezată într-un fotoliu*, din 1909. În această formă de nerecunoscut, pictorul n-a văzut decît un ecorșeu de școală de chirurgie; toate liniile oare se întretaie și se întâlnesc seamănă cu o imagine fantastică — și de altminteri fantezistă — a mușchilor expuși la lumina zilei. O frumoasă femeie jupuită de piele. Viziunea pictorului e destul de feroce. Modelul pare frumos, elegant, armonios, dar n^a putut trezi gingașa emoție a unui bărbat în fața unei femei — aceeași emoție pe oare am simțit-o în prezența dumitale, cînd ne^am întâlnit pentru prima oară la Sinaia. Oare, visînd că dezbraci o femeie, e oa și cum ai jupui-o ?

Iată-ne ajunși aproape la capătul vizitei, e timpul să mă opresc. Nici un tablou nu e posterior lui 1912. Nu vom vadea, așa dar, aici, ce a devenit, au anii, pasiunea de a diseca a lui Picaso, ce a început a zări acest ochiu oare într-o bună zi a încat de a mai vadea realitatea și a început s-o invante.

Dacă am putut sta un timp mai îndelungat la Expoziție, este pentru că norocul m-ia favorizat. Vernisajul a avut loc în prezența lui Andre Malraux, în mijlocul unei mulțimi indescriptibile, care nu-ți îngăduia măcar să te apropii de tablouri. Și, de atunci, o mulțime deasă oa pădurea face coadă, se imbulzește în șiruri nesfârșite în sălile de expoziție, îți interzice orice contemplație. Grație *Vieții românești*, al cărei corespondent sînt, și știind că voi sta de vorbă cu dumneata, m-iam dus acolo, în ajunul deschiderii, împreună cu cîțiva ziarști specialiști, și astfel am putut beneficia deopotrivă de liniște și de spațiu, de intimitate și de competență.

Părăsind expoziția, înainte de a coborî scara cea mare, am străbătut sălile învecinate, unde sînt expuse marile bucăți de bravură ale lui David, Delacroix, Gros, pe sute de metri pătrați. Cît spațiu risipit pentru a imita și a fixa cu emfază o realitate frumoasă numai în mobilitatea ei fugitivă!... Din *încoronarea lui Napoleon I* de David, nu am reținut deaît chipul desemnat și ironie al Papei ; arătătorul lui Bonaparte mi se părea centrul *Ciumaților din Jaffa*. Cine ne va spune unde e adevărul în artă, tot atît de înșelător cînd fiuge de realitate ca și cînd devine sclavul ei?... Realitatea întrece, fără doar și poate, limitele aparenței, fizicienii sînt mult mai siguri de acest lucru decît artiștii, dar aparența este ea oare un aspect al realității ? Se va admite, .baram, că ea e un numitor comun, un semn de recunoaștere, un limbaj între oameni ? Dacă vom vadea cu **toții** la fel, dacă vom privi cu toții în aceeași parte, atunci mai mult ca sigur că ne vom înțelege. Va trebui însă, oare, să privim ca fiind mai mare, sau mai original, pe

cal care n-o vede ? E atita adevăr, atâta viață și mister îndărătul a ceea ce captează privirea, încît viziunea poetului sau a pictorului ni se impune ca un adevăr, oa o realitate complementară.

Și, ca să-ți dezvălui ginidurile mele cele mai profunde, dacă Școala franceză de pictură a produs oapodopare incontestabile de pictură monumentală, nu în acest domeniu s-a distins printre celelalte școli; ci, mai degrabă, prin viziunea ei personalia, prin inteligența ei creatoare, priotr-un simț all măsurii și al justeții, care filtrează realitatea observată și face o sinteză înointătoare pentru spirit și pentru ochi.

Ieșind din Luvru, în timp oe ochii mei se plimbau pe peluzele frumos orânduite, decorate ou Statui figurative, dar abstracte, mă gândeam că dacă trebuie neapărat să legăm Școala noastră de o tradiție, atunci nnam laga-o nici de pictura italiană, nici de pictura flamandă, ci de pictura .antică a Greciei, așa cum Pausanias ne-a îngăduit s-o bănuim, așa aum câteva rămășițe ne permit s-o ghicim. Paradox ? Nici (măcar! Căile umanismului isînt tot atît de misterioase ca și acelea ale evoluției și ale vieții.

Dar ți-am făgăduit să te scutesc de filozofia artei. Mă voi opri aici și voi tăcea, pentru a respecta zâmbetul pe aarej văd înflorind pe buzele dumitale, acal zâmbet care e lui-ânsuși propria realitate și propriul mister. Luna viitoare vom merge împreună la teatru.

Spectacole pariziene

e data aceasta vom merge la teatru, deși, mai mult ca sigur că locul de care dispun in revista „Viața Românească” nu e suficient pentru ca să-ți pot arăta totul. JMu vom face, aici, critică dramatică, nu-i așa ?

De altminteri, sînt muHte reluări, asupra cărora nu e nevoie să revenim, ca *Sechestrații din Altona* de Jean Paul Sartre, *Knock* de Jules Romainls, *Victimele datoriei* de Ionasco, *Antoniou și Cleopatra* de im anume Shakespeare, *Port Royal* de Henry de Montherlant, etc... Piese bune, .dar îndeajuns de cunoscute.

Să mergem să vadem piesele străine ? Le puteți vedea, tot atît de bine, și la voi. Comediile muzicale ? Genul acesta, naiv și vesel, place Americanilor, și le reușește; la Paris, din ele nu mai rămâne decât naivitatea și... „naivitatea” marilor antreprenori de spectacole — între noi fie zis, hm ?... Cum spunea, odinioară,, Monitherlan: „^ador șotiile copilărești, cu condiția să nu le facă bărboșii !”

Vodevilurile, „atît de pariziene”, le cunoașteți; seamănă toate între ele, fie că se intitulează *Boeing-Boeing*, *Les enfants de coeur*, *Caroline a dispăru*, sau *Fleur de cactus* — rețeta e cunoscută, a fost experimentată, nu mai produce nici o surpriză; e un teatru digestiv, care — cum se spune — nu riiscă isă facă gaură în cer.

Se vorbește mult despre adaptarea unui roman de CrebillonifM de către Jean Vilar. încă un roman, âneă o adaptare! Ah, Dumnezeule! Raritatea operelor originale e un refren cunoscut. Această .raritate, totuși, e o primejdie serioasă. Sau care, pînă ia urmă, tot va fi. Din ziua în care regizorii au ocupat teatrul și l-au pus pe autor pe planul ăl doilea, sub pretextul de a-l servi și de a regăsi omogenitatea trupei, ei și-au luat un risc ale cărui consecințe nefaste sânt tot

atît de devastatoare ca și o bombă atomică. Leiam putea atribui cuvintele pe care Attila și le atribuia lui însuși: pe unde au trecut hoardele lui călări, iarba nu mai creștea. Căci, în afara unor mari excepții, ei mai salivat omogenitatea trupei, ci au redus creația dramatică la funcția unui accesoriu. Astăzi, autorul e un simbrăș care face ceea ce i se cere. Puțini sint cei care se împotrivesc; și mai puțini cei care, împotrivindu-se acestei servituti, au trecut totuși pragul succesului. Acest lucru ie adevărat în orice țară.

'Sper să nu fie decît un moment greu, peste oare trecem acum. Vor mai exista însă supraviețuitori, după hecatomba ireductibililor, a descurajaților, a inadaptabililor, a disperaiților, a asfixiaților, a viotirnaților prin euthanasie, — fără să mai vorbim de spiritele prea curate prea îndrăznețe care au fost maltratate în drum... Dacă teatrul nu va fă restituit literaturii, va muri! Și, se știe încă de pe acum, că nici cinematograful, nici televiziunea nu sânt în stare să-i ia tocul.

Față de un Montherlant, de un Giraudoux, de un Sartre, de un Camus — care au avut norocul săiși conducă singuri cariera și operele teatrale, intrucât au fost mai întai cunoscuți ca romancieri — cîți Claudeli și cîți Brechti au trebuit să aștepte apusul vieții inainte de a fi remarcați și recunoscuți? Fără să mai pomenim de cei cărora ii s'a impus tăcerea, din lipsa de interes a producătorilor și regisorilor.

Voi ilustra aceste reflecții prin exemple luate din actualitatea ultimelor săptărnini. Trei creații. O operă foarte veche de Paul Claudel: *Le repos du septieme jour*. Regizorul declară, în program, că încă de rnullt vroia să monteze această piesă; totuși, de zece ani are ia dispoziție -un teatru, și n-a făcut-o; tirnp de treizeci de arii a montat alte piese de Cllaudel, 'dar nu pe aceasta. 'Ce putem deduce de aici? Că această piesă nu e și cea mai bună pe oare a scris-o autorul piesei *Le Soulier de satin!* E prost echilibrată; Miaria Gasares e admirabilă, dar restul distribuției, chiar și Femand Ledpux e slab, 'realizarea, oarecare. Atunci, de ce? Glaudel e la modă — asta-i tot. Alte opere ale lui sînt mai puternice, mai bine construite, mai profunde; ce-are a face, piesa aceasta nefiind jucată nicio-dată, va „prinde". Ei bine — n-a „prins".

O lucrare inou-nouță, caldă încă, de Maurice Olavel, autorul piesei *Les incenâaires*; ise intitulează *Euloge de Cordoue*: operă admirabilă, aproape o capodoperă. Subiect răscolitor, universal, o temă luxuriantă, generoasă, o poezie profundă, care vrăjește — totilnaștii in Ca de toate, Cu încântare. Piesa aceasta somptuoasă ca un frumcte *autosacramentale* spaniol al Secolului de aur, cere o rezonanță modernă, incandescentă. Acțiunea se petrece la Cordoba, în secolul al X-iea, sub ocupația maură; creștinii și musulmanii trăiesc laolaltă într-un fel de coexistență pașnică precară, expuși celui mai mile inlcident. Incidentul e iubirea unei tinere musulmane pentru un tînăr creștin, și, în vâlmășagul nenumăratelor întâmplări, gingășia și o profundă poezie își dezvoltă temele cu o libertate și o vioșie oare sânt ândici ai unei opere mari. *Euloge de Cordoue* impunea o interpretare, o realizare de toată frumusețea. Dar nici marii regizori, nici actorii celebrii nu se interesează de operele mari; operele mari cer să fie slujite cu umilință, ele pretind o muncă anevoioasă. Nu e mult mai simplu să montezi o jucărioară fără importanță, al cărei succes va fi atribuit in întregime reaihzatorului și interpretului? Piesa lui Maurice Clavell a fost montată la teatrul VieuxnOdlambier, cu mijloace preaare și cu multă bunăvoință; nu era ide ajuns ca publicul să știe acest lucru și să se ducă s'o vadă. Nici aici teatrul nu și-ia îndepiinit menirea.

Ail treilea exemplu. La același teatru, în fiecare imlart, se joacă piesa lui Gyula IHeis, *Favoritul*. E o piesă foarte frumoasă, și subiectul ei ar trebui să intereseze publicul. Illyas a scris *Favoritul* în 1958, pe malurile lacului Balaton, și această meditație profundă asupra degradării puterii ar trebui să pasioneze jjublicufl. Jean Roussefat și Georges Oharair sau dăruit fără limită pentru ca piesa să vadă lumina zilei la Paris, ea fiind creată de curând la Budapesta. Dar, în unele țări, marile mijloace propagandistice sânt în mîinle unui număr mic de oameni, Care nu se servesc decât pe ei înșiși. (Piesa nu ise ibuoură de succesul pe caire-l merita fiindcă oamenii la căror meserie și pretinsă vocație e să promoveze astfel de opere nu i-au arătat nici un -interes.

Și iată cum responsabilii seziunii teatrale, punîind accentul pe opere Care **JIU** merită, și refuzînd să ajute pe acelea care ar menita să supraviețuiască, trezesc indiferența publicului.

Ar mai trebui să-ți vorbesc de descoperirea pe aare a făcuto recent Parisul, a unui talent desuet, dar fermecător, al autorului englez Harold Pinter; de revelația teatrului negru a lui LeRoi Jones, a căru violentă labia dacă poate fi suportată; însă tocmai această violentă te face să suportî naivitatea temei. Se joacă un Lorca la Aubervilliers, un Shaw la teatrul de la Madeleine, o nouă piesă de Marguerite Duras la Studio de Chiamps Eliyseas, un Jean Viauthlier la teatrul de Luteoe, un Qbaldia... Trebuie însă să mîi păstrăm ceva și pentru dalta viitoare.

Nu pOt, totuși, să mă despart de dumneata, fără a remarca prezența imbel-sugaltă a Extremului Orient ia Paris (teatrul Kiabuki se instalează la Odeon, în timp ce music-holul se duce la Altambra-Maurice Chevalier, iar teatrul chinez triumfă la Palais de Ohailiot).

Dacă ași începe să-ți vorbesc de expoziția operelor secolului al XVI-lea la "Petit Palais, am ajunge mult prea departe; mai degrabă ași regreta că. nu am destul loc pentru a vorbi de ultimul Salon al mobilei și al decorației de interior de ia Rare des Expositions, în timp ce, la celălalt capăt al Parisului, la Rond-Point de ia Defense, Salonul echipamentului de birou șina închis porțile.

Poate știi că moda ila Paris finceartcă să se inspire din arta abstractă. Ca inspirație e destul de naiv și primitiv, dar, uneori, destul de dngenias ca execuție. Pînă la urmă va trebui să găsească cava original și frumos. La urma urmei, disputa în jurul frumosului n-are nici un sens, căci nu există o regulă sigură și universală, în afară, doar, de aceea a gustului. Dar, dacă .am începe să discutăm despre gust, mi se Va ciopărți restul ariticolului, căci nu l'ași mai termina niciodată!... Când te vei duce la teatru, la București, gîndește-rtte și la mine. Voi fi, din toată inima, alături de dumneata.

.Noiembrie, 1965

JEAN DE BEER

Cu prilejul retrospectiviei M. H. Maxy

de Sașa Pană

În urmă cu 47 de ani, în primele zile ale lunii Mai, într-un Iași care de douăzeci de luni devenise capitala țării și forfotea de refugiați, militari, localnici și zvonuri contradictorii despre triumphiul morții", am întâlnit **tataia** oară acest nume. în sala de depeșe a ziarului soțiaMst-revoluționar „Omul liber”, trei tineri, Steuerer, RiOss și Maxy, expuneau acuarele, picturi, desene. în ziarul din 9 (mai 1918, la cronică plastică se putea citi: „... mai expun și dl. Maxy, un tânăr care cu serioase aptitudini de desen, îndrăznește pentru prima dată să se trateze publicului. Dl. Maxy — deși încă tremurat și nesigur — trădează buna pricepere a liniei și a atitudinilor. Desemnul dumisale cearcă să pmprime subiectului mult sufletesc <pe care-l distilează • cu a apreciable perspicacitate”.

O dată cu înapoierea celor refugiați la casele lor, *M. H. Maxy își continuă la (București activitatea artistică. Este remarcat de N. Tonitza care scrie (despre prima sa expoziție din Capitală) : „... dl. Maxy, fidel unui crez (care-și face drum foarte greu în plămada sufletească a actualei generații) are oroare de orice soi de concesiuni pe ogorul ariei. (...) D-sa a înțeles din timp că arta nu este un simplu joc — și deci, mai puțin o jucărie — ci o taină mare pentru a cărei săvârșire se cere un sacrificiu indispensabil: propria viață a artistului”. („Izblinida”, 18 noiembrie 1920). Cuiiind, Maxy este invitatul grupării „Anta română” unde expune împreună cu Ressu, PaJady, Tonitza, Ștefan Dimitrescu. După încă alte două expoziții personale, pictorul pleacă în lume.

(La Berlin, unde se află peste câțiva ani pentru perfecționarea măiestriei artistice, M. H. Maxy expune 23 de uleiuri, în aprilie 1923, la (vestita galerie de pe lângă redacția revistei de artă nouă *Der Sturm*), de sub direcția poetului Herwanti Wialden. La aceeași expoziție erau prezenți, de pe atunci notorii, Farnand Leger, Robert Dalaunay, Raul Kiee, Oskar Kokoschka, Albert Gleizes și alții. în continuare, peste o lună, M. H. Maxy e prezent la aceeași galerie în mijlocul unui alt grup de remarcabili plasticieni (dintre oare amintim pe Archipenko, Maroousisis, Zadkine. La această manifestare e prezent din România și Mattis Teutseh. Și tot în același an, M. H. Maxy e invitat și expune cu *Novembergruppe*, la oare participă artiști ou vederi progresiste din diferite țări, aflători în Berlin.

*) Cuvânt ce înseamnă furtună, uragan, dar și asalt.

Pictorul aderase la oonstmctivismul pur, „pictură care caută să surprindă epocă noastră un profil din mecanica ei, din dinamismul ei motrice”, scrie,, în 1929, Stephane Rail¹⁾ (Unu, H, 12). Prin el intră în țară acest curent artistic. Și, în continuare : „Poet al evoluțiilor, Maxy a depășit etapa constructivistă care l-a purificat de toate reziduurile ignobile ale artei, ca să renască la pictură. Subiectele lui ultime sînt luate din viața pămîntului românesc, frumusețea trătărilor uimește, poziția lor spontană în fața ochiului său îți arată pătrunderea, degetele lui Maxy sînt vrednice să răscolească glasul culorilor în suflet”.

Strădania de a face cunoscute valorile românești dincolo de granițele țării a constituit o preocupare constantă a pictorului, continuată sporit din 1925, o dată cu crearea grupării și a revistei *Integral*. iChiar titulatura oglindește o latură a programului: integrarea artei noastre în ansamblul calei mondiale.

Dar, încă înainte de constituirea acestei grupări, la cea 'dinții expoziție-mternațională de plastică nouă, deschisă în decembrie 1924 în sala Sindicatului Artelor frumoase din strada Corăbiei (azi Gabriel Pâri), sufő auspiciile revistei „Contemporanul” (dir. -Ion Vinea), M. H. Maxy se afirmase puternic pe baricada naonfoiimiștilar — pictori, sculptori, poeți, actori — pentru o artă nouă, descătușată din oxidate șabloane. Printre oei 15 expozanți din străinătate erau și Hans Arp, -Kurt Schwdtters, Paul Kilee, suedezul Wifcing Eggeling. Din opera lui C. Brăneuși au fost prezentate patru sculpturi: *Sărutul, Pasărea măiastră, M-lle Pogany și Cap*. La această primă manifestare de plastică internațională, all cărei comisar a fost M. H. Maxy, s-au prezentat și piese de antă asiatică (iceiioneză șja.) : idoli, măști, capete.

Despre această expoziție, Tudor Vdanu a scris în numărul din 6 decembrie 1924 all revistei *Mișcarea literară* (dir. Liviu Rebreanu), menționind pînza de „minuțioasă analiză” (...) „Tîrgul Moșilor” de M. H. Maxy, în care orice intenție realistă e eliminată pentru a nu menține decît paradoxala structură de forme și variata sclipire a culorilor. Cu tot acest contrast -intîmplător, dl. Maxy mi-a apărut ca un temperament mai emotiv, mai apropiat de inspirația expresionistă, fie numai și prin ^preocuparea de a concentra sentimentul, ca în interesele „Peisaje cu sonde”. în același număr all revistei, sub titlul „Arta modernă”, A. Dominic sublinia: „...impertinența tinerească •— simpatică deci — cu care ucenicii artei moderne lovesc violent în gustul nostru, în obișnuința noastră, cu îndrăzneală revoluționară”.

De aceeași manifestare sna ocupat și Lucian Blaga, pentru care: „Alături de această voință de abstract (e vorba de sculpturile lui C. Brăneuși și ale elevei sale M. Petirașou, n. a.) merge voința de construcție a celorlalți artiști, la Iancu și Maxy îndeosebi. Vorbind de operele lor în care sînt constructiviști (...) ei nu mai înalță natura pe un plan abstract, ci clădesc — fie simfonic, fie arhitectonic — complexități de linii și culori ce vibrează în sine cum vibrează o catedrală, ce nu seamănă cu nici un produs al naturii (...) Indiferent de ceea ce au realizat constructiviștii în operele lor din expoziția Contemporanul (între ele sînt fără îndoială lucrări de înaltă calitate), încercările lor merită o discuție principială, serioasă” (Abstracție și construcție. Cuvântul, 24 ianuarie 1925).

Manifestările plastice din iacei ani erau uneori însoțite de șezători, simpozioane de artă și literatură la oare își dădeau concursul scriitorii Ion Vdniea,

¹⁾ Pseudonimul poetului Gheorghe Dinu.

Ion Barton, B. Fundoianu (prezent obiar când nu mai participa fizicește), Ilarie Voronca, Scarlat Gallimaehi, Ion Călugăru, Brunea-iFox; actorii Dida Solomon, *G. Ciprian, Lily Popovici, Luca Gridu, regizorii Armând Pascal, Sandu Eliad. Expozanții se numeau C. Brâncuși, Marcel Iancu (aoasta, înapoiat din Elveția, -unde participase la declanșarea protestatarului Dada, o dată cu culbismul în pictură, aduce primul în București arhitectura veacului nostru), M. H. Maxy, Cornelia Babic-Daniel, M. Petruseu, Victor Brauner, Corneliu Măilescu, Nina Arbore.

De-a lungul anilor, în catalogul scriitorilor și al artiștilor plastici s-au mai înscris Stephanie Roll, Sașa Pană, Geo Bogza, H. Daniel, Irina Codreanu, Marica Rîmnicianu, Vasile Popescu, H. Gatargi, Mac Constantinescu, Perafaim și alții.

Se făceau leoturi din Max Iacob, Apollinaire, Soupault, Tristan Tzara, Bse-Rîmnicianu, Vasile Popescu, H. Gatargi, Mac Constantinescu, Perahim și alții.

Grupul de scriitori și artiști neconformiști strănși în jurul revistei *Integral*, între anii 1925 și 1928, milita alături de foarte mulți artiști valoroși, împotriva izolării și închistării, pentru integrarea în marea artă europeană, mondială. "Revista („organ al mișcării moderne din țară și străinătate”) avea o redacție și la Paris, reprezentată prin lucidul și efervescentul B. Fundoianu și — un timp — prin sculptorul brașovean Mattis Teutsch. Se ținea legătura cu țaranul gorjan-de geniu din Impasse Ronsin, ale cărui lucrări se impuseseră pentru noutatea, limpezimea și frumusețea care refuzau comparație. Brâncuși plăsmuise, după Rodin, un alt adevăr, oferind privitorului emoții proaspete ca iapa de munte la izvor. În paginile *Integralului* mai erau prezenți Georges Ribemont-Dessaignes, Tristan Tzara, Rene Craven, Pierre Reverdy și alți scriitori. Activitatea literară și artistică din România se făcu, în acei ani, cunoscută în multe țări din Europa și datorită schimbului de publicații și colaborări. M. H. Maxy e prezent în prestigioasa revistă maghiară *Kortars* de sub conducerea lui Kassák Lajos.

În anul oare a urmat vizitei lui F. T. Marinetti în România (1930), M. H. Maxy expune împreună cu Marcel Iancu, M. Petrașcu, Corneliu Mihăileanu la Roma, precum și în 1937 la Paris, Haga și Bruxelles.

Pentru întregirea imaginii activității din acei ani, ar fi util să se răsfoiască vechile colecții ale revistelor *Contemporanul* (1922—1932), *Clopotul* (și H. Gad, 1922-4923), *Punct* (1924—1925), *Integral* (1925—1928), *Pereskop* (Arad, 1926, *Unu* (1928—1932), *Alge* (1930 și 1933) și altele.

Oțeva coordonate, care prin claritatea geometrică încearcă să caracterizeze omul și opera.

În mod excepțional, din numeroasele sale expoziții, de puține ori M. H. Maxy a expus singur. Un nedesmințit și statornic spirit de echipă l-a îndemnat să-i placă să simtă cotul vecinului. De aceea l-am găsit, de obicei, cu toți sau o parte din cei mai sus amintiți. E, de altfel, caracteristica perioadei dintre cele două războaie mondiale prezentarea și impunerea în grup a oamenilor de artă și de litere oare militau pentru înnoirea creației.

La început, așa cum am arătat, a fost constructivistul, apoi a fost și a rămas pictorul. „Intuitiv — fără să vrea. Dar claritatea lui e vizibilă numai pentru domni care respiră ozon, (...) arta lui se precizează precipitat. își îngăduie licențe și libertăți fiindcă e deplin stăpîn pe meșteșug și expresie, fiindcă arta lui exprimă forță și triumf vital” — nota Ion Călugăru — cel atât de măsurat în adjective — ou prilejul unei expoziții din 1927. Privitorul de azi al retrospectivei a avut posibilitatea să verifice adevărul afirmațiilor de mai sus, mai tinere ou aproape patru decenii.

Pictorul i-a dispăcut din totdeauna estetismul „vullgarowburghez”, pentru, că nu în acest sens, al vulgarității, trebuie să fie democratică arta. începuseră, anii unui limbaj nou în arte, în poezie. Pictorii contestați ia începutul manifestărilor lor, apoi acceptați și mai apoi prețuiți au fost (și vor continua să fie) mulți. Personalitatea autenticului creator se impune prin realizările sale, indiferent de eticheta care i-a fost atribuită. Numai talentul jufstifică și impune noul.

•

Cred că aş frustra și pe cititorul acestor note, și pe cel a cărui operă am încercat s-o schițez, dacă n-aș aminti — fie chiar sub forma rece și telegrafică, a catalogului — și alte preocupări ale pictorului, care au rodit substanțial.

in anii 1924 și 1925, M. H. Maxy a fost directorul Academiei de artă decorativă. La această academie s^au predat aproape douăzeci de cursuri (lucrări în metal, covoare, batic, sculptură în lemn; s-au ținut prelegeri de istoria artei,, studiul stilurilor ș.a.). Dintre profesori amintesc pe J. Al. Steriade, C. Cuțescu-Stork, Nina Arbore, Victor Brauner, C. Medrea, Corneliu Mihăilescu, Olga Greceanu, Mattis Teutsch și alții. Această muncă s-a prelungit, pe linie personală, cu un studiu unde se executau după schițele și proieatele pictorului decoruri de interior, mobilă, covoare, ceramică, decoruri și costume de teatru, legături de cărți în piele și multe altele menite să contribuie, alături de pictura și de arhitectura nouă, ia crearea spiritului vieții moderne de interior în care tabloul modern să se integreze. Academia și studioul au adus o pregnantă contribuție la sporirea bunului gust al cetățeanului.

Cunoștințele profesionale și darul expunerii clare și atractive au făcut din Maxy unul din prețuiții profesori ai Academiei de artă decorativă, și după război ai Șooalei de Arte frumoase.

O fructuoasă activitate a desfășurat M. H. Maxy și ca decorator' scenograf și creator de modele de costume.

Dar acest interesant și valoros minuiitor all penelului e și un remarcabil publicist, Care a fost prezent în reviste și ziare ca *Integral*, *Contemporanul*, *Cuvintul Liber*, *Unu*, *Mișcarea literară*, *Orizont*, *Unirea*. Studiile sale de plastică au apărut în revistele de specialitate.

•

in ultimii ani, sensibilitatea mereu tainară a pictorului M. H. Maxy își caută tot mai intens forme noi de exprimare. O experiență nouă, chiar după o jumătate de veac de pictură, nu trebuie refuzată *a priori* numai în virtutea vârstei actului de naștere... "Omul e dator să încerce" — e o formulă care continuă să fie apropiată pictorului. Și aloi, o precizare. Mereu în antă vor fi preocupări de inoiire, de improspătare — Ca în toate domeniilor. în Extremul occident se vorbește foarte mult despre așa ceva, în ce privește plastica. Preocupările inoiitoare de acolo, indiferent că Sint ale popartei sau ale artei abstracte, derivă din manifestările cu foarte vechi acte de notorietate. Colaje, obiecte adăugate pe pinză, construcții inlsolite din deșeuri și altele de , 'acest soi s-au mai făcut în trecut, iar în plastica buoureșteană ele s-au manifestat pe vremuri în toată plenitudinea. Nici lui M. H. Maxy aceste căutări nu iJau fost străine. Vom aminti — poate pentru că am păstrat-o mai dar în memorie — acea construcție din trei palete de lemn, pe care erau pictate Chipurile lui Ion Vinea, Marceli liancu. și ale autorului, dispuse în chip de trifoi, pe un ax. Ou o apăsare de deget sistemul se punea în mișcare oa roata norocului din bSIciuri și cei trei se învirteau,

dar rămăneau nedespărțiți. Era prin anul una mie nouă sute... douăzeci și patru f
Dar modernității de ieri nu negau prin asemenea inovații și invenții rolul picto-
rului, oare rămâne și mai departe *celui qui donne à voir*, cum spunea Paul
Eluard.

Penitru M. H. Maxy, materialM precumpănitor de inspirație a fost omul,
omul simplu, truditurul. O incursiune în memorie și vechi cataloage ale expozi-
țiilor sale adeveresc afirmația. Picturile lui M. H. Maxy poartă astfel de titluri:
Rafinăria petroliferă, două Peisaje cu sonde (1924), *Cu papagalul, Cu ursul*(1930),
Noaptea tocilarului, Fără lucru, Coșuri, Muncitoare le sfeclă, Familie (1934), *Uce-
nici, Curățitori de zăpadă* (1935), *Piața Sf. Gheorghe în cîrje* (era după cutremu-
rul de păimtot din 1935), *Cîntăreții de stradă, Lucrători la pavae, Tăietor de
lemne, Casă la mahala* (1936), *Muzicant de stradă, Flașnetar, Șomeri în Cișmi-
giu, Imagini de la patinaj, Fotbal, Rugbi* (1937). Astfel de teme preocupau pe pic-
tor încă înainte de augulst '44. De aceea, nici nu inventariem expoziția „*Chipuri
și privești din Valea Jiului*” din 1945 sau lucrări oa *Reșița* și alte două *Peisaje
industriale* de la Expoziția UJSJAS.Z. a grupului plastic Flacăra, grup din aii cărui
comitat de inițiativă pictorul-cetățean făcea parte și ale cărui rOalde substanțiale'
s-au văzut repede. Acestea s-au petrecut atunci cînid ndoesitatea unei noi orien-
tări corespunzătoare preocupărilor și aspirațiilor poporului nostru devenise
stringentă. Masele largi, ooniduse de Partid, instaurau în țară puterea populară,,
democrația reală.

Am vrut .doar să .subliniez că „orientarea spre om și către viață, către-
mediul muncitoresc”, pe oare coranlda socială o oarea artistului, creatorului de
bunuri inefabile, n-a fost pentru M. H. Maxy o opțiune de ultimă oră. Pentru,
că în toată munca sa de creator, ochiul artis'tullui (idar e vorba și de inimă și
de minte) n-a privit pe făuritorii tuturor bunurilor, pe oamenii obișnuiți, doar
sub unghiul anecdotei sau aii pitorescului.

Dacă talentul e un dar (pardse ale ursitoarelor) ce poate fi doar invidiat...,
clarviziunea și consecvența merită elogii. Nu mă sfiiesc să i le adresez vechiului,
meu prieten, astăzi Maestrul emerit M. H. Maxy.

ÎN JURUL LUI MATEI I. CARAGIALE

în „arhivele mele”, cum ar fi spus Matei I. Caragiale, păstrez corespondența sa cu fostul lui coleg de bancă de la Liceul panticular Sf. Gheorghe, Nicolae A. Boiceseu, fiul profesorului de igienă de la Facultatea de Medicină din București. Decedat mi-a acum doi ani, Nicolae A. Boicescu mi-a povestit multe despre Matei, cu oare rămăsese prieten toată viața. Viitorul scriitor ka damunicat pasiunea pentru genealogie și heraldică, disciplina auxiliare ale istoriei, în care ajunsese și el foarte versat. Matei îi pictase și o stemă dublă, după indicațiile prietenului său, căsătorit cu o aoboritoare din vechea familie Năsturel-Herăscu. Nicolae A. Boiceseu din Buicești, cum îi plăcea să semneze, a fost un desăvârșit gentleman, purtând pînă la sfârșit haina neagră, pantofii cu ghatre și bastonul, întreținând relații cu alți genealogist! de diferite vârste și furnizând cu o memorie extraordinară, date inedite și rectificări congruente la cele cunoscute. Păstra de la Matei întăile lui încercări de pictură heraldică, de dimensiuni mari, precum și miniaturi finisate. într-ama din scrisori, Matei alăturase pe o hîntkrță format in-32, un desen în peniță și tuș, reprezentând pe un pretins aristocrat român, cu coroană de comite, îmblănit, înjobenat, încălțat cu tocuri înalte, deschis la piept, oa să i Se vadă plastronul și Ochelarii atârnați la gât cu un șnur, manșetele căzute, cu bufoni enormi, indie imense la mîna dreaptă, iar în cea stîngă... umbrela. Un excellent portretșarjă!

Prima scrisoare a lui Matei, din 1901, fusese ofertată acad. G. Călinescu, care mi-a arătat-o prin 1953, ca pe a lui I. L. Caragiale, atât de mult îi imita scrisul, întâiul lui născut, înainte de ași găsi grafia proprie. 'Matei se afla, în vara anului 1901, la Sinaia, unde observa cercurile snobe, ou un ochi de o neobișnuită acuitate, dând și târcoale nocturne aastelului în reparație. Dau scrisoarea în extenso, pentru ilustrarea precocității scriitorului și irealismului notațiilor.

„Sinaia

Mardi 10 J. 1901

Dragă amice,

Bu am primit de la tine pînă acum două scrisori și ar fi foarte deplasat să-ți cer scuze pentru că nu ținam respunsul numai decît, de oarece pe aci nu se mai întâmplase nimic nou. îmi pare f. bine că vremea din București s-la îmbunătățit așa fel ca să poți eși seara la șose. Aci în Sinaia, căzuseră în timp de o săptămână și mai bine niște ploii infectisime și foarte plictisitoare. De eri însă vremea s-a înfrumusețat considerabil așa că partidele de Lawn-tennis 'au reinceput cu cea mai mare forță. Să-ți descriu o partidă. — Mele Grastantinovicz o

sirfoaică f. frumoasă ou un teimt foarte pur, părul blond și ochii allhaștiri (*sic*). Bate ca o statuă de ceară, abia se mișcă, afoia vorbește și cînd rîde e spilerudidă. E așa delicată și frumoasă încît toate fetele o sărută și o mîngăie. Tatăl ei e o brută magnifică, sorofulemit și rotund ca un porc sârbesc. — Dra Simichy Lahovary urâtă oa o facă, dar grațioasă și excelentă „joueuse”. Ea e speranța unei partide și bate mingea cu o mare forță. M-rne Mendal (...) jucând deunăzi a făcut o mare lovitură. Văzînd că mingea e prea sus, a sărit 3 metrii (*sic*) Ig. și 1/2 înălțime ca un balon încât a căzut pe burtă. Gînd publicul a văzut acea ființă scurtă și grasă, a izbucnit într-un răs omeric. Atunci Costea Balș a luato în brațe ca pe o pană și a pus-o pe un sioaun și a lăsat-o să gifiie ca un ipopotaim rănit. Oastea Balls cum vine se adresează: Estice que vous voulez des gâteaux, mas fille's *) ? Și fără a aștepta un răspuns afirmativ comandă 25 de. prăjituri voluminoase. Atunci frumoasa sirboaică anghite câte o bucată din o dată. Mă sui aproape zilnic la castel unde M-me Robescu foarte funebră se vede întotdeauna cu 2 fete. iGastelul se modifică foarte mult, vachdlle lemne impuțite se schimbă prin panouri foarte delicate. Am notat tot. Bri seară am fost la 91/2 noaptea lângă oaste! care era puțin luminat. iM-iam întoins prin niște locuri misterioase unde tu n-ai m'ers nicăociată. Foișorul e infect și mizerabil, crezi că e un ignajd nemțesc. Eu mam nici un pont actualmente. Eu dezvolt o mare morgă acasă, beau cafea în vieux-isaxe cu o linguriță antică. Georges-Valentin²⁾ a Câștigat premiul 2-ilea de automobile Ila Geneva, vreo 150 ide franci și niște pantofi. Despre Bomoș nu mă mir, e foarte generos cînd ciupește parale de undeva. Cât despre prințul Al. Bibescu să nu mai scriu că e prea nebun și e maniac furios. Scrie-mi pe hârtie, nu pe carton, că abia îndape (*sic*) două vorbe ou scrierea ța incultă și ignorantă. Scrisorile tale minau făcut o mare plăcere. iPiludis e aci ou 12 domnișoare oare ide care imai strâmbe și mai pocite. Una umblă pe o bicicletă^ Aci e și nu lume. Mie mie (*sic*) tot una.

La revedere

M."

întreg Matei de mai tîrziu era așadar format la 16 ani: condescendent, clar și disprețuitor, snob, ânsă afectând dispreț față de „lumea” oare singură îl interesa, zmălținduși vocabularul cu mai multe vorbe străine sau în ortoepie străină (ca șose-chaussee), nCruțindu-si nici prietenul cel mai bun, de la o mare toăilițirne, afișând indirect bune relații și lăucmndu-ise cu „morga” praictiaată în familie, de bună seamă oa săd agaseze pe tatăl său. Grafia paternă arată însă o involuntară influență, de aare se va dezbăra încetul cu încetul.

în 1904, Matei se afla la Berlin, cu familia legitimă a lui I. L. Garagiale, pînă ce tatăl, eonstatând că fitul practicas „l'eolle huissonndere”,³⁾ după ce păpase taxele de la Faaultatea de Drept, avea sării taimită îndărăt, în țară.

Notațiile lui Matei, într-o unică scrisoare la același moment, sînt de un interes cu totul neobișnuit. Adolescentul nu mai are „teribilisme”, este matur în observațiile și judecățile lui.

Dăm și această scrisoare ân întregime.

1) Viraji prăjituri, fetelor ?

2) Geange-Vialentin Bibescu, polisportiv, aviator, nepotul domnitorului.

3) Fitul.

„Din Bertlini
Amice,

Sâmbătă 4 Decembrie (1904)

Saridnduți Cu ocazia zilei tale¹⁾ îți urez să trăiești ani mulți și să fii sănătos. Eu sint în Berlin de mai bine de o lună. Orașul e frumos și curat, mai ales în cartierele noi rmde toate caisele sunt oa niște prăjituri și sclicesc de curățenie toate geamurile și clanțele de pe la uși. La Berlin însă nu sunt ca la Viena palatele nobililor, vechi și ou ganguri pentru trăsuri. Aci aproape toate casele isoinit noi și într-un stil fără haz. Totuși există o stradă Tiergarten²⁾ care n-are oase decît pe o parte, pe partea de visă-vis aste parcul deschis Tiergarten oare e enorm și drept în mijloloull orașului. Be strada Tiergarten sunt citavia caise splendide, casa contelui de TieQe-WincMer e poate cea mai frumoasă și mai romantică locuință particulară pe oare am văzuto. In Berlin sint foarte mulți topitangii³⁾ imilionari cari fiac un lux enorm și au echipaje foarte frumos compulse ou livrele bine desenate și cu Cai de rasă. Noblețā e bine iraprezentată, sunt undi seniori bătrāni foarte bogāți, cari au zace, douāsprezece fideicomisuri⁴⁾, țin casā mare, cai mulți, au mai multe irînduri de livrele, cu Manā, ou fir, livrea de dimineață. Sunt și unele putori avare oare au cite-o saca ou un cai, dar sunt foarte puțini. Echipajul irpāratiuii e negru cu vulturi de argint pe felinare, cu fire de argint peste tot și ou doi cai iuți albi cari zboarā ca din pușcā. Magazinele ca al lui Miitzner sunt pline de blazoane și de carte (*sic*) de invitație la vānātoare, unde spune cāte sulte de fazani sau de epuri au impușaat invitații. Cei tmai bogāți āși fac o onoare in a invita pe irpārāt la vānātoare, unde se face un adevārat masacru. Eu am sā-ți mai scriu peste cātva timp mai cu idaamānuntull. Tu sānți cumperi Grāfiliches Tiasoheubuch⁵⁾ care este foarte interesant, sā citești lucruri surprinzātoare. Așa de exemplu știi dece tatāl contelui Larisch are moșie in țara noastrā? Pentru cā mama contelui Larisch nāscutā tot Larisch e fiica Elenei iȘtirbey⁶⁾. Apoi articole ca Mavros⁷⁾, Rossatti⁸⁾, iPetrowitziArmis⁹⁾, dar unde nu se citeazā nimeni.

Familia contesei Larisch este in Berlin, aa mai are o sorā Prisaa, oare e tot așa frumoasă, dar nu e māritatā. in Tiergarten e un loc mare, aproape cit de la havuzul māine de la șosea la rondul al doilea, pentru cālāreți și acolo es idiminețele tot felul de tipuri, husari, Ulanl, dragoni, tot felul de ofițeri, cātiva babalāci borțoși, cālāri unii pe niște cai splendizi, alții pe niște cai umflāți, ou picioarele scurte. Toți fac figuri de manej, sar paste zid, paste garduri de māturi, paste șanțul Cu apă. E foarte comic. E un gentilom Ibātrîn, cu un joben de la pașopt, care are un cal arab de toatā Tirumusețea și e acompaniat de doi valeți cālāri, tot pe oai arabi. Ciinii sunt mulți și frumoși,

¹⁾ Ziua onomastică, la 6 decembrie.

²⁾ Grādina zoologică.

³⁾ Negustori angrosiști.

⁴⁾ Legate testamentare pe alte nume.

⁵⁾ Anuarul conților.

⁶⁾ In *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Grdțlichen Häuser*, Goitba 1906, la familia Larisch, p. 480, „Leo, n. 10. ian.. 1824 + 24 ian. 1872, cāsătorit cu ^Helene Stirbey, dāntr-o familie boerească valahā”. Fiica lor, Hemriette, n. la Buc. 21 aug. 1853, cāsătoritā la 25 nov. 1871 cu contele Henrich Larisch von Moen-inioh. O contesā Maria Larisch a scris o carte despre drama de ia MayeriMng (*Trecutul meu, Drama de la Mayerling*) ; era nāscutā baroanā de Wallersee.

⁷⁾ La p. 549 : conți austriai din 1879; generalul rus N. Mavros a fost socrul lui Ion Chica.

⁸⁾ Conți ai imperiului din 1733.

⁹⁾ Lipsește din anuarul 1906. Un Patrwid-Armis a fost pictat de Tattarescu.

dar aproape toți, chiar ogarii sunt prea grași. Scrisoarea asta ți-o scriu pe grabă, tu să-mi răspunzi înisă imediat sau paste câteva zile ce mai s-a întâmplat prin București și ce combinații au mai fost. Aoum îți zic mulți ani și la revedere.

Matei Caragiaile

Nachodstrasse No 18 Part. W. Berlin

— La revedere. Scrie-mi numărul casei tale".

Nu mai e nevoie să Comentez bogatul text, atât de dens oa material descriptiv și atât de pregnant prin stilul detașiat și superior al observatorului, care notează cu atenție tot ce-tt interesează, dar își rezervă dreptul să rădă pe socoteala parveniților burgheziei mari berlineze, aare gravita în jurul curții imperiale. Ca și la Sinaia, Matei e foarte sensibil ia tot ce d ise pare vornic". Acolo vorbea ide „ponturi" (perspective, lovituri!), aci de ^combinații" {cam ân același sens), nepienzând interesul pentru clientela observației sale bucureștene.

MATEI I. CARAGIALE ÎN BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

în cursul lunii noiembrie au 'apărut ân această colecție *Pajere, Remember, Craii de ^CurteaAFeehe* și *Sub pecetea tainei*, ediție îpgrijită și prefațată de Peipessicius. Tot lui Perpessicius îi datorează volumul un foarte util și excelent mtoarnit „Tabel aronologic". Se știe că sub îngrijirea sa au apărut, în anul morții iui Matei, poemele și sonetele idin *Pajere*, iar apoi, ediția splendidă ide *Opere*, in Editura Fundațiilor, cuprinzând pagini din jurnalul scriitorului, în limba lfranceză, precum și reproduceri în alb și în negru, și ân culori, după maniaturile aceluiași. Tirajul cel nou, pe oare Matei nu și l-or fi visat niciodată, este de 100160 exemplare! „Notele de subsol Iau fost alcătuite de NicuMna Benguș", aflăm ân „nota asupra ediției". în genene, aceste note sânt juste și corecte. Cîteva irectificări teii par înisă netes&re. La nota consacrată lui Oaisianovia, epitetul de „literat *italian*" mi se pare discutabil, de oarece el șina scris celebrele *Memorii* ân limba franceză! INiota pudică uită să menționeze performanța specială a memorialistului, un as, oa să spunem așa, al erotismului!

La motto-ull de ia *Remember*: „Ceci est un fait divers atroce. LeS Mămoires idu Băl-Mabille", precizez că a foist luat 'din Cartea lui Charles Monsdlet, *Monsieur de Cupidon*, 1850, pag. 235, că ân forma sa exactă, sună: „*Cela* est un *Fait-divers* (subliniat în text!) atroce", iar la tabla analitică, în fruntea capitolului respectiv, XXIII, titlul apare: „*Les femmes du jardin Mabille*". Memoriile balului sau despre bal, n-au existat; Celeste Mogador, unla dintre stelele localului, ajunsă, zice-se, contesă, ar fi scris două volume de memorii.

Celalt motto, aproximativ tradus, după pledoaria 'lui Raymond Poincare la București, în afacerea 'Halilier, a mai lfoist folosit de Matei în cursul romanului *Craii de Curtea-Veche*. Omul politic francez protesta în acest fel față de manifestările de stradă, puse 'la cale de politicienii liberalii la judecata procesului, pentru intimidarea justiței.

La „;0ele trei hagiallicuri", cum se intitulează ăl doilea capitol ai romanului, ar fi fost utilă o notă, spre a prpcaza că substantivul are sensul subsidiar de „viață de petrecere".

O notă iar fi fost necesară lla capitolul precedent, să releve faptul că „LeuhtenbergiBeauiharnais, frumosul Serghei, nepotiul împăratului" de la

pag. 90 și urni, a existat întotdeauna și a murit pe frontul din Balcani, unde na căzut însă „ca un cruciat”, cum (pretinde Matei, oi lovit de un glonte rătăcit, la un post de observație, în dosul frontului, înconjurat de statul său major. Se pare că despre același, ou douăzeci și cinci de ani ormai înainte, când era încă minor, se vântura zvonul că ar fi trebuit să urmeze lua Alexandru Ioan Cuza ¹³⁾).

Vorba Penei Corcodușa: „Crailor” (•) Crai de Curtea-Veche”, (pag. 89), care i-a plăcut atât de mult lui Pașadia, nu este explicată în text. Păcat! După Dionisie Fctino, se face aluzie la următorul fapt istoric, din zorii 'veacului trecut:

„Fugind guvernul, precum s-a zis¹⁴⁾, a irămas orașul București pustiu și fără nici un fețiu de rînduială. Atunce au început a domni oamenii desperați și fără căpătii, cari se numesc în limba poporului crai. Aștia, intrînd în Curtea domnească, pe cînd și Bimlbașa Sava lipsea, jăfuiră de toate, fără a lăsa nici măcar praful prin case. Găsind acolo semnele domniei, adecă tulerile și stindardele, se preumMau cu 'ele pe toate ulițele orașului. Iar căpitanul lor numit Melamos, de viță arnăut și de profesiune booceagiu¹⁵⁾, se preumbla cu cuca domneasca pe cap. Aceștia, sfărămând ușile cărciumilor și ale pivnițelor, intrau și se dedau la orgiile cale mai scărboase, fără nici un frâu și fără nici o măsură. Aoești 'mizerabili se preparau a și da foc Orașului, pentru oa să însemneze memoria lor prin ruine. Din norocire beșleagă Ihraim bosniacul, carele se afla la Cotroceni cu câțiva ostași, simțind lucrul acesta, veni în oraș și începu a spânzura și a pedepsi pe ticăloși, încit se făcură (mai toți nevăzuți, în lipsă de boieri el a făcut spătiariu pe un Guliano boariu mic însă desfrănat și crai, iar agă pe un. sărac poloovnicelul loniță, om onast și inteligent. După aceea a adus măcelari și 'brutari, și a mai adunat ceva din oamenii fugiți ce erau pe aproape, irestatarnicind buna oimnduială în oraș” ¹⁶⁾.

G. Coșbuc a dat în *Vatra*) o lăltă variantă, pe care G. CăOinascu i-a atribuitno lui Garagiale. După mai multe versiuni, Mdlanos, ou insignele domnești, beat mort, străbătea orașul 'călare pe măgar, însoțit de un alai de „crai” bețivi și ei, oare-i aclamau șM injurau.

Pașadia comentează astfel invectiva fostei iubite a frumosului principe: „E într-adevăr (...) o 'asociație de cuvinte din oaie mii fericite; lasă pe jos „Curtenii calului de spijă”, ou 'aceeași însemnare, din vremea lui Ludovic al trei'sprezacelea. Are ceva acuestru, mistic. Ar fii un minunat titlu pentru o carte” (pag. 89).

¹³⁾ „Încă din 1862, Tiilas, consulul francez din București, informa guvernul că domnitorul Cuza se orienta spre RuSia, pregătindu^și abdicarea în favoarea principelui Sargiu de Leucihenberg, prin tată nepot al lui Eugeniu de Baanharnais, iar după mamă, nepot ai țarului Nicolae I”. (Ioan Hudiță, *Franța și Cuza Vodă*, în *Hrisovul I*, 1941, pag. 292 urm. și în R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautes-Unies* pag. 174).

¹⁴⁾ în 1802, la N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, 1939, pag. 236. Domnul fugar era Mibai Șuțu.

¹⁵⁾ După Iorga bozagiul-bragaglu.

¹⁶⁾ Istoria generală a Daciei, traducere 'de George Sion, tomul II, București, 1859, pag. 205—6, *Epoca desperațiilor*.

) ||, 1894, pag. 62.

Ion Barbu, mare admirator, o să nu spun adoratorul iui Matei, era foarte intrigat cu privire la această aluzie la istoria Franței și mi făgăduia marea cu sarea dacă i[^]aș găsi explicația. Am găsit-o în *Larou[^]:z du XX-a siecle*, la cuvântul *Bronze*, deși *spija*, în traducerea arhaizantă a lui Matei, înseamnă *tuci*. La partea istorică a ouvîntului: „*Les courtisans du cheval de bronze. iNom que l'on donnait, sous Louis XIII, aux fillous qui irodaient la nuit au pied de la statue d'Hensri IV, sur le Pont-Neuf*” (vol. I., 1928, p. 881)^{*)}.

În „Celle trei hagiallăouni”, spiritul de exactitate al lui Matei dă greș oind vorbește de ploile mari „ce au căzut înainte de ivirea cometei din acea vară” (pag. 95). Este vorba de cometa Halljey, urmărită pe cer și la noi, în ultimele zile ale primei decade din luna mai 1910; luoa „cade” în primăvară! Venise și Caragiale la Bucureștii, trăsese la Vlliahuță și urmărea cu înfrigurare fazele cometei, nu fără teama unui cataclism cosmic, preferând să-1 întâmpine departe de ai săi, rămași la Berlin.

În același capitol, la pag. 105, e vorba de „zarvă mare” la „birtul franțuzesc”, unde se adună „tot ce Bucureștii avea mai moțat”. Ion Barbu credea că era vorba de întiul zbor dl lui Aurel Vlaicu, care s-ar fi efectuat la București într-o după amiază pe la ora 4, după ce încataise ploaia. Marele admirator al lui Matei, ținînd să dateze și să localizeze totul cît mai exact, credea că era pe toamnă, deși C. C. Baoallbașa situiază faptele cam prea aproximativ, „/pe la jumăitatea Hunei August” (1910). În realitate, aviatorul român făcuse experiențe în panoul Faiaret, în prezența ing. All. Cotescu, directorul CJFJR., la 20 octombrie 1909; cu două zile înainte, Bleriot zburase la Hipodrom, ridieîndu-se de 3 ori, în probe de distanță, de viteză și de înălțime, în prezența a 100 000 de spectatori, unii veniți din provincie. Micul eveniment bucureștean din toamna anului 1910 ne-a rămas așa dar nelămurit.

Numele „Zanicăi Mamonoaia”, de la pag. 108, în casele căreia își făcuse Pașadia o somptuoasă sihăstrie”, este desigur o parafrază onomastică a Catăncăi Momuloaia, bogata verișoară a mamei lui Caragiale, căreia nu dna revenit decât a șasea parte dintr-o avere de... 4 milioane aur. Poate că tot ia ea s-a gîndit Matei cînd a vorbit, în ascendența lui Pașadia, de „bnașoveinca zăcașă și fățarnică, roasă de Șchiroș și -de pizmă” i(pag. 11;1).

Într-o înșirare de figuri mari ale sec. XVIII-ilea, autoarea notelor dă lui Jacques de Berwick gradul de *general* francez (pag. 114) ; era mareșal, oă și următorul, de Coigny !

La *Cantacuzen* (pag. 118), aceeași crede că ar fi vorba de Mihai Cantacuzino, fostul ban al Graiovei, ridicat de Eoaterina II ia gradul de general (pag. 118). Eroare! E vorba pur și simplu de un aventurier al secolului, care se dădea coboritor din „dinastii” bizantini.

„Teozoafa Papura Jilava” (pag. 123) este o aluzie transparentă la Fanny Seculioi, marea drwnaată și scriitoare în limba germană sub pseudonimul Bucura Dtunbrava, autoarea romanelor *Haiducul* și *Pandurul*. Să fi văzut.

^{*)} „Curtenii calului de bronz”. Nume ce se dădea, sub Ludovic XIII, punșilor care dădeau târcoale noaptea statuii lui Henric IV, pe Pont-Neuf (Puntea-cea-Nouă),

într-adevăr Matei pe prototipul lui Pirgu, „ânvirtind o bătută zuralie" cu dînsa, el fiind fost costumat în „dulce păstoraș al Carpațiilor, cu cavatul la briu" ? Nu-mi vine a crede.

Pasajul de la „Era dat în Paște, dat dracului", pînă la sfârșitul paragrafului (pag- 125—6), face aluzie rautăcioasă învederată la I. L. Oaragiale, ea și de altfel, începutul romanului, ou „nesărata plachie de sfaturi și de dojana" (pag. 69) din corespondența paternă. Tot aici, amicul, „bunul meu amic Uhry" este ziaristul monden Rudoilf Uhrinowsky de la *Independance roumaine*, un grășuliu blond și pedant, unul dintre prietenii „strejmopți" (noctambuli) ai lui Matei.

*Și PoponCl, pag. 124 urm. a existat. A fost un diplomat, dintr-o veche familie oltenească. La înmormântarea lui Matei, îi spunea lui N. A. Boicescu că ei doi ar fi trebuit, în tinerețea lor, sași susțină mai efectiv prietenul, dar ei n-au bănuț ce mare talent zăcea mtiMmsull. N-avea mimă rea Poponel, cu care Matei se arată atît de sever!

Onomastica 'din *Craii de Curtea-Veche* ne oferă surpriza unei referințe 3a *Kir lanulea*: amica lui Gore Pirgu, care are „o cățelușă în dîrdoră", pe nume (amica!) Tinculina *Caiduri* (pag. 164) a fost botezată astfel după căpitanul Manoli *Ghaiduri*, adevăratul tată al domniței apucată de draci și lecuită de Negoită!

Matei atacă în acest roman ceea ce numește: „Boema, odioasa, imunda Boemă" (p. 171), oare „ucide și adesea nu numai la figurat". însă e de remarcant că o lipostaziază oarecum ea pe o zeitate malefică, gratifiind-o cu o majusculă, în oroarea sa față de boemă trebuie să fi tras greu în cumpănă propria-i experiență jalnică de tinerețe, sărăcia cu tristele ei expediente, prelungită pînă în pragul căsătoriei (contractată la virata de 38 de ian!, cu o femeie de 63 !) Marica Sion a fost, în definiitiv, colacul lui de salvare.

Motto-ul de la capitolul *Asfințitul crailor*, Luat din aceeași carte a lui Mon-salet, n-a fost bine tradus în notă. Acele „grandas" și „petites breteches" nu sînt „ziduri de apărare mici și mari" (p. 179), ci balconașele acoperite sau turnulețele din oasele particulare, imitând pe acelea ale castelelor, și constituind adevărate posturi de observație.

UN NUMITOR COMUN ÎN EPICA LUI MATEI: COANA MASINCA DRÎNGEANU

în prima seară de vizită a „crailor" noștri la Arnoteni, când povestitorul, îngreșat de promiscuitatea mediului, dă să o șteargă „englezește" (adică ifără să-și ia rămas bun, ca nu oumiva să i se observe plecarea!), se întâlnește „față în față cu sufletul maichii", cocoana Masinca Dringeanu p. 186). Se știe •ce urmează. Femeia îi impută grațios înoeraarea de fugă, ai întinde mînușita „înmănușată cu palma în sus", ea să i-o poată ^săruta în ochiul rămas gOl deasupra încheieturii" și-l dojenește iduJlca: „Nu mă mai iubești..." Evident, povestitorul se scuză de atare „neleguire" și rămâne mai departe, ca să vadă cum

gazdele se reped „pe nouansosită, întrecându-se care mai de care **SHO** îmbrățișeze și so piupe". Masinca nu joacă, se mulțumește să ceară o cafea și un „ecântreau" și să stea de vorbă cu povestitorul. Ralul ei, în acea seară, este acela de al iniția pe viitorul romancier în tainele Amotenillor, acelor mari boieri decăzuți, a căror casă se prefăcuse în itripou. Masinca încerca să dea îndrumări uneia din fetele lui Madorică (Annotaanu), Mimei, dar fără rezultat, „în felul cel mai cuviincios", adică prin parafiraze, Masinca îi destăinuiește povestitorului secretele fiziologice ale Mimei, precum și alte metehne ale familiei. La plaaarea ei, Mima face un gest obscen, ca și cum ar fi crezut că între acesta și Masinca ar fi fost legături intime. Nimic însă nu ne lasă să credem ceva rău despre aaeastă Masinca Drîngeanu, care de altfel nu mai apare pînă la sfârșitul romanului.

Aceeași Masinca este însă marea pasiune a „Conului" Rache, inspectorul general de poliție și eroul principal din romanul netermdnat *Sub pecetea tainei*. O iubise nebunește în tinerețe și tot mai ținea la ea, după cincizeci de ani. Dintre toți cunoscuții și toate cunoscutele lui de o viață întreagă „Singură Masinca Drîngeanu, rămăsese tînără, frumoasă, ohiabură; deși cam de aceeași virată ou dânsul, ar fi putut trece drept fiica lui (p. 232)". Romancierul o numește „divina țată" (p. 233), fără însă nici un subînțeles argotic infam. De cîte oii vorbea de ea, Rache „mu mai înceta cu laudele și cu admirarea", iar povestitorul îi ținea isonul, la același diapazon, desigur, de sinceră „admirare" (scriitor arhaizant și purist, Matei crede că „Românizează" neologismul). Rache mărturisește că ea n-a primit să-d fde soție, după ce divorțase de întâiul ei soț, și că își, motivase refuzul în acest fel caritabil: Rache dragă, (...) țin prea mult la tine ca să ți-o dau (anina, njn.), ar fi păoat, zău, mie milă să te las și pe (ține pe drumuri și cu doima zdrobită. Poate să-ți dau altceva, altădată..." Dar, adăuga Rache, presupunem, cu mare obidă: „Și n-a fost niciodată", (p. 241—2). Neseosibil la o asemenea curată și nedezmîntită (legătură, ca aceea, romancierul! o numește „scriteala ou Masinlca" (pag. 265). Dar Rache era atât de fericit să poată vorbi cu cineva despre ea, încât îi suferea tînărului său prieten „tachineria" cu „jsufiletul maichii", că „se potrivea". Atent cu Masinca Drîngaanu ca un colegian, Rache scapă și trenul (p. 269), — la propriu vorbind, — cînd se lungește la vorbă ou ea. Gam la atîta se reduce, în noul volum, prezența Masincăi, misterios personaj, care străbate fugitiv, fără să ia parte la acțiune, ambele romane ale iui Matei. Dacă deschidem însă își ediția de *Opere* din 1936, la *Soborul țatelor* (pag. 257), vedem că Perpessicus n^a dispus decît de „/trei radaoțiund" ialle uneia și aolaiasi pagini de început, variante pe oare le-a reprodus ou fidelitate. Pentru ică „romanul" lipsește idin noua ediție, fde-oid îngăduit să reproduc începutul de ia prima și cea mai întinsă dintre cale trei redactări :

„Doamnei Masinca Drîngeanu,
celeii mai bune prietene dacă n-ar fi singura".

Mulțumit de aaeastă închinare ce-o așternusem pe-un exemplar din „Craii de Curtea-veche", am adăugat la modestul meu plăcem literar, o cutie de bomboane și un buchet de trandafiri și m-am înființat, pe seară, în 'strada „Sfiuții-Voevozd".

Așadar, vrînd să-i facă o vizită Masincăi, curînd după apariția romanului său, Matei i-a dus cartea cu o dadiație din oare reiese că ea era singura lui bună prietenă. Adjectivul, adaos de (la noi, vrea să înlătore echivocul care planează asupra „prietandei" dintre persoane de sexuri deosebite.

Masiura plecase din țară în toamnă și ~~yași~~ prelungise șederea pe Riviera, pînă anul acasita, 1929, la sfârșitul iui mai" (pag. 258). Era așadar mtradevăr „chiabură”, dacă își putea permite luxul unei vilegiaturi de șase luni, într-o localitate climiaterică de mane lux, pe cont piropriu (nicăieri nu se insinuiază că ar fi o femeie întreținută). La poarta casei Masirucăi, romancierul vede tras „un elegant lanidautet” și pe gazdă, sămtinidu-se la despărțire de mai multe ori și ținindu-se de mină ou „o cucoană foarte mare”, cu „înalta mosafiră”. Femeile, din lumi deosebite, spune povestitorul, erau strâns legate de vreo oincizeci de and, spre uimirea generală. Așa dar Masinca ana de obârșie modestă, o mică burgheză, intrată printr-o serie de două sau mai multe căsătorii în burghezia mijlocie, dacă nu și în cea mare: dar ea contractase și o strânsă prietenie ou o „boieroaică” sau o „prințesă”. Pupăturile din stradă să nu ne pară 'suspecte asupra naturii acestei prietenii între două femei. Femeile „dam-nate” au grijă să păstreze fațada, arătindu-se în lume mironosițe. Orișicum, intrat la ea, după această scenă, povestitorul, Ol însuși vechi prieten, de un sfert de veac, al Masincăi, încearcă s-o descoase asupra „temeiului ascuns” ai acdei legături feminine de două ori mai vechi.

Aici se isprăvește pagina ou pricina, fără să ne dea și răspunsul așteptat.

Ce ar fd fost *Soborul țățelor* ? Cu tot izul mahalagesc all cuvântului, se poate ca „țățele” lui Matei să nu fi fost altceva decit o adunare de „cocoane” diîn lumea burgheză de la cea dată (1929). O replică feminină, poate, la *Craii de Curtea-veche*, unde, în jurul povestitorului, gravitează Pașadia, Pantazi și Pirgu, cei 3 P. dintre care numai vjlltimul de porcină încarnare. Am **fii** văzut» firește, desfășurându-se de rândul acesta, în centrul ^soborului” pe „divina țăță”, flancată de cea „cocoană foarte mare” și poate și de altele, din rândul căroră nu putea lipsi pendant-ul feminin al lui Pirgu, cine știe ce dejecție a periferiei bucureștene, tolerată sau chiar cultivată dintr-un snobism al „âncanalerii”, de Masinca și celelalte.

Sintam reduși la ipoteze. Parcă ne e ciudă că romancierul a părăsit proiectul ou *Soborul țățelor*, îndată după apariția *Crailor*, oa < să încerce în *Sub pecetea tainei* incetățanirea unei specii de roman detectiv românesc. N-ar fi fost parcă mai bine să ne fi dat ou *Soborul țățelor* o carte ân stilul Somptuos și de forța evocatoare a *Crailor* ?

Vorba lui Tănase, a nemuritorului Tănase :

— Mă rog, mă rog, o întrebare...!

PIRGU ȘI MONTAIGNE

Cititorii *Crailor* au prilejul să-l vadă pe Gore Pîrgu, moștenitor vesel, chelituinid în fel și chip banii ramași de la tatăl lui, Sumbasalcu; ciimpără mobile, icoane și... cărți!

„Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care, dacă aș fi ținut la dânsul, ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut și totuși : Pingu cum-păra cărți. întlninidu-l odată cu patru volume frumușel legate la subțioară, e lesne de închipuit capul meu cînd am citit pe Scaorțe numele Montaigne.

— Ce **țină** venit, am exclamat, să iei pe Montaigne.

— Ei, îmi zise, cu un zâmbet înduioșat, oricum, Montaigne e drăguț, are părțile lui" (pag. 207).

Replica presupune o avantajoasă confuzie din partea lui Pirgu. tot ^nunși putea toohipui că .tânărul său amic *mxM* -socotește pregătit sănl citească pe Montaigne. Pirgu a înțeles dimpotrivă, că Montaigne n-ar fi un autor vrednic de citit. Și atunci, ca să-i ia .apărarea, îl recomandă cu epitetul nătâng: „dra-°uț" ca pe un autor „lejer". Este desigur, o notă de haz, bine studiată. Tot atît 'de reușită pare multora dintre „materna și cealaltă apreciere a lui Pirgu despre marele umanist francez : „are părțile lui".

Nu vrem să-i dezamăgim pe acei admiratori integrali, în ochii cărora orice vorbă a lui Matei are prestigiul unui oracol. întâmplător, însă, în vocabularul lui Montaigne, printre alte expresii populare, aceea: „avoir ses parties" (a avea .părțile lui"), înseamnă a avea calități, însușiri bune, merite. **Virtu** a nimerit-o, gratifoindu-l pe Montaigne, — autor desigur nu de nasul lui, — cu o apreciere întâmplător pe cit de justă, tot atît de monftaniană: are menitele lui.

ȘERBAN CiaCULESCU

— din țară =.

„CONTEMPORANUL”, nr. 48/1965

J^{fi} & J^{ontemporanul} aduce în acest [• « n u m ă r , sub semnăturile tai & 25i? George Ivașcu, Aaad. Bm. Cmduriachi, Alcad. Geo Bogza, Fr. Munteanu^{Râmnic} și George Munteanu, un omagiu vibrant memoriei lui Nicolae Iorga. ^{Personalitate proteica} sicrie George Ivașou „.figura lui Nicolae Iorga. „Personalitate proteică” — din .profilul epocii, căpătând proporții insitituaionale”. Bl a avut .poziții și atitudini contradictorii, inerenite structurii unui om politic burghez, orientat de o concepție idealistă căreia i-a dat adesea un prestigiu de oare au știut să profite clasele exploatoare, dar nu mai puțin însuflețit de un sincer patriotism, fundamentat pe o atât de profundă cunoaștere a istoriei poporului său..”

Despre contribuția fundamentală a lui Nicolae Iorga la clarificarea procesului de formare a poporului român, scrie Acad. Bm. Conduraohi : „In nenumărate studii de amănunt, ca și în marile sale lucrări de sinteză, Nicolae Iorga subliniază întemeiat pe argumente de ordin foarte variat, atît tradițiile daco-romane cit și specificul neolatin al limbii și poporului român, formate de-a lungul unui proces de evoluție în care substratul autohton și stratul roman s-au topit într-o singură realitate etnică și culturală, care a asigurat și asigură românilor un loc special în rindul popoarelor și limbilor neolatine.”

Acad. Geo Bogza dezleagă „omagiul criptic” pe oare-l adusese în 1941 lui

Nicolae Iorga în „Cartea Oltului”. Atunci, în 1941, în „plin întuneric și scrișnat al războiului”, atunci cînd „sângele lui (N. Iorga nn.) era încă proaspăt și, în marea noapte a lumii îl mai auzeam șiroind” :

^{Bătrîni} și neclintiți, asemeni unor cetățîi care n-iba cunoscut ruina, stau fagii, stejarii și carpenii pe malul de piatră al Oltului” sună începutul marei comparații omagiale. „Nu alcătuiesc o pădure, o masă amorfă de arbori, fiecare dintre ei are o vie și puternică individualitate. Timpul le-a răsucit crăcile în toate chipurile și apoi le-ia îngroșat atît, încît par ele însele arbori deosebiți, plini de ciudățeniile și violențele personalității. Unii dintre ei cresc pieziș, Simțînd poate că în felul acesta vor fi mai puternici. Stufosă, bogată și largă, coroana lor pare proiecția unui creier uman, cu miile-i de circumvoluțiuni, înăuntrul cărora s-ar vedea cum se împletesc gânduri, obsesii și amintiri, și cum stăruie marea idee care-i poartă prin veacuri.”

„Așa cum cresc din piatra munților, puternici, noduroși și foarte bătrîni, ei reamintesc unele figuri de legendă ale poporului, oșteni sau cărturari, sexagenari bărboși cu trunchiuri vînjoase, .nidicîndu-ise deasupra tuturor în furtuna vremii și țînîndu-i piept cu întreaga lor ființă, neclintită.”

George Munteanu trasează în linii sobre, Sintetice, figura istoricului literar. Criticul începe prin a pune cu justete în evidență legăturile isemni-

fiaative oare unesc pe cale trei personalități generale: Bălcescu, Hașdeu, Iorga. „Erudiția acestora, oa și a sa, nu se ivise dintr-o vană conștiință profesionalizată, ci din multiplele necesități obiective ale luptei de emancipare a poporului nostru, în epoca lui modernă, din ideea de a impune lumii cu argumentele științei justetea acestei lupte. De aceea, temelia de principii a activității lor istoriografice a putut să sufere prefaceri și deplasări de accente, pe distanța de la Bălcescu la Iorga, însă finalitatea ei patriotică și umanitară, oa și multitudinea mijloacelor de persuasiune folosite, au rămas intacte. „Cît privește studierea fenomenelor de istorie literară propriu-zisă în contextul fenomenelor economice, socialpolitice, culturale de tot felul, îi prilejuiește crearea unor imense fresce, în care aproape tot ce era pînă la el material inform de arhivă (romănesc și străin) ignorat pur și simplu, trecut ou vederea sau pus în relații prea mărginite, își găsește locul și înțeleșul adeseori definitiv în uriașă reconstituire, stănd mărturie „pentru *ceea ce a fost odinioară în lumea faptelor*”.

• Criticul nu omite să consemneze „momentele când atitudinea profund patriotică este insuficient diferențiată de cea naționalistă, sau oînd fidelitatea față de tradițiile fecunde nu le disociază pe acestea de conservatorism, preoum și relativa opacitate a cărturarului față de undle valori artistice contemporane.”

Dar, încheie George Munteanu „considerată în ansamblu și în semnificația evoluției sale, aativitatea de istoriograf literar a lui Nicolae Iorga își va menține multă vreme utilitatea și interesul.”

P. G.

„GAZETA LITEBABĂ», nr. 681/1963

In acest număr al revistei, Valeriu Ripeanu, Dumitru Micu, Al. Piru, Ion Negoșescu, Dan Zamfiresou, Iordan Datou evocă, fieaare dintre ei cate unul din aspectele Uluitoarei activități a lui Nicolae Iorga și recom-pun astfel imaginea personalității sale geniale.

Valeriu Ripeanu evidențiază unul din centrii motori ai prodigioasei desfășurări de energie: patriotismul. ^Dragostea lui de țară, înainte de a fi devenit un program a constituit... însăși rațiunea unei existențe. Dragostea de țară nu a fost pentru Iorga un concept vag, cum nu a fost nici pentru Eminescu, și nici o noțiune agitată de circumstanță. Ea a constituit prima revelație a adolescenței și cea dintii convingere a tinereții.”

Dumitru Micu arată dublul rod, contradictoriu, pe oare l-a jucat Nicolae Iorga în cultura românească : „„Iorga a influențat pozitiv evoluția literaturii române din secolul al douăzecilea în măsura în care nu s-a ocupat de ea direct”, afirmă paradoxal dar foarte exact Dumitru Micu. Și se explică: articolele sale de orientare literară iau prea puțin seama de specificul artei, de calitatea operelor și autori mediocri sînt puși alături de mari scriitori, în al doilea rînd N. Iorga a fost un adorator al formulelor literare consacrate, însă pe de altă parte, acest cărturar patriot de primă clasă a sporit cit nimeni altul în timpul său cunoașterea țării și poporului român în toate aspectele vieții lui materiale și spirituale, a dat un impuls fără precedent interesului pentru trecutul național, pentru tot ce formează originalitatea noastră, însușirile noastre sufletești 'deosebitoare.”

„între multele lui întăietăți, Nicolae Iorga deține și pe aceea de a fi primul nostru istoric literar complet, autorul celei dintâi istorii a literaturii române de la origini și pînă în vre-

mea sa" — scrie Alexandru Pini și arată, în continuare, valoarea stabilă a cercetărilor marelui cărturar în domeniul literaturii române vechi. „Toți cei ce au venit după Iorga au trebuit să piece de la al," scrie A. Pdru — „mai ales istoricii perioadei vechi, unde, peste ilustrul înaintaș, se părea că nu mai e nimic de spus. Pentru a spune ceva nou era nevoie de un alt unghi de vedere asupra fenomenului literar și acest nou punct de vedere... l-a adus abia în 1941 C. Călinascu."

Semnatarul paginilor despre Iorga ca „Istoric literar" observă mai departe cu justețe că „pretutindeni unde este vorba de fenomenul cultural, Iorga e în largul său și talantul de a învia oamenii rămâne incomparabil. De îndată ce fenomenul literar se desprinde din cultură și se individualizează, percepția istoricului începe să scadă, ochiul devine nesigur și criteriile amestecându-se, când paginile nu sînt searbede, judecățile eronate încep să abunde."

Despre stilul istoricului scrie cu entuziasm Ion Nagoișeseu: „Plin de patos, dar susținut de ecourile morale penetrante, ca de un concret caloric și al spiritului, acest stil romantic poartă reminiscențe din retorismul eminescian al scrisorii a M-a..."

„Uneori, în spontaneitatea sa, acest stil, cu perioade meandrice, formate prin aglomerări circumstanțiale și relative, apare stufos și încălzit și totuși pulsând de o viață bogată, seismograf al temperamentului spectaculos al autorului, al psihologiei lui complicate cu timidități ciudate și adinei, cu izbucniri vehemente, cu fulgerări și duioșii, cu dragoste și ură, aruncând osânda cuvintelor asupra faptelor istorice și a făptuitorilor lor, cu pătimașă iubire de țară, ou iritabilă demnitate... cu naivă stupoare în fața tragicului uman, cu ochiul spiritului lacom deschis spre faptele de cultură..."

„Toată aoea pătură de profesori, învățați, clerici, mărunți funcționari,

studenți, elevi de liceu... au creat cu repeziciune „fenomenul Iorga" — scrie Dan Zamfirescu. „El le vorbea în numele strămoșilor, al trecutului ori al viitorului nației, aii odlor ce duceau, în spate povara unor olase suprapuse. Acestea din urmă erau supuse unei critici deschise și violente pentru ignoranța și disprețul arătat față de toc ce era cultură română și intelectual, român. Măcar în teorie, Iorga le smulgea din mină destinele culturii române, pe care le încredința acestor intelectuali ce se credeau slujitorii unui Stat pe deasupra claselor și unor idealuri ce ar fi avut o existență în sine și o putere damiurgică".

Și, în fine, Iordan Datcu face câteva observații pe marginea „Paginilor alese" apărute recent în două volume,, antologate și prezentate de M. Berea.

P. G.

— de ipeste hotare —

„VOPROSI LITERATUBI", nr. 10/1965.

Ilya Ehrnburg a acordat un interviu unui redactor al revistei. Un interviu amplu despre munca literară, cu referiri la primul rînd la opera proprie, la memoriile sale („Oameni, ani, viață") din care mi lipsesc unele considerațiuni tangențiale despre literatura universală contemporană.

Opinia sa despre raportul între „cercetarea documentară" a realității și geneza imaginii artistice poate nedumeri, tocmai pentru că vine de la un scriitor care a excelat în reportaj și în publicistică. E o părere pe oare, de altfel, a mai exprimat-o cu un alt prilej, subliniind și de data aceasta că înregistrarea evenimentelor, caracterelor și conflictelor nu creiază premisele imaginii artistice. Spiritul de observație al unui scriitor nu trebuie înțeles în sens opeipontericesc, ci ca un atribut al biografiei sale personale. „Faptele, ca atare, nu oferă nimic creației", ele devin premise ale genezei imaginii artistice numai atunci cînd găsesc un ecou în biografia scriitorului. Ceea ce nu înseamnă coincidență cu experiențele personale anterioare, ci capacita-

tea de a retrăi evenimente și conflicte, în cursul înregistrării lor, ea are **permisi- o contopire** ou ele în virtutea unor sedimentări acumulate din aceste experiențe **personale**. Meia este ilustrată prin **aprecieri** retrospective asupra **romanelor sale**: „Și a fost ziua a doua”, „Pe nerăsuflăte”, „Furtuna”. Prietele **doă** se deosebesc prin elementele lor faprice exterioare — local acțiunii, peisajul, episoadele etc. — însă **substanța** interioară este aceeași și, pentru că în „Pe nerăsuflăte” au **trăit** „resturile” **aceluia** **dân** „A fost ziua a doua”, el apare ca o repetare a acestui **cliv** armă și ca atare **autorul** l-a eliminat din ediția de „Opere” pe care o pregătește, regreta! amn că l-a scris.

Realizarea personajelor din „Furtuna” este inegală, ipentrai. că inegală a fost și retrăirea lor. Nemții sînt „cei **mai** aproximativi” pentru că nu i-a putut cunoaște în mediul lor propriu, ci din documente sau ca prizonieri. Mult mai autentici sînt francezii, însă el n-a cunoscut Franța sub ocupație. Vechile impresii acumulate în decursul anilor trăiri în Franța i-au **impus** necesitatea **revelării** lor, după război. Altfel, n-ar fi scris romanul. Cele **mai** autentice personaje **rămîn** sovieticii, alături de care a trăit efectiv încercările războiului. Și totuși ele nu au nimic **comun** cu erorii articolelor sale din acea vreme.

Oaraeterizindw-și memoriile, **Ehrenburg** le consideră strict **documentare**. E vorba în ele despre oameni și despre **relațiilor** lor la evenimente; el n-a avut intenția de a reconstitui istoria unei epoci. „Am scris despre mine și despre oamenii oare au avut un roii în viața mea. Aceasta a determinat primiaipliile selectării și structura cărții... N-am scris despre oameni pe oare. îi-am cunoscut de aproape, idiar oare sînt necunoscuți cititorului și pe oare aș fi trebuit săd crez pentru el. Am scris numai despre oameni cunoscuți, a căror personalitate e completată prin creația lor. E o carte ide irnemorii ; tîHam dat portrete ale contemporanilor mei în viață, daoit cu rare excepții — Picasso, Pablo Nerudia...

îți spuneam că personajele, cărora le-a dat viață scriitorul, nu pot fi schimbate. Ţe puteam să fac cu mine, aa personaj de roman, — în a cărui viață nu se poate sdbimba inimic. Chiar dacă lăș fi vrut să repudiez ceva din trecutul meu? Unii prieteni care au citit memoriile în manuscris m-au pus în gardă, pârînidu-li-se de prisos că îmi recunosc ușurința, ică vorbesc prea

des despre rătăcirile și greșelile mele... Dacă e Bă vorbim ide corectarea reprezentărilor mele despre cede trăite, atunci aș (formula astfel principiul după oare am scris cartea : reconstituind percepțiile de laltunci, ile-iam corectat în lumina Meilor mele de azi”.

Abordând apoi unele curente contemporane din **literatura** occidentală, în speță Școala „**noului roman**”, **Ehrenburg** **consideră** că ea reprezintă acum o etapă depășită. în cursul unei vizite ia Paris el a avut o lungă discuție cu un grup de **scriitori aparținind** acestei școli. I se par mult mai puțin **interesanti** deoit Proust, Joyce sau **Kafka**, și decit ceea ce au dat **prozatorii** ruși din perioada **1910—1920**, ea **Sielii**, **Rcmizov** și alții, a căror influență **poate fi** descifrată și la unii scriitori sovietici contemporani. Nu e de acord cu cei ce consideră apariția „**noului roman**” ca o ripostă la invazia **fUmului**, radioului și televiziunii în universal spiritual al omului **contemporan** sau ca o încercare de a apăra suveranitatea **romanului și** aii deschide poarta spre o nouă dezvoltare.

Bizairmcraia **caracterizează**, după opinia lui **Ehvenburg**, evoluția umanității în zilele noastre. Arta și literatura au rămas în urma științei. „În frunte se află azi știința, „fizica” și nu „literica”, iar „omenirea nu poate pași înainte, ealeind doar icu iun singur picior”. Mecanizarea și automatizarea producției, specializarea științelor, dezvoltarea lor fără precedent, **au** generat îngrijorări dar și speranțe mari, oamenii își **pun icu** acuitate problema sensului vieții. Ori literatura și **arta** contemporană n-au ajuns încă să reflecte schimbările grandioase ce s-au produs în universul **spiritual** al **omului** și să dea răspuns la întrebările pe care și le pune. (Este necesar un efort de recuperare pentru că, în virtutea **acelerării procesului** istoric, **ci** **Horii** cresc și se transformă repede, **dopășindu-i** adesea pe **scriitori**).

I. PCH.

„EUCOUXTKH.”

Pînă acum două-lorei decenii, romancierii își **nuvelistii** din țări. ca Argentina, Brazilia, Ecuador sau Mexic își aveau **privirile** îndreptate în deosebi spre peisaj, spre geografie, spre natura oare domina pe om. Protagonistii operelor în proză

erau de obicei țărani desmoșteniți sau mineri exploatați; figuri adeseori convenționale, despersonalizate, oarecum anonime, victime ale celor avuți, ale claselor conducătoare. Între timp, centrul de gravitate al romanelor s-a deplasat din pampas, din munții Anzi sau pădurile Amazonului, din așezările coloniale și din sate către marile orașe, din mediul naturii spre acela creiat de om. Nii scriitori, fără a imita procedeele confracților lor din S.U.A. sau Europa, legați încă în anumită măsură de tradiție, exercită acum investigații asupra vieții soiciale; lucrările lor oglindesc situația rezultată din revoluțiile politice, condițiile de existență datorită subdezvoltării, inflației și șomajului. Diferitele aspecte și probleme ale prozei narative actuale isint analizate într-un lung studiu publicat de reputatul Critic literar și profesor din Uruguay, Emir Rodriguez Monegai, în unul din ultimele numere ale revistei lunare britanice ENCOUNTER, dedicat în întregime Americii (latine). Fascicolul se ocupă, printre altele, de confuzia și maraismul politic din Argentina, de impasul brazilian, de experiențele din Chile ca și de situația din Mexic. Mai se tratează chestiunea atitudinii culturale rămasă dala cuceritorii spanioli și portughezi și moștenirea indigenă; sint examinate probleme de literatură, de artă plastică, etc.

În studiul său, Monagal aprofundează contrastul dintre preocupările prozatorilor din vechea generație și concepția autorilor mai tineri. Viziunea acestora din urmă, depășind reflectarea [actualității, deschide perspective către cele ce vor urma. Temele ruraleffimpuținăpdu-ise, eroiilorromanelor, „rezultați din anarhie și revoluții”, imigranți infometați deveniți orașeni cu psihologie complexă, iau locul obişnuiților „gauchos” și „campesinos” din literatura latino-americană de la începutul veacului.

În romanul său „Pământul nimănui”, Juan Carlos Onetti, originar din Uruguay dar trăind la Buenos Ayres, descriese viața din capitala Argentinei ou zăpăceala și scăderea morală ce dominau acolo în preajma ridicării la putere a lui Peron. Acest roman anticipa în anumită măsură felul de a vedea al unor Isoriitori de acum ca : tînărul și promițătorul Mario Vargas Llosa din Peru, mexicanul Carlos Fuentes și argentinianul Iulio Cortá-

zar, considerat ca cei mai dotat romancier al generației sale.

În revista Encounter, sint examinate câteva lucrări ale autorilor de mai sus, ajuși Ha notorietate mondială. Urmărind adevărul neredus la o simplă formulă, ei latică cu pasiune, uneori în mod polemic, nedreptăți din țările lor; exprimă indignare față de societatea divizată în oare se falsifică noțiunea de onoare, față de mizeria cartierelor sărace, opusă risipei și destrăbălării parveniților.

În afară de acești trei scriitori există și alții — lapartintod comunității linguisitioe (spaniole, unității culturale care domnește, cu toată tensiunea existentă între unele țări din America de Sud — nu imulit inferiori primilor, nici ca interes, nici oa Originalitate a operelor lor. Unii dintre ei reiau tema relațiilor dintre om și mătura, folosită de romancierii documentariști din trecut, dar de data aceasta, bazihdu-se pe interiorizare, exprimindu^se prin noi tehnici ale romanelor de avangardă

Prozatorii contemporani latino-amerioani sint „descoperiți, traduși și discutați”, aCordându-liHse toată atenția în cercurile europene și idin S.U.A., pină nu de mult sceptice în privința valorii producției lor literare. Aceasta împărtășește o viziune a unei lumi „marcată de crize și de conflicte amare”, dar o lume de speranțe, de viitor.

În aoalaș număr all revistei, poetul scoțian Ailastair Read, trăit în Franța, Spania și America de Nord, povestește despre o vizită făcută lui Pablo Neruda, ale cărui opere el lena tradus în englezește. Reid descrie caracterul, felul de a fi și de a se comporta al mareftui poet din Chile, citând fragmente din conferințe ținute ,de acesta, articolul fiind completat cu traduceri din câteva poeme ale sale.

J. M.

„ARTS”, nr. 6/1965

Sub semnătura lui Claude Bonnefoy, Arts respinge „greoiul pamflet al lui Romain Gary” deoarece principala lui vină este „de a fi un contra-atac sosit după multe altele și chiar după sfîrșitul luptei, în momentul cînd cei mai buni autori ai noului roman scăpaseră definițiilor înguste în care au fost închiși de adversarii lor.

Disputa Gary-Grillet i-a inspirat lui C. Bonnefoy interesantul articol intitulat: On se hat encore dans la littérature, ocazie pentru autor de a sublinia că, la urma urmelor, istoria literaturii este făcută... din certuri: „Atacurile lui Romain Gary împotriva Noului roman (...) ne amintesc că istoria literaturii este făcută din certuri. Atacuri perfide, lovituri nepermise, hărțuiri, război deschis și câteodată împăcări, pe seama unui al treilea, n-au încetat de când sint oamenii și de când scriu”.

„Este foarte cunoscut, continuă Bonnefoy, că a ataca este cel mai bun mijloc de apărare, că a se împotrivi unui scriitor celebru și-a se înfățișa pe el însuși drept criticul strălucit al unui maestru este pentru un tânăr scriitor mijlocul cel mai rapid de a se face cunoscut”. Dar procedeul poate fi totuși primejdios și autorul citează pe Baudelaire: „o critică ratată este un incident deplorabil, o săgeată care, în cel mai bun caz, te rănește plecând, un glonț al cărui ricoșeu îți poate ucide”.

Plecând de la aceste considerente Bonnefoy schițează istoricul principalelor dispute literare ce au reținut atenția opiniei publice franceze în ultimele două decenii și jumătate. Prima, în ordine cronologică, este polemica dintre Sartre și Mauriac. Motivul, viziunile antitetice despre lume ale celor doi scriitori: Mauriac, promotorul unei viziuni religioase, Sartre, al uneia ateiste. Începutul l-a făcut Sartre în 1939, pe atunci încă puțin cunoscut, într-un articol despre La Fin de la nuit. Plecând de la afirmațiile mai vechi ale lui Mauriac cum că „romancierul este dintre toți oamenii cel care seamănă cel mai mult lui Dumnezeu”, Sartre comentează aspru: „...toate bizareriile tehnicii șale se explică prin faptul că [romancierul își însușește punctul de vedere al lui Dumnezeu asupra personajelor sale; Dumnezeu vede înăuntru și în afară, în adâncurile sufletelor și ale corpurilor tot universul deodată. În același mod, d. Mauriac are cunoștință de tot ce se înthnplă în mica sa lume... Ei bine, nu! E timpul de a o spune: romancierul nu este deloc Dumnezeu”. Și conchide: „Dumnezeu nu este un artist, d. Mauriac nici atât”. Frazele anti-Mauriac relevă în Sartre un apărător indirect al stilului impersonal, specific prozatorilor americani, ce va fi ilustrat magistral în Franța, trei ani

mai târziu, de Camus cu L'Étranger..

Mauriac va răspunde în 1949 criticând „politica d. Sartre” în Le Figaro și un an mai târziu, în aceeași publicație va respinge violent, sub titlul L'Excrementiaillissime primele treizeci de pagini din Saaint^Genet de Sartre apărute în Les Temps modernes.

O altă dispută, amintește Bonnefoy a izbucnit între Sartre și Camus în 1952, provocată de tipărirea în revista lui Sartre a unei critici negative referitoare la rHomme revolte. Considerându-l pe directorul revistei vinovat de publicarea acestui articol, Camus ripostează, Sartre de asemenea și prietenia dintre cei doi ise rupe, dar aceasta nu l-a împiedicat pe Sartre să omagieze memoria marelui romancier, după tragicul accident.

Deși atât de diferiți structural, Montherlant și Saint-Exupéry au fost criticați pentru motive aproape asemănătoare; împotriva \primului a deschis polemica Robert Kanters în l'Express, 1956, iar împotriva celui de-al doilea a mers cel mai departe în violență Jean Cau, la început în l'Express, 1961, și apoi anul trecut în Ioar unde scria: „P proză de o plictiseală mortală, un stil lins și perfect de autodidact: stilul modern, tipic al anilor dinaintea războiului (...) o gândire de o leșinată lincezeală și de o profunzime atât cât apa vă ajunge pînă la glezne”.

I. B.

„LA TABLE RONDE”, nr. 214/1965

Annie Briere recenzează în numărul 214 romanele americane și engleze care au apărut recent în traducere franceză.

„Binefăcătorul” este iprimul romați al Susanei Sontag. Profesor de filozofie în Statele Unite, Susan Sontag s-a ocupat și de critică literară și dramatică. Cartea a fost foarte bine primită și autoarea comparată cu binecunoscuta Mary Mac Carthy. Annie Briere consideră încă să apropierea este nejustificată, apreciind direcțiile în care se exercită talentul celor două prozatoare ca divergente.

„Umorul satiric, mușcător, biciuit or al Mary-ei Mac Carthy se aplică realității, pe când tonul Susanei Sontag buf, ireal, tinde spre fantasc”. Eroul

ne relatează amintirile, amintiri incerte, în care visele care l-au bîntuit ocupă primul loc. „Dacă-și regîndește visele”, scrie recenzenta, „o face nu pentru a se elibera de ele \oi pentru a se cunoaște, a-și înlocui eul cu elementele mai prețioase pe cari i le aduce visul.” „Cu toate acestea, nimic suprarealist în această proză limpede și simplă. Înlănțuirea evenimentelor este itot atît de tabracada-bradantă ca și faptele în sine”. Cu toate că nu se precizează numele nici unei țări, ele par a se desfășura în Franța, protagoniștii ar fi francezi, unde Hippolyte, foarte dezinvolt își vinde plictisit metresa unui arab și, mai târziu, încearcă să o ucidă dîndu-i foc. „Fără a crede în aceste personaje bufe și în realitatea aventurilor lor, cititorul e prins în joc și repede convins de talentul autoarei.”

Alt debut de succes este cel al lui Fred Chappel, (cu titlul în traducere liberă franceză — „Undița de aur”) It's time lord. Autorul face apel „nu numai la vis ci și la minciună”. Povestitorul, James, își evocă amintirile, mințindu-se pe sine însuși și pe ceilalți. Oscilînd perpetuu între prezent și trecut într-un orășel din sudul Statelor Unite, eroul adoptă cînd personalitatea unui pastor, el nefîind însă de fapt pastor, cînd pe <aceea a copilului răutăcios, care a fost realmente, care într-adevăr a dat foc casei părintești și a cărui viață de om matur „ca soț și tată” nu are nimic exemplar. De ce „Undița de aur” ?

în volumul editat de Gallimard se poate citi : „Eul este o undiță de aur prea pretențioasă pentru a fi aruncată în vremurile de altă dată”. De aceea, desigur, povestitorul își inventează un eu și vremi care n-au existat niciodată... „Cartea a fost foarte lăudată de diferiți critici” — scrie Annie Briere, „dar îmi pare rău că eu nu i-am putut aprecia savoarea, cu toată excelența traducere a lui M- E. Coindreau”.

„In cele patru vînturi ale Londrei” este romanul tînărului, în ivîrstă de treizeci și trei de ani, britanic, Nicolas Mosley. Nicolas Mosley a mai publicat, anterior, încă trei romane.

Protagonistul cărții, James, de origine aristocratică, își consacră viața unei instituții caritabile, al cărei scop este acela de a ajuta pe tinerii delicvenți. De-a lungul acestei satire umoristice pătrundem în mediile cele mai diverse ale presei, ministerelor, „bombelor”. Iată cum conchide Annie Briere considerațiile ei despre acest roman : „fără a fi atît de severă ca a cel critic englez care u afirmat că „viața există într-un vacuum spiritual al cărui gol și plictiseală le recoltăm”, nu sînt de acord însă nici cu Henri Thomas care, în frumoasa prefață pe care a dedicat-o cărții, consideră că aceste personaje „fugace, discontinui” îl fac să participe la viața Londrei contemporane. Aceste personaje de fum, atît de la modă, obosesc de fapt atenția cititorului”.

EJP.G.